

istanbul'da kayıp zamanlar -II

Liji Pulcu Çizmeciyan

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

istanbul'da kayıp zamanlar -II • L. Pulcu Çizmeciyan

LİJİ PULCU ÇİZMECİYAN
İSTANBUL'DA KAYIP ZAMANLAR II

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2014
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
ŞENGÜN KILIÇ HRİSTİDİS

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTMEN
ESEN GÜRAY

SON OKUMA
EMRE YALÇIN

DİZİNİ HAZIRLAYAN
MERYEM BULUŞ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: MART 2018, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-397-6

BASKI
ALFABE BASIN YAYIN SAN.TİCARET LTD.ŞTİ
İKİTELLİ OSGB MAH. HÜRRİYET BULVARI ENKOOP SANAYİ SİTESİ
ENKOOP 1. SOKAK NO:1 KAT:-1 BAŞAKŞEHİR/İSTANBUL
Tel: (0212) 485 21 25-(0212) 485 21 26
Sertifika No: 34185

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Anı

istanbul'da kayıp zamanlar II

Liji Pulcu Çizmeciyan

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Tüm Notre Dame de Sion hocalarının anısına

İçindekiler

Notre Dame de Sion'dan Edebiyat Fakültesi'ne 1

1944, lise sonrası 1
İngiliz Edebiyatı derslerimiz 10
Güzel Sanatlar Akademisi 14
İlk hocalık denemem 17
Fakültede son senelerimiz 20

Harp Sonu Notre Dame de Sion'la Fransa'ya Seyahatim (Temmuz 1948 – Eylül 1948) 25

Yeni bir dönem 25
Marsilya 33
Lyon 37
Paris 39
Louvre Müzesi 45
Quartier Latin, Sorbonne gezisi 49
Bir büyük mağaza, Bon Marché'yi geziyoruz 53
Eski Paris gezisi 57
Museum d'Histoire Naturelle gezisi 60
Radyoda konuşmamız 63
Petit Palais'de klasik resim sergisi 67
Versailles 69
Paris'te 16. Daire'ye gezimiz 74
Musée de l'Homme 77
Grand Palais 78
Gobelins halı ve kanaviçe atölyelerine davet 80
Musée Carnavalet 81
Opera ve *Le Roi d'Ys* (Ys Kralı) oyunu 84

Fontainebleau gezisi 87
Boulogne Ormanı'nda gezi 90
Paris Büyük Şehir Belediyesi'nin daveti 92
Alpler'e Kampa gidiş 94
Paris'e dönüyoruz 127
Elveda Paris 141
İş teklifi alıyorum 151

Notre Dame de Sion'a Dönüş 155

İngilizce hocası oluyorum 155

Bir İstanbul Âşığı, Fakirlerin Annesi Sör Emmanuelle 161

Madeline'den Sör Emmanuelle'e 161
Sör Emmanuelle Tunus'a gidiyor 171
Mısır macerası 173
Sör Sara 182
Sudan macerası 183
Sör Emmanuelle Asya'da 189
Sör Emmanuelle Senegal'de 194
Emeklilik 196
Yeni bir hayat 201
Gelecek emniyet altında 208
Yolun sonuna doğru 211

Doktoraya Doğru 217

Evlilik ve balayı 217
Paris macerası 225
CNRS bursuyla Paris 230
Profesör Bornécque'in daveti 236
İstanbul'a dönüş 244
Doktora sınavına giriyorum 246
Kızımız, Deniz 250

Yeniden Notre Dame de Sion 253

Fransız Edebiyatı hocası oluyorum 253
Öğretmenler odamız 266
Deniz'in Notre Dame de Sion'lu oluşu 275
Resim hocalarımız 277
Yemek odamız ve tarihçesi 280
Huber Köşkü satılıyor (1973) 284
Hocalar kadrosu yenileniyor 287
Lise son sınıflara atanıyorum 289
Lise I'in çilesi 294
Tekrar İngilizce hocası oluyorum 299
Okulda 70'li senelerin sonu 300
Atatürk'ün manevi kızı Rukiye Erkin'le söyleşi 305
Meliha Hanım'ın emekliye ayrılması 307
Okuldaki felsefeciler 310
Fransız müdürün emekliliği 312
Velilerle konuşma günlerimiz 315
Belgrad Ormanı sefalarımız 316
Son sınıf baloları 320
On seneden sonra ilk teftiş 321
Emekliliğim 323
Öğretmenler günü yemekleri 329

Dizin 331

Notre Dame de Sion'dan Edebiyat Fakültesi'ne

1944, lise sonrası

Lise bitirme sınavlarını başarıyla verdikten sonra Notre Dame de Sion'un büyük salonunda, görkemli bir törenle okul bizi hayata uğurladı.

O gün elimizde diplomalarımız, başımızda defneden taçlarımız, bahçede sevdiğimiz üç hocamız; Ercüment Ekrem Talu, Pierre Dubois (bizim için Père Gautier; çünkü kendisi rahipti) ve genç Terentio Consoli'yle bir anı fotoğrafı çektirip, birbirimizden hiç ayrılmamaya yemin ederek hayat yoluna çıktık.

Ama işimiz daha bitmemişti, çünkü o devirde ecnebi okulların diploması üniversiteye kaydolmak için yeterli değildi. Muhakkak bir resmi lise diploması da gerekliydi. Bunun için yapılan "olgunluk sınavı"na bizim okulun mezunları Galatasaray Lisesi'nde girerdi. Ortaokul sonunda da böyle bir sınav vardı, ama Notre Dame de Sion'a devam edecekler için zorunluluk yoktu. Ancak 1941'de harbin kritik zamanları, Mayıs ayında çok kötü söylentiler var: Acaba Almanya bizden bir cephe açmak isteyecek mi? Okul törensiz erken kapandı, bizler de belki okumaya devam edemeyiz diye, Galatasaray'daki bu sınavlara girmiştik. Hâlâ diplomam durur. O ara durum o kadar

korkuluydu ki arkadaşlarımdan bazıları devletin verdiği seyahat teşvikinden faydalanarak İstanbul'u terk etmişti. Beraat Barlas'ın Akşehir'e gittiğini hatırlıyorum. Bizi de, annem Sarıyer'deki yalımıza, 1930'da babam öldüğünden beri ilk kez götürmüştü. Allaha şükür hiçbir şey olmadı. "Allah Türkleri seviyor" dediler.

İşte şimdi olgunluk sınavlarına girmek için Galatasaray Lisesi'ne gidiyoruz. Bu bizim için dört günlük bir gezinti, biz o liseyi, o bahçeyi çok iyi biliriz: Arkadaşımız Zerrin'in babası İzzet Hamit Ün lisenin müdür muavini; kendisi Fransızca hocası hatta öğrencilere okutulan bazı Fransızca kitapları, Fransız müdür Camille Bergeaud ile beraber yazmış. Ün ailesi, okulun arka bahçesinde çiçekli, şirin, küçük bir evde oturuyor. Oraya gidince, insan kendini sayfiyede zannediyor. Kız Kulesi, Sarayburnu ayaklarının dibinde, sanki denize uçuyormuşsun gibi oluyor. Biz Zerrin'e çok gidiyoruz, hele son sene. Ön kapıdan geçmek zorumuza gidiyor, cumartesi bile olsa okulda devamlı kalan yatılı birkaç oğlana rastlıyoruz. Biz daha fazla yan sokaktaki arka kapıdan gitmeyi seviyoruz. Bunu bildiğinden Zerrin bir hademeye tembih ediyor. Biz koca demir kapıya yumruğumuzla güm güm vuruyoruz, acaba niye bir zil koymamışlar? Muhakkak biri hemen gelip açıyor ve kendimizi arka bahçede buluyoruz. Baharda çiçek dolu, ortada da uzunlamasına bir havuz var. Kırmızı balıklar bu ortamda çok şanslı, Zerrin onları besliyor.

Bize olgunluk sınavları bir gezme dedim ya, dört gün o lisedeyiz. Öğleyin işimiz bitti mi arka bahçeye gidiyoruz. Biraz sonra, aynı zamanda Galatasaray'da Latince ve felsefe dersi veren hocamız Père Gautier elinde yarım somun ekmekle geliyor. Daha yemeğe gitmemiş, ama ekmeğini tedarik etmiş; harp senelerinde ekmek karneyle. Yemekten

Yıl 1944, olgunluk sınavı sonrasında felsefe hocamız Pierre Dubois ile Galatasaray Lisesi'nin arka bahçesindeyiz.

evvel kızlarının ne yaptığını öğrenmek istemiş. Hepimiz çok memnunuz. Onu havuz başında karşılıyoruz. Bizi gören balıklar kenara geliyorlar, yem peşindeler. Hocamız, Zerrin'e, "Balıkları siz çekiyorsunuz" diyor. Zerrin de o sene güzelliğinin doruğunda, sarı saçlı, yeşil gözlü, balıketinde 18 yaşında bir kız. Zerrin bu sözü bir kompliman gibi algılıyor, kızarıyor, "Evet ben onlara her sabah yem veriyorum, beni iyi tanıyorlar" diyor. Hemen fotoğraf makinesini alıyor ve hocamızla bizim poz poz resmimizi çekiyor.

Olgunluk da bitti şimdi ciddi hayat başlıyor. Ben ne yapacağım? Tüm benliğim felsefe diyor, ama Edebiyat Fakültesi'nde dersler Almanca, asistanlar tercüme ediyorlar. Hoca olarak iki yaşlıca Alman profesör var, Ernst von Aster ve Walter Krantz. Onlar için, "Çok değerli kişiler" deniyor. Herhalde Nazi rejiminden kaçanlardan. Bizden bir sene evvel okulumuzu bitiren Riri, şimdi felsefe bölümünde, onları methede methede bitiremiyor, ama o Alman

okulundan Notre Dame de Sion'a gelmişti. Almancayı iyi biliyor, hatta Krantz'a, "Neredeyse bu hoca Kant!" diyor. Ama beni derslerin tercümesi tatmin etmeyecek, hocayla yüz yüze konuşmak bambaşka bir şey.

Ankara'da bir Fransız; Lacombe, felsefe hocası. O tam bana göre, Fransız konsolosluğundaki bir konferansına gittim. Descartes'tan harikulade konuştu. Ama annem beni Ankara'ya yalnız gönderir mi? Göndermedi de. Zerrin ilk günden beri İngiliz Filolojisi'ni istiyor, İngilizceyi çok seviyor, ama İngilizce hocamız Mother Consuelo ara sıra, "Amerikan şivesiyle konuşuyorsun" diye tenkit ediyor. Evet, o sene Amerikanca çok moda: Amerikalıların harbe girmesi, savaşın yönünü değiştirdi.

Bizim kızlar az çok ne yapacaklarını biliyorlar: Şemican'ın babası doktor, o da baba mesleğini seçiyor. Silva dişçi olmak istiyor, Raife, Turan da Fransız Filolojisi'ne yazılıyorlar. Turan'a yazık oluyor, matematik sınıfında o kadar çalış da edebiyata gir... Nihal, Ankara'da Hukuk Fakültesi'ne yazılıyor. Ama bir sene sonra babası Erdener Paşa emekli olunca eğitimine İstanbul'da devam etti ve senelerce milletlerarası hukuk profesörü olarak nice kişileri yetiştirdi. Ben de Zerrin'in grubuna katılıyorum: Altı Notre Dame de Sion'luyuz: Zerrin Ün'den başka, Beraat Barlas, Nezihe İnkaya (sonradan Hıfzı Topuz'un eşi), Leyla Kermenli, İnci Barbaros ve ben Liji Pulcu.

Nasıl olduysa, yalnız olarak, yani annesiz gidip Edebiyat Fakültesi'ne kayıt olabildim. Kalemde (o zamanki sekreterlik) bir genç arkadaş diplomalarıma bakıyor. Lise diplomam 9,33'le "Pek İyi" derece, "Olgunluk"sa 6'yla; "Orta". Bu işe çok şaşırıyor. "Eh, ne yapalım, hayatın cilvesi" diyorum. Neyse, 3586 numarayla artık üniversiteliyim.

Notre Dame de Sion'dan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi bölümüne giden altı öğrenci, "takımyıldızı": Zerrin Ün, Beraat Barlas, Nezihe İnkaya, Leyla Kermenli, İnci Barbaros, Liji Pulcu.

Fakülte geç açılıyor, 1 Kasım'da; o zaman üniversiteler öyleydi. O ilk gün hepimiz İngiliz Filolojisi'nin anfisindeyiz. Şimdiki gibi üniversitelere girmek için bir genel sınav yok, ama her bölüm kendi bünyesinde bir seçim uyguluyor, çünkü yer sayısı belirli, fazlalığı elemeli.

O gün, biz de bir sınav bekliyoruz, ama kayıtlı yüz talebeymişiz, tam kontenjan. Seçme sınavı yapılmadı, ama

İngilizce bilgimize göre derslere ayırmak istediler. Biz, "İngiliz Hars ve Fikir" derslerine devam etmeye layık görüldük, yani en yüksek grup. Bizimle birlikte kolejden gelenler var, onlar da bizim gibi küçük bir grup; Tunç Yalman, Dimitri Andreadis, Ülker Kaya, Leyla Takizade ve Orhan Pamuk'un annesi Şeküre Basman. Kardeşi Gülgün de yanımızdaki Güzel Sanatlar Akademisi'ne kayıtlı. Biz onları tanıyoruz, ablaları Türkan Rado gibi onlar da birkaç sene Notre Dame de Sion'a gelmişlerdi. Ama ablaları bizden mezun ve öğrendiği Latinceden dolayı Roma Hukuku'nda çok kolaylık gördüğünü söylüyordu. Şeküre çok güzel bir kız: Sarışın ve bana sanki yüzü yaldızlıymış da tümden ışık saçıyor gibi bir his veriyor. Fakat çok konuşmuyor, aramıza hiç girmiyor.

Hars ve fikir derslerini İngiliz bir okutman veriyor, Arnold Davenport. Çok iyi anlatıyor, hep felsefe hocamızla gördüğümüz konular, İngiliz düşünürleri Locke, Hobbes, Hume gibileri. Tabii biz bu derste çok iyiyiz. Kolejlilerinse günlük İngilizceleri çok iyi, ama akılları felsefeye çok yatkın değil.

Bizim Notre Dame de Sion takımyıldızının etrafında bir gezegen gibi dönen bir kolejli var, Dimitri Andreadis. Arkadaşları ona Taki diyorlar, biz de Cyrano, çünkü çok yakışıklı bir çocuk olmasına rağmen, burnu biraz büyük. Tabii bu takma adı aramızda kullanıyoruz, ama ağzımız o kadar da alıştı ki, ben unutup bir gün ona öyle hitap ettim. İşitmezlikten geldi. Tabii onu bizim gruba çeken Zerrin.

Bize bir başka Dimitri daha yaklaşıyor. İngilizcesi çok iyi değil, bizden çok zaman yardım istiyor. Her zaman lacivert takım elbisesi ve fötr şapkayla fakülteye geliyor, ama o zaman şapka giyen çok, Taki de bazen takıyor. İkinci Dimitri (Papadopulos) bizden epey büyük,

1914'lüymüş. İyi bir çocuk, şivesi de bozuk. Acaba niye yardım için bizi seçiyor? Meğer Dimitri'miz bir papazmış, herhalde rahibe okulundan gelen bizleri kendine daha yakın buluyor. Bizim Dimitri çok da yükseldi; Fener Patriği Bartholomeos'tan önceki patrik I. Demetrios oydu. Bunu öğrenince kızlara, randevu alıp gidelim tebrik edelim dedim, ama çekindiler. Eminim bizi çok iyi karşılardı. 2 Ekim 1991'de kalp krizinden vefat etti. Toprağı bol olsun.

Kolejlilerden bir başka arkadaşımız, Ülker Kaya: Şükrü Kaya'nın kızı. Çok tatlı bir kız, tüm Kaya ailesi gibi sarı saçlı mavi gözlü, alçakgönüllü. Beraber çalışıyoruz. Tatil günlerinde bizi sık sık Fenerbahçe'deki villalarına davet ediyor. Babası Ankara'da oluyor, annesini de kaybetmiş. Ülker bize yemekler pişiriyor, iyi ev hanımı. Çalışıyoruz, kahveler, çaylar içiliyor, ama dersler de ilerliyor. Akşamüstü yorulunca, Ülker kardeşi Umur'u çağırıyor. Bizi yelkenlisine almak için, saray terzisi Botter'in dört mevsim panolarıyla bezeli evinin rıhtımına yanaşıyor. Moda Koyu'na doğru gidiyoruz. Çok güzel bir gezinti, bazen Zerrin yelkeni kullanıyor, arkadaşımız çok sportiftir. Bir kez de Umur yoktu, hava da çok güzel, Zerrin illaki bizi gezdirecek. Yelkenli rıhtımda. Ülker'in de bu işe aklı yattı, geçenlerde Zerrin biraz kullanmamış mıydı yelkeni? Korkusuz bindik, ama Moda Koyu'nda rotayı bir türlü Fenerbahçe'ye doğru çeviremiyor. Korktuk, neyse ki halimizi gören bir delikanlı imdadımıza yetişti ve bizi rıhtıma kadar çekti.

Zerrin, Ülker'in ağabeyi Ahmet'i Galatasaray Lisesi'nden tanırdı, ona "Topuz" derdi; toplu bir çocukmuş, geceli ve tatil günlerini bile okulda geçirenlerdenmiş.

Başka bir kolejli daha yakın arkadaşımız oldu, Leyla Takizade. Beraber Profesör Mac Ilwraith'le tercüme yapıyoruz. Küçük bir grubuz. Leyla çok cana yakın,

Elmadağı'nda oturuyor, onun evinde de çalışıyoruz. Leyla bugüne kadar bizimle kenetli yakın arkadaşımız kaldı.

Başka bir tercüme konumuz da Shakespeare'in piyesi *Antony and Cleopatra*. Bu piyesi bizden kim bilir kaç sene evvelkiler tercüme etmeye başlamış, ama bitirmek bize nasip oluyor. Bu tercümeyi Halide Edip'le yapıyoruz, çünkü bitince basılacak ve de temsil edilecek. Evet, bizim grupla bitti ve Şehir Tiyatroları'nın Tepebaşı'ndaki –sonradan yanan– o kuş kafesi gibi ahşap dram sahnesinde oynandı. Hepimize parasız birer bilet dağıttılar, ama aslında büyük emek bizden evvel gelenlerindi.

Hars ve Fikir Sertifikası iki senelik ve ikinci sene çok çalışmamız lazım. Bu saydığım arkadaşlardan başka tabii Taki bizimle çalışıyor. Çok zeki bir çocuk, gittikçe hepimizin ağabeyiymiş gibi davranıyor. Biz de ona çok alıştık. Zengin bir tacirin oğlu, annesi de İtalyan. Çok alçakgönüllü ve nükteli: Kendisi bize anlattı. Arkadaşlarıyla poker oynuyor. Bir ara oyun çok yükseliyor, o da çekilmek istiyor. Arkadaşları mani olmak istiyorlar, "Param yok" diyor. Altemur Kılıç, "Böyle bir smokin giyenin parası olmaz mı?" diyor. Taki'miz, "Arkadaş, o kiralık" diyor. Hepimiz bu cevaba çok güldük. Taki zeki, ama çok kolay derslerde takılıyor. Zerrin, "Berna onu kıskanıyor" diyor. Berna Moran asistan ve arkadaşımız Mehlika'nın kuzeni, bizi de az çok kanadının altına almış kişi. Bu ikinci sene Zerrin'le Taki işleri daha derinleştiriyorlar. Taki, evlilikten bahsediyor, ama sene sonu bir yıl için Amerika'ya gidecek. Bu Zerrin'e çok zor geliyor.

Biz, bu ikinci sene de herkesi çalıştırıyoruz: Beyazıt'taki binası yandığı için Güzel Sanatlar Akademisi'ne komşu olarak Fındıklı'daki Meclis-i Mebusan binasına taşınan Edebiyat Fakültesi'nin uzun bir rıhtımı var. Güzel hava-

larda insanın canı denize girmek istiyor. Biz o rıhtımda hem dolaşıyoruz hem ders öğretiyoruz, tüm felsefecilerden o rıhtımda bahsediliyor. Ama orada taht kurmuş biri var, Limasollü Naci. Epey zaman önce İngiliz Filolojisi'ne kaydolmuş. Ama derslere pek girmiyor, elinde fotoğraf makinesi, yakaladığının resmini çekiyor, biraz para kazanıyor. Birkaç yıl sonra mektupla İngilizce kurslarına başladı, sonra da hâlâ faaliyette olan dil dersanesini kurdu.

Biz tedris lisansını seçmiştik. Yeni Türk Edebiyatı'nı zorunlu olarak almıştık. İki senelik bir sertifika. Alt kattaki büyük anfide, tüm tedris lisansı yapanlar toplanıyor, derse askerliğini İstanbul'da yedek subay olarak yapan Mehmet Kaplan, üniformasıyla geliyor. Bir de Profesör Ethem Kut'un derslerine giriyoruz. Ethem Bey aynı zamanda dekan sekreterliğini de yürütüyor. O derste Notre Dame de Sion'daki fen hocamızın nişanlısına da rastlıyoruz; Sofi, felsefede okuyor. Tanzimat sonrası şairlerini okuyoruz. Bu sertifika iki senelik, ama ikinci sene sonunda bir Eski Türkçe sınavı da var, isteyen şimdi derslere giriyor, hiçbirimiz girmiyoruz. Ancak İnci Barbaros babası avukat Orhan Barbaros'la evde çalışıyor. İlk sene sonunda da sınava girdi. Geçti de. Sadece, "âşık"ı "eşek" okumuş, ama bu bir detay.

Ertesi sene bu sınav kalktı, herhalde, eski yazıyla yazılmış kitapların yeni yazıyla baskılarını hızlandırmış olacaklar. Çok iyi hatırlıyorum, lise I'de edebiyat öğretmenimiz Kâtime Benderli bize Halide Edip'in *Kalp Ağrısı*'nı kendisi okumuştu, çünkü eski yazıyla yazılmıştı.

Bir de tedris lisansı için zorunlu iki senelik pedagoji derslerimiz var. Hocamız Sabri Esat Siyavuşgil. Çok alaycı, talebeyi korkutan biri. Kendisi Edmond Rostand'ın *Cyrano de Bergerac*'ını çok güzel bir biçimde tercüme eden kişi. Ama onu yakından tanıyanlar, bu işte o zaman-

ki eşinin çok payı olduğunu da söylüyorlar. Sabri Esat, tiyatro tutkunu. Eğitimini Fransa'da yapmış. 1946'da Jean Giraudoux'nun *La Folle de Chaillot*'su Paris'te sahnelendi. Hocamız, gidip görmek istediyse de nedense yapamadı. Sabri Esat Fransız Filolojisi'ne illa ki eski hocası Trahard'ı getirtmek istedi. O da "Sekreterime de iş vermezlerse ben gelemem" dedi. Sabri Esat forslu, fakültenin hocasını davet etmesini sağladı. Meğer "sekreterim" dediği kişi sevgilisiymiş...

Pedagojide bir de bir Alman hoca var, Peters. Ama dersleri İngilizce veriyor, çünkü Almanca bilen asistan yok. Ona asistanlık yapan kız da arkadaşımız Turan'ın üvey ablası Kaya. Peters çok aksi bir hoca. Sömestr sonunda devam karneleri imzalanacak, "Şu gün hepiniz getirip Kaya'ya verin," dedi, "sonra getireni imzalamam." Hepimiz verdik. Karneler geri geldiğinde ne görelim, bazılarının sekreterliğe verilecek sayfası imzalanmamış. Bizde kalacak sayfada imza var. Tabii hemen Kaya'ya geri götürdük, "İmzalamam!" diye tutturdu ve de imzalamadı, halbuki bu kendi suçu. Resmen bir sömestri kaybediyoruz. İşte o esnada ilk ve son imza taklidini yaptık. Bizim kütüphanede oturup ince kâğıda Peters'in imzasını kopya ettik ve karbon kâğıdıyla o sayfaya geçirdik.

İngiliz edebiyatı derslerimiz

İngiliz Edebiyatı'nı Halide Edip Adıvar veriyor. Kitabını kendisi yazmış. Türkçe olarak veriyor. Halide Hanım artık yaşlı sayılır. Fakülteye bastonuna dayanarak geliyor. Üstünde koyu renk, uzunca etekli bir tayyör, başında bir eşarp, hava soğuksa üstünde bir manto. Sınıfa bazen ceketli bazen de sırf bir yün bluzla giriyor. Saçları kır, arkaya

doğru taranmış ve küçük bir topuz yapılmış. Her zaman gözünde gözlük, ama camların arkasından bile gözlerinin ferini kaybetmediği belli oluyor. Burnu hafifçe bir kartal gagasına benziyor ve adeta karakterinin kuvvetine kuvvet katıyor. Kürsüde ayakta ders veriyor. Alçak sesle konuşuyor ve elindeki kehribar tespihi de ara sıra çekiyor. Elinin bir eğlencesi, belki de daha iyi düşünebilmesine yarıyor. Halide Hanım'dan, ağırkanlı bu insandan çekiniyoruz: "Bizim bölüm *bayanoloji,*" diyor, "çoğunluk kız."

Yine Türkçe ders verenlerden biri de Doçent Vahit Turhan. 19. asır İngiliz romancılarını anlatıyor. Ders güzel de, İngilizce olsa daha istifade edeceğiz. Vahit Bey Fransız lisesi Saint Joseph'ten mezun, Fransızcası iyi. Sonra İskoçya'da Saint Andrew Üniversitesi'nde okumuş. Yaşı epey ilerlemiş, müzmin bekâra benziyor. Ama bölümümüzün hademesi Elif Hanım kimseler olmadığı zaman öğretmenler odasına bir hanımın geldiğini söylüyor ve hatta ateşin bacayı sardığını ima ediyor. Evet, az sonra öğreniyoruz, Fransız Filolojisi'ndeki Doçent Adile Ayda'nın kardeşi Naile, Vahit Bey'e âşık olmuş. Maksudî kız kardeşlerin ikisi de Notre Dame de Sion'lu. Az sonra nişanlanıp evleniyorlar.

İngilizce ders verenlerden biri asistan Mina Urgan. O da, çocukluğunda biraz Kadıköy'deki Notre Dame de Sion'da okuduktan sonra koleje geçmiş. Sonra da Paris'te bir süre Sorbonne'a gitmiş, harpte hemen memlekete dönmüş ve Fransız Filolojisi'nde okumuş. Nedense o bölümde asistan olarak kalacağına İngiliz Filolojisi'ne geçmiş. İngilizcesi çok güzel, konu da bizi ilgilendiriyor, çünkü şairler çok mitolojik terimler kullanmışlar, bunları bilmek lazım.

İkinci senemizde Saint Andrew Üniversitesi'nden genç bir asistan geldi, Ercüment Atabay. Çok güzel İngilizce

konuşuyor ve bize İngiliz tarihini veriyor. İngiltere'den sevdiği kızla gelmiş, onun için üniversitede çok kalamadı, onunla evlenmek istiyordu, halbuki o zaman bir devlet memurunun eşi de Türk uyruklu olmalıydı. Biz mezun olduktan birkaç zaman sonra Robert Kolej'e geçti ve Jill ile evlendi. Boğaziçi Üniversitesi'nden emekli oldu.

İkinci sene sonunda bizim için tez konumuzu seçme zamanı. Zerrin ve İnci, Halide Hanım'a danışıp seçtiler. Ben, nedense her zaman çekingen olmuşumdur. Baktım Leyla Takizade Ercüment'le çalışıyor, ben de gittim: Ona Shakespeare'in *Kral Lear*'ini tavsiye etti, bana da *Othello*'yu. Çok hoşuma gitti, o piyesi Fransız trajedi yazarı Racine'in piyeslerine benzetirim. Biz çalışmaya koyulduk, kütüphanede malzeme bol. Çok zaman Leyla'yla beraber çalışıyoruz, ama neredeyse daha iki senemiz var.

Vaktimiz çoğu zaman kantinde geçiyor. Kantin o sene açıldı. Ondan evvel öğle yemeğimiz, Fındıklı fırınının çıtır çıtır taze susamlı simitleriydi bir de yanına kaşar peyniri koydun mu en güzel ziyafetten daha lezzetli oluyordu. Güzel havada, fakültenin yanındaki deniz üstü küçük kahveye gidiyoruz, orada çay içmek bir ömre bedel. Bizim rıhtım da güzel, ama oturacak yeri yok. Ama şimdi kantin açılalı orada bir şeyler yiyoruz. Köftesi çok güzel ama oradan çıkınca üstümüz başımız köfte kokuyor. Kantinde taht kuran bir talebe, Türkoloji'den Nimet. Siyah saçlı ince belli bir güzel, iyi fal bakıyor diyorlar. Kız kardeşi Fransız Filolojisi'nde Turan'ın arkadaşı Fikret. Kantinde kahve içiliyor, bol bol da sigara. Fakülteye gelenler ekseriyetle hemen sigaraya alışıyorlar. Zerrin de çantasında sigara taşımaya başladı. İnci hiç içmiyor, ben ikram ederlerse bazen alıyorum, ama sigarayı sevmiyorum.

Sınavlarda bazı asistanlar sigara içilmesine müsaade ediyor, sanki onsuz insan doğru düşünemezmiş gibi, halbuki şunun bunun sigara içmesi daha kaç zaman oldu ki, daha ne alışkanlıkları var ki? Bir sınavda Berna Moran, "İsteyen sigara içebilir" dedi. Zerrin hemen bir tane yaktı. Halbuki o ahşap binada sigara içmek ne yanlış! Nasıl fakülteyi yakmadılar, bir mucize! Ama yanımızdaki akademi 1948'de yandı. Zerrin hem yazıyor hem sigarasını tüttürüyor. Pencere yanına oturmuş, bu bir çıkmanın ucunda, karşı çıkmada da dekanın penceresi. Birden Zerrin sigarayı söndürdü, "Dekan beni penceresinden gördü ve eliyle yasak diye işaret etti" dedi. Çok korkmuştu, Berna da ondan fazla. Neyse bu olayın bir devamı olmadı ve artık kimse sınıflarda sigara içmedi.

İkinci senenin başında da Ortaçağ İngilizcesine başladık. Ne işimize yarayacak? Ama bölümün adı filoloji, demek ki bunu da bilmek lazım. Hocamız Profesör Basel, asistanı da Tatyana Akkartal. Biz onu okulumuzdan iyi tanıyoruz: Mother Consuelo'ya sık sık gelirdi, o da ona İngilizceleri zayıf talebeleri özel ders için gönderirdi. Tatyanalar üç kız kardeş, Notre Dame de Sion'dan mezun olmuşlar. Sokolova kardeşler, o zamanın başrahibesi Mère Elvira'nın himayesinde üç Beyaz Rus kız: Tatyana en büyükleri, sonra Aleksandra geliyor, sonra da Şuça.

Tatyana'nın Dame de Sion'dan sonra maceralı bir hayatı olduğunu bilmiyordum. İleri yaşında üniversiteye dönüp bizim bölümde Halide Edip'in öğrencisi olmuş. Ortaçağ İngilizcesi konusundaki bilgisi çok iyiydi, bize çok faydası dokundu. Sonradan yine bizim bölümden Berna Moran'la evlendiler. Berna verem geçirdiği için iyi bakılması lazımdı. Baktı da. Berna daha genç olmasına rağmen ondan önce, 1993'te vefat etti. Tatyana anılarını yazdıktan bir süre sonra 2007'de 97 yaşında dünyaya gözlerini kapadı.

Ortaçağ İngilizcesi zor, ama işin içinden çıkıyoruz ve iyi bir dereceyle o sertifikayı da aldık.

Güzel Sanatlar Akademisi

Akademi bizim binamıza benzer bir bina. Akademilileri az çok tanıyoruz, çünkü bizim kantine çok gelen oluyor. Taki gideli, Zerrin de akademideki iki kız arkadaşıyla sıkı fıkı oldu, akademiden çıkmıyor. Sonradan öğreniyoruz, orada Galatasaray Lisesi'nden tanıdığı bir çocuk var, Ersin Demir. Okulun tembellerindenmiş, ama yine de akademide mimarlığa girebilmiş. Ersin çok yakışıklı, o zamanın Amerikan artistlerinden Alan Ladd'a benziyor, bir de onun arkadaşı Payidar var, o da mimarlık okuyor. Ama ailesi Payidar'ı İtalya'da okutmak istiyor ve işitiyoruz, Payidar gidiyor. O gece akademili iki kız ruh çağırıyorlar. O ara bu işlem çok moda. Biz de lisede yapardık: Harfleri yazıp halka halinde dizerdik, ortasına da bir kristal bardak korduk. Birkaç kız işaret parmağımızı üstüne bastırırdık. Bardak kaymaya başlar, teker teker harflerin önünde dururdu. Bu bizim için bir eğlenceydi, hiç de ruhun geldiğine inanmazdık. İki kız bunu yapmışlar. Bardak Payidar'ın adını yazmış. Kızlar gülmüş, "Bu bardak da olmadık şeyler yazıyor" demişler. Ama ertesi sabah gazetelerden, İtalya'ya giden uçağın bir dağa çarparak düştüğünü okuduk. Ama ne üzüldük, ne ağladık. O kızlar da ömürlerinde bir daha ruh çağırmayacaklarına yemin etmişler.

Biz akademililerle içli dışlıyız. Birçok kişiye yolda rastlıyoruz: Yol deyince Kazancı Yokuşu'nda, çünkü Fındıklı'ya en kısa yol Kazancı Yokuşu. Vasıtayla fakülteye geçmek en az bir saat sürüyor: Karaköy'e gidip oradan Bebek tramvayına binilecek. Halbuki benim evimden, yani Osmanbey'den

fakülte yarım saat, Taksim'e yayan geliyorum ve 10 dakikada Fındıklı'ya iniyorum. Çıkış biraz daha zahmetli, ama arkadaşlarla konuşarak çok zevkli. Taksim'e çıkıyoruz. Yokuşta kimlere rastlamıyoruz ki? Ressam ve akademide hoca Bedri Rahmi Eyüboğlu'na ve eşi Eren Eyüboğlu'na, Bedri Rahmi'nin Karadut'u, güzelliğinin doruğundaki Mari Gerekmezyan'a. Kendisi heykeltıraş ve bir heykeli Beşiktaş'taki Resim ve Heykel Müzesi'ndeydi, inşallah hâlâ oradadır. Mari o sıralarda, daha 34 yaşındayken tüberküloz yüzünden vefat etti. Bedri Rahmi bu ölümle beraber acılara gark oldu. Dahası ölümünü aralarındaki yasak aşka bağlayan dedikodular bile çıktı. Antibiyotiklerin olmadığı bir zamandı ve enfeksiyonlardan çok korkulurdu...

Bizler bazen o yokuştan Mina'yla çıkardık. Mina ufak tefek kara bir kız, ama çok da sempatik. Bazen de, sonradan tiyatrocu olarak meşhur olan, Lale Oraloğlu'yla çıkardık. İngiliz Filolojisi'ndeydi, aynı zamanda da konservatuvara gidiyordu. Şan dersleri alıyordu, kontralto güzel bir sesi vardı.

Sanatla uğraşan bir de bizim Tunç. Türkoloji'de okuyan Perihan Tedü'yle bir piyes sahnelediler ve oynadılar. Hepimiz Şehir Tiyatrosu'nda onları seyrettik. Çok başarılıydılar. Tunç Yalman'ın ne olacağı belliydi. Perihan zaten hem okuyor, hem sahneye çıkıyordu.

Bir sabah fakülteye geldiğimizde akademi binasını yanmış gördük. Yangın gece çıkmış, nedeni belli değil. Öyle durumlarda elektrik kontağı denir, ama belki de söndürülmemiş bir sigaradandı, orada da çocuklar gırla sigara içiyorlardı. Yangın söndürülmüş, ama bazı yerler hâlâ tütüyor, akademililer de ağlamaklı yuvalarına bakıyorlardı. Allah'tan sadece çatısı harap olmuştu da birkaç gün sonra kısmen çalışılmaya başlandı. Zerrin artık aka-

demiden çıkmıyor, Ersin de bize kantine geliyor. Belli Ersin, Taki'nin yerini almaya başladı. Taki'den çok yakışıklı, ama Taki kadar parlak değil.

Şimdi kantine bir yabancı daha gelmeye başladı, Sina Arbel. Ve ben çay içerken, puf böreklerle geliyor. Üçüncü senenin başında Leyla, Sina'yla nişanlandı. Her zaman yalnız gezerlerken, Leyla'nın annesi artık nişanlıların yanına, küçük kardeşi Çetin'i takmaya başladı; Leyla buna çok gülüyor.

Üçüncü senemizin sonunda, Taki Amerika'dan geldi. Zerrin'le konuştu, "Ben değişmedim, hâlâ benimle evlenmek istiyor musun?" dedi. Zerrin tereddüt ediyor, Ersin ağır basıyor, hem de Ersin o kadar ağlaşıyor ki Zerrin ona acıdı. Taki'yi reddetti, o da İstanbul'u terk edip tekrar Amerika'ya döndü. Yeni çıkan naylon çorapların kralı Dupont'un kızıyla evlendiğini duydum. Seneler sonra, Büyükada'da Taki'nin annesiyle tanıştım. Zerrin'den bahsettim. "Ah, oğlum onunla evlenseydi, eminim mesut olurdu. Dupont ailesinin şımarık kızı hayatını mahvetti. Boşandılar. Şimdi tekrar evlendi, inşallah bununla iyi bir aile kurar" dedi.

Zerrin de, Ersin'in ne olduğunu bile bile onun yalvarmalarına dayanamadı, evlendiler. Ersin, Zerrin'in yardımlarıyla mimarlık diplomasını aldı, sonra belediyede çalışmaya başladı. Zerrin de aileyi geçindirmek için filolojide asistanlığını ihmal ederek ders vermeye başladı. Zerrin'in geleceği çok parlak görünüyordu, ama akademik çalışmalarına çok az vakit ayırabiliyor. Ersin yelken şampiyonu, Zerrin de yaman bir yelkenci oldu, hatta yelkencilere ders vermeye başladı. Zeynep doğdu. Ersin kızına çok düşkün. Birkaç sene sonra Zerrin Ömer'i bekliyor, ama Cenevre'den Ersin'e bir davet geliyor, yelken yarışlarına katılacak. Gitti

ve gidiş o gidiş. "Orada bir İsviçreli kadına takıldı" dediler. Ömer doğdu, birkaç sene geçti. Ömer poliomiyelit oldu, çocuğu için bile geri gelmedi. Sonunda Zerrin de boşandı. İşte Taki ve Zerrin, iki mahvolmuş hayat.

Diğer taraftan Leyla ve Sina evlendiler. Sina, devlet tiyatroları artisti Bedia Muvahhit'in oğlu. Genç evliler, ev açacak durumda değiller. İlk zamanlarda Bedia Hanım'ın Beyoğlu'ndaki dairesine yerleştiler. Beyoğlu'ndaki eski binalardaki daireler hep dokuz, on odalı. O ara Bedia Hanım virtüöz ve piyano hocası Ferdi Statzer'le evli. Ferdi Bey de o dairede. Bir de kurt köpeği var. Onu biftekle beslediğini söylerdi Leyla.

İlk hocalık denemem

İkinci senenin sonundayız: 1946 yazı. O sene sayfiyeye Tarabya'ya gidiyoruz, çok moda bir yazlık yeri. Tüm Fransız konsolosluğu erkânı orada: Şimdi Marmara Üniversitesi'nin Fransızca siyaset bilimi bölümü olan – bahçesinde de Pierre Loti Okulu'nun bulunduğu– kırmızı ahşap yalı o zaman hâlâ Fransız sefaretinin yazlığı. Harp sürüp gidiyor, kimse Fransa'da tatil geçiremiyor, Konsolos Chéneau'nun yakışıklı oğulları, piyasada boy gösteriyor. Yolun altından geniş bir kanalla deniz, sefaretin bahçesine kadar gidiyor. Parmaklığın arkasında bir motorlu bot bir de iki tarafında kürekleriyle sandal görülüyor, ama denize pek çıkan yok. Rıhtıma, ara sıra burnunda altın rengi madeni yazıyla *Alcyoné* yazılı sefirin teknesi yanaşırdı. Tarabya Plajı'nın yanında Fransız askeri ataşesinin ailesi otururdu. Küçük kızları Notre Dame de Sion'un ilkokulundaydı, ortanca oğullarıysa Jacques de la Rosière, neredeyse bir dâhi: 14 yaşında bakaloryasını almıştı. Sonradan, Fransız Mer-

kez Bankası'nın müdürü olduğunu işittik. İstanbul'u unutmamış, birkaç kez de büyüdüğü yerleri görmeye gelmişti.

O sene, Tarabya'da böyle bir ortam vardı. Benzin sıkıntısı var, Sarıyer otobüslerinden başka geçen vasıta yok caddeden. Bizler de bisikletlerimizin keyfini çıkarıyoruz. Benim bir NSU bisikletim var, kırmızı, rengârenk arka filesiyle çok göz alıcı. Arka file çok gerekli, yoksa bol etekler arka tekerleğe dolanır.

O yaz başı, Sör Emmanuelle beni şimdi Cumhurbaşkanlığı Köşkü olan Huber Köşkü'ne davet ediyor. Sör Emmanuelle bana okuma yazma öğreten kişi, ilk hocam. Ben altı yaşında, o yirmi üçtü 1931'de. Hocam bana çok hoşuma giden bir teklifte bulunuyor: Sörlere Türkçe dersi vermemi istiyor. Ne saadet! Her gün o çok sevdiğim cennet gibi bahçeye gideceğim. O yaz bu dersler çok acil, çünkü 1945 sonbaharında Fransa'dan yeni müdür Sör Solangia gelmiş ve acele Türkçe öğrenmesi gerek. Milli Eğitim'le çok yazışma oluyor, bunları anlaması ve cevap yazması gerek. Ben hemen bu hocalık teklifini kabul ediyorum ve ertesi gün derse başlayacağım. Ama arada, eski hocalarımdan Sör Elisée beni görmek istiyor ve bana, "Ben sevdiklerimi severim, aman sen kendini bunlara çok kaptırma, senelerden beri sörleri çalıştıran Selma Tunç bu sene gelmedi, resmen bunlardan kaçtı. Kıza nefes aldırmıyorlardı" diyor. Ben biraz şaşırıyorum, çünkü bu sör sınıfındayken beni pek sevmezdi; hatta her sene sonunda layık görüldüğüm iyi hal tacını bana ilk defa olarak o aldırtmamıştı. Söylediklerini de ibretle dinliyorum, "Nasıl olur da bir sör kendi ahbaplarını böyle şikâyet eder" diye düşünüyorum. Bana ne onun dediklerinden, ben Selma gibi yazımı Huber Köşkü'nde geçirmiyorum ki. Derslere başlıyoruz: Saat dokuzda gidip, birde oradan ayrılıyorum.

Sör Emmanuelle ders almıyor. O Türkçeyi doğru dürüst konuşuyor, ama yine de bilgisini ilerletiyor. Ara sıra bir arkadaşımızla Türkoloji'den Peyami Bey geliyor. O derste ben de bulunuyorum. Sör Emmanuelle lisanın türlü inceliklerini onunla çalışıyor ve saat dörtte de ahududu şurubuyla sörlerin yaptıkları peksimetler ve kurabiyeler çıkarılıyor. Ahududu şurubu da sörlerin elinden çıkmış. Ahududu meyve bahçesinin mahsulü, orada daha ne çilekler ne frenküzümleri var. Bunlarla türlü reçeller yapılıyor. Meyve bahçesini hiç görmedim, oraya girmek yasak. Bahçede bir de bostan var, yenen tüm sebzeler orada yetişiyor. Salça yapma zamanı yani ağustosta, güneş kızgınken domatesler toplanıyor ve tüm sörler ellerinde bıçak, domatesleri doğruyorlar, galiba salça güneşte koyulaştırılıyor.

Bunları hatırlayarak, o güzel bahçede derse başlıyorum. Birkaç öğrencim var, sörlerin tümü lisana hevesli değil. Talebelerimin her biri çalışmak için kendi mizacına uygun bir yer seçmiş. Sör Dilecta, ormanın kuytu bir yerinde açılır kapanır masasını kurmuş. Her türlü gürültüden uzak kendini işine vermek istiyor. İlk onunla bir saat çalışıyorum. Sonra, "Sör Pia sizi *Egypte*'de (Mısır'da) bekliyor" diyor. Allah'tan şu isimler var da kimin nerede olduğu belli. Mısır, bahçenin en sıcak yeri. Tepeden tırnağa artist; güzel sesli, iyi ressam Sör Pia, fıstık ağaçlarının altında denize karşı oturmuş. O benim resim hocam. "Bak Liji," diyor, "böyle güzellik dururken insan ormanın içine dalar mı?"

Bu Sör Dilecta'ya bir taş. Çalışıyoruz, epey ileride bir talebe. Sonra lise III hocamız Sör Thecline yine Mısır'da kendine büyük sedir ağacının altını seçmiş. Buraya sörler "katedral" ismini vermişler; bir kilise kadar loş ve o kadar büyük bir alan ki altına tüm bir sınıfı sığdırır. Bir saat de

onunla çalışıyorum. Hocamız şair, onun için Türk şairlerini okumaktan zevk alıyor.

On iki-bir arası yeni müdürün ders saati. Ders aşağıda ana binanın yan tarafındaki oturma yerinde. "Benim bahçeye tırmanacak vaktim yok, en kolay yeri seçtim" diyor. Ona en baştan başlıyoruz. Hiç bilmeyene ders vermek ne kadar zormuş. Allah'tan Sör Emmanuelle Türkçe öğrendiği ilk zamanların kitaplarını saklamış. Sıkı çalışıyoruz, ben gittikten sonra da müdür çalışıyor ve gün be gün ilerlemesini izliyorum. Onun kadar ben de seviniyorum.

O yazım böyle geçti, çok da zevkli geçti. Yaz sonunda da bana hatırı sayılır bir para verdiler. Kazandığım ilk para, ama bu kadarını hiç beklemiyordum.

Fakültede son senelerimiz

Üçüncü senemizde, İnci Barbaros nişanlandı ve baharda da evlendi. Eşi Sermet Gürel mimar ve Gümüşsuyu İTÜ'de asistandı.

Leyla ve Sina Arbel de kendi evlerine taşındılar, Galatasaray Lisesi'nin yan sokağında yeni restore edilmiş bir handa küçük bir stüdyo. Tek odalı, ama şirin bir yer. Artık Leyla'yla çalışmalarımı onun evinde yapıyorum. İkimizin konusu da Shakespeare, okuduğumuz kitaplar aynı. Kitapları birbirimize geçiriyoruz, tezimizi de ilerletiyoruz, dördüncü sene çalışılacak tüm İngiliz Edebiyatı var, tez o araya sıkışıp kalmasın. Benim yazı makinem yok, ama makinede çok iyi yazan bir arkadaşıma güveniyorum. Son sene herkesin korkulu rüyası tercüme sınavı, ondan 6 almayan tez müdafaasına giremiyor, yani bir sene geri kalacak.

Ve o korkulu gün geldi çattı. Çok zor bir parçayla karşı karşıyayız. Çok edebi bir parça. Herkes kâğıdının

önünde ter dökerken ben harıl harıl çevirimi yapıyorum. Ben de bu mucizeye inanamıyorum, çünkü bu parça neredeyse Fransızca: İngilizcede edebi kelimeler Fransızcadan alınmıştır. Günlük İngilizce olsa belki takılıp kalacağım, ama bu parça bana çok kolay geliyor. Bakıyorum kolejliler ter döküyorlar, ama kâğıdımı da hemen vermiyorum, herkesi telaşlandırmak, korkutmak istemiyorum. Birkaç gün sonra notlar geldi, ben 9 almışım, ondan sonra en fazla 6'lar var. Yine de 6 alanlar sevinçli, son sınava ve tez müdafaasına girebilecekler.

Bu sene, şubeye genç bir okutman geldi, onlara İngiltere'de *scholar* diyorlar. Çok yakışıklı bir genç. Ona âşık olanlar da oldu, hem de sırılsıklam. Bizden bir sene evvel bitiren bir kız da böyle âşık oldu. Bir gün bir İngiliz gazetesinde bir evlenme ilanı çıktı, Mill'le bu kızın evlenme ilanı. Anladık kız aklını kaçırmış. Mill, ne mi yaptı? Kılını bile kıpırdatmadı ve epey sene fakültemizde okutman olarak kaldı.

Tezlerimiz daktilo ile yazıldı, İngilizce sınavımız bitti, şimdi tez müdafaasına giriyoruz. Benim sıram geldi; masa başında Halide Hanım, Mill ve Vahit Bey. Halide Hanım en fazla tezle ilgileniyor, sorular soruyor, bazı tenkitlerde bulunuyor, konunuzu müdafaa etmek sizin işiniz.

Ben karşısına oturunca, bana ne diye *Othello*'yu seçtiğimi soruyor. Ben de bu kıskançlık konusunun çok güncel olduğunu söylüyorum. Ezelden beri insanları kemiren, cinayete iten bir duygu. "Bunu her asrın trajedi yazarı işlemiştir" diyorum. Racine'in *Phèdre* adlı trajedisini de örnek gösteriyorum. Kıskançlıktan dolayı Phèdre sevdiği gencin ölümüne sebep olur. Sonra günün gazetelerinde de en fazla okunan, cinayet haberleri. Beni dinliyor, ama beğenmediği yüzünden okunuyor.

Bana 6 vermiş. Geçerli not, daha kötü de olabilirdi. Ben iyi bir müdafaa yaptığımı düşünüyorum, ama Halide Hanım'ın beni sevmediğine inanıyorum. Halbuki "tercüme notu inmez" diyorlardı. Vahit Bey ve Mina bana, "Sana yazık oldu Liji" diyorlar. Ben de bunu kendi kendime diyorum, ama geçtim ya, mühim olan o. Hemen hocalığa başlamak istiyorum. Leyla ve Nezihe bir seneden beri Eyüp Ortaokulu'nda hocalık yapıyorlar. Nezihe de hukukta okuyan Hıfzı Topuz'la nişanlandı. İnci Gürel bizimle bitiremedi. Şişli'den Beşiktaş'a taşındı. Sermet'in ailesinin orada fırınları, sinemaları, hanları var. Şimdi de ilk doğumunu yaptı. Oğlu Nur doğdu. Bunu bir telgrafla Halide Hanım'a bildirdi. "Bir Nur'umuz oldu" demiş, o da kız mı erkek mi olduğunu anlayamamış. Böylece İnci bizden bir sene sonra mezun oldu.

Zerrin, akademik bir kariyer yapmak istiyor. Asistan olarak üniversitede kaldı. Halide Hanım onun ateşli halini kendi gençliğine benzetiyormuş. Ne yazık ki Zerrin o kadar sevdiği kariyeri yapamadı; ev geçindirme gailesi, çalışmasına engel oluyordu. Halide Hanım emekli olmuştu, oradakiler –Mina başta– Zerrin'in yerine bir tanıdıklarını almak istiyorlardı. Doçentlik tezini beğenmediler. Bu kez Vahit Bey, Amerikan Edebiyatı'ndan bir şairi önerdi, kendi sahası. Emily Dickinson son derece duygusal parçalar yazmış. Zerrin benden yardım istedi, beraber çalıştık, bizce çok güzel bir tez oldu. Ama onu müdafaa edeceğine yakın zamanda Vahit Bey Amerika'ya gitti ve Zerrin'i ortada bıraktı. Anlaşılan arkadaşlarını kırmak istemedi, geçirmemezlik de yapamayacaktı, çünkü çok güzel bir konu, çok da güzel bir yazıydı. İyisi mi selameti çekip gitmekte buldu. Bunu o hocadan hiç beklemezdim. Zerrin o kadar sevdiği fakültede kalamadı ve artık İngilizce okut-

manı olarak Yıldız Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. O parlak kişi buna mı layıktı? Ama ne yapmalı evini, çocuklarını geçindirmek için ne bulursa yapmaya mecbur oldu. Sonra da genç yaşta ölüp gitti. Bu kadar yıpranmaya kalbi dayanmadı. Birkaç sene evvel Nezihe Topuz'u kaybettik, sonra İnci Gürel'i, 2014'te de Leyla Kermenli'yi. Notre Dame de Sion grubundan Beraat ve ben birbirimize sarılmış bekliyorduk. Ne yazık ki, Beraat 2015'in sonbaharında öldü. Ben ne zaman...

Mina Urgan'ın *Bir Dinozorun Anıları*'nda okuyunca, bu dünyadan göçmeden evvel, diploma notumun sebebini öğrendim ve rahat ettim. Halide Edip *Othello* piyesini hiç sevmezmiş: "Ne bayağı piyes" dermiş. Kısmetsizliğim Ercüment Atabay'ın bana o piyesi tavsiye etmesi olmuştu. Bu kötü notun benimle hiçbir alakası yokmuş, o not Shakespeare'e verilmiş.

Harp Sonu Notre Dame de Sion'la Fransa'ya Seyahatim (Temmuz 1948 – Eylül 1948)

Yeni bir dönem

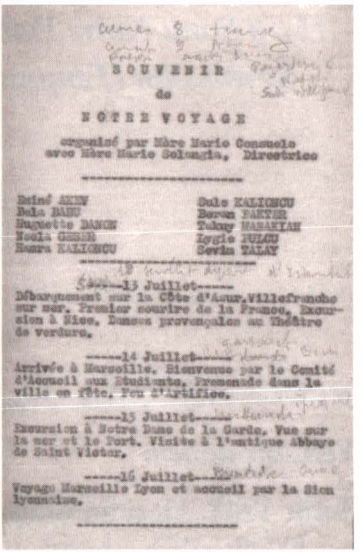
Tarih 1948, Haziran ortası. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden buruk ayrılıyorum: Ben "pek iyi"li bir diploma beklerken notum birden "orta"ya düşmüş. Ben bu notlara alışık değilim: Notre Dame de Sion'u 9,33 ile bitirmişim. Belki de son sınıfı böyle bir notla bitiren tek benim: Felsefeden, kompozisyondan 10 alan yoktur.

Bir arkadaşa rastlıyorum. Bana hoş bir haber veriyor: İngilizce hocamız Mother Consuelo Paris'e ve İngiltere'ye bir seyahat hazırlamış 1946 mezunlarıyla. Ah, ben de katılabilsem...

Fakültenin üst anfisinde ders dinlerken, bazı salı günleri öğleden sonra saat üçe doğru, Denizcilik Bankası'nın beyaz gemilerinden biri, bir kavis çizerek fakültenin önünden geçer ve Karaköy'deki gümrük binasına yanaşırdı. Hep özenir, "Acaba ben de bir gün şu gemiye binebilecek miyim?" derdim. İmkânsız bir şey. Ama şu ara o imkân göründü.

Eve koşup anneme söylüyorum. "Git öğren, çok pahalı değilse seni gönderirim" diyor.

SOUVENIR

de

NOTRE VOYAGE

organisé par Mère Marie Consuelo
avec Mère Marie Solangia, Directrice

Brind AKIN — Gule KALIONCU
Bela BAHU — Beran PARTIR
Huguette DANON — Takuy HABANIAN
Roula GUBER — Ingle JULOU
Rosra KALIONCU — Sevin TALAY

15 Juillet

Débarquement sur la Côte d'Azur, Villefranche sur mer. Premier coup d'oeil de la France. Excursion à Nice. Dîner provençal au Théâtre de verdure.

14 Juillet

Arrivée à Marseille. Bienvenue par le Comité d'Accueil aux Etudiants. Promenade dans la ville en fête. Feu d'artifice.

15 Juillet

Excursion à Notre Dame de la Garde. Vue sur la mer et le Port. Visite à l'antique Abbaye de Saint Victor.

16 Juillet

Voyage Marseille Lyon et accueil par la Cité lyonnaise.

Fransa gezimizin programı

Mother Consuelo'yu iyi tanırım ama ondan çekinirim. 1946-47 yazında Tarabya'da, Huber Köşkü'nde, lisenin müdiresi Sör Solangia'ya Türkçe dersleri vermiştim. Beni sever. Ona gittim. "Tabii müdire ve Fransız olarak ben de o geziye katılıyorum, ama tertipleyen Mother Consuelo. Bir konuşayım" dedi.

Cevap olumsuz çıkmış. "Biz her şeyi hesapladık, düzenledik; bir kişi daha alamayız" demiş. Sör Solangia beni sevdiğinden, "Tamam siz ayrı gidin ama ben Liji'yle aynı gemide sizden ayrı seyahat ederim!" demiş. Bunun üzerine Mother Consuelo, benim de geziye katılmamı kabul etmiş.

Ne tuhaf ki, seyahat dönüşü aynı gemide hocam Halide Edib'e rastladım. İngiltere'den dönüyordu. Gidip elini öptüm. "Siz Dame de Sionlular hepiniz çok iyiydiniz" dedi. "Ben de mi?" diye sordum. "Tabii siz de!" dedi. İşte

o zaman aklım tam karıştı, madem beğenmişti de niye orta vermişti? Ta ki, daha önce bahsettiğim gibi, Mina'nın *Bir Dinazorun Anıları*'na kadar.

Mother Consuelo beni kabul edince hemen Denizcilik Bankası'na gidip ikinci mevki bileti aldım. Annem tasarruf etmek istedi, halbuki tüm grup birinci mevkide: Mother öyle istemiş. Kendisi Catherine MacDonald, İskoçya'nın en tanınmış ailelerinden. Hatta o zamanın kraliçesi Elizabeth'in kuzeni. Onların şatolarının Mey Şatosu'ndan daha büyük olduğunu söylerdi. Tabii ki Mother ancak birinci mevkide seyahat edebilir. Ben, çekine çekine ancak ikinci mevkide bilet bulabildiğimi söylüyorum.

Temmuz başı, bir cuma günü, *İstanbul* vapurunda ikinci mevki güvertesinde Karaköy Rıhtımı'nda toplanmış halka bakıyorum. Annem onların arasında, ama onu göremiyorum, kendimi çok yalnız hissediyorum, evden ilk ayrılışım, etrafımda tanıdık kimse yok.

İstanbul'dan ayrılıyoruz (Liji Hanım solda).

Kamaram dört kişilik. Valizlerimi bırakırken, odamı paylaşacak kimseleri gördüm ve sevindim: Kolejde çalışan May Fincan, teyzesi ve kuzeni oradalar. İngilizce konuşuyorlar.

Saat on iki, *İstanbul* yavaş yavaş rıhtımdan ayrılıyor. Mendil sallayanlar gitgide küçülüyor, benim de gözlerimden yaşlar akmaya başlıyor. Elveda güzel şehrim, elveda anneciğim.

O ara tanıdık bir ses: "*Ah, Liji, I find you.*"* Bu Mother. Allahım, sana şükürler olsun, ben nasıl grubumuzu bulurdum ki? Birinci mevkiye giden kapı kilitli. Mother Consuelo beni iç koridorlardan geçiriyor ve doğru gemi zabitine gidiyoruz. İngilizce olarak Mother durumu anlatıyor. Ben Notre Dame de Sion grubundanım, grubumla olmam gerek. On lira vererek birinci mevkide yemek yiyebileceğim ve vaktimi geçireceğim. İç geçidi öğrendim, artık ben de gruptanım.

Yemek odasında ta ortada uzun bir masa. İki ucunda iki sör ve etrafta bizler. 1945-46 mezunlarından iyi tanıdığım Emine Akev, Takuhi Mınakyan, Hamra ve Şule Kalyoncu kardeşler, Sevim Talay, o sene mezun olanlardan Bella Baruh ve Hüget Danon, Necla Geser, Mother'in şahsi doktoru Beran Pakter: Beran 1938-39 mezunu. Mother'in desteklemesiyle tıp okumuş. Şimdi Mother'den hiç ayrılmıyor, çünkü hocamız kalp hastası, *anjin de puatrin*'i** varmış. Hastalanınca Beran başından ayrılmıyor. Şimdi de aynı kamarayı paylaşıyorlar. Müdür de Necla'yla aynı kamarada. Necla sessiz sakin, terbiyeli bir kız. Yemekte orkestra istediğimiz moda şarkıları çalıyor. Notre Dame de Sion grubu geminin göz bebeği. İstediğimiz oluyor.

---

* "Ah Liji, buldum seni."

** *Anjin de puatrin:* Kalbin ana damarlarının sertleşmesinden kaynaklanan göğüs ağrısı.

Saat dört, çay saati. İsteyenler salonda toplanıp keklerle çay yudumluyorlar, ondan sonra da eğlence olarak bir at yarışı oyunu var: Yere altı yollu yeşil bir muşamba seriliyor. Bunun üstünde altı at yarışıyor: Bir mekanizmayla atlar ilerletiliyor. Birinci gelen alkışlanıyor. Bu oyuna zevkle iştirak ediyoruz, ama çok önemli bir haberi, gece baloya kimlerin katılacağını işitiyoruz: Gemide 1948 Olimpiyatları için Londra'ya giden bir binici subay grubu var; atlar, seyislerle ambardalar, kendileri de herhalde ikinci mevkide olacaklar. Ben birincide yemek yediğimden onlara hiç rastlamadım. O gece baloya genç subaylar geliyorlar. Beran ve ben grubun büyükleri, öbür kızlara ablalık yapıyoruz. Mother gece yarısını geçirmememizi tembih etti. Tabii subaylar bizleri dansa kaldırıyorlar, gece çok neşeli geçiyor. Meğerse o grubu Londra'ya götüren, sonradan tanıdığım yüksek mimar Rüknettin Güney'in kayınpederi, Aysel Güney'in babasıymış: Orgeneral Cevdet Bilgişin. Ben onları tanıdığımda orduyu bırakmış, Konya Ereğlisi'nde koşu atları yetiştiriyordu.

Bir de Paris'e konserler vermek için giden bir viyolonsel virtüözü vardı. Cumartesi sabahı Pire limanındaydık. Gemimiz yaklaşırken Akropol'ü gördük. Mother bu geziyi çok güzel hazırlamış: Atina'daki bir Fransız okulunun frerleri bizi Atina'da karşıladılar ve Akropol'ü onlarla gezdik. Tüm sütunların özelliklerini, heykellerin ayrıntılarını anlattılar. Bu gezi epey vaktimizi aldı, şehri görmeye hiç vaktimiz kalmadı.

Gümrükten geçerken bir hengâme yaşadık, gemiye binemeyeceğimizi zannettik: Bir kalabalık, bir düzensizlik, omuz omuzu sökmüyor. Neyse kendimizi gemiye attık, ama epey korkmuştuk. Şimdi düşünüyorum da eminim gemi biz binmeden Pire'den ayrılmazdı.

O gece ve pazar günü açık denizde hiçbir yere uğramadan gidiyoruz. Deniz masmavi, çok koyu bir mavi, güneş pırıl pırıl, ama çok da rüzgâr var. Gemi sallanıyor, bizimkilerden hepsini deniz tutuyor. Ayakta bir tek Mother ve ben. Ondan ona koşuyoruz. Kimisi kamarada yatıyor, kimisi de en üst güvertede bacanın gölgesine sığınmış şarkılar söyleyerek midelerini unutmaya çalışıyorlar. Beran yatıyor, müdür yatıyor, o gece de tam Lipari adalarının önünden geçeceğiz. Stromboli adasının yanardağı hâlâ faaliyetteymiş, onu göreceğiz.

Akşama doğru deniz duruldu ve herkes yemeğe gelebildi. Hep Stromboli'den bahsediliyor, gece yarısına doğru geçecekmişiz. Yemeğimiz bitti, tatlı olarak bize harıl harıl yanan bir pasta geldi: Adı Stromboli. Konyak sönünce kestik, içi dondurma; bunu hayretle karşıladık, el çırparak pastacıya teşekkür ettik.

Yemekten sonra şezlonglara uzanıp gece yarısını bekledik. Müdür yattı, ama Stromboli görünür görünmez kapısını tıktıklamamızı istedi. Gece serin olur diye garsonlar hafif battaniyeler dağıttılar. Bu gemide bize prensesler gibi bakılıyor.

"Güm! Güm!" diye sesler işitilmeye başladı. Ada karartısı göründü ve on dakikada bir patlama: Göğe bir ateş topu yükseliyor, kıvılcımlar saçarak bir ateş nehri denize kadar akıyor; bir yerde ikiye bölünüp çatallaşıyor, ters bir "Y" meydana geliyor. Lav gölü denize dökülüyor. Volkanın ağzı adanın güney tarafında. Kuzey köylerindeyse hâlâ oturanlar varmış. Hayatlarını balıkçılık yaparak kazanırlarmış. Herhalde bu gümlemeye alışmış olacaklar, çünkü on dakikada bir, ortalığı inleten bomba gibi patlama sesi onlara da ulaşıyordur.

O gece Messina Boğazı'na giriyoruz, Güney İtalya ile Sicilya arasından geçeceğiz. Oralarda da deniz kabarık

olurmuş. Bizimkileri yine deniz tutuyor. Neyse ki ertesi sabah Napoli'de olacağız. O gece az uyudum, Stromboli beni çok etkiledi, bir de şairlerin bahsettiği Napoli'yi görmek benim için bir rüya.

İşte Napoli Koyu'na giriyoruz. Şehir uzaktan pembe görünüyor. Vezüv Yanardağı sağda, sanki üstünde bir buğu var, acaba hâlâ tütüyor mu? Herhalde bu şehirde yaşayanlar, yanı başlarındaki o saatli bombanın tabiat cilvesine alışmışlardır. İtalya'da yanardağ çok; Stromboli'yi gördük, Etna'yı o gece Sicilya önünden geçerken belki görebilirdik. Buralarda insanlar fütursuzca yaşıyorlar, hiç Pompei faciasını düşünenine rastlamadım. Cidden cesaretli insanlar şu Strombolililer, Sicilyalılar, Napolililer!

Limana girdik, önce birinci mevkidekilere pasaport yerine birer belge veriliyor ve acele gemiden çıkıyoruz. Sağlam toprağa basmak ne güzel şey! Bunu ben diyorsam, kim bilir deniz tutanlar neler diyorlardır. Müdürle geziyorum. Kimileri ceplerine sigara paketleri koymuşlar. En ucuzundan: Birinci marka sigarayla ipek kravat, inci boncuk gibi şeyler alınıyor. Aslında bu yasak, çıkarken çantalarımıza bakıldı, ama kızların cepleri karıştırılmıyor. Bende sadece birkaç küçük Nestlé çikolata var. Ama isteyeni çok, onlarla iki mercan kolye aldık. Birini müdüre verdim, kız kardeşleri var.

Sol taraftaki kaleye kadar uzandık ama geç kalmamak için vakitlice gemiye döndük. Güvertede yeni gelenlere bakıyoruz. Birden tam önümüzden bir çuval üst güverteden rıhtıma düştü. Hemen zeminde bir kapak içeriden açıldı ve çuval ortadan kayboldu. Hemen anladık, bu muhakkak kaçak bir eşya olacak. Bizim gibi bu olayı görenler olmuş, İtalyan polisi gemiye girdi. Kaptan köşküne çıktılar. Tüm mürettebat üst güvertede toplanmış,

çuvalı kimin attığı araştırılmış. Biz kendi güvertemizdeyiz, hiçbir şeyden haberdar değiliz. Ama gemi bir türlü kalkmıyor, biz de keşke Napoli'yi daha fazla gezseydik diye düşünüyoruz.

Biraz sonra halatlar alındı. Tüm bunları biz ancak yemekte öğrendik. Kaptan kimseyi polise teslim etmemiş. Ama gemide çalışanların kulağını bir güzel çekmiştir.

Marsilya'ya doğru yol alıyoruz. Ertesi sabah kara göründü. Burası Villefranche-sur-mer'miş. Gemimiz demirledi. Demekki kıyıya çıkacağız, ama bu şehrin rıhtımı yok. Büyük motorlar gelip yanaştılar, isteyen burayı gezebilecek. Tabii biz her türlü geziye talibiz. Mother geçiş paramızı ödedi ve asma merdivenden inerek motora bindik. Bu çok kolay olmadı, o sene, 1948 kışı, terzi Christian Dior uzun, verev etekler modasını lanse etmişti. Hepimiz, Paris'e giderken modaya uymak istedik. Eteklerimiz yerden bir karış yukarı, tam 12 santimetre deniyor. Uçuşan, ayaklarımıza dolanan eteklerle o asma merdivenden iniş zor oldu. Ama kıyıya varınca kendimizi bir cennette bulduk: Tüm yol boyu, bahçeler çiçek içinde, hele salkım salkım, mora çalan pembe çiçekler bizim için yabancı. Biz de Akdenizliyiz, ama bu çiçekleri hiç görmemiştik. Adları Fransızca *bougainvillea*, şimdi bu çiçekler bahçelerimizde de var, onlara "begonvil" diyoruz. Meğerse bunlar Akdeniz şehirlerimizde varmış. Avrupa'ya da bunu Amiral Bougainville getirmiş: 18. asrın ortasında Fransa Kralı XV. Louis, bu kâşifi 110 kişilik bir mürettebatla dünya turuna göndermiş. Mürettebatta biyologlar, botanikçiler varmış. Bir botanistin sevgilisi erkek kılığında sefere katılmış ve Güney Amerika'da bu bitkiyi keşfetmiş. Sefer dönüşünde bitkiye amiralin adını vererek tanıtmışlar.

Villefranche'ta bizi otobüsler bekliyordu. Nice'e gittik. 13 Temmuz'dayız; ertesi günü Fransa'nın milli bayramı. 14 Temmuz 1789'da siyasi ihtilaflar yüzünden ayaklanan halkın Bastille zindanını basarak mahkûmları serbest bırakması Fransız Devrimi'nin başlangıcı kabul edilir. Bayram hazırlıkları görülüyor. Nice bayraklarla donanmış. Büyük parkta Güney Fransa danslarıyla genç kızlar bizi karşıladılar. Oraları gezdik, akşam olmadan da gemiye döndük. Ertesi sabah Marsilya'da olacağız ve ver elini Paris.

Marsilya

Fransa'nın milli bayramında, milli marş La Marseilleise'in adını aldığı Marsilya'ya yaklaşı-yoruz. Heyecanlıyım: O kadar sene lisanını, edebiyatını öğrendiğim bu memlekette uzun bir yolculuğa başlayacağım. Güvertede karanın belirmesini bekliyorum, hepimizde aynı heyecan.

Mother Consuelo ve Sör Solangia gezi arasında küçük bir molada, önde Liji Pulcu.

İşte uzakta bir karartı, yaklaşıyoruz: Bu Marsilya'ya giriş hiç de Napoli koyuna benzemiyor: Kıyı sarp; kalker kayalık, deniz koylarla karaya giriyor. Tek ağaç yok. Çok çirkin bir manzara. Nerede o bizim Boğaz'ın güzelliği? Duygularımı Sör Solangia'ya açıklıyorum. "Bu tipik Akdeniz manzarası" diyor.

Gemi yanaşıyor. Tüm Marsilya'ya egemen olan Notre Dame de la Garde Kilisesi'nin heykelini ta uzaktan gördük. Meryem Ana bu limanı himayesine almış gibi.

Bizi karşılamaya bir öğrenci grubu gelmiş. Gemiden çıkmak bir mesele, çünkü bavullarımızdan başka her birimizde bir de 10 kiloluk yiyecek kasası var. Allah'tan Beran ve Mother Consuelo her zorluğa göğüs geriyorlar, bize çok fazla iş düşmüyor. Gümrükteyiz; bir iki bavul açılıyor. Bende lokum var. Gümrükçünün gözüne çarpıyor. Birini ona vermek isterdim ama cüret edemiyorum. Biliyorum, Fransa'da ekmek, şeker, pirinç hâlâ karneyle. Harp bitmiş ama sonuçları; açlık devam ediyor. Biz de Fransızlara şeker, pirinç, zeytinyağı, *petit beurre* bisküvi götürüyoruz. Birazı bizi besleyecek, ama etrafa da verebileceğiz.

Nihayet kendimizi gümrüğün dışında buluyoruz. Bizi almaya bir sör ve bir son sınıf talebesi; Michelle de Lestang gelmiş. Birkaç gün Marsilya ve civarını gezmek için oradaki okulda kalacağız. Marsilya'da troleybüsleri ilk kez görüyorum. İstanbul'da daha sadece tramvay işliyor: Şişli-Tünel, Maçka-Tünel, Kurtuluş-Tünel, Harbiye-Beyazıt, bir de Karaköy-Bebek tramvayları var. Troleybüs de tramvay gibi elektrikle işliyor, ama raydan gitmediği için, az çok sağa sola kayabiliyor. Bizim için bir otobüs kiralanmış. Bavullar, yiyecek kasaları ve bizler biniyoruz, Notre Dame de Sion Okulu'na gidiyoruz. Okul Paradis Sokağı 231 numarada. Bu sokak çok uzun, nezih bir sokak. Türk

konsolosluğu da bu sokakta, okula komşu. Okul büyük. İç bahçesi yemyeşil. Marsilya'da ağaç görmek bana çok iyi geldi. Bugün ancak yerleşiyoruz, okulu geziyoruz ve akşam fişek gösterilerini seyre çıkıyoruz. Şehir bayraklarla süslenmiş, tam bir bayram havasında. Marsilyalıların konuşması hiç hoşuma gitmedi. Cannebière Caddesi çok kalabalık, şehrin en geniş caddesi, denize doğru iniyor.

Ertesi gün Notre Dame de la Garde Kilisesi'ne çıkıyoruz. Sarp bir tepeye inşa edilmiş, nereye gitseniz onu görüyorsunuz. Hazreti Meryem tüm denizcileri, balıkçıları himaye ediyor. Bunun manası, kiliseye girince daha iyi anlaşılıyor: Sunağın üzerinde yükselen Meryem'in heykeli, etrafında irili ufaklı kayık, gemi modelleri. Hepsinin üstünde isimleri ve teşekkür kelimesi. Anlaşılan denizciler kendilerini Meryem Ana'ya emanet etmiş, korkusuzca Akdeniz'in sularıyla boğuşuyorlar.

Hava çok sıcak, ağaç gölgesi yok. Biz incecik elbiselerimizle terliyoruz. Sör Solangia'ya bakıyorum: Kat kat siyah yünlü elbisesinin içinde acaba bu sıcağa nasıl dayanıyor? Hiç şikâyet etmiyor ama ara sıra, "Sanki 10 santimetre suyun altından işitiyormuşum gibi oluyor!" diyor. İstanbul'da bağladığı eşarp neredeyse kulaklarının yarısını dışarıda bırakıyor, halbuki tüm başını içine alan beyaz bone ve üstünden de kolalı beyaz bant, iyi işitmesini engelliyor. Büyük Atatürk ne iyi yapmış da bu lüzumsuz kat kat elbiseleri yasaklamış. Fotoğraflar çekiliyor. Eskiden sörler fotoğraftan kaçınırlardı, biz gizliden onları çekerdik, halbuki şimdi Sör Solangia bizimle poz veriyor.

Bu kiliseden sonra öndeki terasta yemek yiyoruz. Deniz masmavi, biraz da ağaç olsa görüntü şahane olacak.

Öğleden sonra Saint Victor adında bir manastır geziliyor, ortaçağdan kalma bir yapı. Böylece Marsilya'da

Gezide Sör Solangia ile bol bol fotoğraf çektik ve çektirdik (Liji Pulcu arka sırada dördüncü).

görülecek her yere gitmiş oluyoruz, artık bu limandan ayrılma zamanı.

16 Temmuz sabahtan Saint Charles Garı'ndan trene binip Lyon'a gidiyoruz. Bavullar, kasalar bizimle geliyor, ama biz bunun farkında bile değiliz: Beran ve Mother her sıkıntılı işi üstleniyorlar. Ben de Mother'in bu kadar sıhhatli olmasına şaşıyorum: Okulda ikide bir hasta olur, "Kalbi tuttu!" derlerdi. Şimdi her sıkıntıya göğüs geriyor. Sör Solangia'ya bunu söylüyorum, o da, "Sıkıldı mı hastalanır!" dedi, sanki yapmacık bir hastalıkmış gibi. Ama 50 yaşıma geldiğimde, Mother'i çok iyi anladım: En ufak bir sıkıntıda kalbim sıkışır, basınç hisseder ve doktor doktor dolaşırdım. Belli ki Mother da o yaşlarda benim gibiydi, *anjin de puatrin*'i olduğunu zannederdi. Şimdi elektrokardiyografi bunları iyi teşhis ediyor, ama 1940'larda doktor ancak kulakla ve stetoskopla bu hastalıkları teşhis etmeye çalışırdı. Ben

1980'lerde hiçbir şeyim olmadığını bilirdim, ama kendimi hep hasta hissederdim. Pek çok şeyin sinirden olduğunu öğrenmiştim. Zavallı Mother, o çağda kendini kalp hastası bilirdi. Mother uzun yaşadı. İstanbul'dan ayrıldıktan sonra da gelip Beran'ın evinde kalırdı, böylece her zaman doktoru elinin altında olur, yalnız ölmekten korkmazdı.

Lyon

Lyon'la Marsilya'nın arası birkaç saat. Öğleden sonra kendimizi, Rhône ve Saône nehirleri arasında kurulmuş Lyon'da buluyoruz. Garda bizi bekleyenler var. Anladığıma göre, Lyon'daki Notre Dame de Sion, üniversitede okuyan kızlar için bir yurt. Sör Solangia 19 yaşında manastıra girmiş, sonradan Grenoble Üniversitesi'nde Fransız edebiyatı çalışmış, en az üç dört sene Lyon'da kalmış. Okulu çok iyi biliyor, Lyon şehrini de öyle. Lyon'lular Bellecour Meydanı'yla övünüyorlar, Fransa'nın en büyük meydanı olduğunu söylüyorlar. Tam ortasında at üstünde XVI. Louis'nin heykeli var. Notre Dame de Sion binası bu meydana yakın, her gün bu heykeli görüyoruz. İlk önce bizi Grange-Blanche Hastanesi'ne götürüyorlar. Çok modern bir hastane: "Mavi çocuk" dedikleri kalbi delik olarak doğmuş çocuklar ilk olarak burada ameliyat edilmiş. Onları görüyoruz, az gelişmiş, dudakları mosmor çocuklar. Eskiden uzun yaşamazlarmış, şimdi yeni ameliyat yöntemleriyle normal hayata dönüyorlarmış, temiz kanı kirli kanla karıştıran kalpteki o delik kapatılıyormuş. Bu, Avrupa'da bir ilkmiş.

Lyon'un görülecek yerlerini geziyoruz: Fourvière tepesindeki katedral bir şaheser. Öğrendiğime göre şimdi manastırında kimse kalmamış ve orayı müzik konserva-

Lyon'da Cuvier Kız Evi'nin önündeyiz.

tuvarı yapmışlar. Daha iyi bir seçim olamazdı: Rahiplerin dualarıyla çınlayan o kubbeler şimdi piyano, keman, şan nağmeleriyle hayat buluyordu.

Tête d'Or Parkı çok büyük ve güzel; fuar, panayır yeri olarak kullanılıyormuş. Böylece şehir turunu o gün bitirmiş oluyoruz.

18 Temmuz günü okulun önünden bizi otobüs alıyor: Lyon civarı gezilecek. İlk olarak Mont d'Or, Saint Didier, Saint Cyr gibi yöreleri görüyor, sonra da fizikçi Ampère'in evine gidiliyor. Elektrik alanında birçok buluşları olan bu bilgin Lyon'lunun evi de şimdi müze olmuş. Fen sınıfından yetişenler –özellile de Emine Akev ve Hamra Kalyoncu– bu müzeyi görmekten çok memnun oluyorlar. Dönüşte küçük Ars köyüne uğruyoruz. Bu yer 20. asrın başında yaşamış rahibiyle meşhur olmuş: Bu ihtiyar ve aziz kişi geceleri şeytanla cebelleşirmiş, çünkü

Gezide iki sör bana mihmandarlık yaptı.

şeytanın elinden kurtarmak istedikleri hep ona gelir, günah çıkartıp dua etmesini isterlermiş. Gündüzleri kilise gelen gidenlerle, ondan yardım isteyenlerle dolup taşarmış. Gece de şeytan onu rahat bırakmazmış, hatta bir gece yatağını bile yakmış. Bize kararmış tahtaları gösterdiler. İnanan inansın...

Ertesi gün Lyon'da Semaines Sociales diye bir toplantı açıldı: Afrika kolonilerinden gelen delegeler hep Fransa'nın baskısından konuşmuşlar. Biz, ertesi gün 20 Temmuz'da –galiba bir cumartesiydi– Paris'e gitmek için sabahtan trene bindik.

Paris

Türkiye'de hiçbir zaman uzun tren yolculuğu yapmamıştım. O zamanın trenleri kömürle işliyor, kara dumanlar

pencerelerden giriyor. Tünelden geçerken aceleyle her yer kapanıyor, yoksa kurum içinde kalıyorsunuz. Biz de bunları bilemedik, Paris'teki Lyon garına kömürcü çırakları gibi geldik. Dışişleri Bakanlığı'ndan bir delegasyon bizi karşıladı. Tabii Notre Dame de Sion sörleri de gelmişler. Sör Solangia'yı hemen görebilmek için annesi ve babası orada. Kızlarını nasıl bağırlarına bastılar... Duygulandık, gözlerimiz doldu: 19 yaşında manastıra kapanmış. İki sene sonra da Tunus'taki okula gönderilmiş, oradan da doğru İstanbul'a gelmiş. O ne hasret, her hallerinden belli. Bizi yine bir otobüs bekliyor, ama Sör Solangia "Ben anne babamla dönüyorum" dedi. Okula epey sonra geldi: Meğerse hasretlerini gidermek için okula kadar yürümüşler.

Okul Paris'in 6. Daire'sinde. Paris yirmi ilçeye ayrılmış, her birinin ayrı belediye reisi ve tüm Paris'in bir de büyük şehir belediye başkanı var.

Okul, Notre Dame des Champs Sokağı'nda çok geniş cepheli bir bina. İki kapısı var: 61 numaralı kapı manastır, 61A ise okul. Bizi okulun dördüncü katında bir yatakhaneye yerleştiriyorlar. Yatakhane küçük odalar olarak ayrılmış, kapı bir perdeyle kapanıyor. Yanında salon ve banyo. Yıkanmaya acil ihtiyacımız var, hepimiz kurum içindeyiz. Öğleden sonra temizlik işleriyle geçiyor. Valizlerimiz ve kasalar da bize teslim edildi, odalarımızda duruyorlar. Bize o akşam okulun ekmeğinden veriyorlar, ama pasaportlarımız toplanıyor, belediyeden bize ekmek karnesi çıkartılacak.

Akşam yemeğimiz çok güzel, etli bir yemek, makarna, salata ve tatlı. Tabii getirdiğimiz şeker ve pirinç paketlerinden okula vereceğiz, zeytinyağı, bisküvi ve çikolata da.

Ben annemin arkadaşı Margrit Teyze'ye haber gönderiyorum. Yanımda yiyecek getirdiğimi de söylüyorum. O

gece, Paris'te güzel bir uyku uyuduk. Ertesi gün pazar; ben Katolik'im ve pazarları ayine giderim. Kahvaltıdan sonra kapıda resepsiyona bakan söre ayinin kaçta olduğunu ve şapele nasıl gidildiğini soruyorum, "Şimdi dokuzda bir dua var, ona gidin, ama buradan manastır kısmına geçmek zor, en iyisi siz sokağa çıkın ve yandaki 61 numaralı kapıyı çalın, şapel hemen orada, dışarıdan ayine gelenler için şapeli oraya yapmışlar" dedi.

Sokağa çıktım, arkamdan kapıyı kapattım. İşte şu anda serbestim ve Paris sokağında yalnızım. Kendimi çok mutlu hissettim. 61 numaralı kapıyı hemen çalmadım, sokağın ucuna kadar gittim, ama saat dokuzu geçirmedim ve 61 numaranın kapısını çaldım. Şapele soldaki mermer merdivenlerden çıkılıyor, kapısı açık. Giriyorum. Ayin daha başlamamış. Etrafıma bakıyorum, o mahalleden gelenler var. Birden General de Gaulle'un kızı Elizabeth'i hatırlıyorum: *Paris Match*'ta okumuştum, hemen harp sonrası bir subayla Alain de Virieu ile bu şapelde evlenmişti. Herhalde bir suikasttan korktuklarından burayı seçmişler, belki o da Notre Dame de Sion'da okumuştu. Şapel güzel, ayin yarım saat sürdü ve hemen arkadaşlarımı buldum. Allah'tan genciz, yoksa dört yüksek katı inip çıkmak bir hayli yorucu olurdu, ama biz beyaz merdivenleri koşarak çıkıyoruz. Bugün, bize tüm okulu ve manastırı gezdirecekler.

Öğle yemeğinden önce okulu geziyoruz. Sınıfları görüyoruz. Az çok bizim İstanbul'daki okulunkine benziyorlar, aynı kürsü, aynı sıralar. 1909'dan 1939'a kadar [İstanbul'daki okulda] başrahibe olan Mère Elvira o meşe sıraları Fransa'dan getirtmiş, üzerlerinde imal edenin plakası var. Bahçeler çok güzel. Okulun bir kapısı da yandaki Vavin Sokağı'na açılıyor. Oradan Luxembourg Parkı'na gitmek çok kolay.

Seyahat arkadaşlarımla Paris'te.

Manastır kısmında ilk gördüğümüz Mère Gonzalès: İstanbul'da 1900'den 1909'a kadar başrahibelik yapmış: İstanbul hayranı, Türkleri seven çok yaşlı bir sör. Odasına gidiyoruz, bizi muhakkak görmek istemiş. Hediye olarak da birer kilo pirinç götürüyoruz. Bu yiyeceklere Paris'in ihtiyacı var: Paris kurtuluşundan beri (24 Ağustos 1944) dört senelik işgalin yaralarını hâlâ taşıyor. Ama yine de çabuk toparlanmış denebilir. Harbin izleri her yerde: Vavin Sokağı ile Notre Dame des Champs Caddesi'nin birleştiği yerde bir Balzac heykeli varmış. Yeri boş kalmış, Almanlar onu götürüp top tüfek yapmışlar, tunçtanmış. Fransızlar gülüyorlar, "İyi ki Raspail Bulvarı'ndaki aslan mermerden, yoksa o da Almanya'ya giderdi" diyorlar. Fransızlar atik davranmışlar, Louvre Müzesi'nin en değerli tablolarını taşraya götürüp saklamışlar. Herhalde o ara Mona Lisa'nın resmi, da Vinci'nin o küçük tablosu da bir köyde saklanmıştı, ikinci kez bu defa Almanlar tarafından çalınabilirlerdi. Evet, 1911'de bu meşhur tablo çalınmış, 1913'e kadar bulunamamış. Bunun hikâyesi neredeyse

komik denecek kadar acayiptir. Kendine marki dedirten bir Arjantinli, güzel sanat[lar] okulu talebelerine Mona Lisa'nın kopyasını yaptırır, hem de birkaç tane. Louvre Müzesi'nde tamirat yapan bir İtalyan tesisatçıyla temasa geçer, ona büyük paralar vaat eder, hatta bir peşin ödeme de yapar. Bir gece tabloyu çaldırtır. Adam bunu evine götürür, markinin gelip almasını bekler, ama marki hiçbir zaman gelmez. Ertesi gün, gazetelerde bu tablonun çalındığı haberi çıkar. Amerika'ya giden marki, kim bilir kaç kişiye kopyaları satacaktır.

Beklemekten usanan İtalyan bu tabloyu asıl sahipleri İtalyanlara teslim etmek ister. Trenle Floransa'ya gider, müze müdürüne tabloyu teslim eder. Tabii adam tutuklanır, iki sene hapis yatar. Tabloyu Fransa'ya iade ederler, çünkü bunu Kral I. François, da Vinci Fransa'dayken ondan satın almışmış. Da Vinci Fransa'da ölmüştür. Derler ki, bu soygundan beri Louvre Müzesi'nin tabloları aynı ebatta kopya edilemezmiş.

Biz Mère Gonzalès'e ziyaretimize devam edelim: Koltukta oturmuş küçücük bir ihtiyar. Belli, çok yaşlı, ama zihni yerinde. Bize teker teker isimlerimizi soruyor. Bana gelince, "Ben iki Pulcu kız kardeş okutmuştum, onlar ne oldular, hiç haberiniz var mı?" diyor. Ben onların adını ilk kez duyuyorum, ama muhakkak ki bizim aileyle bir ilişkileri olacak. Belki babamın kuzenleriydi ama babamı da çok küçükken kaybettim. Bizlerle İstanbul'dan konuşuyor, hiçbir şey unutmamış, okulda da çok sevilmiş ki, büyük salonun adı Gonzalès salonuydu. Huber Köşkü'nde parkın etrafını dolaşan şahane deniz manzaralı yola Gonzalès Yolu denirdi. Notre Dame de Sion'da okulun her salonunun bir adı vardı, ha keza Huber Köşkü'nün bahçesinin de. Daha fazla Birinci Dünya Harbi'nde Fran-

sız zaferlerinin adları verilmişti. Alman Sefareti'ne bakan kısım Alsace-Lorraine'di, Fayolles Köprüsü, Caures Ormanı, Guynemer Yaylası vardı, daha neler.

Mère Gonzalès Pangaltı'ndaki okuldan haberler almak istiyor. Aslında bizim eski müdürümüz başrahibe Mère Jean-Baptiste şimdi Paris'teki lisenin müdürü, ondan türlü haberler almıştır; o, İstanbul'dan 1945'te ayrıldı. Aradan ancak üç sene geçmiş. Bildiğime göre o eskiye bağlı insan, harp senelerinde bir Pétain'ciydi. Mareşal Pétain Birinci Dünya Harbi'nde türlü yararlıklar göstermemiş miydi? Eskiyi yaşamış kişiler ona inanıyordu; o yüzden de Sör Jean-Baptiste okulumuzdan geri gönderilmişti. Ama bizi Paris'te görünce bağrına bastı, 1939'dan 1945'e kadar okulun müdürüydü, ondan evvel de 1935'te Kadıköy'deki Notre Dame de Sion kapanana kadar orada müdürmüş.

Mère Gonzalès'le epey konuştuk. Türkiye'den her haber onu ilgilendiriyordu. Vedalaştık ve onu bir daha görmedik. Ne zaman vefat etti, yazık ki bilmiyorum. Yemekten sonra otobüs kapıya dayandı, Paris turuna çıktık. Bizimle Sör Solangia'nın küçük kız kardeşi de geldi. Sör Solangia'nın asıl adı Henriette Jehan, bir matbaacı ailesinin kızı. Babası Henri Jehan, emekli olmuş, ama kızı Cecile, en küçük kızı Odile ve oğlu Henri matbaada çalışıyorlar. Henri ailenin en küçüğü, yeni nişanlanmıştı. Nişanlısı Jacqueline zengin bir boya fabrikatörünün kızı. Ailenin en büyük kızı Simone, bir polisle evli, üç güzel çocuğu var. Sör bana tüm aileyi tanıttı, hatta bir gün beni gece gezmesine çıkarması için Odile'e rica etti. Beraber aldığımız mercan kolyeyi Odile'e hediye etmişti. Odile, genç bir tıbbiye talebesi olan kuzeni Pierre Feuillé ile evliydi. Kibar bir mahallede, 16. Daire'de eşine miras kalan küçük bir dairede oturuyorlardı.

Otobüse biniyoruz ve Paris gözümüzün önünden bir film gibi geçip gidiyor. Şu vasıta biraz yavaş gitse de bu dillere destan şehrin tadına varsak. Duruyoruz. İlk durağımız Cité Universitaire. Paris'in güneyinde büyük bir site, her milletin orada talebe yurdu var. Sonra bizi Quartier Latin'e götürüyorlar, Sorbonne'un, yüksekokulların bulunduğu yer. Etrafı biraz geziyoruz, bu kez Etoile Meydanı'ndayız. Burada tam mola veriliyor, o meşhur Meçhul Asker Anıtı'nın olduğu yer. Gece gündüz yanan ateş meçhul askerlerin son uykusuna eşlik ediyor. Paris'i yüksekten görmek için Arc de Triomphe'un, zafer takının üstüne çıkıyoruz. Champs Elysées Caddesi geniş ve dümdüz Concorde Meydanı'na kadar uzanıyor, Tuileries Parkı görünüyor, ondan öteye de Carousel Takı ve neredeyse Louvre Sarayı. Bu müthiş bir perspektif. Paris'i bir de yüksekten görelim dedik, Monmartre Tepesi'ne çıktık. Hava berrak, tüm şehir ayağımızın altında. Arkamızda Sacré Coeur Kilisesi. Ben girip dua ettim, bir mum yaktım. Evimize, yani okulumuza döndüğümüzde hepimiz memnunduk. Bir gün kendi başımıza buraları gezme isteğiyle o gece güzel rüyalar gördük.

Louvre Müzesi

Ertesi sabah 22 Temmuz, kahvaltıya biraz geç indik. Bize sütlü kahve veriyorlar; Fransa'da kahve olsun süt olsun kahvaltıda her şey koca koca kâselerde içiliyor. Kalyoncu kardeşler evden kahvaltı için beyaz peynir getirmişler. Tüm arkadaşlarla bunu paylaşıyorlar. Bense okul ne verirse onunla yetiniyorum: Muhakkak tereyağ ve reçel bulunuyor. Bu da yeterli. Bazen de *petit suisse* dedikleri yoğurda benzer küçücük krem peynir çıkıyor. Ekmeğimiz karneyle, ama bize bol bol yetiyor.

Müzeye Denon Kapısı'ndan girdik. Bizi ilk karşılayan tek başına yüksek bir yere konmuş, elbiseleri rüzgâra kapılmış kanatlı Samothraki Nike'si heykeli oldu.

Yatakhaneye çıkınca küçük salonumuzda Sör Emma'yı bulduk. Gelmiş bizi bekliyor. O öğleden sonra bizi Louvre'a götürecek. Gitmeden evvel müze, hatta Louvre Sarayı hakkında bilgi vermek istiyor.

Yataklar hemen yapıldı ve hepimiz salondayız. Sör Emma genç ve çok güzel. Bir gün evvel okul binasını gezerken bazı yaşlı madamların kaldığı kısma da gittik. Bunlar ekseriyetle sörlerin yakınları. Bir odada, duvarda çok güzel bir genç kız resmi asılıydı. Sör Solangia yaşlı madama dönüp, "Ne kadar da güzelmiş" dedi, onun da neredeyse gözleri doldu. Meğerse Sör Emma'nın annesiymiş.

Bu genç sör sanat alanında çok bilgili: Bizim iyi anlamamız için tahtaya sarayın planını çizdi. Bu saray ortaçağda bir kaleyken 16. asırda I. François zamanında büyütülmüş; onun oğlu II. Henri bazı kısımlar inşa ettirmiş,

belirtmek için de buralara "H" harfini yazdırmış, ama gözdesi Diane de Poitiers'yi de taltif etmek için şu şekilde iki harf yazdırmış: "ΘΙ". Herkese de "Eşim Catherine de Médicis'in de ilk harfini koydurttum" demiş. "HD"deki "D" "H" ile bitişik yazıldığından ters bir "C" gibi görünüyor; hem D'ye, Diane'e benziyor, hem C'ye Catherine'e. Ondan sonra gelenler, her biri bir yapı ilave etmiş. Napoléon'un bile adı var, üstünde "N" harfi çok belirgin. Tüm bunları Sör Emma anlattı, öğleden sonra onunla Louvre'a gittik. Mère Solangia da geldi.

O zaman Louvre Sarayı'nın Rivoli Sokağı'na bakan kısmında Maliye Bakanlığı vardı. Müzeye avlunun sol tarafındaki Denon Kapısı'ndan giriliyordu. Louvre'un avlusunun ortasında şimdi yükselen Japon mimar Pei'nin eseri, o üç irili ufaklı camlı ehramlar yoktu. 1981'den sonra Fransa cumhurbaşkanı onları niye oraya diktirdi, hiç aklım almıyor. Şimdi Louvre Müzesi'ne büyük ehramın içinden giriliyor.

Denon Kapısı'ndan girdik; bizi ilk karşılayan tek başına yüksek bir yere konmuş, elbiseleri rüzgâra kapılmış kanatlı Samothraki Nike'si heykeli oldu. Bu antik eser için daha iyi bir yer bulunamazdı.

O gün sadece resim sergisini gezdik. Seine Nehri boyunca uzanan büyük salonlar –en uzunu 100 metre– primitiflerle başlıyor. Fra Angelico başta, pek çok eseri orada. Resimler asırlarına göre, memleketlerine göre ayrılmış. Pek çok İtalyan ressamın eserleri orada, ama tüm turist kafilesi La Joconde denilen da Vinci'nin eseri Mona Lisa'nın önünde. Küçük bir tablo. O hafif gülümseyen kadının tavrı, ressamın başka eserlerinde de var. Louvre'da birçok güzel sanatlar talebesi hâlâ tablo kopya ediyor. Ama Mona Lisa çalındığından beri aynı ebatta kopya ya-

sak: Ya daha büyük ya daha küçük yapılıyor. İspanyol, Flaman, Fransız ekolleri bol bol eserleriyle oradalar. Bunların hepsi klasik eserler. Bazı tablolar beş altı metre boyunda, neredeyse tüm duvarı kaplıyor.

19. asrın yarısından başlayan yeni akımların tabloları Louvre'da yok. Onları başka bir gün Tuileries Parkı'nın kapısındaki Orangerie'de görmeye gideceğiz.

Resim sergisini acele gezdik, çünkü müze saat beşte kapandı. Ondan sonra Tuileries Parkı'nda bir tur attık, okula da çok yorgun döndük. Tek isteğimiz akşam yemeğinden sonra yataklarımıza uzanmak: Hiç oturmadan müze gezmek kadar yorucu bir şey yok. Aksi gibi o akşam, bizim için bir söyleşi düzenlemişler. Ekseriyetle şimdiye kadar tüm düzenlenen faaliyetler çok yerinde ve çok güzel; bunları tertip eden kişi de İstanbul okulumuzda bulunmuş Sör Marie-Pierre, ben onu ilkokuldayken tanımıştım. Bizim için her şeyi sevecenliğiyle, kalbinin sesiyle hazırlamış, ama bu kez yanılmış.

Akşam yemeğinden hemen sonra salonumuza çıktık, orada ancak bir radyomuz var, televizyon Fransa'da galiba 1960'larda başladı. Gözlerimiz kapanıyor, tek isteğimiz güzel bir uyku. Bari bize birer fincan kahve verseler, o da yok. Ve Matmazel Carrol geliyor, felsefe hocası, hem de *agreje*. Bu titr onun ne kadar işinin ehli olduğunu belirtiyor. Konu Fransa'da kadınların evrimi ve Kuzey Afrika'da o zamanki Müslüman kadınının durumu. Bizi hiç ilgilendirmeyen bir konu. İçimizden biri kalkıp da Türk kadınının evrimini anlatamıyor. O "çok ilerlemiş" Fransız kadınları daha eşlerinin izni olmadan çalışamıyorlar. Bunu o felsefe hocası bile bize söylemiyor. Tekdüze bir ses, bizi sarmayan bir konu; aman bir gitse de yatabilsek. Esnememek için kendimizi zor tutuyoruz, gözlerimiz kapanıyor.

Bilmem bu söyleşi kaça kadar sürdü, arada belki de biraz uyumuşum. Matmazel Carrol'un kalkıp gittiğini hatırlıyorum, ama söz nereye vardı, nasıl bitti, bunları hiç bilmiyorum.

İşte o güzelim müze günümüzün sonu böyle mahvedildi, halbuki biz Louvre'da kitapçıklar almışız; dinç kafayla bunlardaki tablolara bakıp aramızda fikir alışverişinde bulunacak, o gün gördüğümüz güzellikleri hazmetmeye çalışacak, bir daha yaşayacaktık.

Acaba yarın nereye gideceğiz diye bile düşünemeden uyumuşum.

Quartier Latin, Sorbonne gezisi

Bizim okul 6. Daire'de, okulun arkasında Luxembourg Parkı var. Onu bir uçtan bir uca geçersen 5. Daire'de geliniyor. Oraya Quartier Latin (Latin Mahallesi) deniyor, çünkü Sorbonne oraya ortaçağda kurulmuş, bu namlı üniversitede dersler Latince yapılırmış. Bu isim şimdiye kadar o yüksekokullar bölümüne veriliyor. Çok da şen bir yer, sokaklarda görülenler hep genç talebeler. O mahallede yaşlı görmek zor.

23 Temmuz sabahı Sör Colette kahvaltıdan sonra bizi salonumuzda topluyor. Sör Colette genç bir fizik hocası. Kendisi Sorbonne'da okumuş. Üniversitesini bize gezdirmek istiyor, tarihçesini anlatıyor, o civarda bulunan Panthéon'u da gezeceğiz.

Yemekten hemen sonra yola çıkıyoruz. Otobüs lazım değil: Vavin Kapısı'ndan çıkıyoruz, hemen Luxembourg Parkı'na giriyoruz. Ortadaki yolu baştanbaşa geçtik mi Quartier Latin'deyiz. Bu büyük bir park, sağ tarafta Luxembourg Sarayı'na senato yerleşmiş. İçinde bir müze

Luxembourg Parkı'nda dinleniyoruz.

varmış. Çocukların küçük yelkenliler yüzdürdüğü büyük havuzun kenarını dolaşıp parktan çıkıyoruz. Karşımıza geniş bir yol geliyor. Bu Soufflot Sokağı; Panthéon'u inşa edenin adını vermişler bu sokağa. Panthéon hemen bu kısa sokağın sonunda. Sağda École de Droit; hukuk fakültesi, yanında Sainte Geneviève Kütüphanesi. Talebeler orada gece yarısına kadar çalışabiliyorlar.

Biz önce Panthéon'u geziyoruz. Burası Paris'i himaye eden Sainte Geneviève anısına yapılmış bir kilise, ama 1789 Devrimi'nde adına Panthéon denmiş; tüm ilahlara adanan yapı, yani tüm büyük adamlara adanan bir yer. İçerisi mermer mezarlarla dolu. Mimarı Soufflot'nun naaşı da orada. Hatırımda kaldığı kadarıyla Voltaire ve Rousseau'yu da oraya gömmüşler. Aynı odada Victor Hugo ve Emile Zola'nın mezarlarını gördüğümü hatırlıyorum. O zaman aynı çağda yaşamış, ama yazı tarzları bu kadar taban tabana zıt kişileri yan yana görmek beni rahatsız etmişti: Hugo

büyük bir romantik, Zola ise natüralist, hayatı olduğu gibi hatta daha fazla kötü taraflarıyla gösteren bir yazar. Ama şimdi düşünüyorum da bu iki adam o zamanın haksızlıklarına nasıl da karşı çıkmış. Hugo *Sefiller* romanıyla fakirleri, haksızca prangaya vurulmuşları korumuş, Zola ise Dreyfus Davası esnasında haksızca Şeytan Adası'na gönderilen o asker için ne yazılar yazmış, o yüzden de hapse girmiş, belki o yüzden de ölmüş: 20. asrın hemen başında evinde, şöminesinden sızan gazla zehirlenmiş. Dostları Zola'nın öldürüldüğünü söylemişler, çatıda bacasını tıkanmış bulmuşlar. Evet, bu iş o zaman Dreyfus'e karşı olanların, yani ırkçıların bir işi olabilirdi.

Panthéon'a şu son on sene zarfında Curie'lerin naaşı törenle gömüldü, Cumhurbaşkanı Chirac zamanında André Malraux da o şerefe nail oldu.

Son durağımız Sorbonne. Sör Colette oraları iyi biliyor, orada okumuş. Tüm izinler alınmış. Her yere girip çıkıyoruz: Büyük Kütüphane geziliyor. İleride, ben orada Marcel Proust hakkında araştırmalar yapacağımı aklıma bile getiremezdim. Kat kat kitaplar, üst katta tüm etrafı dolanan bir iskele araştırmaları kolaylaştırıyor. Kitabınızı istiyorsunuz, orada çalışan gri önlüklü görevliler hemen tepelerden bulup getiriyorlar. Büyük anfi en az beş yüz kişi alabilir. Gittiğimizde orası boştu; içeri giriyoruz, sıralarda oturuyoruz, kendimizi birer Sorbonne talebesi gibi hissediyoruz bir an. Tabii Sör Colette bizi çalıştığı fizik laboratuvarına götürüyor. Koca bir yer, her şey çok yeni, çok modern. Nihayet Sorbonne'un şapeli geziliyor. Barok tarzda yapılmış çok güzel bir kilise. Richelieu'nün mezarı orada. Richelieu 17. asrın başında hem kardinal payesine yükselmiş bir rahip, hem de XIII. Louis'nin başvekili. Fransa'yı iyi idare etmiş, büyük bir devlet haline getirmiş.

Montmarte Sacré-Cœur Bazilikası'nın önündeyiz.

Paris'in bu 5. Bölge'sinde daha çok görülecek yer var, ama yorgunuz. Luxembourg Parkı'na dönüyoruz; büyük havuzun etrafında oturuyoruz. Hemen siyah elbiseli, küçük siyah hasır şapkalı yaşlı bir kadın geliyor. Belinde bir torba asılı. Oturduğumuz sandalye için para istiyor. Paris bahçelerinde sandalyeye veya koltuğa oturdun mu kira ödüyorsun, ama akşama kadar orada oturabilirsin. Koltuklar daha pahalı. Para ödememek için herkes banklara oturuyor. Havuzun etrafında biraz yüksekte fırdolayı eski kraliçelerin mermer heykelleri duruyor. Biz yelkenli yüzdüren çocuklara bakıyoruz. Bunları kiralayan kişi, saat üçe doğru el arabasıyla geliyor. İrili ufaklı gemiler var, tabii her birinin kirası ayrı. Ellerindeki uzun sırıklarla çocuklar yelkenlilerini istedikleri yöne gönderiyorlar. Rüzgâr yelkeni şişiriyor, süratle suyun üstünde kayıyorlar. Bazısı gidip fıskiyenin suyuna kapılıyor, çocuk ne yapsa

Bazilika önünde hatıra fotoğrafları çektirmeyi ihmal etmedik (Liji Pulcu öndeki sırada sol başta).

onu kurtaramıyor, yelken sırılsıklam, rüzgârı alamıyor. Ağlayan çocuklar oluyor. Durup onlara bakıyoruz. Gemileri kiralayan o şadırvanın altında kalanı acaba nasıl geri alıyor? Ben bu yelkenlileri çok sevdim, keşke çocuk olsaydım dedim: Ne bileyim ki kızım Deniz'in o havuzda bir gün yelken yüzdüreceğini? Ama o zaman benim canım hiç bu oyuna karışmak istemedi. Demek ki üniversite sonu daha çocukmuşum.

Her akşam olduğu gibi çok yorgun olarak okula döndük. Yorulmadan bir yer görülemiyor.

Bir büyük mağaza, Bon Marché'yi geziyoruz

24 Temmuz'dayız. Fransa'ya ayak basalı daha 10 gün olmuş, ama sanki çok zamandan beri Paris'teyim. Bugün bir büyük mağazayı gezmeye gidiyoruz. Alışveriş için değil,

Beran ve Necla ile beraber La Tosca'yı izlemeye gittiğimiz Opera-Comique'in binası Salle Favart, Paris'teki en büyük opera olmamasına rağmen çok etkileyiciydi.

böyle bir mağazanın nasıl işlediğini öğrenmek için. Gideceğimiz mağaza Le Bon Marché, Paris'in çok eskiden kurulmuş ticarethanelerinden biri. Okula yakın sayılır. İlk kez yaya gideceğiz. Buna seviniyorum, çünkü şimdiye kadar her yere hususi bir otobüsle gittik. Şimdi Paris sokaklarında biraz yürüyeceğiz, etrafı göreceğiz.

Notre Dame des Champs Sokağı Raspail Bulvarı'na çıkıyor. Bu bulvardan Seine Nehri'ne doğru yürüyoruz. Yanımızdan modası çoktan geçmiş arabalar, Panhard'lar, eski Citroën'ler vızır vızır geçiyor. Yolcu otobüsü yok gibi bir şey. Sarı koca otobüslere arkadan biniliyor, orası zincirle kapanan bir açık yer, düşenler var. Hele kamyon neredeyse hiç yok. Şarap fıçılarını taşıyan eski zamandan kalma atlı arabalar, atlar ise birer dev. Bunlara Fransızlar *perşeron* atı diyorlar. Belli ki harp Fransa'yı çok hırpalamış, daha memleket kendini toparlayamamış. Bisiklete binen çok; banliyölerden bile bisikletle Paris'e işe gelenler

var. Yağmurlu günlerde bisiklete binenler için uygun yağmurluklar düşünülmüş. Bazı köşe başlarında evlerin duvarlarına vidalanmış mermer plakalar: Üstünde, "Burada 24 Ağustos 1944'te şu, şu, şu kişiler vatan için can verdi" yazılı. Evet, sokak çatışmaları olmuş. Bunları okumak çok hazin. Duvarlarda kurşun izleri duruyor.

Raspail Bulvarı'nın sonunda, solda Sèvres Sokağı var. Le Bon Marché o sokağın başında. Önce bir küçük bahçe, Boucicaut Bahçesi, sonra dev bir mağaza ya da bize öyle geldi, İstanbul'da buna yakın büyüklükte Bahçekapı'daki Orosdi-Back mağazası vardı, ama o da İkinci Dünya Harbi başlarında kapanmıştı. Boucicaut Ailesi burayı açmış, yanılmıyorsam 1900'lerin sonunda. İçerde ne ararsan var, giyim üzerine. Şimdi yanında bir de yiyecek marketi açmışlar. Anlaşılan işleri iyi gidiyor. O semtin tek büyük mağazası.

Bizi müdürlerden biri karşılıyor, müşterilerin giremediği tüm yerleri gezdiriyor. Depoları, malların ayrılma bölümlerini, ambalaj kısımlarını. Bizi çok alakadar etmiyor, ama mademki bizim için bu kadar vakit harcanıyor, her şeye merakla bakıyoruz, içimizden de, "Şu boş gezi bitse de biraz alışveriş yapsak!" diyoruz. Karnımız da acıkmaya başladı. Sanki bunu bilmiş gibi bizi kantine götürüyorlar; sütlü kahve ve bisküvi ikram ediyorlar. Bir de oturabilsek iyi olacak. O büyük mağazaları gezmek kadar yorucu şey yok diyoruz. Müze bundan iyiydi, hiç olmazsa güzel şeyler görüyorduk. Sonunda alışveriş için zaman tanındı. Ben iki yaşındaki yeğenime bir şapka aldım, işte o kadar.

O mağazadan çıkınca bize Raspail Bulvarı'nın karşı köşesinde Lutetia Oteli'ni gösterdiler. Meğerse Alman askerleri burada karargâh kurmuşlarmış. Yakaladıkları şüphelileri oraya götürüyorlarmış, sonra da hapse veya toplama kampına. Almanlar gidince, 1944 yaz sonu, bu otel kamplardan kaçan veya kurtulanların uğrağı olmuş.

Yakınlarını arayanlar, Otel Lutetia'ya gelip soruyormuş. Böylece bazen çok sevinçli olaylar oluyormuş, ama oraya gelip eşini dostunu arayıp boynu bükük dönen de çok: Kamplarda ölen, öldürülen çok kişi olmuş. Tüm bunlar içimizi kararttı. Bir an evvel okula dönsek de bu kâbustan biraz uzaklaşsak diyorduk. Ama o felaketlerin anısı o gün içimize işledi, hiç unutamadık.

Kaldırımın kenarında bekliyoruz: Acaba bunlar bizi okula kadar tekrar yürütecekler mi? Yürümedik. İlk kez Sèvres Babylone durağından metroya bindik. Fransızlar metronun çok yorucu olduğunu söylüyorlar, bize hiç de öyle görünmedi, hop hop indik, öyle de çıktık. Ah, şu gençlik! Metroda karne alındı, 10 bilet daha ucuz oluyormuş. Perona çıkışta metro gelirken kapanan bir otomatik kapı var. Kapının önünde de bir görevli kadın biletleri deliyor. Tüm bu görevde bulunanlar kadın. İşlerini oturarak yapıyorlar. Lacivert giysili, başlarında da tuhaf başlık. Bu kadınların yolculara faydası çok, onlara yol sorulabiliyor, aktarma yerlerini iyi anlatıyorlar. Epeydir Paris'te bilet kesme işi kalktı, bileti makineden geçiriyorsunuz, çok kolay da bu zavallı kadınların ekmek parası kesildi: Makine arttı, işsizlik de arttı. İnsan sıcaklığı kayboldu. Metroda da kaybolmak çok kolaylaştı. Paris metrosunda harpten evvelki vagonlar işliyor. İkinci mevkide banklar tahta, bir tek birinci mevki vagonu var, ama kimse binmiyor. Metro çok gürültülü, yolcuları savura savura gidiyor. Tekerlekler demir, oturanlar bile savruluyorlar, gürültüden sarhoş oluyorlar. Paris daha yaralarını saramamış. 1950'de Fransa'ya tekrar gittiğimdeyse bazı hatlara işleyen vagonlar lastik tekerlekli olmuştu. Cidden çok rahattı.

O gece Beran, Necla ve ben *Opéra-Comique'te La Tosca'yı* görmeye gidecektik. Dame de Sion'da ayda bir kez üniversi-

te talebelerinin gece çıkma hakları vardı, kapı gece yarısına kadar açık oluyor. Beran bir gece çıkmak istedi, gece yarısı okula dönemeyeceğimize göre, okulun karşısındaki Chapelain Sokağı'ndaki otelden bir geceliğine bir oda kiraladı. Bize bir büyük yatak veriyorlardı, üçümüz öyle idare edeceğiz.

La Tosca, Puccini'nin en güzel operalarından biri. Metroyla gittik, öyle de döndük. Saat bire kadar metro var. Çok iyi vakit geçirdik. Ben piyesin konusunu biliyordum, hatta bir yerde okumuştum, Tosca'yı oynayan meşhur sopranolardan birine en ilginç anısını sormuşlar: Tosca kaleden atlayarak intihar eder; artist kendini aşağı atınca hiçbir yeri acımasın diye altta yumuşak bir şilte oluyor. İşte bu artist atlamış, ama şilte yayları çok gergin bir somya üstüne konmuş ve artist tekrar yukarı sıçramış, halk bunu görmüş, alkışlamış, ama o kendini rezil olmuş hissetmiş. Bunu Beran'a ve Necla'ya anlattım, güldüler. Bizim artist sıçramadı. Geceyi otel odasında geçirdik. O günkü yorgunlukla o yatakta üç kişi külçe gibi uyuduk.

Eski Paris gezisi

Paris Seine Nehri'nin kenarında kurulmuş, daha doğrusu nehrin ortasındaki Cité Adası'nda. Muhakkak ki bir ada ortasında olmak düşmanlardan korunmak için en güvenli yoldu. En eski eserler bu adada ve etrafında bulunuyor. 24 Temmuz'da bir tarih öğretmeniyle yola çıktık. Metroya bindik mi bilemiyorum, çünkü Luxembourg Parkı'nı geçip de Quartier Latin denilen Saint Michel Bulvarı'na girdin mi, o yol Seine Nehri'ne kadar gider. Orada kıyıya yakın iki çok eski kilise gezdik: Saint Séverin ve Saint Julien le Pauvre. Küçük kiliseler, ortaçağdan evvel inşa edilmişler galiba, çünkü gotik stilinde değiller. Roman dedikleri tarz-

da yapılmışlar. Sonra Saint Michel Köprüsü'nü geçip Cité Adası'na çıktık. Paris'in simgesi Notre Dame Katedrali burada inşa edilmiş. Hazreti Meryem için yapılmış, adına Notre Dame denmiş, yani *Hanımefendimiz*. Notre Dame 1. Belediye Dairesi'nde. Paris'in belediye daire numaraları buradan başlıyor, katedral şehrin başlangıç taşı. İnşaatı iki asır sürmüş, on ikinci asırdan on dördüncü asra kadar. Cephesi kralların, azizlerin heykelleriyle süslü. Katedrale ortadaki büyük kapıdan giriliyor, ama iki yanda birer kapı daha var. Çok güzel bir gotik yapı. İçerideki kubbeler yüksek sütunlarla oturtulmuş. Tarih hocasının anlattığına göre her bir sütunun başı bir başka bitki süslemesini taşıyor. Bu bitkiler Paris civarındaki bostanlarda yetişenlerden. Bebek Hazreti İsa'yı taşıyan Meryem Ana'nın heykeli sağda ve o koca yapı için çok küçük kalıyor.

Her devirde büyük etkinlikler orada olmuş: Napoléon Bonaparte orada kendini imparator ilan edip taç giymiş. Hatta de Gaulle, İkinci Dünya Harbi'nden sonra büyük bir alayla Champs Élysées Caddesi'nden inip Notre Dame'a gelmiş. Ama o karışık zamanda kilisenin içinde iki el silah atılmış. Marie Thèrese adını verdikleri büyük çan o gün çalmış. Çok uzaktan duyulurmuş. Notre Dame'dan çıkıp, o adadaki çiçek pazarından geçtik ve Paris'in Adalet Sarayı'nın içinde bulunan Sainte Chapelle'e gittik. Bunu IX. Louis, "Aziz Louis" diye anılan kral yaptırmış. Saf bir gotik yapı. Vitrayları meşhur. Harpte kırılmamaları için bunları çıkartıp saklamışlar, hiçbiri de kırılmamış. O küçük kiliseye mahkeme binasından giriliyor, orası vaktinde galiba kralın sarayıymış. Etrafta siyah cüppeli, beyaz kravatlı avukatlar gidip geliyorlar. Bu kilisenin vitraylarının üç sene içinde hemen yerine konması şaşılacak bir şey. Notre Dame'da kapının üstünde yuvarlak koca bir vitray var. Buna Fransızlar *rozas* diyorlar,

yani gül pencere, çok güzel ve çok namlı bir vitray, ama öbür pencerelerdekilerin büyük bir ayrıcalığı yok.

Orada gezimizi bitiriyoruz. Okula metroyla döneceğiz. Bu durakta asansör var, on on beş kişi binebiliyor. Bizi gezdiren hoca şimdi Seine Nehri'nin dibinden geçeceğimizi söylüyor. Metro, o kısmı geçerken, bambaşka madeni sesler geliyor. Suyun altında madeni geniş borulardan geçiyormuşuz. Biraz da heyecanlanıyoruz, ya boru delinse... Tabii Manş Denizi'nin tüp geçidi daha düşünülmüyor bile.

Vavin İstasyonu'nda iniyoruz. Okulumuza çok yakın, hemen Montparnasse Bulvarı'nın köşesinde. Bu bulvar Raspail Bulvarı'yla kesişiyor. O zamanlar ressamların yeri. Sörler bizi uyarmışlardı: "Bazı geceler gürültü duyarsanız korkmayın, ressamlar eğleniyorlardır!" Montparnasse'ta krep yapan lokantalar Bretonların elinde. Büyük de birahaneler var. Biz o tarafa hiç gitmiyoruz. Ama la Coupole, le Dôme namlı birahaneler.

Okuldan çıktık mı iki metro hattı var: 6 numaralısına Vavin'den biniliyor. 12 numaralısına da Raspail Bulvarı'nın üstündeki Notre Dame des Champs istasyonundan. Her birimize birer metro planı verdiler, artık yalnız sokağa çıkıyoruz, aktarmalarımızı yanılmadan yapıyoruz.

O akşam ben Sör Solangia'nın küçük kız kardeşi Odile'in evinde misafir edildim. Sör Solangia, geceleyin Champs Élysées'ye görmemi istiyor. Saat beşe doğru evlerine gittim. 16. Daire'de oturuyorlar. Mülkiyeti sadece orada evleri olanlara ait bir sokakta oturuyorlar. Paris'te öyle sokaklar var, kısacık sokaklar. Orada oturanların malı, herhangi biri oradan geçemez. İşte Mille Feuilles Sokağı'na gittik, akşam yemeği için alışveriş yaptık. Hemen yemek hazırlandı. Hava kararıyordu ki sokağa çıktık. Evleri Trocadéro yakınında, oradan metroya bindik.

Eşi Pierre tıp okuyor, sınav için çalışıyor. Odile'e nereye gideceğini anlattı. Çok geç kalmamamızı da tembih etti. O hat bizi aktarmasız Champs Élysées'ye götürdü. Colisée Sineması'nın yanındaki Colisée Kahvesi'nde oturduk. Gece, orkestra vardı. Cadde pırıl pırıl, birer dondurma yedik. Saat onu geçirmeyip eve döndük. Odile, Pierre'in bizi merak etmesini istemiyordu. Ben de geceleyin böyle iki kadın sokağa çıkmaya hiç alışkın değildim.

Salondaki divanda uyudum, kahvaltıdan sonra da okula döndüm.

Museum d'Histoire Naturelle gezisi

Museum d'Histoire Naturelle (Ulusal Doğa Tarihi Müzesi), Seine Nehri'ne yakın bir yerde kurulmuş. Paleontoloji, zooloji, mineraloji sergileri var. Bizi Profesör Journel'in asistanı Mösyö Quentin gezdiriyor. Hayat bilimleri hakkında çok eski elyazmaları var, kimisi dana derisi üzerine yazılmış. Buna Fransızlar "velin" diyorlar. Bunlar çok kıymetli eski yazılar. O ara nadir bulunan kitaplar sergisi var, onun için oradalar. Meşhur bilginlerin el yazıları da orada: Müzenin kurucusu Buffon, tabii ilimci Cuvier, Lamarck'ın el yazıları da orada. Madam Duprat çok şanslı olduğumuzu söylüyor, kısa süre sonra tüm bunlar kaldırılacakmış. Madam eski eserler kütüphanecisi.

Türlü balıklar, timsahlar bile var. Müzenin bir kısmı hayvan bahçesi. Bunlar nadir bulunan türler. Bu hayat müzesinin bahçesi çok büyük. Şahsen Buffon'un diktiği ağacı gösteriyorlar; koca bir ağaç en azından 170 senelik; Buffon 18. asrın sonunda ölmüş.

Her müzede olduğu gibi, buradan da bitkin ayrılıyoruz. Ben okula gelip, gecelik entarimi alıyorum ve anne-

min arkadaşı Margrit Teyze'nin evine gidiyorum. Bu ilk gidişim. Bana, nereden hangi otobüse bineceğimi anlattı.

Porte de Pantin'de metrodan yeryüzüne çıktım ki otobüs terminallerinin önünde uzun sıralarla karşılaştım. Ben Gargan'a gideceğim, Paris'in kuzey banliyölerinden. O zaman buraların fakir banliyöler olduğunu bilmezdim. Gargan durağında Margrit Teyze beni bekliyordu. En az bir saatten beri oradaymış. Evini kolay bulamam diye korkmuş, onun için gelmiş.

Dar köy sokaklarından geçtik. Bahçe içinde küçük küçük evler. Fransızlar bunlara *pavillion* (pavyon) diyorlar. O senelerde İstanbul'da pavyon gece kulüplerine denirdi. Margrit Teyze'ninki sefertası gibi bir ev: Üst üste iki oda, arkada bahçe. Oranın en küçük, en çirkin evlerinden biri, burada 20 gün nasıl kalırım? Paris cıvıl cıvılken kendimi buraya nasıl gömerim? O gece çok kötü rüyalar gördüm, ertesi sabah erkenden Paris'e döndüm.

27 Temmuz, serbest bir gün, ama Margrit Teyze'ye söylemedim. Doğru müdür Sör Solangia'ya koştum, durumu anlattım. "Sen annene bunu yaz, merak etme ben seni o evde bırakmam, bir hal çaresi buluruz" dedi. İçime biraz su serpildi. İlk iş oturup bir mektup yazmak oldu ve onu postalamak için Sör Solangia'yla Vavin Kapısı'ndan çıktık. Luxembourg Parkı'nın kenarından geçen yol Guynmer Sokağı; onu baştanbaşa kat ettik, kendimizi Bonaparte Sokağı'na attık. Tüm kitapçılar orada. Biraz ötede Saint Germain Kilisesi ve Meydanı. O senelerde bu semt yeni fikirlere açık olanların semti. Sartre, her gün Café de Flore'da oturup eserlerini yazıyor. Genç Juliette Gréco mahzenlerde açılan barlarda şarkı söylüyor, Boris Vian hem roman yazıyor hem de bu eksistansiyalist barlarda trompet çalıyor.

Sör, okul için birkaç kitap aldı. Ben de Boris Vian'ın bir romanını, bir tane de Sartre'ınkini. Sör, "Bunları okuyacağına, doğru dürüst şeyler oku" dedi. Onu kim dinler, Paris'ten bari biraz havalı döneyim dedim.

Dönüşte Fleury Sokağı'na uğradık, orada Sör Solangia benim için bir yaz kampı buldu: Kamptakiler *agregasyon** için hazırlananlar ya da genç hocalar. Bunlar yüksek öğretmen okulu, École Normale Supérieure de Sèvres'in talebeleri. Bu okula girmek zor, bakaloryadan sonra bir iki sene hazırlık görerek kayıt olunabiliyor. *Agrejeler* lise hocası veya doktora tezi hazırlarsa üniversite profesörü oluyorlar. Bundan daha iyi bir ortam bulamazdım. Hemen kaydoldum; kamp Alpler'de; Savoie kentinde, Pralognan la Vanoise'da. Ücret çok ucuz. 10 Ağustos'ta başlıyor. Bizimkilerse 12 Ağustos'ta İngiltere'ye gidiyorlar. Bugün çok iyi iş başarmış olduk, yüreğim hafif okula dönüyoruz.

Dönüş yolumuzda Saint Sulpice Kilisesi. İçeride Napoléon Bonaparte'ın taç giymesini resmeden meşhur Eugène Delacroix'nın bir tablosu varmış. Girdik, hemen sağ tarafta ışıklandırılmış bir duvar. Anladık, o eser bu olacak. Çok büyük bir tablo, zaten o ressamın yapıtlarının hepsi devasa! Konu Tevrat'tan alınmış, Hazreti Yakup'un bir melekle güreşi. Cidden çok güzel, onu görmeye gelen pek çok kişi var.

Şimdi işittim ki *Da Vinci'nin Şifresi* romanından sonra bu kilise turistle dolup taşıyormuş! Herkes o aranıp da bulunamayan kodun nerede saklanmış olabileceğini merak ediyormuş. Ama romanı okuyanlar biliyorlar ki kod hiçbir zaman orada olmamış.

---

* Öğretmenlik ve öğretim üyeliği sınavı. (y.n.)

Bundan sonra iş müdüre düşüyor: "Liji bize emanet edildi, annesi istese bile şimdiki halde bizden ayrılamaz, ta ki sağ salim onu İstanbul'a götürene kadar!" diyecek Margrit Teyze'ye.

Radyoda konuşmamız

29 Temmuz günü Fransız Radyo ve Televizyonu bizi davet ediyor. 8. Bölge'deki Cognacq-Jay Sokağı'na gidiyoruz. Televizyonun ismi var ama cismi yok daha. Televizyon tecrübe halinde. Sör Marie-Pierre bizim için bir gün almış: Türk talebelerinin gelmesi Paris'te bir heyecan yaratmış, harpten sonra ilk gelen grup, hem de Doğu'dan.

Bizi küçük bir odaya kabul ediyorlar. Ben stüdyoların daha büyük olduğunu tahmin ederdim. Oturuyoruz ve bize sorular soruyorlar. İçimizden en cüretli olan Takuhi Mınakyan hepimizin adına konuşuyor. Ben konuşabilirdim, ama ne de olsa ben o grupta bir yama gibiyim, ne o sınıftanım, ne de vaktinde onlarla o geziyi hazırlanmışım. Ama Mother Consuelo beni Beran kadar seviyor: "Bu grupta en kibar yemek yiyenler Beran'la Liji" demiş müdürümüze, o da bunu bana söyledi, çok memnun oldum. Mother'in beğenisi çok önemli benim için, demek ki beni de bağrına basmış, önceden istememişti ya, bana bu çok dokunmuştu, halbuki onun en iyi talebelerindendim, üstelik sınıf birincisiydim: Her sene sonu toplantısında büyük salonda tüm hocaların ve okulun önünde çalışkanlık pembe gül tacını ve iyi hal beyaz gül tacını alan bendim.

Takuhi, Paris'i çok beğendiğimizi, sevdiğimizi söylüyor, ama hepimizin de denize hasret kaldığından bahsediyor, biz deniz çocuklarıyız, uzun zaman ondan uzak kalamayız. Şunu da ilave ediyor, "Paris'te her sokağın sonunda deni-

zi görecek gibi oluyoruz. Koyu renk sularıyla Seine Nehri bizi tatmin etmiyor." Takuhi cüretkâr bir kız, kısa boylu, şirin mi şirin. Küçücük Emine Akev'in en iyi arkadaşı. Yeni moda Dior'vari giysilerini kendisi dikmiş, pahalı düğmeleri tekrar satın almamak için kendi usulünce bir yöntem bulmuş: Düğmelerini bir elbiseden öbürüne koyuyor. Tüm emeli Amerika'da stilistlik ve dikiş öğrenmek. İleride büyük bir terzi olacağını düşünüyorum: Bir sene sonra Takuhi emeline kavuştu, ama orada kayboldu gitti, herhalde Amerika'daki fanatik dindarların arasına düştü: Takuhi söndü, emelleri de söndü, galiba kendini ibadete adadı. Bir tarikata da girmedi galiba, bir manastırda belki daha mesut olurdu. Amerika'da dindar geçinenlerden bazıları, insanı paçavraya çeviriyorlar, zenginliğini de elinden alıyorlar. Takuhi çok zengin bir ailenin kızıydı. Geçenlerde her zaman gördüğüm Emine'ye sordum, o da hiç haberlerini alamıyormuş. Belki de bu dünyaya veda etmiştir, öbür tarafta daha mesuttur.

İşte şen ve şuh Takuhi'miz bizim namımıza konuştu, düşündüklerimizi iyi anlattı. Bu kez Türkçe olarak her birimizden ailelerimize göndereceğimiz bir mesaj istediler. Teker teker konuştuk. Ben annem için konuştum, bir de iki yaşındaki yeğenim Joze için, ona Bon Marché'den bir şapka almıştım ya. Bize Türkiye'de yayın gününü ve saatini bildirdiler, ailelerimize yazdık.

29 Temmuz bir büyük matbaanın tanıtımı. Bunu tertipleyen, matbaacı ailesinden gelen Sör Solangia'nın kardeşi Henri; ailenin en küçüğü. Taupin Matbaası'nı geziyoruz. Çok modern bir kuruluş, en yeni makineler onlarda. Harpten üç sene sonra iyi toparlanmışlar. Harpte de ellerinden geldiği kadar işi devam ettirmişler, hatta gizli belgeler, el altından dağıtılacak ilanlar bile basmışlar. Hiç korkmamışlar kapatılmaktan, harbin sonunu getirmişler. Şimdi artık

gazete basılmıyor. Günde 100.000 kitap basılıyor, 70.000'i de ciltleniyor. Güzel bir cilt atölyeleri var. Bizi, matbaanın kurucusu ve genel müdürü Joseph Taupin gezdiriyor; bize verdikleri önemi anlıyoruz. Matbaa en modern sosyal hizmetleri de veriyor: Çocuklu işçiler için bir kreşin kapıları açık. Beyaz giyimli bir hemşire onlara bakıyor, duvarlar çocuk resimleriyle süslenmiş, ortada türlü oyuncaklar o küçükleri hem eğitiyor hem eğlendiriyor. Bir anne gelmiş bebeğini emziriyor. Modern düzen bu kadarla da kalmıyor. Doktor orada, diş bakımı orada, tüm işçiler sigortalı, bu paranın tümünü matbaa ödüyor. İşçiler matbaanın kazancından bir pay alıyorlar. Öğle yemekleri temin ediliyor, bir de evlerine götürecekleri mallar satılıyor: Müessese ucuz bir market işletiyor. Paralı tatiller, Leon Blum tarafından kabul ettirilmiş, ama bunlar daha da iyisini yapıyorlar, kendileri bedava tatiller tertip ediyorlar. Harp sonrasında birçok yiyecek karneyle olduğu bir zamanda bu kadar sosyal hizmet veren bir kuruluş tebrike değer. Joseph Taupin bize uzun uzun o kara günleri anlatıyor: Eski makinelerle ellerinden geleni yapıyorlar, gazete basıyorlar. O ara çok kadın işçi alınmış, erkeklerin çoğu askerde veya toplama kamplarındaymış. İşte kreş o zaman kurulmuş, kadınların anne olduğunu da daima hesaba katmışlar.

Basılan kitapları karıştırıyoruz. Daha mürekkep kokuyorlar. Müdür Sör Solangia, okulda okutulan bazı kitapların bu matbaada basıldığını söylüyor. Kardeşi Henri Jehan bu işlerin içinde olduğundan her şeye gıpta ile bakıyor. Bilmem şimdi nerede çalışıyor? Bir zamanlar babasının matbaası varmış.

Oradan çok yorgun çıkıyoruz. İyi şeyler görmek güzel de birkaç saat ayakta durmak yorucu. Yorulmadan da hiçbir şey yapılmıyor.

Ben grubumuzu bırakıp biraz büyük mağazaları görmeye gideceğim. Printemps ve Galeries Lafayette mağazaları birbirine çok yakın. Haussmann Bulvarı'ndalar. Paris Operası'nın tam arkasına düşüyorlar.

O devasa mağazaları gezmek de baş döndürücü. Oradan sarhoş gibi çıkıyorsunuz. Benim fikrim acele oraları dolaşmak, alacağım yok, sonra Printemps'ın üst katında, terasta bir café varmış, orada bir çay içmek, kendimi tam Parisli gibi hissetmek istiyorum, şimdiye kadar neredeyse birer mürebbiyeyle gezdik.

Galiba Lafayette'in tepesinde de böyle bir café varmış, çünkü işitmiştim ki, ilk uçak kullananlardan Ader, gelip Lafayette'in tepesine uçağını indirmiş, bu bir panik yaratmış, ama Fransızları da gururlandırmış, çünkü o zaman uçak kullanmanın başlangıcı, daha Louis Blériot Manş Denizi'nin üstünden uçup Londra'ya yakın bir yere inmemişmiş. Tayyareciliğin hamaset zamanları denilebilir.

Printemps fevkalade. Tepesi bir vitray. Asansöre binmiyorum, çünkü yürüyen merdivenler beni çok eğlendiriyor, hatta şimdi Fransızlar gibi hem de basamakları çıkıyorum, çok zevkli, iki misli çabuk çıkılıyor.

Yukarısı bir cennet. Birçok turist oturmuş; kendimi onların arasında görmek aman ne zevk: Kendimi onlar gibi milyoner hissediyorum. Bir fotoğrafçı geliyor, resim çekip hemen veriyor. Nasıl oluyor? Galiba o tarihte polaroid çıkmış. Paraya kıyıp çektiriyorum. Ne yazık ki o resmi kaybettim, ama çok sonra aynı café'de çekilmiş bir resmim var, bana çok güzel anılar yaşatıyor.

Parayı resme verdim, onun için pasta yemeyip boş bir çay içtim, su gibi bir şey: Fransızlar daha yeni çaya alışıyorlar, onlar kahveci: sabahları koca kâselerle kara filtre kahve içiyorlar. Çay fincanları da galiba İngiltere'den gel-

miş, çünkü Odile bana sabahları çay yaptı, koca kâseyle verdi. Nerede bizim demli çayımız, küçük cam bardaklarımız.

O akşam okula döndüğümde kendimden memnun ve mesuttum, normal bir Fransız gibi yalnız metroya binmiş, bir alışveriş yerine gitmiş, zengin bir turist gibi pahalı bir *café*'de kuru çay içmiştim.

Petit Palais'de klasik resim sergisi

30 Temmuz, bu sabah Petit Palais'ye gidiyoruz, orada klasik ressamların, yani empresyonistleri hiç sevmeyenlerin tabloları bulunuyor. Aslında beni onlar hiç ilgilendirmiyor, çok kalıplaşmış eski konuları alıp resmetmiş kişiler, bir de empresyonistlere duydukları nefret beni rahatsız ediyor. Empresyonist tablolar hayat dolu, tabiat dolu eserler, ama klasiklerin onlara alay olsun diye taktıkları adlar Monet'lere, Manet'lere yakışmıyor: Monet, *Impression Soleil Levant* (Doğan güneş hissi) diye bir tablo yapmış. Duygulanma klasiklerde neredeyse ayıp bir şey. Duygular gösterilmez.

Sergi beni çekmiyor ama Petit Palais'yi hiç görmedim, merak ediyorum. Galiba Petit Palais ve Grand Palais, Paris'e şimdiki görünümünü veren, büyük bulvarları çizen Baron Haussmann zamanında yapılmış. III. Napoléon kendini imparator ilan edince 19. asrın ikinci yarısında Paris sokaklarının düzenini Haussmann'a bırakmış. Sokaklar dar, evler eski, Paris hiç de bir başşehire benzemiyormuş. Çok yıkım olmuş, çok can yanmış, Marcel Proust'un doğduğu ev de, Mozart Caddesi'nin açıldığı zaman yıkılmış. Bu, 16. Belediye Dairesi'ndeymiş. Haussmann her yere el atmış, halbuki o zamanlar Auteuil semti daha köy sayılırmış.

Bu iki küçük saray Seine Nehri'nin kıyısında inşa edilmiş, önlerinde de Cours la Reine denilen çimenli, çiçekli bir yol var. 1948'de buralar çok güzel, ama Paris'e son gittiğimde 2000'lerde o güzel çiçekli caddeyi bulamadım. Paris büyüyor ve bence çirkinleşiyor: Louvre Avlusu'ndaki o eski stile uymayan cam ehramlar, Louvre karşısındaki Palais Royal Avlusu'nda sıra sıra, uzunlu kısalı Buren'in eseri siyah beyaz bantlı sütunları, 16.-17. asır Paris'inde bir çirkin yama gibi duruyorlar. Belki geri fikirliyim, ama biraz da estetik zevkim var.

Heykeltıraş Buren niye bunları, yeni kurulan la Défence Meydanı'na dikmemiş de burayı seçmiş? Pei, o Japon mimar da öyle. Niye o yaşlı sayılabilecek François Mitterrand yenilikçi görünmek için bunları o tarihi yerlerde istemiş? Bu bir sır ve bu sırrı da kendisiyle birlikte öbür dünyaya götürdü. Petit Palais'de Sardanapal'ın ölümü veya Horace'ların yemini gibi tabloları gördük. Güzel ama ruhsuz, asıl hayatı yansıtmıyor. Neyse bizi bir gün de Tuileries Bahçesi'nin içinde sağdaki *Orangerie*'ye (Limonluk) götürecekler. O zamanlarda her sarayda bir turunç bahçesi olurmuş; bu ağaçlar sıcak iklim bitkisi oldukları için kasada yetiştirilir, yazın dışarıda, kışın limonluklarda tutulurmuş. Aslında, o parkta bir Tuileries Sarayı varmış, ama 1870'te III. Napoléon Almanlara yenilince halk ayaklanıp o sarayı yakmış, yerine de hiçbir şey yapılmamış. Üçüncü Cumhuriyet ilan edilmiş. Dördüncü Cumhuriyet de İkinci Dünya Harbi'nden sonra ilan edilmişti, çünkü harp sırasında Paris'te Mareşal Petain idaresindeki Nazilere tâbi idare 1940'ta kurulurken Üçüncü Cumhuriyet sona ermiş, bu yeni rejim kendini Fransız Devleti olarak adlandırmıştı. Böyle tarih yaparken bari Beşinci Cumhuriyet'in de ne zaman ilan edildiğini hatırlatayım: 1958'de Paris'te Centre National de la Recherche

Scientifique (CNRS) Fransız bursuyla doktoraya hazırlandığımda Paris kaynıyordu; Cezayir'de çatışmalar oluyor, iki taraftan da insanlar ölüyor. Fransızlar ayaklandı. Paris halkı yürüyüşler yapıyor, kurtarıcı olarak onları Almanlardan kurtaran de Gaulle'ün başa geçmesini istiyorlardı. Cumhurbaşkanı René Coti çok akıllıca bir iş yaptı, çekildi. Meydan, de Gaulle'e kaldı, o da, "Ben diktatör değilim, çoğunluk isterse başa geçerim" dedi. Referanduma gitti ve 1968'e kadar başta kaldı. İşte Petit Palais gezintisi beni buralara kadar getirdi, okurlarımdan özür dilerim.

O gece Opéra Comique'e gidildi. Burada çok ağır olmayan oyunlar sergileniyor. *Séville Berberi*'ni göreceğiz, konu 18. asır komedi yazarı Beaumarchais'den alınmış, operayı da Rossini bestelemiş. Bu piyesle Beaumarchais kraliyetin, asilzadeliğin temelini sarsmıştır: Bir uşak efendisine kafa tutar, ona, "Bir uşaktan istenilen niteliklere haiz bir efendi tanıyor musunuz?" der. Bunlar cidden devrimi müjdeleyen ifadeler.

Figaro çok komik, çok güldük, asilzadeler de o asırda bunlara gülmüşlerdi, kendi kuyularını kazdıklarının farkında değillerdi.

Beran, Necla ve ben Opéra Comique binasını biliyorduk. Cidden küçük bir saray. Arada, fuayede bir limonata içmek istedim, Fransızlar gazoza *lemonade* diyorlarmış. Önüme gazoz geldi.

O gece neşeli rüyalar görerek uyuduk.

Versailles

Pazar, 1 Ağustos.

Versailles Paris'in güneyinde, bir banliyö treniyle gidiliyor. Birçok semtteki garlardan Versailles'a gidilebiliyor. Biz Saint Lazare Garı'ndan gittik, ama saraydan çok uzak

bir yere çıktık. Pazar günü çok kalabalık, hele ki ağustosun ilk pazarı, parkın tüm havuzlarının fıskiyeleri açık, gece de bir gösteri var: Bu gösteri, yaz aylarının her ilk ve son pazarı Neptün Havuzu'nun etrafında hava karardıktan sonra başlıyor.

Tıklım tıklım dolu bir tramvayla saraya gidiyoruz. Avluya girmeden önce bir kafede oturup okuldan getirdiğimiz kumanyamızı gazoz eşliğinde yiyoruz. O zaman kola daha Avrupa'ya gelmemiş.

Avluda, ortada, at üstünde XIV. Louis'nin heykeli bizi karşılıyor. Hemen saraya giriyoruz, çünkü parkı da gezmek bir hayli zamanımızı alacak. Hava çok sıcak, çabuk yoruluyoruz. Tavanlar mitolojik sahnelerle süslü, Aynalar Galerisi pırıl pırıl karşılıklı aynalarla donatılmış. Muharebeler Galerisi harp ilahı Mars'ın efsaneleriyle dolu. Salonlar, yatak odaları, taht salonu, her şey görülmeye değer de hiç yıkanacak yer görmedik. Sorduk. Kral ve maiyeti yıkanmazlarmış. Hani Osmanlı saraylarının mermer hamamları? Şu 17. asır Fransızları pis insanlarmış. Ama şimdi her sabah duşa giriyorlar.

Saraydan bitkin ayrılıyoruz, önündeki eşiklere yığılıp kalıyoruz. Karşımızda büyük bir havuz, fıskiyesini neredeyse bize kadar sıçratıyor. Bu sıcakta su görmek bile insanı serinletiyor. Yanımızda rehber, bu bahçelerde Louis'nin gözdeleriyle nasıl gezdiğini anlatıyor. İlk gözde Eve de Lavallière, saf, temiz bir kız, hatta ayağı da biraz aksıyor. Ama genç kralın gözüne çarpıyor, uzaktan âşık oluyor, kızı ayartmaya çalışıyor, o karşı koyuyor, ama sonunda o da bu aşka dayanamıyor. Her zaman da günah işlediğinin farkında; çok geçmeden bir manastıra kapanıyor. Ondan sonra Montespan Düşesi kralın kalbini çalıyor ve ona birkaç çocuk veriyor. Kral bunların hepsini kabul ediyor. Kraliçe

Versailles gezimizde verdiğimiz molalardan biri.

Marie Thérèse ise İspanya kralının kızı. Tahta varisler vermeye devam ediyor. Ama kraliçe ölünce, günahkâr yaşamaktan bıkan kral, yaşlılığında düşes de Montespan'dan olan çocuklarının mürebbiyesi Françoise Scaron'la gizlice evleniyor. Montespan hâlâ sarayda ama bir köşeye çekilmiş olarak yaşıyor. Françoise ona Maintenen Düşesi payesi veriyor. O dindar bir kadın, kralı yola getiriyor. Kralın gayrı meşru çocukları, o kadını annelerinden fazla seviyorlar. Harpte ölen subayların kızları için Saint Cyr'de bir okul açıyor ve trajedi yazarı Jean Racine'e onların temsil edebilecekleri bir piyes ısmarlıyor. O da Tevrat'tan *Esther* hikâyesini sahneye koyuyor, bir de *Athalie*'yi yazıyor. Bunları kızlar Versailles'da kralın ve maiyetinin önünde temsil ediyorlar. Güneş Kral diye anılan XIV. Louis, dört yaşında çıktığı tahtta 72 yıl kalmış, 1715'te vefat etmiş.

Versailles Sarayı'nı 21 yaşında inşa ettirmiş. İspanya dönüşü, Paris'e yakın Vaux le Vicomte'ta Maliye Bakanı

Fouquet'nin şatosuna uğramış. Onun evi bir küçük Versailles: Bahçeyi, Lenôtre düzenlemiş, havuzlar, fıskiyeler burayı bir cennet yapmış. Louis düşünmüş, kıskanmış: Bunlar belli ki kendi parasıyla olmuş. Bu bakan belirli şekilde para çalmış. Bu fikri biraz da bu makama gözünü diken Colbert körüklemiş. Netice olarak Fouquet hayatını hapiste geçirmiş, orada da ölmüş.

Sonradan Vaux le Vicomte Şatosu'nu gezdim. O zaman sahibi bir fabrikatör ailesi olan Sommier Ailesi'ydi. Halbuki yenilerde Fransız televizyonu orayı gösterdi, bu kez sahibine Broglie Dükü dediler: Anlaşılan o zengin aile kızlarını bir dükle evlendirmiş: Şimdiki asilzadeler şato alabilmek için endüstride zenginlerin kızlarıyla evleniyorlar, böylece şatoya da kavuşuyorlar.

Bunları dinledikten, epeyce de yorgunluk attıktan sonra parkı geziyoruz. Onlarca havuz, fıskiyeleriyle parkı serinletip şenlendiriyorlar, her birinin de bir mitolojik adı var: Apollon, Junon, Latone gibi. Fransızlar ilahların Latince adlarını kullanıyorlar.

İleride, Büyük Kanal'ın üstünde kayıkla gezilebiliniyor. Biz XVI. Louis'nin eşi, Kraliçe Marie Antoinette'in Trianon'unu görmeyi tercih ediyoruz. Orman içinden geçen geniş bir caddeden gidiyoruz ve hemen kraliçenin sevdiği, köyüm dediği yere geliyoruz. Suyun ortasında bir küçücük mabet, aşk tanrısı Eros'un mabedi. İlerliyoruz; bir değirmen, bir ağıl. Marie Antoinette köy hayatından hoşlanır, oraya gelip öyle bir hayat hülyasını giderirmiş: Bu akımı Rousseau başlatmış ve tüm asil kadınlar çiftlik hayatı yaşamaya özenmişler. Fakat biliyoruz ki memleketinin halinden habersiz bu kraliçe için bu tatlı rüya çok sürmedi: 1793'te kraldan sonra onun da başı kesildi.

Versailles Sarayı gezisinden sonra etkileyici fıskiye oyunlarının sergilendiği Neptün Havuzu'nun yanında dinlendik.

Bu gezi bizim için biraz hüzünlü bitti. Hava kararmadan gösteri yerine Neptün Havuzu'nun başına gittik. Sıra sıra sandalyeler dizilmiş. Sandviç satanlar, gazoz satanlar, dondurma satanlar sıraların arasında dolaşıyorlar. Fıskiyeler akşamın serinliğini daha da tatlılaştırıyor. Burada uyuyup bütün geceyi geçirebiliriz. Ama birden karşıda bir ışık seli ve tatlı bir müzik uykuya dalanları uyandırıyor. Işık seli rengârenk oluyor, fıskiyeler de ışıklanıyor, sanki o müzikle dans ediyor, inip yükseliyorlar. Sahnede havuzun öbür tarafında balerinler dans etmeye başlıyorlar; ışıklarla giysileri bazen ateş kırmızısı oluyor. Manuel de Falla'nın *Ateş Dansı*'nı temsil ediyorlar. Her şey peri masalı gibi. Gözlerimiz ışık ve türlü renklerle dolu, kulaklarımızda hâlâ o güzel nağmelerle oradan ayrılıyoruz. Bugünümüz sanki cennetten çalınmış bir gündü.

Paris'te 16. Daire'deki gezimiz

Bugün serbest günümüz, Sör Solangia benden beklenmedik bir şey istiyor: Jehan ailesinin en küçük kızı Odile bir tıp öğrencisiyle evli, bir gece onlarda kalmıştım ya, Sör Solangia onların nerede oturduklarını görmek istiyor: "İçeri giremeyiz ama hiç olmazsa çevresini tanımış olurum" diyor. Evet, o zamanlar sörlerin evlere ziyarete gitmeleri yasak, ailelerinin evi olsa bile. Ne acı şey! Allah'tan Papa Roncalli –Atatürk'ün bizde 1934'te yaptığı gibi– 1960'larda kilisenin başına geçince rahipleri ve rahibeleri bu eski geleneklerden kurtardı. Şimdi istedikleri gibi giyiniyorlar, kimin evinde isterlerse yatıya bile kalıyorlar. Zavallı müdirem, hiç olmazsa kardeşinin oturduğu sokağı ve evi görmek istiyordu.

Notre Dame des Champs istasyonundan metroya bindik ve aktarma yaparak Trocadéro'ya vardık. Trocadéro Sarayı bir sergi için Chaillot Tepesi'nde inşa edilmiş. Bir zamanlar burası bir köymüş, sayfiyeye gidilirmiş. Şimdi 16. Daire'nin en güzel ve kıymetli yerlerinden biri.

Büyük meydanı baştanbaşa geçtik, Mexico Meydanı'na varıp, Rue des Belles Feuilles'e girdik. Uzunca bir sokak Avenue Victor Hugo'ya çıkıyor. Bu caddede bir memba suyu akıyor. Bunu 1971'de öğrendim, iki ay boyunca eşim ve yedi yaşındaki kızım Deniz'le arkadaşım Janine Clément-Pesle'in evinde oturduğumuzda. Odile'in evi Rue des Belles Feuilles'e çıkan kısa bir sokakta. Anlatmıştım, bu tip sokakların özelliği, orada ikamet etmeyenlerin o sokaktan geçememeleri. Bunlara *voies prives* deniyor. Bir tane de okulumuzun karşısında var, ama biz Montparnasse Bulvarı'nın köşesindeki Vavin İstasyonu'na gitmek için sık sık oradan geçiyoruz, kimse bir şey demiyor.

Sör Solangia ile sokağın başına geliyoruz. Binanın kapısına kadar gidiyoruz. "Zili çalalım, yukarı çıkalım" diyorum, "Liji, sakın ha, bu olmaz!" diyor. Zaten biliyorum Odile orada değil, gündüzleri çalışıyor, ama binaya girmek bile istemiyor, anlaşılan manastır yasalarına çok bağlı biri. Benim gözlerim doluyor, aman görmesin. Galiba görmedi de.

Ben Balzac Müzesi'ni görmek istiyorum. Oraya yakın, Passy istasyonunda Renouard Sokağı'nda. Müze tek katlı bir ev olarak görünüyor, ama iki katı daha var, Seine Nehri'ne iniyor. Passy bir yar üstüne kurulmuş, metro istasyonundan bir merdiven kıyıya iniyor. Ev, Balzac'ın ruhuyla dolu: Yazı yazdığı masa kalemleriyle duruyor. Zavallı Honoré de Balzac, tüm hayatını burada borçlarını ödemek için romanlarını yazmakla tüketmiş. Bir şehri dolduracak kadar şahsiyet yaratmış. Geceleri bir rahip abası giyip üşümekten korunurmuş ve mum ışığında hava ağarıncaya kadar o bitmez tükenmez muhayyilesine dayanarak şahsiyetlerini yaratırmış. Acaba gündüzleri ne yaparmış? Balzac önde gelen kişilerin salonlarında boy gösterirmiş.

Evin iki katı Seine Nehri'ne iniyor, aşağıda da bir kapı. Üst kapıya bir alacaklı dayanınca, alt kapıdan kaçarmış. Neden bu kadar borç içinde boğulmuş? Eserlerini kendisi yayınlamak istemiş. Matbaa ve yayınevi kurmuş, ama belli ki onda tüccar ruhu yokmuş. Batmış ve tüm hayatı o borçları ödemek için geçmiş. Ama bizim için belki de iyi olmuş: O kadar borcu olmasaydı acaba bu kadar eser elimize geçer miydi?

Müzeyi geziyoruz ve birden kendimi İstanbul'da hissediyorum. Bu acayip bir duygu: "Ma sör, neredeyiz, sanki

burası İstanbul!" diyorum. Beni tutup pencereye götürüyor. Seine Nehri'nin kenarındaki Türkiye Elçiliği'nin çatısında Türk bayrağı dalgalanıyor. Ben dikkat etmemişim ama bayrağı da görmüşüm.

Tabii alt kapıdan çıktık, daracık bir sokak, Balzac zamanından kalma sokak lambaları. Önde, nehrin kenarındaki elçilik. Burası Prenses de Lamballes'ın malikânesiymiş. Fransız ihtilalinde Kraliçe Marie Antionette'in arkadaşı diye o genç, güzel kadını öldürmüşler ve başını sokak sokak dolaştırmışlar.

Türkiye uzun zaman o güzel binada kiracı olarak kalmış, fakat sonunda orayı satın almış. Fransız televizyonu, güzel malikâneleri gösterirken Türkiye Elçiliği'ni de tanıttı ve burasının satın alınalı çok bakımlı olduğunu, eski ihtişamına kavuştuğunu söyledi.

Ben o elçiliğe gidebilirdim, hoca olan arkadaşım Perihan Çınar bir ara orada oturdu: Oğlu Tanşuğ Bleda büyükelçiydi. Ama o ara Paris'e gitme olanağım olmadı.

İşte Sör Solangia'yla boş bir günümüzü böyle geçirdik.

Öğleden sonra Sör Solangia'yla Saint Germain'deki kitapçılara gidiyoruz. O ancak yeni okul kitaplarıyla ilgili, benimse gözüm hep yeni çıkan eserlerde. Ah, buralarda bir de Sartre'ı görsem, her gün Flore Café'sine gelip çalışırmış. Sevgilisi Simone de Beauvoir'ı da görsem yeter. O da Paris'te Lycée Molière'de felsefe hocasıymış. Bu lise, kibar 16. Daire'de Rue Ranelagh'da. Tesadüfen o kış Sör Solangia beni Janine Clement'la tanıştırdı. Amerikan Kız Koleji'nde Fransızca hocası. İyi arkadaş olduk. Paris'te evi 16. Daire'de, Rue la Fontaine'de. O semtin lisesinde okumuş, Lycée Molière'de, Simone de Beauvoir'ı sordum. Onunla felsefe okumuş, ama onlara eski filozoflardan hiçbir şey öğretmemiş, ancak Sartre'ın egzistansiya-

lizminden bahsedermiş. Bu akımın o zaman bile modası geçmek üzereydi.

Okula birçok kitapla döndük. Bavulumda fazla bir şey yok, birkaç kitap daha satın alabilirim.

Musée de l'Homme

Salı, 3 Ağustos.

Trocadéro'daki İnsan Müzesi geziliyor. Trocadéro Sarayı Chaillot Tepesi'nde inşa edilmiş. O anda, Jean Giraudoux'nun piyesi *La Folle de Chaillot*'yu hatırlıyorum, hani şu Sabri Esat Siyavuşgil'in görmek istediği piyesi.

Bu müze, Afrika insanlarını incelemiş, hatta onların kalıntıları da formol içinde hâlâ muhafaza ediliyor. Bunlar teşhirden kalkalı artık epey zaman oldu. Müdür yardımcısı Mösyö Lorel bizi kabul ediyor. Bize her şeyi ince ince anlatıyor. Lafı uzatmasın diye kimse bir şey sormuyor. Bunlar bizi alakadar etmeyen şeyler. Fransızların müstemlekeciliklerinin çirkin tarafları. Bu zavallı insanları birer hayvan gibi incelemişler.

Müdür yardımcısı sözünü bitiriyor ve hemen dışarı fırlıyoruz. Seine Nehri'nin öbür yakasında La Tour Eiffel (Eyfel Kulesi) bizi çekiyor. Epey turist var, ama biraz bekledikten sonra ikinci kata çıkmak için asansöre biniyoruz. Korkmayanlar ve bacaklarına güvenenler için merdiven de var, başı dönenler sakınmalı, adeta boşlukta çıkıyorsunuz.

Yukarıdan tüm Paris'i seyrediyoruz. Hava berrak, her şey güzel. Üçüncü katta radyo vericisi var, sonradan da televizyon vericisi oldu. Birinci katta güzel bir lokanta insanın iştahını açıyor. Yemek yiyenler var, ama kim bilir ne pahalıdır.

Yenilerde kızım Deniz Paris'e gitti. Çocukları Eyfel Kulesi'ne çıkmak istemişler. Ama olamamış, turist çok. Artık oraya randevu ile çıkılıyormuş.

Grand Palais

Çarşamba, 4 Ağustos.

Bu kez Cours la Reine'in öbür kenarındaki Grand Palais'ye gidiyoruz. Bu güzel küçük sarayı ilim dünyası haline getirmişler. Şu anda sarayın adı da bu gösterinin adı: Palais de la Découverte (Buluşlar Sarayı). Buraya ekseriyetle talebeleri getiriyorlar; kimya tecrübeleri yapılıyor. Bizi müdür Mösyö Léveillé karşılıyor, tüm gösterileri de o anlatıyor. Bize büyük bir onur, bunun farkındayız. Saat erken olmasına rağmen bize çay ikram ediliyor, çıkarken de Grand Palais'nin birer resmi elimize veriliyor. Bugünümüz yorucu olmadı. Elimizde bir büyük terzi evinin (*couturier*) defile davetiyesi var.

Franklin-Roosvelt durağındayız, defile yapılacak yer hiç uzak değil. Champs Elysées Caddesi'nin sağ tarafındaki sokaklardan birinde. Bizi davet eden Carven Evi. Carven bir kadın. Büyük terzilerde kadın bulmak çok zor. Nam salmış Coco Chanel'den başka ancak Carven var, bir de İtalyan Nina Schaparelli. Tüm büyük terziler erkek, ama o zamanlar bunlar gizlenirdi, çoğu eşcinsel, daha doğrusu kadın ruhlu erkekler. Carven'in asıl adı Carmen. Zengin bir ailenin kızı; çocukluğundan beri bebeklerine elbise dikmeye bayılırmış. Ailesi terzi olmasına taraftar değilmiş, onun için bu terzi aile adıyla anılmıyor, kendi adını bir harf değiştirerek kullanıyor.

Büyük bir bina, davetiyemiz elimizde, ama bizi içeri almadılar. Gösterdikleri sebebi hatırlamıyorum, ama bildiğim bizim o defileye giremediğimiz. Çok sıkıldık, hele terzi

namzedimiz Takuhi. O yaldızlı sandalyeli salonda oturmak isterdik. Fransa'da hep iyi yerlerde yaldızlı ince sandalyeler bulunur: Defilelerde, konserlerde, sahnede, bazı müzelerin yemek salonlarında. Örneğin son Paris'e gittiğimde Haussmann Caddesi'ndeki Jacquemart André Müzesi'ne gittim, bir aileye ait bir müze. Çok güzel bir *hôtel particulier* (hususi konak), Paris'in güzel evlerine bu ad verilir, bu ailenin hayat boyu topladığı tablolar orada bir arada görülüyor. Bahçesi şahane, kırmızılara bürünmüş bir büyük yemek odası da müzeyi gezenlere açık. Orada zarif yaldız sandalyelere oturarak çok nefis ve leziz bir yemek yedik. Müze kadar o yemek odası da görülmeye değerdi, kendimizi bir sarayda, yemekte hissettik. Şurada bir örnek vereceğim: Okulum Notre Dame de Sion, şu ara kültüre çok hizmet veriyor. Eski gotik şapel şimdi gotik tavanlı bir tiyatro ve konser salonu. Gotik zarif sütunlar hâlâ balkonda görülürken, nedense alt salondakileri kaba yusyuvarlak hale getirmişler, belki sağlamlık açısındandır. Sahnede pırıl pırıl genç bir orkestra, Dame Sion Orkestrası, genç konservatuvar mezunları. Şef Orçun Sel. O da çok genç ama tecrübeli. Birinci kemanda bir Stradivarius bile var. Bu orkestra sadece Dame de Sion'un parasıyla olmamış, bir sponsor banka varmış. Sahne geniş sayılır, ama müzisyenlerin oturdukları sandalyeler bej plastik, ayakları da pırıl pırıl nikel. O sahneye onlar hiç yakışmamış. Halbuki müdür orta yaşlı bir Fransız, bu düzenleri bilecek yaşta biri. İnşallah o sahneye zarif yaldızlı sandalyeler hediye edecek bir sponsor çıkar. Ben zengin olsam bunu yapardım, halbuki biz 1944 mezunları o salona ancak bir koltuk parası verebildik.

Carven'e giremeyince Champs Elysées'de bir tur atıp eve, yani mekânımız olan 61 Notre Dame de Champs'a döndük.

Gobelins halı ve kanaviçe atölyelerine davet

Perşembe, 5 Ağustos.

Gobelins Halı ve Kanaviçe Atölyeleri devlet tarafından idare ediliyor. Goblen sanatı Fransa'da ortaçağdan beri var. İnce kanaviçeyi tekdüze işleyerek adeta tablolar yaratmışlar. Bunlar Cluny Müzesi'nde görülebiliyor: Çok büyük boy örneği *La Dame à la Licorne* çok bilinenlerden biri. Bunlar çok kıymetli parçalar: O zamanın sanatkârları beş tane işlemişler, insanın beş duyusunu temsil ediyorlar. *La Dame à la Licorne* işitme duyusunu temsil ediyor; bir kadın org çalıyor, başka bir kadınsa orgun körüklerini işletiyor. Bir yanda da alnında uzun boynuzuyla beyaz bir at. Bunun gibi dört tane daha var. Bize goblen sanatını gösteriyorlar: Birkaç sene evveline kadar bizde de goblen nakışı çok moda olmuştu. Bunları göz nuru dökerek işleyen ve koltuklarını kaplayanlar da vardı. Ama en fazla tanınmış tabloları goblenle işleyenler, çerçeveleyip duvarlarını süslerlerdi.

Şimdiki atölyelerde daha modern modeller işleniyor. Bunları büyük kuruluşlar ısmarlıyorlar, çünkü bu sanat göz nuruna dayanan yıpratıcı bir uğraş. Bu atölyelerde halı da dokunuyor. Bize kendi halı sanatlarını tanıtıyorlar: Acem halıları tek düğüm atarak dokunurmuş, Türk halılarıysa çift düğümlüdür. "Bizimkiler Türklerinkine benzer" diyorlar. O anda ellerinde büyük bir halı tezgâhı var, masmavi bir halı, istiridye kabukları ve deniz bitkileriyle bezeniyor. Kopya ettikleri resmi gösteriyorlar, o zamanın tanınmış bir ressamına ait. [Kimin için bu halının dokunduğunu da söylediler, ama not almadığımdan unutmuşum. Şunu söylemeliyim ki ben tüm bu anıları hatırladığım kadarıyla yazıyorum, sonradan editörümle sağlamasını yapıyoruz. Elimde sadece okulun verdiği günlük bir

program var, hangi gün nereye gideceğimiz belirtilmiş. Ne yazık ki ben kendi günlüğümü daha yenilerde yırtıp attım, bazı fotoğrafları da: "Benden sonra kızım Deniz nasıl olsa bunları atar, bari ben ona temiz bir ortam bırakayım, türlü evraklarla uğraşmasın" dedim. Ne de kötü yapmışım, çünkü boş kalınca bu anıları kaleme aldım. Anılarımın ilk cildinin ilk bölümünü de aynı yöntemle kaleme almıştım, ama son bölüm için elimde bol evrak vardı. Emin olamadığım hususları konuşabileceğim Emine Akev'le aynı mahallede, Nişantaşı'ndayız. Onu görüyorum, ama ne yazık Şule'yi kaybettik, Takuhi yaşıyor mu, bilmiyorum? Hüget ve Bella galiba İsrail'deler. Sevim sağ, ama onu hiç görmüyorum. Tabii Beran'ı kaybettik, o bizden çok büyüktü. Necla'yı o geziden sonra hiç görmedim. O büyükler hazırlığında okurken geziye katılmıştı.]

Halıları tersten işliyorlarmış, yüzünü ancak iş bittikten sonra görüyorlarmış. Bu galiba bizim halıcılık yöntemine uymuyor.

Gobelins Devlet Kuruluşu'nun bulunduğu cadde Gobelins Caddesi, okula yakın, evimize yaya dönüyoruz.

Musée Carnavalet

Cuma, 6 Ağustos.

Eski Paris Müzesi'ne gidiyoruz. Oraya Louvre Sarayı'nın solundaki sokakların birinden gidiliyor. Uzun Rue de Rivoli, buraya gelince basitleşiyor. Rivoli Sokağı Concorde Meydanı'ndan başlayıp Tuileries Bahçesi'ni takip ediyor. Tuileries Sarayı'nın 1871'de yakılıp yıkıldığını söylemiştim. III. Napoléon'un yenilgisini ve kötü idaresini kabul edemeyen bir kısım halk ayaklanmıştı. Bu isyana Fransızlar *commune* adını verirler. İsyancılar sarayı yıkıp enkazını orada

olduğu gibi bırakmışlarmış. Yenilerde Fransız televizyonunun bir programından öğrendim: Korsikalı bir asilzade bu güzel taşları görünce enkazı kaldırma işini üstlenmiş. Taşları inceltmiş, fikri, bunları adasının başkenti Ajaccio'ya götürmek; götürmüş de, şehrin bir tepesine kendi için Tuileries Sarayı'nın tıpatıp aynısını inşa ettirmiş. Cephe aynı, ama iç kısımları kâh İtalyan tarzında, kâh Arap tarzındaymış. Bu saray Ajaccio'da hâlâ duruyor. Tarihi eser ilan edilen bina 1970'lerde bir yangın geçirdikten sonra iyice harap düşmüş, ziyarete kapatılmış. Aile sarayı 1992'de yerel yönetime satmış. Yıkılmayacak kadar elden geçirilen sarayın esaslı tamiri için yerel yönetim de sponsor arıyormuş.

Evet, Rivoli Sokağı'nın daha başındayız. Kaldırımların üstü kemerler ve sütunlarla örtülü. Bu, sokağa bir saray girişi hali veriyor. En şık dükkânlar burada, bir de Rue du Faubourg Saint Honoré'de. Bu Rivoli'nin sol tarafında namlı sokaklar var: Rue Saint Florentin, Rue Vendôme gibi. Rue Vendôme'un orta yerinde Vendôme Meydanı ve Bonapart'ın harplerde düşmandan aldığı toplardan dökülmüş tunçtan bir sütun, tepesinde Napoléon'un defne taçlı heykeli. Meydan sanki kuyumcu çarşısı: Cartier, Boucheron ve benzerleri burada, geniş vitrinleri kıymetli taşlarla pırıl pırıl yanıyor. Meydanda, sağda Adalet Bakanlığı var; adalet bakanına Fransızlar *garde des sceaux* (mühürlerin bekçisi) diyorlar. Onun yanında çok tanınmış Charles Ritz'in kurduğu Ritz Oteli. Chopin o binanın bir odasında, sefalet içinde 37 yaşında veremden ölmüş. O zamanlar orası Rus sefaretiymiş. Polonya işgalcisi Rusya'yı hiç sevmemesine rağmen yine onların yanında can vermiş.

Rivoli Caddesi'nin revakları eski Paris'e doğru yaklaştıkça kayboluyor. Sarayın karşısında büyük Louvre mağazası, ondan sonra da meşhur komedi yazarı Molière'in

evi, Comédie Française. Daha sonra ticarethaneler, küçük kumaşçı dükkânları ve solda Rue des Francs Bourgeois. O sokak bizi güzel bir meydana çıkardı. Çok büyük değil, ama ortada XIV. Louis'nin atıyla heykeli ve etrafta aynı tarzda inşa edilmiş hem de taştan evler. Burası, Louvre Sarayı'na yakınlığıyla çok aranan bir yermiş. Tüm asilzadeler buralarda oturmak isterlermiş. Victor Hugo bile 19. asırda bir ara burada oturmuş.

Eski Paris Müzesi, Müze Carnavalet, dediklerine göre 17. asırda kızı Madame de Grignon'a yazdığı mektuplarıyla tanınmış Madame de Sévigné'nin oturduğu ev. Bu kadın, evlendikten sonra Güney Fransa'daki şatosuna çekilen kızına mektuplarıyla neredeyse sarayın bir günlüğünü gönderirmiş. Ölenleri, kalanları, evlenenleri, komik veya ilginç olayları, hep onun kaleminden öğreniriz. Bu müzede gravürlerle Paris'in eski halini öğrendik. Seine Adası'nda kurulan küçük site şehir nasıl asırlar boyunca büyümüş, gravürler onlarca. Ben gezinin sonunu beklemeden arkadaşlarımdan ayrılıyorum, çünkü acil olarak şu dağ kampına hazırlanmam gerek.

Deniz köpüğü rengi mantom ve yün hırkamdan başka beni sıcak tutacak hiçbir giysim yok. Rivoli Sokağı'nın ilerisinde sol tarafta Samaritaine mağazalarında birçok şeyi daha ucuza bulurum diye düşünüyorum. Bu işyeri birkaç bina, her birinde ayrı malzemeler satılıyor. Samaritaine çok eski bir kuruluş: Babamın 1905'ten kalma mecmualarında bile adı geçiyordu. Hemen oraya gidiyorum. Bizden uyku tulumu veya çarşaf istiyorlar. Ben çarşaf taraftarıyım, hiç olmazsa İstanbul'da annem onu kullanır. Bir tane alıyorum, en ucuzundan, en de büyüğünden. Onu katlayıp hem üstlü hem altlı kullanmak istiyorum. Çarşaf pamuklu, ama bir ağır ki ne şekilde dokunduğunu anlayamadım. Bana

bir de kalın eteklik lazım. Konfeksiyonlardan ucuz olsun diye kumaş alıyorum. Bana müdür dikiş makinesi tedarik edecek. Dikiş bilmem, ama bir patron işime yarayacak. O sayede de dikiş öğrendim. Pantolon ve sırt çantasını müdür bana bulacak: Kardeşi Henri'nin nişanlısı Jacqueline'in elbette bana verecek bir şeyleri bulunur.

Opera ve Le Roi d'Ys (*Ys Kralı*) *oyunu*

Okula yalnız dönüyorum; artık metro kurdu oldum, elimde harita, kaybolma olasılığı yok. Akşam yemeğinden önce biraz istirahat etmeliyiz, bu gece ilk olarak Paris'in en görkemli opera binası olan Palais Garnier'ye gidiyoruz. Mimarının adıyla anılan bu bina tam bir sanat sarayı. Çatısındaki dansı ve sanatı temsil eden heykellerin çoğu, Carpaux'nun eseri. Sahnesi döner, iner çıkar dediler. Bu akşam o sahnede Edouard Lalo'nun *Le Roi d'Ys* (*Ys Kralı*) operasını görmeye gidiyoruz. Bu operanın librettosu bir Breton efsanesine dayanıyor. Ys şehrinin operada anlatılan talihsiz olayların sonunda sular altında kaldığı, deniz dingin olduğunda da Ys Katedrali'nin çan kulelerinin görüldüğü rivayet edilirmiş. Lalo'nun operayı bestelemesinden 30 yıl kadar sonra Debussy de aynı efsaneden esinle, *Batık Katedral* adlı bir piyano prelüdü yazmış. Ys Kralı Opera Comique'de yarım yüzyılda 490 temsili tamamladıktan sonra 1941'de Opera Garnier'de sahnelenmeye başlamış. Biz de işte burada seyrettik.

O sanat sarayının içine girmek beni çok heyecanlandırıyor, düşünüyorum beş senelik harpten sonra bu sanat abideleri nasıl bir çizik almadan ayakta kalmış? Bunu Fransızlara sordum. Anlaşılan Mareşal Pétain taraftarı biri: "İyi ki mareşal vardı, vaktinde anlaşma yaptı ve eserlerimize zarar gelmedi" dedi. Ama bizim caddedeki Balzac heykelinin

yeri hâlâ boş... Herhalde Fransızların kötüleyerek "boche" (boş) dedikleri askerler bir Balzac heykelinin tekrar yerine konabileceğini düşündüler. Vendôme Meydanı'ndaki tunçtan sütun olduğu gibi yerinde kalmış. O eski bir eser, değerine paha biçilmez. Ama sokak çarpışmalarından kalan kurşun delikleri hâlâ belirli. Anlaşılan Amerikalılar da Fransa'yı kurtaracağız diye Paris'i bomba yağmuruna tutmamışlar. Çünkü bazı şehirlerdeki eserler, tamiri çok güç yaralar almışlar. Beauvais Katedrali'nden söz açılıyor. Fransa'nın en güzel çan kulesi, en yüksek, en alevli gotik, *gothyque flamboyant* dedikleri türden abidelerindenmiş. Amerikan bombaları Almanları yok etmiş, ama katedralin de işi bitmiş demem geliyor: Tamiri çok güç yaralar almış. O Pétain'i bana methedene soruyorum, "Neden mareşal bir kalede hapis, halbuki neredeyse 90 yaşında?" "Onun da suçları oldu, Fransız polisini Almanların emrine vermeyecekti, işgal kuvvetlerine karşı gelen, vatanı kurtarmaya çalışan binlerce hür Fransız kuvvetlerinden genç kurşuna dizildi, milyonlarca Yahudi ölüm kamplarına gönderildi. Pétain Paris'i korudu, ama Fransızları korumadı" dedi.

Garnier Sarayı denilen operaya giriyoruz. Kapısına mermer basamaklarla çıktık. Geniş bir avlu, iki tarafta çift merdiven. Trabzanlar *fer forgé* dedikleri dökme demirden. Cidden bir saray girişi. O anda Versailles girişinden daha güzel olduğunu düşündüm.

Yerlerimiz parterde. Her taraf kırmızı kadife, ahşap, altın yaldız. Sahne kırmızı kadife perdeyle örtülü. Tepemizde ağırlığının kaç ton olacağını tahmin edemediğim kristal avize. *Operadaki Hayalet* filminde avize seyircilerin üstüne düşer, daha doğrusu düşürülür. O sahne aklımda yer etmiş, avizeye kuşkuyla bakıyorum. Tavan mitolojik sahnelerle süslü, bu huriler güzel sanatların yedi tanrıçası olsa gerek.

Otuz sene sonra operaya tekrar gittim. Ancak büyük salonun tavanını görünce hem çok şaşırdım hem içim sızladı. O klasik resmin yerine, sopa yutmuşa benzer karikatürvari Parisli sevgililerle donatılmış modern bir resim yapılmıştı. 1960'ta kültür bakanı André Malraux, ünlü Rus ressam Chagall'i, modern opera sanatını yansıtan bir resim yapması için Paris'e davet etmiş. Gobelin Atölyeleri'nde hazırlanan resim, neyse ki eskisine zarar vermeden onun üzerine monte edilen bir asma tavana yapılmış. Ama resimler operadan çok Yves Montand'ın şarkılarındaki kalender gençleri hatırlatıyor. 1964'te tamamlanan bu yeni tavan resmini o klasik esere hiç yakıştıramadım. Fransa'da da bu yönde epey tartışmalar olmuş, bina 2000'lerde büyük bir tamirden de geçti ama resim hâlâ yerli yerinde.

Cumhurbaşkanı Georges Pompidou eski Paris'in tam ortasına –şimdi "Gentre Pompidou" denen– cephesi rengârenk borularla süslü, acayip, fabrika gibi bir bina dikmişti. Bu, kendi adını taşıyan bir sergi yeri, türlü etkinlikler merkezi. Düşünce güzel de yeri hiç uygun değil.

Kırmızı koltuklardayız, parter pahalı olsa gerek, ama şans eseri bana bir *strapontin* dedikleri yan koltuğa bağlı, istenildiği zaman indirilip kaldırılan bir oturma yeri düştü, Allah'tan arkalığı var, yoksa iki saat, neredeyse muallakta ben oturamazdım, halbuki arkadaşlarla aynı parayı ödemiştim. Bu oturma yerleri metro vagonlarında da var, ama kalabalık saatlerde kullanılmaması tavsiye ediliyor.

Perde açıldı. Deniz sahilinde bir şehir, ama deniz seviyesinin altında. Deniz yolu bir kapıyla kapalı, anahtarı da kralda. Kralın iki kızı var. Büyüğü Margred, şehirlerinin düşmanı Prens Karnac'la nişanlı, böylece barış sağlanacak. Küçük kızı Rosenn, ablasının sıkıntısını anlıyor; Margred, Karnac'ı sevmiyor. Derken Margred'in öldüğü zannedilen gençlik aşkı

Melio çıkıp geliyor. Karnac'la dövüşüyor. Kral kazanırsa Rosenn'i ona vaat ediyor, ama zaten Rosenn de Melio'yu seviyor. Evlenecekleri gün, Margred intikam almak için deniz yolunun anahtarını çalıp Karnac'a veriyor. Kapı açılıyor ve deniz, şehri basmaya başlıyor. Margred pişman olup kabahatini itiraf ediyor, kendini denize atıyor. Dalgalar diniyor.

Bu opera bizim için bir şaheserdi: Deniz sahneyi doldurdu, Ys şehri neredeyse kayboldu. Böyle bir felaketin sahneye konabileceği aklımızdan bile geçmezdi. O mavi sular sahneyi nasıl doldurdu? Yakında oturanlar belki daha iyi görmüşlerdir. Belki de su taşıp onları ıslatacak diye korkmuşlardır. O gece yatıncaya kadar her türlü konuşmamız opera gibi şarkıyla oldu. Bu alışkanlık birkaç gün de sürdü. Şimdi tek isteğimiz bir daha o sanat sarayına dönmek. Bunu söyledik, "Düşünürüz" dediler. Geceleri manastırdan çıkmak çok uygun değil, ama herhalde bizim için bir şey yaparlar.

Fontainebleau gezisi

Cumartesi, 7 Ağustos.

Bir otobüs bizi alıp Fontainebleau'ya götürüyor. Bu yöre Paris'ten çok uzak değil, büyük bir ormanı var. Piknik için bir şeyler götürüyoruz. Öğleyi ormanda geçireceğiz.

Şatonun girişinde nal şeklinde iki taraflı merdiveni dillere destan olmuş: Önündeki avlu İmparator I. Napoléon'un, Waterloo yenilgisinden sonra askerlerine vedasıyla meşhur. Elbe Adası'na sürülüyor. Ama orada çok kalmayacak, kaçıp geri geliyor, yüz gün sonra tekrar memleketinin başına geçiyor. Ondan sonra da uzun Sainte Hélene Adası sürgünü. Orada da ölecek. Naaşı şimdi Paris'te Invalides Kilisesi'nde. Bilmem o mozoleyi görmeye vaktimiz olacak

mı? Acele şatoyu geziyoruz, adım adım bir şeyler görmek için yürümek bizi yordu. Birkaç kartpostal satın alıyoruz, evimizde Fontainebleau'yu rahatça görebileceğiz.

Öğle yemeğimiz ormanda, bir botanik laboratuvarında. Orman büyük, bizi otobüsümüz oraya götürüyor. Paris'te bizim gezilerimizi A'dan Z'ye çok güzel hazırlayan kişi bizim için çok yorulmuş. Her yerde çok iyi kabul gördük, bir tek Carven Terzihanesi'ne giremedik. İşte o, Sör Marie-Pierre bizimle bugün, bu bitki biyolojisi laboratuvarının başkanı Matmazel Gertrude ahbabı. Bu biyolojist Martinikli. Çok tatlı bir kadın. Onunla beraber Marie çalışıyor, doktora hazırlayan sarışın bir talebe. Hemen bizimle ahbap oluyor. Beraber yemek yiyoruz. Laboratuvarı geziyoruz. Yaptıkları araştırmaları izliyoruz. Bu hanımlar burada, dünyadan uzak inzivaya çekilmiş gibi çalışıyorlar. Ama çevreleri cennet gibi. Kuşlar ötüyor, bizden korkmuyorlar, insanlardan kötülük görmemişler. Ağustos başı, ama süpürge çalıları mor çiçekleriyle her tarafı süslüyor. Her biri sanki bir demet çiçek. Dayanamayıp çalıların içine dalıyoruz. Koparabildiğimiz kadar koparıyoruz. Bunları ne yapacağız? Düşünmedik bile. Koyacak yerimiz yok, suya koyamayacağız. Acaba bize bir vazo verirler mi?

Müdür Sör Solangia da dayanamayıp çalıların arasına dalıyor, o anda o kadar güzel ki, dayanamayıp resmini çekiyoruz. "Aman yapmayın" diyor, kim dinler. Manastırda galiba resim çektirmek yasak, ama bizimle olduğunda aramıza giriyor, yalnız başına resim çektirmekten hiç hoşlanmıyor. "Annenize verirsiniz, herhalde çok memnun olur" dedik, biraz teskin oldu. Ama her birimizde bu resim var.

Dönüş yolumuzda Apremont ve Barbizon'a uğruyoruz. Bu son yöre, 19. asırda ressamlarıyla meşhur. Resim kataloglarında bunların adı "École de Barbizon" diye geçiyor.

Şimdi otobüs Grandbourg'a doğru gidiyor. Notre Dame de Sion'un ilkokullarından biri. Orayı görmemiz önemli. Bahçe kapısı açık bizi bekliyorlar. Bizim için neler hazırlamışlar... Hemen kahvaltı masasına oturuyoruz. Koca kâselerde sütlü kahvenin kokusu nefis. Anlaşılan Fransızlar daha çaya alışmamışlar; bu Anglosakson ananesi onlara tatsız geliyor, Fransızlar koyu kavrulmuş kahveyi seviyorlar. Sabah akşam içtikleri filtre kahve. Türk kahvesinin nefis kokusu ve tadından sonra onlarınki bize çok acı ve sulu geliyor. Hiç içmek istemiyoruz, neyse ki sütlü kahveleri nefis oluyor. Sörler bizim için peksimetler, kekler yapmışlar, hatta tanımamız için birkaç türlü peynir de var. Fransa şarap ve peynir ülkesi; 320 çeşit peynir olduğunu söylüyorlar, her biriyle de ayrı bir şarap içiliyor. Biz geldiğimizden beri hiç şarap içmedik, alışık da değiliz, başımız tutar, gezmemize mani olur. Kahvaltıdan sonra okul geziliyor, yatılılar da var. Sonra da bahçe. Büyük bir bahçe, sörler bahçelerini methediyorlar, belli ki hiçbiri bizim Boğaz'daki Huber Köşkü'nü, diğer ismiyle Dar-el Salam'ı görmemiş. Orası "Barış Evi". Sörler yazlarını prensesler gibi geçiriyorlar. Üstelik de Atatürk'e dua ediyorlar: Onun sayesinde şu siyah kalın elbiselerden kurtuldular, yazın ince ipek bluzlar giyiyorlar. Önlerinde deniz hamamları, Boğaz'ın serin berrak sularına dalıyorlar. Çamlık bahçelerinde çalışıyorlar, geziyorlar, cana can katan Boğaz havasını teneffüs ediyorlar.

Bahçeyi gezerken Peder Théodore'un mezarını görüyoruz. Kendisi orada kızlarının yanına gömülmek istemiş. Notre Dame de Sion Tarikatı'nı kuran o. Zengin, okumuş genç bir Yahudi'yken, Katolik olmuş, fakir Yahudi çocuklarını okutmak için de bir okul kurmuş. Théodore Ratisbonne'un peşinden gelenler bu çocuklarla uğraşma-

ya başlamışlar: Şimdi bu okullarda ancak zengin çocukları okuyabiliyorlar. Ama her okulun yanında da fakirler için bir okul var, nasıl ki fakir olmamıza rağmen ben öyle bir okulda okudum: Bundan *İstanbul'da Kayıp Zamanlar*'ın ilk cildinde uzunca bahsettim. Mezarın başında o adam için dua ettim, bugün ben mükemmel Fransızcamı o okula borçluyum.

Paris'e epey yorgun ama temiz hava almış, canlanmış olarak dönüyoruz.

Boulogne Ormanı'nda gezi

Pazar, 8 Ağustos.

Otobüsümüz bizi okuldan alıp Boulogne Ormanı'na götürüyor. Galiba Auteuil tarafından girdik. Orman serin ve kalabalık. Pazar günü Parislilerin gidebileceği en yakın mesire. Ata binenler için özel yollar var. Kumlu yollar. O saatte birkaç atlıya rastlıyoruz: Kadınlı erkekli çifter çifter o dar yollardan ilerliyorlar. Anlaşılan bu ormanda, alabildiğine koşu yapacak yer yok. Ama Auteuil Koşu Alanı'nda her pazar at yarışları var. Müşterek bahse giren çok. Bunu ancak 21 yaşına basmış olanlar yapabiliyor: O sene, bir tanıdık çocuk bilmemiş, oynamış, kazanmış, ama parasını alamamış, çünkü henüz 20 yaşındaymış. Bu çocuk İstanbullu, orada okuyor, Fransa'da ancak 21 yaşında reşit olunduğunu bilmiyormuş.

Otobüs ilerliyor, bir göl kenarına geliyoruz. Sandal kiralayıp kürek çekenler sabah sporu yapıyorlar. Ortada bir ada, orada bir kahve adı Çiçekli Adalar Kahvesi. Limonata ve kahve içenler görüyoruz. Biz acaba gider miyiz? Sör Marié-Pierre bizim için ne düzenlediyse onu harfiyen yapıyoruz. Gölün kenarında müşterileri kahveye

götüren kayıklar bekliyor. Biz yolumuza devam ediyoruz. İşte bir ikinci göl daha, ama daha küçük, etrafında oturup balık bekleyenler var: Oltalarını salmışlar, su yüzeyinde bir mantar, balık geldiğini belirtiyor. Adam hemen oltayı sallıyor, çoğunlukla da balık zokayı yutuyor, alabalık avlanıyor. Biraz ötede madeni toplarla bir oyun oynanıyor. Fransızlar buna *pétanque* diyorlar: Küçük tahta bir top ortaya atılıyor, oynayanlar madeni toplarını buna kadar atacaklar, en yaklaşan kazanıyor. İki kamp oluyorlar, aralarında topu o yuvarlağa doğru atanlar var, bir de kendi takımının kazanması için karşı takımın toplarını uzaklaştıranlar var: Bunlar iyi nişancı; bu oyun saatlerce sürüyor.

Biz ormanda biraz geziyoruz, ama o çiçekli adaya gitmiyoruz, programda yokmuş. Orada bir dondurma yemek isterdik. Boulogne Ormanı'nın yakınındaki hayvanat bahçesine gittik, maymunlar bizi epey eğlendirdi. Fındık fıstık dileniyorlar. Bizim yanımızda hiçbir yiyecek yok. Zaten onları beslemek yasak. Filler de hortumlarını uzatıp bir şeyler dileniyorlar. Bakıcılarına ne yediklerini soruyoruz. Bunlar her gün en azından bir ton saman yerlermiş. Bu koca gövdelerin otla beslenmesi çok ilginç, hiç olmazsa aslanlar, kaplanlar gibi ceylanların peşinde değiller, insandan korkmuyorlar, bu parkta onlardan hiçbir kötülük görmüyorlar: Düşünüyorum da bu güzelim mahlûkları sırf dişlerini almak için öldürenler hâlâ var: Trocadéro'da işlenmiş fildişi satan zenciler gördüm. Hatta fillerin nasıl öldürüldüklerini düşünmeden "param olsa bir tane alırdım" diye düşünmüştüm.

2000 senelerinde Kaliforniya'ya fildişi sokmak yasaklanmış. İnsanlar insafa gelmişler. Sadece filler himaye altına alınmış değiller, köpekbalıkları da öyle. Bu insan yiyen deniz canavarları korunuyor: Kızımdan köpekbalı-

ğı kıkırdağı ile yapılmış bir ilaç istedim, kemik erimesine iyi geliyor. Çok tanınmış bir laboratuvarın ilacı. Eczacı bu ilacın Kaliforniya'da satışının yasak olduğunu söylemiş. Deniz, bu işe şaşmış, nedenini sormuş: "Biz burada köpekbalıklarını koruyoruz" demiş eczacı. Daha neler korunmuyor ki, tüm kürk hayvanları, timsahlar. Başımızdan komik bir olay geçti: Evlendikten sonra Paris'e balayına gitmiştik. Timsah derisi çantalar çok ucuza satılıyordu. Bir tane aldım. Epey kullandım. Şimdi de kızıma verdim. Ama Los Angeles'tan haber: "Anneciğim ben burada bu çantayı kullanamayacağım, burada timsah derisi yasak." Geri getirmesini söyledim, ama gümrükte bulurlar diye korktu. Tek çare çöpe atmak: "Bir gazeteye iyice sar ve kendi çöpünüze değil de UCLA Üniversitesi'nin çöpüne at," dedim, "bundan kurtulmanın terk çaresi."

O gün bu vahşi hayvanların kısmetli olduklarını düşünerek okula döndük, ama cidden kısmetli miydiler? Kim bilir vahşi ormanlarda olmayı ne kadar isterlerdi.

Paris Büyük Şehir Belediyesi'nin daveti

Pazartesi, 9 Ağustos.

Paris Büyük Şehir Belediyesi bizi davet etti. Belediye binası bir saray. 1. Daire'de Louvre Sarayı civarında, nehir kenarında. Cephesi gelmiş geçmiş tanınmış hükümet adamlarının heykelleriyle süslü, genişlemesine bir bina. Sabah saat on bire doğru bizi teşrifatçıbaşı karşılıyor: Mösyö Eric Loliée. Binanın tarihçesini anlatıyor, sonra salonlar geziliyor. Büyük Salon, Fransa'nın sütunsuz inşa edilen en büyük salonuymuş. Belediye binası Louvre Müzesi'nden aşağı kalmıyor, tablolar, heykeller, adeta bir müze. Öğleye doğru Saint Louis Adası'nda bir tanınmış

salona gidiyoruz. Adı Auberge Sainte Geneviève. Sainte Louis Adası'na Cité Adası'ndan katedralin hemen arkasındaki küçük bir köprüyle geçiyoruz.

Girdiğimiz salon Türk, İngiliz ve Fransız bayraklarıyla süslü. Mother Consuelo o gün bizimle geldi, İngiliz bayrakları onun için: o ki kralın eşi Kraliçe Elizabeth'in kuzeni. Türk bayraklarını görünce çok duygulanıyoruz. Mösyö Loliée bizimle. Biraz oturuyoruz ve şarap kadehleri geliyor. İkram ettikleri şarap değil portoymuş: Şurup gibi, güzel, o kadar da çarpan bir içki. Yanında hiç başka ikram yok, halbuki açız. Bu aperatif olarak içilirmiş. Biz de deneyimsiziz, tadına aldanıp son damlasına kadar içtik. Şimdi Saint Louis Adası gezilecek, ama ayağa nasıl kalkacağız. Rezil olmadan kalktık, galiba yalpa vurmadan da yürüdük. Açık hava iyi gelir. Bu küçük adada çok güzel konaklar var. Bunlara *hôtel particulier* deniyor. Adanın etrafını dolaştık, en önemli binaları gösterdiler.

Sonraları cumhurbaşkanı olan Georges Pompidou da burada oturuyormuş, Béthune Rıhtımı'nda Quai de Béthune'de. Sonradan arkadaşım Nezihe Topuz ve Hıfzı Topuz da bu kıyıda, hatta Pompidou'ların öbür köşesinde bir daire satın aldılar. Belediye binasından ayrılırken elimize Paris şehri ahbaplarının diplomasını verdiler. Maalesef ben bunu saklamamışım. Saat bire doğru okula döndük, yemeğimizi yedik ve yorgunluk atmadan Modern Sanat Müzesi'ni gezmeye gittik. Müze nehir kenarında Tokyo Rıhtımı'nda, 1848'den 1948'e kadar yapılan resim eserleri burada. Pek çok Picasso var.

Yarın ben Alpler'e bir kampa gidiyorum. Annem 20 günlük İngiltere gezisi için gereken 400 lirayı vermemişti. Daha önce de bahsettiğim gibi, o gezi yapılırken onun bir arkadaşında kalmamı planlamış, ancak arkadaşının şeh-

rin epey dışındaki küçücük evini görünce Sör Solangia'nın da yardımıyla bu kampı bulmuş ve annemi oraya gitmeme ikna etmiştik.

Alpler'e kampa gidiş

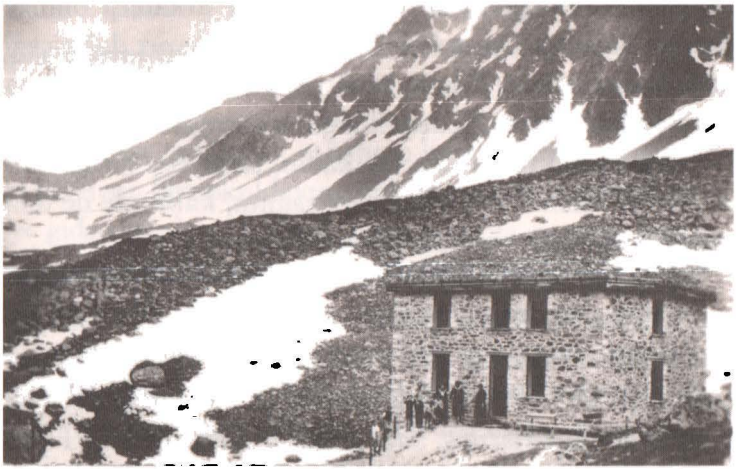
Salı, 10 Ağustos.

Serbest bir günümüz, sabahtan herkes büyük mağazalara koşuyor. Ben okuldayım, öğleden sonra saat beşte güneye giden trenlerin kalktığı Lyon Garı'na gitmeye hazırlanıyorum. Orada büyük saat kulesinin altında arkadaşlar grubunu bulacağım. Yünlü etekliğim hazır, onu geceleri diktim. Sör Solangia benim için dikiş odasından izin aldı. Orada ilk olarak ayaklı makineyle hiç hasar vermeden, iğneyi kırmadan eteğimi diktim. Öğleden sonra onu giyeceğim. Paris sıcak ama dağ muhakkak ki çok soğuktur. Tekrar müdür, Henri'nin nişanlısı Jacqueline'den dize kadar inen bir pantolon tedarik etti, bir de sırt çantası. Kız uzun boylu, o büyük demirli çanta kalçalarıma kadar iniyor, hiç rahat değilim. Doldurunca da yerinden kalkmaz oldu. Kampa epey yiyecek götürüyorum; bisküvi, çikolata, şeker ve pirinç. Çantam doldu. Bir yün hırkam var, deniz köpüğü rengi, çok sevdiğim mantomu da götürüyorum dağ kim bilir ne soğuktur. Galiba hiçbir şey unutmadım, ama pasaportumu nereye koydum? Bir türlü bulamıyorum, heyecanlanıyorum, gitme vakti de yaklaşıyor. Her derde deva müdürüm bana, "Korkma, kaybetsen de her şeyin çaresi var. Türkiye'deki Fransa'nın kültür ataşesi Camille Bergeaud burada, Türkiye konsolosuyla çok arkadaş, bana iki fotoğraf ver, o çaresine bakar" deyip beni yüreklendiriyor. Okulu terk etmek bana biraz dokunuyor, neredeyse burası bizim evimiz oldu Paris'te.

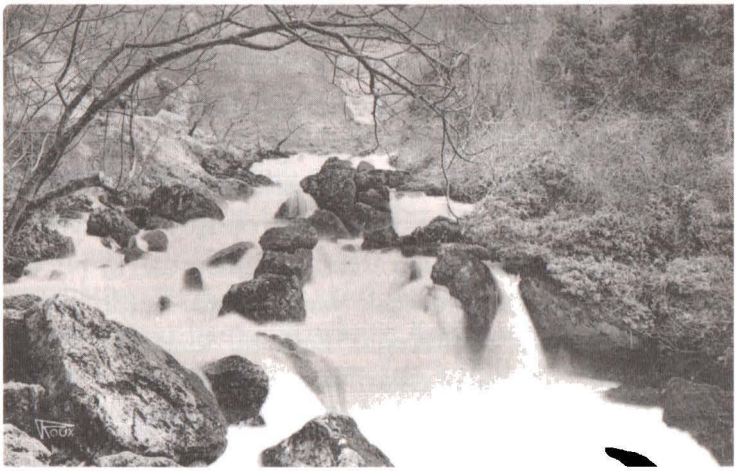
Lyon Garı'na beni Sör Solangia götürüyor. Otobüse biniyoruz, bu ağır çantayla metroya inip çıkmak imkânsız gibi bir şey. Gitmeden Sör Marie-Pierre beni görüyor. Gideceğimiz Pralognan la Vanoise'da bir arkadaşı ölmüş: Jeanne Beauroi. Onun kabrini bulup bir demet dağ çiçeği götürmemi istiyor: "Bunu benim için yapın, onu bir daha göremedim" diyor. Neden öldüğünü sormuyorum. Acaba bir dağ kazası mı? Genç bir kadın, sayfiyeye gittiği yerde neden ölebilir ki? Bunu yapacağımı, kabrinde de dua edeceğimi söylüyorum, memnun oluyor.

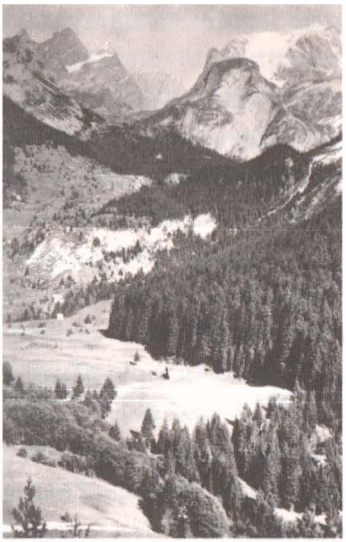
Otobüse zar zor biniyoruz, ah şu çanta! Saat kulesinin altında bir kadın grubu var, onlar olacak. Yaklaşıp soruyoruz. Onlarmış. Ben kendimi tanıtıyorum. Çok şaşırıyorlar. Bir Türk kızının geleceğini biliyorlarmış, çok da merak ediyorlarmış, ama kendileri gibi giyinmiş Fransız gibi Fransızca konuşan birini beklemiyorlarmış: "Ne diye milli giysilerinizle gelmediniz!" diye soruyorlar. Bu kez ben şaşırıyorum, ne milli giysisi, çarşaflı bir kız mı bekliyorlardı? "Doğduğumdan beri ben İstanbul'da böyle giyindim, biz Atatürk zamanının Türkleriyiz, Avrupalılar gibi giyiniriz" diye cevap veriyorum. Anlaşılan bu sözde okumuş kızlara çok şey öğretmem gerek.

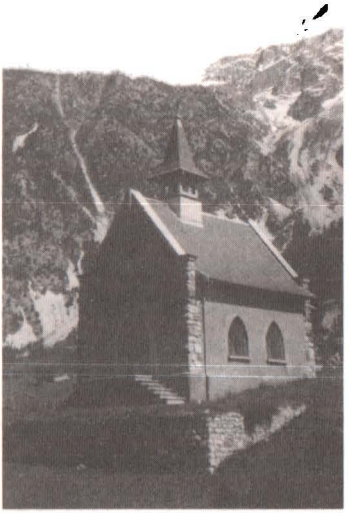
Orada biraz daha bekliyoruz, gelecekler tamamlanınca gara giriyoruz. Sör Solangia ile öpüşüp ayrılıyoruz. Biletler alınmış, bir akşam trenine üçüncü mevki bir vagona yerleşiyoruz. Oturacak yerler tahta, bütün geceyi bunların üstünde geçireceğiz. Belli bu kızlardan kimse fakir değil, ama harp onları tasarrufa alıştırmış. Bizim vagona bir de kampa giden küçük izciler biniyor. Sekiz dokuz yaşında çocuklar. Çok gürültü yapıyorlar. Bizim kızlar başlarındaki genç adama çocukların daha az gürültü yapması için ricada bulunuyorlar: "Biz agregasyon sı-

Pralognan la Vanoise'daki fotoğraflarımı kaybedince hatıra olarak aldığım kartpostallar.

Gittiğim yöredeki Alplerin manzaralarını gösteren kartpostallar.

navlarından çıktık, uykuya ihtiyacımız var" diyorlar. Kızlardan her biri uyumak için başını koyacak bir yer arıyor. Biri uyku tulumunu aradaki yola seriyor, içine giriyor. Bu hengâmede herhalde ben uyuyamayacağım.

Yoldayız, sıcak, pencere açık. Karadumanların içindeyiz, ama kapatsak havasızlıktan öleceğiz. Birden yerde yatan "Tuh be, bu ne!" diye dikiliyor. Tahta sırada uyuyan küçümen bir oğlan, uykusunda çiş yapmış, Claire Goutton da ıslanmış. Ama çocuğa kızmadı. Geldi yanıma oturdu. Claire Fransızca agregasyonunu geçememiş, çok üzgün. Buna gramer agregasyonu diyorlar, Fransız edebiyatından başka Latince ve Grekçe var. Babası amiral, harp sonrası Beyrut'ta bulunmuşlar: "O tarihlerde sana çok yakınmışız" diyor. İki kardeşi var, kendinden küçükler. İkisi de deniz subayı olmak için okuyorlar: "Bu sene

Pierre okul gemisi *Jeanne d'Arc*'la İstanbul'a uğrayacak, onu gidip görürsün" diyor.

Claire kumral saçlı, güzel gözlü, cana yakın bir kız, belli ki arkadaş olacağız. Marie François bize, "Çok affedin ama biraz sussanız uyuyacağım" diyor. Ama o da uyanıp lafa karışıyor. Marie benim yaşımda, Claire de öyle. Agregasyonun ne zor bir sınav olduğunu bana anlatıyorlar: Liseden sonra iki sene daha çalışmanın ardından Sèvres Yüksek Öğretmen Okulu'na sınavla kabul girilebiliyor. Sèvres Okulu kızlara mahsus, erkeklerinki Paris'te 5. Daire'de Ulm Sokağı'nda. O tarihlerde kız liselerinde kadın öğretmenler bulunuyor, erkek liselerinde de erkek öğretmen. Bu alanda Fransa çok tutucu. Karma düzene ilköğretimde 1957'de, üniversitelerdeyse 1975'te geçilmiş! Agregasyonda geçerli not diye bir şey yok: Kaç öğretmene gerek varsa o kadar kişi geçiyor, yani en iyi not alanlar. Açıkta işsiz lise öğretmeni hiç olmuyor. Bunlar hükümet doktorası yaparlarsa üniversite profesörü de oluyorlar. Fransız sisteminde bir üniversite doktorası var ki bizim doktoraya benziyor, isteyen yapıyor. Bir de hükümet doktorası, *doctorat d'etat* ki bu da çok uzun sürüyor, profesörlük hazırlığı gibi bir şey. Marie François fizikçi, o sene agregasyonu geçmiş. Çok tebrik ediyorum. Bana alçakgönüllülükle, "Canım benim, branşım kolay: Fizikle uğraşan çok kadın öğrenci yok, şöyle ki, kız liselerine hoca bulmak zor. Ama ben hemen hocalık istemeyeceğim, İngiltere'den bana burs geldi, biraz orada çalışacağım, İngilizcemi de ilerletirim" diyor. Bakıyorum Marie benim kadar İngilizce konuşuyor. Babası ölmüş, Dışişleri Vekâleti'nde çalışıyormuş. Belli ki iyi bir ailenin kızı. Sonradan evine de gittim: 16. Daire'de büyük bir dairede oturuyorlar. Emektar bir hizmetçileri de var. Yemekleri de o pişiriyor. Konuştu-

ğumuzu gören Jacqueline Gautier yanımıza oturuyor. O da agregasyonu geçememiş, ama idealist bir kız, işçilerin halini yakından izlemek için bir fabrikada işçi olarak çalışmış. Bir ara ev işlerinde de çalışan temizlik işçilerinin zorluklarını merak etmiş, gündelikçi olmuş. Ama bunlardan banliyöde oturan ailesinin hiç haberi olmamış. Onlar, kızlarını hâlâ yatılı Sèvres Yüksek Öğretmen Okulu'nda okuyor zannediyorlarmış. "Peki, şimdi ne yapacaksın?" diye sordum. "Bir okulda agregasyonsuz çalışabilirim" dedi. Daha epey konuştuk. İstanbul'daki hayatımızı anlattım, "Bizden farksız" dediler. "Bazı konularda sizden daha ilerideyiz," dedim, "bizim okulda, sör okulunda, üç tane erkek hocamız vardı. Hiçbir zararını görmedik. Fransızlar acaba neden korkuyorlar da bu asırda hâlâ kız okuluna sadece kadın hoca istiyorlar?" dedim. Gülüp geçtiler.

Gecenin ikisinde Lyon şehrindeyiz. Tren orada ancak yedi dakika duruyor. Bizim kızlar telaşlı, bir arkadaşları oradan bize katılacak. Kampın başkanı bizim her şeyimizi temin edecek kişi, Madeleine Biardeau perona iniyor. Elinde bir kısa çubuğa bağlı beyaz mendil. Bizim vagonun önünde durup sallıyor. Bu sanki bir teslim bayrağı. Uzaktan koşa koşa uzun boylu bir kız geliyor. Bu Geneviève Naudin. Güzel, fazlaca zayıf bir kız: "Agregasyona çok çalıştı bu hale geldi, ama değdi, Geneviève o zor sınavı kazandı" diyorlar. Yanımdan Claire "Saigon Lisesi'ne gitmeyi kabul edecek herhangi birine agreje payesi verilecekti, ama kabul edecek kimse çıkmadı, herkes canını tehlikeye atmaktan korktu, Hindi Çin'e varmadan gemi torpillenebilir" dedi. Herkes Geneviève'in etrafını sardı. Bir haftadır baba evindeymiş, kızlarının kazanmasından çok mesut olmuşlar. Bu payeyi almak güzel de sonra hangi şehrin lisesine gönderilecekleri belli değil: Evlerinden çok uzak bir

şehre gönderilebilirler. Nasıl ki ertesi sene Claire sınavı kazandı ama Limoges Lisesi'ne gönderildi. Kısmeti oymuş: Orada bir oda kiraladı, yalnız, her işini görmeye başladı. Ama, dedim, kısmeti oradaymış. Başka bir lisede çalışan genç tarih hocasını sevdi. Claire Dubuisson oldu. Bazen de agregasyonu kazanamamak kızların kısmetini açıyor: Bir kuzenimiz Avignon şehrinde kendi kendine agregasyona hazırlanıyordu. Geçemedi gramer agregasyonunu. Latince ve Grekçe var, en gerekli kitabı bir türlü bulamamış, meğerse en yakın arkadaşı onu kitaplıktan devamlı alıp elinde tutuyormuş, işte kötü arkadaş. Kimseye güvenme. Bilmem o geçmiş mi? Çok üzgün olarak bu işten vazgeçmiş, Avignon Lisesi'ne edebiyat hocası olarak girdi. Orada tarih hocası çok cici bir kızla hemen arkadaş oluyorlar. Yılbaşında kızın nişanlısı genç bir cerrah, gelip yılbaşını onunla geçirecek, Marsilya'dan da ruh doktoru olan kardeşi gelecek. Ona eşlik etmesi için bizim kuzene teklif ediyor. Sekiz gün sonra kuzenime talip oluyor. Çok temiz bir kız olduğunu anlamış, o genç ruh doktoru. Kuzen agregasyonu geçmiş olsa kim bilir nerede olacaktı, bu doktora rastlamayacaktı. İnsanın kısmeti nerede, kimse bilmez. Bazen gönlüne güç gelen hakkında hayırlı olur.

Sabah altıda Moustiers Garı'nda olacakmışız. Şu anda kimse uyumuyor: Geleni tebrik ediyorlar. Zaten bu tangır tangır sarsan trende uyumak zor, oturmak bile zor; o kadar saat tahta üstünde, her tarafımız ağrıyor.

Yanıma esmer bir kız gelip oturuyor: Colette Lévy, kendisi Musevi: "Türkiye'yi her zaman merak ederim, babam Paris'e tıp okumaya gelmiş ve burada kalmış. Babam Türk'tü, orayı çok severdi" diyor. Colette'in hikâyesi hazin: Almanlar Paris'e girince doktor olan babası, karısını ve çocuklarını güneye, işgal edilmemiş bölgeye gön-

dermiş, kendisi Paris'te kalmış. 1944 sonu aile Paris'e dönünce onu evlerinde bulamamış. Almanlar götürmüşler. Hangi tarihte, hangi kampa? Günlerce Hôtel Lutetia'ya gelenlerin arasında aramışlar. Acaba hangi kampta, ne zaman, ne şekilde babasının öldüğünü merak ediyordu Colette. Biraz sonra Madeleine Biardeau yanıma geldi "Seni tanıyalım" dedi. Ben, ne okudum, ne yaptım, anlattım. O da "Benim hiç kısmetim olmadı, bu ikidir agregasyon sınavına girdim, geçemedim, ama artık bunun ucunu bırakıp Hindistan'a gidip Hint felsefesini okuyacağım" diyor. Yaptığı felsefe agregasyonu. Zengin bir ailenin kızı, çok iyi piyano çalarmış, Parisli değil, Niort şehrinden. Babası taşımacı. Biardeau kamyonlarını Paris sokaklarında görüyordum. Madeleine bana çok hazin bir olay anlattı. Felsefe hocası rahipmiş. Genç bir adam, asilzade, Yves de Montcheuil. Talebeleri, üniversiteli çocuklar Almanlara karşı gelmek için, Vercors Dağları'na çıkmışlar, oradan Alman trenlerini durdurmaya çalışıyorlarmış. 1944 Baharı'nda hocalarını da çağırmışlar. Onlara yardıma gitmiş. Ama saklandıkları yer basılmış ve o vatansever gençlerin hepsi kurşuna dizilmiş, rahip de beraber. Paris'in 24 Ağustos'ta kurtuluşundan birkaç gün evvelmiş. Trendeki kızların hepsi o rahibi tanıyordu, hatta okumam için yazdığı kitaplardan bana verdiler. Sarsıla sarsıla hepimiz biraz uyumuşuz.

"Haydi, iniyoruz" dediler. Galiba tren İsviçre'ye devam ediyor. Bu garda yine az duruluyor. Toparlandık iniyoruz. Benim sırt çantam öyle ağır ki biri bana yardım etti de vaktinde inebildim. Saat altı, güneş dağları daha yeni aydınlatıyor. Bizi bir otobüs bekliyor.

Bindik ve döne döne yükselen bir dağ yolunu tuttuk. Yamaçlarda bağlar var. Bu kadar yüksekte, soğuk bir ik-

limde üzüm yetiştiğini bilmezdim. Ondan sonra uyumuşum, hiçbir şey hatırlamıyorum. Acaba bu otobüs yolculuğu kaç saat sürdü?

"İniyoruz" dediler. Güneş yükselmiş, çamlı dağlar ışık içinde. Bizim kalacağımız yer iki katlı büyük bir baraka. Ahşap, az pencereli bir bina. Kapısı kocaman, hemen açılıyor, bizi bekliyorlar. Bizden evvel burada kız izciler varmış, her şeyi tertemiz bırakmışlar. Sıra sıra karyolalar, duvar boyunca da oturmak için saman kalıpları, üzerlerine kilimler örtülmüş. Burası devletin malı, parasız olarak talebe kuruluşlarına veriliyor. Bizden alınan o cüzi para sırf yeme içme için.

Zemin katta kalmayı tercih ediyorum. Jacqueline yanımdaki yatağı seçiyor. Onun uyku tulumu var, bense satın aldığım çarşafı altlı üstlü seriyorum. O kadar büyük ki neredeyse yerlere kadar sarkıyor. Çantamı boşaltıyorum, pasaportum içinde, boşuna telaş etmişim. Bisküvi tenekesini çıkarıp herkese tutuyorum. Seviniyorlar, ama şimdi kahvaltıya ineceğiz. Yemekhane evin altında, mutfak da orada. Yemek pişirenler bizim gibi talebeler, para ödemeden kamp yapıyorlar.

Sofraya oturduk. Hepimize birer koca kâse sütlü kahve geldi, bir de somundan kesilmiş büyük bir dilim ekmek, üstüne tereyağı sürülmüş. Bu sıcak süt çok iyi gitti. "Alp Dağları'nın sütü ne güzelmiş" dedim. Herkes güldü, "Ne Alp Dağları sütü bu, okyanuslar ötesinden Sam Amca'nın gönderdiği süt tozu" dediler. Evet, harp biteli üç sene olmuş ama Fransa Amerikan yardımına muhtaç, Almanlar her şeyi silip süpürmüşler. Yağ da Amerika'danmış.

Bizim evin bulunduğu mezraya Les Granges deniyor. Bir köy bile değil. Yatakhaneye çıkınca pasaportumu veriyorum, gidip Pralognan'daki belediyeden benim için ek-

mek karnesi alsınlar. Ama belediyede zorluk çıkarmışlar, onlar da "Bir boğazı nasıl olsa yirmi kişi besler" deyip uğraşmadılar. Arkadaşlar gıcır gıcır yeni dağ ayakkabılarıma bakıp nereden aldığımı soruyorlar. Bir dağ ayakkabısı gerekli, demişlerdi, ben de Paris'in her semtinde bulunan André'ye gidip öyle bir ayakkabı istedim. Satıcı yeni gelenini çıkardı, ayağı iyi saran, kayalarda kaymasın diye tabanı çivi çivi kauçuktan yapılmış, pahalıca bir ayakkabı sattı. Epey para verdim ama çok güzel. Arkadaşların ayaklarında kösele gibi bir deriden imal edilmiş, ara sıra yağlanması gereken, tabanı çivili dağ ayakkabıları. Belli ki bunlar harpten evvel satın alınmış şeyler. Herkesin yağmurluğu var, bense buraya güzel mantomu getirdim. İnşallah çok yağmaz. Kahvaltıdan sonra, mutfaktaki çalışanlar bizden kereste atölyesinden gidip tahta parçaları almamızı istediler. Bununla bizim yemeklerimizi pişiriyorlar. Ekipler kuruldu, üç tane; biri yakacağı getirecek, biri çöpleri dökecek, biri yemekten sonra bulaşıkları yıkayacak. Her gün başka bir ekip başka bir iş yapıyor, böylece kimseyi bıktırmıyorlar. Yarın akşam aşağıda gürültüyle akan dağ deresine çöpleri götürüp atacağız. Anlaşılan o zaman daha ekoloji diye bir mefhum yok. Şimdi olsa bir çukur kazıp çöpleri gömerdik, o temiz suyu kirletmezdik.

Mutfakta çalışanlar bize güzel yemekler pişirmek için özeniyorlar, bazen kek bile yapıyorlar. İkindide muhakkak bir kahvaltı çıkıyor. Etler daha fazla konserve, kutulardan çıkıyor. Anlaşılan Amerikan yardımı Fransızları iyi beslemeye gerçekten yarıyor.

Öğle yemeğinden sonra kimimiz bir uyku çektik, kimimiz de evin yakınındaki çayıra gidip güneşlendi.

Akşam yemeğinde et yok, ama güzel peynirler var: Fransa peynir ve şarap ülkesi.

Birden hatırlıyorum, o gün 11 Ağustos Çarşamba: Cognacq-Jay Sokağı'ndaki Radyo Merkezi'ne gittiğimiz gün, teker teker ailelerimize mesaj göndermiştik. *Bizim Sesimiz* İstanbul Radyosu'nda 11 Ağustos'ta yayınlanacaktı, bunu bizimkilere yazmıştım. Acaba, unutmayıp dinlediler mi?

Akşam yemeğinden sonra duvar dibindeki saman sedire oturduk. Claire Goutton çok müzisyen bir ailenin kızı. Düşünüp bir gramofon getirmiş. Bir tek de eser, Beethoven'ın altıncı senfonisi, pastoral senfoni. Hemen gramofon kuruluyor ve taş plak dönmeye başlıyor. Ben bu senfoniyi hiç dinlememiştim. Çok güzel. Ama niye tek olarak Claire onu seçmiş? Soruyorum, kızlar hepsi birden cevap veriyorlar: O André Gide'in eseri, *Pastoral Senfoni* romanından esinlenerek bir yapımcı bu romanı sinemaya uygulamış. Film o kış Paris'te aylarca afişte kalmış. Bilmeyenler için, konu şu: Yalnız kalmış bir kör kızı, bir aile evine alır. Baba pastör'dür, yani Protestan rahibi, onlar evlenebilirler. Şimdiye kadar bu kızla kimse ilgilenmemiş, pastör eğitmeye çalışır. Evde bir de genç oğlu var. Bir gün *Pastoral Senfoni*'yi dinlemeye konsere giderler, kız çok etkilenir. Çabuk ilerleme gösterir. Çok da güzel bir kız, hatırladığıma göre kızın gözleri tedaviyle açılır. Evin oğlu o güzel gözlere âşık olmuştur, ne yazık ki o olgun pastör de. Konu bu. Babayı Pierre Blanchar, oğlunu Jean Desailly, kör kızıysa güzel gözlü Michèle Morgan oynuyor. Tüm Parisliler yazın hâlâ bu filmden bahsediyorlardı. Biz her gece kampta o plağı dinledik. Şimdi bile tüm ezgiyi ezbere mırıldanabilirim. Tabii Türkiye'ye dönerken Paris'ten o plağı aldım. Şef, efsanevi Arturo Toscanini. O plak şimdi müzelik oldu. Ne yazık ki şimdi taş plak çalabilecek bir gramofonum yok.

Perşembe, 12 Ağustos.

Sabah kahvaltısından sonra hemen bulaşıkları yıkıyoruz, bu iş bugün bizde. Vadideki dereyi ufak bir köprü üstünden geçip karşıdaki sivri tepeye gitmek için yola koyuluyoruz. Yanımıza öğle kumanyamız veriliyor, hava serin, ama güneş yakıcı. Bu yolu, bir sene evvel aynı kampa gelmiş olan Anne-Marie Paris biliyor. O, hepimizin büyüğü, iki seneden beri agreje, 28 yaşında zarif, tatlı bir kız.

Sarp bir dağ patikasından zirveye tırmanıyoruz. Peşimizden keçiler geliyor. Yolun kenarındaki iri papatyaların sadece çiçeklerini yiyorlar, saplar öyle kalıyor. Bu keçiler nereden çıktı? Sabah, çobanın mezra mezra dolaşıp evlerden keçiler topladığını söylediler. Onları otlağa o götürürmüş, akşam da evlerine teslim edermiş. Ama bizimle gelen keçilerin başlarında kimse yok. Dağ keçisi olabilirler mi? Hallerinden de ehliye benziyorlar. Ayağımızın altından taşlar yuvarlanıyor, dikkatli ve aynı tempoda yürüyoruz. Bir yerde mola verdik. Anne-Marie hepimize benim bisküvilerden, kesme şeker ve kuru kara erik dağıttı. Bunlar meşhur Agen erikleriymiş. Şekere ihtiyacımız varmış. Onları yedik ve canlandık. Yine aynı tempoyla zirveye vardık.

Zirveye varıyoruz. Sarp bir kayalık, halbuki yol boyu çimen ve çiçek vardı. En yüksek yerine bir direk dikilmiş. Ne işe yarıyor? Acaba milli bayram günü 14 Temmuz'da buraya bayrak mı çekiliyor? Kızlar da bilmiyorlar. Claire en yüksek yere oturuyor, ayaklarını boşlukta sallıyor. "Gel sen de otur, Les Granges mezramız, hatta barakamız buradan ne güzel görünüyor" diyor. Hiç oraya oturur muyum, bende yükseklik korkusu var. Dağa tırmanırken aşağı bakmaya çekiniyordum. Saat öğle, acıktık. Kocaman bir et konservesi açılıyor. Yanında patates salatası var. Burada patates en bol sebze. Kek de koymuş mutfaktaki

arkadaş. Bu kez su getirmişler, dağın tepesinde su bulmak zor, yoksa burada su da bol: Hayvanlar için mezralarda yer yer yarıya kesilmiş kalın ağaç gövdeleri görüyoruz, içi oyulmuş, bir pınardan billur gibi parlak bir su onun içine devamlı doluyor, öbür tarafından gidiyor. Bu, keçilerin sulağı. Böyle bir ağaç gövdesi görünce Anne-Marie –içimizde bu yörenin en deneyimlisi– "Kızlar bu su mikropsuz, bu pınardan su içilir" diyor. Tabii biz sulaktan değil de pınarın aktığı yerden bardaklarımızı dolduruyoruz.

Yemek bize kuvvet verdi, tırmanmak zor, derin nefes ister, kuvvetli bacak da. Kızlar "Bu bir şey değil, sen bir de dönüşü gör" diyorlar. Benim hiç dağcılık deneyimim yok. Dönüş ne olabilir ki, yokuş aşağı koşacağız.

En fazla Claire, Colette ve Jacqueline'le kendimi yakın hissediyorum. Hele Colette benden ayrılmıyor. Hep babasından bahsediyor, "İstanbul'da kalsa şimdi sağ olurdu," diyor, "ama o zaman da ben seni tanımayacaktım. Ben doğmasam da olurmuş, elverir ki o sağ kalsaydı; ölmek bir şey değil, kim bilir neler çekti? Acaba gaz odasında mı can verdi?" Benim de içim sızlıyor onu dinledikçe.

Claire ise Ağustos sonu hemen derslerine başlayacağını söylüyor, bu kez kazanmak istiyor. Anne-Marie Paris de rahat. Agregasyonu cebinde, hocalık yapıyor. O da çok sevdiği arkadaşı Madeleine Biardeau için üzülüyor: Felsefe zor bir konu. Mümeyyizle fikirlerin uymadı mı seni bırakabilir. Şimdi Hindistan diye tutturmuş Madeleine; orada ne yapacak, ne işe yarayacak?

Ama gezide tanıdığım bu kızların hiçbirini sonraki yıllarda da kaybetmedim, daha doğrusu onlar bana sadık kaldılar, yazıştık. Anne-Marie bir uçak mühendisiyle evlendi. Paris'e yakın banliyölerin birinde şirin bir ev satın aldılar. O evi cıvıltılarla doldurmak için üç kardeşi evlat edindi-

ler: Sarı saçlı, pembe yanaklı, mavi gözlü çocuklar, bunlar Fransız. Önce en büyük kızı evlat edinmişler, o kardeşlerinin de olduğunu söyleyince öbür ikisini de aldılar. Ama çok zorluklarla karşılaştılar. Bu çocuklar niye ortada kalmıştı? Hiç cüret edip soramadım. En küçük kız iki yaşındaydı. O yeni hayatına kolay alıştı, ama bu zeki, okumuş insanlara IQ'ları çok düşük evlatlar düştü: En küçük kız 10 yaşında daha okuma öğrenememişti. Oğlan yeni ailesine geldiğinde 5 yaşındaydı. Çabuk hiddetlenen zor bir çocuk, uzun zaman psikologlarla uğraştılar. 15 yaşında ancak ilkokulu, yani beşinci sınıfı bitirebildi. Ortaokulda okumadı, içki içmeye başladı. Babası ona Paris havaalanında bir iş buldu. Küçük yaşta evlendi. İki kızı oldu. Ama her zaman içkici, her zaman hiddetli. Eşi bıktı, çocuklarını alıp Portekiz'e kaçtı. Bu kez bir dul kadınla evlendi. Şimdi evleri daha sakin, daha düzenli, ama kötü kader yakalarını bırakmadı: Havaalanında uçağa yüklenecek bavullarla dolu bir araba üstüne devrildi. Şimdi o genç tekerlekli sandalyede. Tüm bunlara Anne-Marie ve Marcel göğüs gerdiler.

Büyük kızları garajda çalışan bir genci sevdi, bir oğulları oldu. Onu anneanne okutuyordu: O çocuk da annesi gibi okumayı sevmiyor.

En küçük kızları Tonnerre'de evli, ona sıkça gidiyorlar. Kız mesuda benziyor, ama eşi o kadar titiz ki, salonda hiçbir zaman oturulmuyor, anne ve baba gittiğinde bile vakitleri mutfakta geçiyor. Onlar çok tedirgin oluyorlar, ama galiba kızları memnun. İşte Louchard Ailesi'nin maceraları.

Madeleine Biardeau'ya gelince, o sene Hindistan'a gitti, oranın hayatına ayak uydurdu, "sari" bile giydi. Bir Hintli guru'yla çalıştı. Bir Hindistan dönüşünde 1957'de İstanbul'a uğradı, 15 gün bende kaldı, beraber Efes'e

gittik. O sene yine Hindistan'a döndü. Onu 1971'de son gördüğümde devlet doktorası yapmış ve Sorbonne Üniversitesi'nde Ecole des Hautes Études Pratiques'de profesördü. Bizimle eski alçakgönüllü Madeleine'di. Eşim ve kızımla Paris'e gittiğimizde bizi evine davet etti. Marie François ve Anne-Marie'yle Marcel'i de çağırmıştı. Aperatif olarak porto çıkardı. Şişenin tıpasını eşim Jak açarken divanına döktü, hemen suyla sildik. Ama hiçbirimiz bu tatlı şaraba alışık değil. Ben portonun çok kötü çarptığını biliyorum, 1948'de Saint Louis Adası'ndaki maceramızı hatırladım. Ama yine de içtim. Hele ev sahibemizin şarapla hiç alakası yok. Hepimiz içtik, şurup gibi tatlı, yanında da fındık fıstık var. Ama hepimizi bir çarptı ki ayağa kalkacak vaziyette değiliz. Madeleine "Arkadaşlar, benim mutfağa gidecek halim yok, her şey hazır. Ayakta durabilir biriniz varsa lütfen servisi yapsın" dedi. Marie François hemen kalktı. O dipdiri, evinde sofrada her zaman şarap var, Marie tam bir Fransız. Yemeği sofraya o getirdi, biz de yedikçe yavaş yavaş açıldık.

Deniz yedi yaşında, Fransızca konuşuyor, onunla bebekliğinden beri Fransızca konuştum, annem de bizimle böyle yapmıştı. Biz konuşuyoruz, birden Deniz lafa

1971'deki Paris ziyaretimiz için çıkarttığımız pasaport. Kızım Deniz henüz yedi yaşında.

karıştı. Oradakilerin şaşkınlığı görülmeye değerdi. Madeleine kalkıp arkadaşının yazdığı tüm çocuk masallarını getirip çocuğumuza hediye etti. Tabii onları Deniz'e ben okudum, çünkü konuşuyor, ama Fransızcayı okuyamıyor, Türkçe gibi fonetik olarak okuyor.

Claire Goutton sevdiği tarih hocasıyla evlendi, birkaç çocukları oldu. Madame Raymond Dubuisson oldu.

Jacqueline Gautier emekçilerin hayatını epey tattıktan sonra tekrar öğretmenliğe döndü, bir ressamla evlendi, iki oğlu oldu.

Colette Lévy, Katolik dinini kabul etti, arkadaşlarının etkisi olacak. İsrail'de sör oldu, Sör Ghila olarak hâlâ orada yaşıyor.

Son olarak 1980'de Notre Dame de Sion'da hocayım, müdürümüz Sör Marie Berthe ekim ayında Fransa'dan bana bir mektup getirdi. Baktım isim tanıdık: Bana Pralognan Kampı'ndan tanıdığım ama çok yakın arkadaş olmadığım biri yazıyor: Anne-Marie Maisonneuve. O kız bizden epey büyüktü, bilmem agregasyonu geçmiş miydi, ama Bergerac şehrinde biyoloji hocasıydı. Bergerac Fransa'nın güneybatısında küçük bir şehir. Bizim müdür Fransa'ya gidince Clermont-Ferrand'da yeğenlerinde kalır. Müdürümüz o şehirdendir, Clermont-Ferrand Üniversitesi'nden kimya mezunudur. O yörede, Auvergne Dağları'nda çok sıcak, kükürtlü, sağlığa faydalı sıcak sular vardır. Volkanik bir bölge, dağlar alçak ve tepeleri aşınmış, yaşlı dağlar. Müdürümüzün yeğenleri biyolog, kimyacı insanlar. O suların sıcaklığını devamlı ölçerlermiş. Neden acaba? "Fazla ısınırlarsa kaçmak için!" dedi sör. Herhalde yanardağ faaliyete geçiyor demek olacak.

Yeğenlerinin evinde arkadaşları Anne-Marie'yi görür. İstanbul'da Notre Dame de Sion'un müdürü olduğunu söy-

ler; o da o okulda okumuş Liji adında bir kız tanımış olduğunu söyler. Ne tesadüf seneler sonra uzaktan gelen bir ses. Bana mektubu verdi. Tekrar biraz yazıştık, sonra o da bitti.

Devamlı yazıştığım biri Marie François'ydı. Hatta geldi bende kaldı. Biz de Paris'e gittiğimizde evine yemeğe davet edildik. Son zamanlara kadar her yılbaşında ilk ben yazardım, cevap gelirdi. Bir gün yine yazdım postaya verdim, beni aramadı. Demek ki benim ona bağlı olduğum kadar o bana bağlı değildi. Bir gün "Marie, daha hayattayım, senden haber bekledim gelmedi, şimdi tekrar seni arıyorum," demek istiyorum.

Tekrar geziye döneyim... O gün güneş batmadan tepeden indik, hem de koşa koşa. Dizlerimiz ne oldu bilemezsiniz. Yürüyemeyecek hale geldik. Demek ki kızların dediği buymuş, iniş çıkıştan daha yorucuymuş.

Akşam yemeğimizde çorba eksiksiz. Ama her birimize birer dilim ekmek veriliyor. Büyük bir somun dilimi, bize yetiyor. Her yemekte de bir patates garnitürü var. O akşam kızlar hep beraber bir dua yapalım dediler. Her birimiz, Allah'a ne demek istiyorsak söyledik. Çok güzel, dokunaklı bir dua oldu. Pazar günü de yakınımızdaki küçük kilisede ayin olacakmış. O kilise sırf kamp olunca açılırmış.

Her şey iyi de yıkanacak yer yok. Tuvalet dışarıda, evin arkasında. Gece lambası getirmemizi istemişlerdi, herhalde gece kalkanlar için.

Perşembe, 12 Ağustos.

Bizimkiler bugün Londra'ya gidiyorlar. Boulogne-Folkestone yoluyla gidecekler, Mother Consuelo böyle tertiplemiş. O bu işlerin ustası. Acaba o da ailesini görecek mi?

Sabah kapımızı açıyoruz. Anne-Marie herkesten evvel kalkmış, evin önündeki Fransızların *lavoir* dedikleri çamaşır yıkamak için yapılmış yüksek duvarlı havuzda yıka-

nıyor. Su dağ suyu, buz gibi, bir taraftan geliyor, bir taraftan akıp gidiyor. Hatta çamaşırları fırçalayarak yıkamak için etrafına meyilli tahta tabakalar dizilmiş, böylece çamaşır her zaman suyun içinde kalacak. Bu dağ köylerinde kullanılan bir yöntem, ama vaktinde eski Paris'te de böyle çamaşırhaneler varmış. Ben, koca bir şişe limon kolonyası getirmiştim, onunla siliniyorum. Bu soğuk suyu görmek bile içimi ürpertiyor.

Kahvaltımız dünkü gibi güzel. Amerikalılar olmazsa acaba ne içecektik? Herhalde *chicorée*! Hâlâ kahve yerine çoğu Fransız bunu içiyor, kavrulmuş beyaz hindiba kökü, acı bir şey. Bu kez tereyağı değil de birer reçelli dilim veriyorlar. Kahvaltıdan sonra ev temizleniyor, yataklar yayılıyor, sonra gezmemiz var.

Erkenden keçi çobanının borusu işitildi; keçi boynuzundan yapılmış, boğuk bir ses çıkıyor. Bu sesi işiten keçi sahipleri hayvanlarını ağıldan çıkarıp ona teslim ediyorlar. Onları otlağa götürüyor. Anne-Marie "Bu sabah ben çobanı gördüm, kolunda asılı şemsiyesi yoktu, hava güzel olacak" diyor. Demek buranın barometresi bu çoban. Acaba nereye gideceğiz bugün? Bir grup tahta almaya gitti, biz patates tedarik etmeye gidip mutfağa teslim ettik. Mutfak bizim yatak odamızın altında. Yemek pişirenler iki kişi, bize "Haydi iyisiniz, bizden ısınıyorsunuz" diyorlar.

Bu kez kumanya almıyoruz, yakın bir yere gidiyoruz. Yine bize yol gösteren Anne-Marie Paris. Bir sene evvel kampı o yönetmiş. Dağ deresini takip ediyoruz, onu besleyen çağlayana kadar gideceğiz. Bunun adı *la fraîche*, "serin" çağlayan. Bir saat kadar yürüdük, birden bir uğultu yaklaştığımızın habercisi. Önümüze sarp kayalar dikildi ve yüksekten bulut gibi damlacıklarını bize kadar serpen, delice akan bir şelale. Toron burada doğuyor: Toron dere-

mizin adı. Burada doğuyor da nereye kadar gidiyor, bizim çöpleri hangi nehire götürüyor? Düşünmek bile istemiyorum. Etraftaki taşların üstüne oturduk, benim bisküviler işe yarıyor. Yedik, birer kesme şeker attık ağzımıza, kuru Agen erikleri de çok güzel. Yorgunluğumuzu böylece aldık. Hiç bilmezdim ki dağcılar kuvvet almak için tatlı şeyler yemek ihtiyacını duyarlar diye. Sadece çocukluğumda ilkokulda sınavdan önce bize sör birer kesme şeker verirdi, "Daha iyi çalışabilirsiniz" derdi.

Etrafta çiçeklerle mor dikenler. Tepeleri neredeyse gül gibi açmış. Toplasak mı? Anne-Marie bunların tarla gibi bir yerde bittiklerini söylüyor, başka bir gün oraya gidip bıçakla toplarız.

Dönme zamanı geldi, aynı yolu takip ediyoruz. Saat birde yemekhanedeyiz. Lezzetli bir et yemeği, tabii Amerikan konservesi, kızarmış patates ve salata, yemek üstüne muhakkak bir tatlı oluyor. Burada meyve az bulunuyor galiba. Bugün bulaşığı yıkama bize düşüyor. Tabaklar bir şey değil de tencereler kazan gibi büyük. Jacqueline hemen işe atılıyor. "Ben bu kış hep ev işleriyle uğraştım, bu işleri iyi bilirim, kolayını bilirim" deyip bizden yardım istemiyor. Benim de canıma minnet, çünkü evde bu işleri annem veya ablam yapar, bana iş düşmez, ben ancak okumama bakarım.

Öğleden sonramızı, evin karşısındaki çamlıkta geçiriyoruz. Yere battaniyeler seriliyor. Claire ilk baskısı beş yıl önce yapılan Saint Exupéry'nin *Küçük Prens*'ini getirmiş, bize okuyor. Şiirsel, duygusal bir konu ve bir üslup.

Biri gidip mutfaktan bisküvi ve bir kâse reçel getiriyor. Biz hem dinliyor hem de battaniyeye döke saça reçeli yiyoruz. Anne-Marie, "Aldırmayın, ben karşımızdaki çamaşır havuzunda onu yıkar, çayır üstünde de kuruturum" diyor.

Herhalde battaniye eskisinden daha temiz olacaktır. Kimin onu üstüne aldığını düşünmek istemiyorum. "Kızlar, kamp sonunda bir revü yaparız, bu senenin kahramanı Liji olacak, Küçük Prens gibi bilmediği bir gezegene düştü, aramıza düştü" diyor Marie François. Aramızda en şeni, güldüreni o. Şimdi bana Parisli üniversiteliler argosunu öğretiyorlar. Buna, 17. asrın klasik yazarlarının lisanı, Racine'in, Boileau'nun lisanı diyorlar. Çok gülüyoruz. "Liji, iyi ki geldin, olağanüstü bir kamp oluyor bu sene, kırk yıl düşünsek bir Türk kızının Alpler'in bu bucağına geleceği aklımıza gelmezdi" diyorlar. Ben onlara o kadar alıştım ki onlarla hiçbir ayrı gayrım yok. Ertesi gün çoban, şemsiyesiyle evimizin önünden geçti. Anladık yağmur yağacak. Tanelemeye de başladı. Biz bugün odun tedarik etme ekibindeyiz. Herkes yağmurluğunu giydi ben de o deniz köpüğü rengi mantomu. İstanbul'da kirlenmesin, leke olmasın diye çok dikkat ederim, ama burada ister istemez o kıymetli mantomu giydim. Bana evde kalmamı söylediler, ama tüm işi onlara bırakmak istemiyorum, birkaç tane koca çuval tahta parçası getireceğiz.

Kereste atölyesi uzak, epey ıslandık. Benim tasam ya ertesi gün için mantom kurumazsa... Muhakkak yarın bir yere gideceğizdir, hava da soğumaya başladı, şu anda evimiz bir bulutun içinde kayboldu. Karşı dağlar hiç görünmüyor. Kızlar mantomu mutfağa götürüp ateşe yakın serdiler. Yüreğim biraz ferahladı, elbette akşama kadar cayır cayır yanan bu ateşin önünde o kalın kumaş kurur. Kurudu da, hava da açtı; tart yapmak için bizi dağ çileği toplamaya gönderdiler. Onların toplu olarak yetiştiği yeri Anne-Marie biliyor, bizi doğruca oraya götürdü. Aman Allahım, dağ çamlarının altında ne çok çilek var! Kokuları uzaktan duyuluyor, bu da tarlaya vardığımızın ha-

bercisi. Tarlaya dalıyoruz, hem topluyor hem de yiyoruz. Bana yemenin argosunu öğretiyorlar: "Kravatın arkasına geçirmek!" Ellerimizdeki sepetler dolunca oturup biraz yorgunluk aldıktan sonra evin yolunu tutuyoruz. Akşam yemeğinde muhteşem bir tart çıktı, daha tam soğumamış, "Üstüne taze krema olsa iyi olurdu, ama bulamadık" dediler. Mutfakta çalışan o iki kıza şaşıyorum. Bizden evvelki izci kampı için de çalışmışlar. Ara sıra aramıza geliyorlar, onlar da Sèvres Yüksek Öğretmen Okulu'ndan: 1886'da Milli Eğitim Bakanı, öğretmen olacak kızlar için yatılı bir okul kurmuş. Claire Goutton Paris'te oturduğundan babası kızının mide problemlerini bahane ederek geceleri evde kalması için izin almış. Marie Françoise da Parisli ama o hiçbir şey söylemiyor, belki de o Sèvres Okulu'ndan değil, dışardan da agregasyon sınavlarına girilebiliyor, ama Sèvres'lilerin şansı büyük.

Artık her gece dua ediliyor, bu bir gelenek oldu, herkes de seviyor.

Pazar, 15 Ağustos.

Bugün dağ kilisemizde ayin yapılacak, hem pazar hem de Meryem Ana yortusu. Hepimiz itinayla giyiniyoruz, herkes çok şık olmaya bakıyor. Yemek de olağanüstü güzel. Ben bugün mezarlığa kadar gitsem de Sör Marie-Pierre'in arkadaşı, şu Jeanne'ın mezarını çiçekle süslesem.

Evin etrafında karşıki çamlıkta papatyalar bitmiş, bir demet yapıyorum, ayinden sonra, yemekten hemen evvel mezarlığa gitmek istiyorum.

Ayin yarım saat sürüyor, sonra yola koyuluyorum, mezarlık Pralognan Köyü'nün girişindeymiş. Dar bir yol, kereste atölyesinin önünden kıvrılarak köye doğru iniyor. Uzak değil, belki bir çeyrek sonra mezarlıktayım. Kimsecikler yok. Demir kapıyı aralayıp giriyorum; mezar

taşlarındaki isimleri okuyarak ilerliyorum. Aman Allah, burada gömülü olanlar iki üç ailenin fertleri. Hep aynı soyadları. Ta uçta bir başka isim, bu o genç yaşta ölen Jeanne. Merak etsem de ölüm sebebini soramamıştım Sör Marie-Pierre'e. Herhalde hasta bir kız bu kervan geçmez yere tatile gelmez. Çiçekleri mezarına koydum, dua ettim. "Jeanne, bizi her kazadan koru" dedim. Evet, korunmaya ihtiyacımız var, yarın bir buzula çıkacağız, Polset Dağı'nın glasyesine.

Ertesi gün benim midem ağrıyor, Polset'ye giden kafileye katılamayacağım. Arkadaşlar bana acıyorlar, bugün bir Alp buzulu görmem için tek şansımdı. Birkaç kişi daha evde kalıyor. Giden grup öğleden sonra yola çıkıyor. Geceyi bir dağ evinde geçirecekler, ertesi sabah güneş doğmadan zirveye çıkılacak: Buzulda güneşin doğuşu muhteşem olurmuş. Yazık ki gidemiyorum, ama gidebilsem de acaba o kadar yolu yürüyebilecek miyim?

Bugün yataktan çıkmadım, sıcak yatak iyi geliyor. Mutfaktakiler nane kaynatıp getirdiler. Beni merak ediyorlar, bana iyi bakıyorlar. Akşam hiçbir şey yemedim: Bilirim, bunun ilacı aç durmaktır.

Ertesi sabah hiçbir şeyim kalmamıştı. Etrafımdakiler derin bir nefes aldılar. Pralognan köyünde elbet doktor vardır, ama böyle bir yerde rahatsızlanmak hiç de hoş değil.

Sabah, geri dönecek arkadaşları karşılamaya gittik. Mutfak bize bol kumanya verdi. Büyük bir çayırda ağaç gövdesinden yapılmış su dolu bir yalak gördük, bu pınar temiz. Orada oturduk. Etrafta keçi veya öküz yok: Herhalde gelip geçerken çoban hayvanlarına burada su veriyor. Güneş yakıcı, ceketler çıktı. Madeleine felsefe kitabını getirmiş, o okumaya daldı, Marie François ise her zaman muzip, onu güldürmeye çalışıyor.

Yemeğimizi yedik, mutfaktan en az 12 kişilik yemek vermişler, halbuki biz yedi kişiyiz, kendimi saymıyorum; "Bugün fazla yemek niyetinde değilim," dedim, "en iyi doktor, en iyi ilaç; aç kalmak."

Saat dörde doğru karşıdan bir kafile göründü. Yaklaştılar, bunlar bizimkiler. Bitkin haldeler. Açlar. İyi ki çok yemek arttı. İştahla yediler: Yanılıp mutfak bunlara az yemek vermiş, halbuki hem akşam yiyecekler, hem sabah dağ evinde kahvaltı edecekler: Orada onlara sadece bir kâse kahve veriliyor. Öğle yemeğini dönüş yolunda yiyecekler. Biraz beslendiler, biraz dinlendiler, canlandılar. Üstelik dağda yağmura tutulmuşlar; dağ evi doluymuş, bir köşede kıvrılarak uyumuşlar. Madeleine, onlara bol bol kesme şeker dağıttı, kuru erik, ceviz. Bu takviyelerden sonra tekrar ayağa kalkabildiler, dönme zamanımız geldi.

Evde buzulların güzelliğini anlattılar: Güneş doğarken her yer pembe olmuş. Buzul sanki bir parlak deniz, koyu gözlük takmak şart. Rehberleri önde, birbirlerine bağlı temkinlice yürümüşler, ama "Buz o kadar da kaygan değildi" dediler. Yolu rehber belirliyor, tek başına buralara gelmek çok sakıncalı. Yüzleri güneşten kararmış olarak geldiler, hatta kimisi krem sürmeyi unutmuş, fena yanmış. Neyseki yanlarında her türlü ilaç var. "İstanbul'da olsak yoğurt sürerdik" dedim, güldüler. "Doğru, sizin yoğurtlarınız çok yağlıdır, bizdekiler su gibi, hiçbir şeye yaramaz" dediler.

O gece herkes erkenden yattı, müzik falan yok. Aşağı odada, yani benim yattığım yerde bir küçük ışık bırakıldı, isteyen onun altında kitap okuyabilir. Ertesi sabah kalkanlar "Her tarafımız ağrıyor" diyerek kahvaltıya indiler. Anlaşılan bugün gezme yok, ama biz birkaç kişi Pralognan'a gidip bir kahvede oturup bir çay içmek istiyoruz. Dört beş

kişi bana katıldı. O bulut gibi damlacıklar saçan çağlayana kadar gittik. Kahvede oturanlar var, genellikle İngilizler. Çay içiyorlar. Biz de ısmarladık. Nefis bir İngiliz çayı geldi, bergamot kokulu. Yanına ikişer kurabiye koymuşlar. Orada kendimizi dağ kızları değil de birer turist gibi, medeni insan gibi hissettik. İçinde bir *edelweiss* (kar çiçeği) olan pleksiglastan bir yüzük aldım. Ama arkadaşlarım da Polset Dağı'nda bu çiçekten bulmuşlar, nadiren bulunan bu çiçeği bana hediye verdiler. Çok duygulandım.

Dönüşte kartpostallar aldık. Hemen yazdım, bir tanesini anneme, bir tanesini de Sör Solangia'ya postaladım.

Akşam yemeğinde herkesi sağlam ve zinde bulduk. Tekrar Beethoven'ın 6. Senfoni'sini dinledik. Ondan usanmıyoruz, her defasında gizli bir güzelliğini keşfediyoruz.

Cuma, 20 Ağustos.

Bu sabah etrafa kar yağmış, karşı dağlar bembeyaz. Canımız hiç evden çıkmak istemiyor, üşüyoruz ama kar da o kadar güzel ki bir kartopu partisi yapmak istiyoruz. Benim eldivenim yok. Öbürleri buraları bildiklerinden getirmişler. Çamların altında epey eğlendik, sonra da ısınmak için mutfağa gittik. "Aman buz olmuş ellerinizi ateşe yaklaştırmayın, deriniz çatlar. Ellerinizi sıkı sıkı ovun" dediler. Yemek saatine kadar orada oturduk, ısındık.

Ayın 30'unda kamp bitiyor. Bakalım Paris'te ne yapacağım? Yeni arkadaşlarıma o kadar çok alıştım ki, onlar da bana karşı o kadar candan davrandılar, ayrılmak zor olacak. Bunu düşündükçe gözlerim doluyor. Bir daha onları göremeyeceğim: Annem beni her sene Paris'e gönderemez ki.

Bunları düşünmemeye çalışıyorum, günümün tüm zevkini çıkarmaya bakıyorum. Cumartesi hava tekrar güneşli. Anne-Marie bizi bildiği bir yere götürüyor, alçak bir tepe,

yol fazla yokuş değil, çayır etrafımızda uzanmış. Elinde orak olan bir kadına rastlıyoruz. Orta yaşlı, siyah pamuklu elbiseli, başında güneşten korunmak için bir küçük siyah hasır şapka, çayırları biçiyor. Kışa hayvanların yiyeceğini hazırlıyor. Ben onu öyle görünce şaşırıyorum, İstanbul'da böyle bir şapka ancak sokağa çıkarken giyilir. Bizde köylü kadın başını bağlar. Tepede çayırlık, sere serpe oturuyoruz, yer biraz nem, dünkü kardan olacak, güneş daha toprağı kurutamamış, Allah'tan yanımızda yaygılar getirmişiz. Buzula gitmeyenler, bizler güneşleniyoruz. Yüzleri yanık olanlar, eşarplarıyla kapatmaya çalışıyorlar. Dönüşümüz ağır ağır oluyor, arkadaşlar yorgun, dizlerde derman kalmamış.

Cumartesi, 21 Ağustos.

Pralognan La Vanoise Köyü'nü iyice bir gezelim dedik. Sabah ev temizlendi, mutfak bizden patates soymamızı istedi.

Öğleden sonra Pralognan'a gidiyoruz. İçtiğimiz çayı o kadar methettik ki bir kahvede oturmak istediler. Bu kez lisenin karşısında bir yer bulduk. Birkaçımız çarşıyı gezmeye gitti. Gazete satan adam kendinde kalmış bir sürü kitap çıkarmış. Elleri dolu geldiler. Ben de gittim. Pazar günü ayın 22'si, Claire'in yaş günü. Onun okuyabileceği hiçbir şey bulamadım. Gelince Claire'in de dolaşmaya çıktığını gördüm. Kızlara ne hediye alabileceğimizi sordum. "Burada onluk bir şey yok, biz de o fikirle gazeteciye gittik, ancak birkaç polisiye aldık. Dönüş yolunda trende okuruz. Bir zarfa para koyup verelim, o istediğini alır" dediler. Bir tasam bitti.

Pazar günü ayinine Pralognan Kilisesi'ne gittik, epey büyük, bu küçük köy için bence çok büyük, ama çok da insan vardı, çoğu turist. Yerliler hemen giyimlerinden seçiliyorlar: Çok şıklar. Pazar elbiseleriyle, kadınlar şapkalı.

Bunların köylülerini şehirlilerden ayırt etmek zor; Paris'te kilisede aynı çeşit kişiler görülüyor, tavır aynı, giyim aynı, tabii orta halli halktan bahsediyorum. Canım bir kadına yaklaşıp sormak istiyor, siz şu aileden misiniz veya bu aileden mi diye, çünkü mezarlıkta ancak üç soyadı göze çarpıyordu, sanki zavallı Jeanne bir köşede yalnız kalmıştı.

Yemekte Claire'in yaş günü kutlandı. Ben akıl edip bir şişe en ucuz şampanyadan almıştım. Su bardaklarında şampanya içmek çok hoş olmadı, zaten her birimize neredeyse bir yudum düştü, ama sen niyete bak, yaş günü çok güzel kutlandı. Claire 1925'te doğmuş, 23 yaşında. Mutfak yaş gününden haberdarmış, halbuki biz onlara söylememiştik, yemekten sonra çilekli bir tart geldi. Meyvelerden pelte yapıp çileklerin üzerine dökmüşler. Claire bu kutlamadan çok duygulandı, yaş gününü kimsenin bilmediğini zannediyormuş.

Akşamüstü Claire'e bir telgraf geldi, tüm aile teker teker ismini vermiş.

Öğleden sonramız çok neşeli geçti, tuhaf bir tesadüf, o gün akşam yemeğine kampları teftiş eden biri geldi. Claire'in şerefine yemeğimiz çok itinayla yapılmıştı. Adam bu kadar zengin bir sofra görünce şaşırdı. Günün özelliğini anlattık. O akşam pilav var. Harp sonrası Fransa'da pirinç az bulunan bir madde. Bu pirincin nereden geldiğini anlatınca adamın ağzı açık kaldı: Fransa nere, Türkiye nere? "Demek Türkiye bize yardım elini uzatmış" dedi. Tabii, pirincin ne yolla Pralognan'a kadar geldiğini anlattılar. Müfettiş bana baktı, "Ama sizin bizden farkınız yok, bu nasıl oluyor?" Ben güldüm, "Bizi Çinli mi zannediyorsunuz? Biz sizin gibi Avrupalıyız, Büyük Atatürk'ten sonra sizinle ayrımız gayrımız yok" dedim. O gece bu bilgisiz Fransız epey şey öğrendi, tıpkı bizim kızlar gibi.

Yemekten sonra kahve de çıktı. Fransızlar ekseriyetle gece kahve içmezler, uykuları kaçarmış, ama biz genciz, öyle problemlerimiz yok. Adam ayağa kalktı, Pralognan'da bir otelde kalacakmış. El feneri var mı diye sorduk, çünkü yol çok uzun değil, ama geceleri insan bir hendeğe de düşebilir, yollar zifir karanlık, ay da ancak bir ince hilal. Galiba bizi teftiş eden iyi hislerle ayrıldı. Gidip mutfağı da gördü. Orada çalışanlar, çok temiz tutuyorlar.

Pazartesi, 23 Ağustos.

Bir misafir daha geldi, Florence Honorat: Öğleden sonra bize uğradı, orta yaşlı bir öğretmen, o da agreje. Pralognan'a tatile gelmiş. Birkaç senede bir gelirmiş, civarı çok iyi biliyor. Salı günü için bir gezi tertipledik. Onun çok sevdiği bir tepeye çıkacağız.

Ertesi gün hazırız, çoban da şemsiyesini almamış, yağmur yok. Serin Şelalesi'ni geçtik ve o suyun doğduğu tepeye tırmanmaya başladık. Yüksek değil, ama bizim çıktığımız tepelerin yolları gibi çimenlik değil. Sarp kayalar etrafı sarıyor, aralarından bir yol bulup çıkıyoruz. Benim çivi çivi kauçuk tabanlı ayakkabılarım tam böyle yerlere tırmanmak için, hiç kaymıyorum, halbuki kızların çivili kösele botları böyle bir zemin için iyi değil.

Epey tırmandıktan sonra bir düzlüğe varıyoruz. Çağlayan bir dere kayaların üstünden köpürerek akıyor. İşte evimizin arkasında gürül gürül akan Toron'un doğuşu, bir de vardığı yeri görebilsek... Bunu soruyorum, ama bizim kızlar bilmiyorlar. Bir Pralognan'lıya sormalı. Savoie eyaletindeyiz, acaba Isère Nehri'ne mi varıyor?

Yemeğimiz muhteşem: Misafir var diye, kampın da sonu diye –bizden sonra ev kapanıyor– mutfaktakiler güzel ne varsa bol bol vermişler. O buz gibi sudan içtik; kar suyu, insan ayağı basmamış yerlerin suyu. Et konserveleri

nefis, onları da bitirdik, kekimiz bile var. Güneşte uyuduk, ancak ikindide indik.

Salı, 24 Ağustos.

Bugün evdeyiz. Kızlar kampın son gününde 29 Ağustos Pazar akşamı oynanacak revüyü yazmaya koyuluyorlar. Karşımızdaki çamlıktayız. Yazan Madeleine, Marie ve Claire de orada. Beni de aralarında istediler, çünkü bu gösterinin kahramanı benim. "Bu en güzel revümüz olacak" diyor Madeleine, o birkaç kampa iştirak etmiş. "Her zaman kampa bir Türk kızı gelmez, seni bize Allah gönderdi" diyorlar. Hepsi o kadar candan ki yeni arkadaşlarımdan, bu olağanüstü okumuş ama alçakgönüllü kızlardan nasıl ayrılacağım... Şimdiden gözlerim doluyor. Onları bir daha göremeyeceğim; annem beni bir daha Fransa'ya gönderemez. Bu kez epey para harcadı. Düşündükçe ağlamam geliyor, ama kendimi tutuyorum, son günleri dolu dolu yaşamak istiyorum.

O gece tekrar *Pastoral Senfoni*'yi dinledik. Karanlıkta bu kez ağladım. Paris'e dönünce bu plağı alacağım, üç tane taş plak.

Çarşamba, 25 Ağustos.

Nihayet Anne-Marie'yle Mavi Dikenler Vadisi'ne gittik. Bunları merkepler çok severmiş, hayvanlar bile zevk sahibi demek, bu bitkiler o kadar güzel ki insan dikenlerini düşünmeden, avuçlayıp koparmak istiyor. Ama yanımızda bıçak getirdik, hatta eldivenleri olanlar onları giydiler. Ben işe karışmadım, koca bir demet gazeteye sarılıp eve getirildi. Çiçekliğimiz yok, ama onları derin bir kâsede suya koyduk. Artık gideceğiz, eşek dikenlerini gelecek sene ilk gelenler evde bulacaklar. "Bunlar da çiçek gibi toplanır mı?" diyecekler, ama onları bittikleri yerde bir görseler, imrenirler. Bizden sonra gelecek yaz buraya kim gelecek acaba? Benim yatağımda kim yatacak? Tüm bunları dü-

Pralognan köyünde bir sokak.

şündükçe gözlerim yaşlarla doluyor. Kızlardan gizlemeye çalışıyorum, ama onlar üzüldüğümü hissediyorlar: "Sana yazacağız, tekrar gelirsin, biz seni görmeye Türkiye'ye geliriz" diyorlar. Madeleine ve Marie François geldi, hatta Marie üç kez. Marie'yi son olarak 1995'te Paris'te, arkadaşım Janinei Clément-Pesle'in evinde gördüm. Janine'in sayesinde Pralognan Kampı'na gitmiştim, o 1947'de o kampa gitmişti, hatta orada Anne-Marie Paris ile tanışmıştı. 1995'te Ocak ayında Los Angeles'tan dönüyordum; kızım Deniz'in ilk oğlu doğmuştu. Onu büyütmek için üç ay Amerika'da kalmıştım, dönüşte de bir haftalığına Janine'e misafirdim. Marie'nin evi de orada. Bizi çaya davet etti, son görüşüm o oldu. Son kartı da 2003'te geldi. Ona tekrar yazacak, "Hâlâ zindeyim. Az çok tanınan bir yazar oldum" diyeceğim, *İstanbul'da Kayıp Zamanlar*'ı göndereceğim.

Madeleine'e çoktandır yazmıyorum: Kanser olmuştu, kötü haberler alacağımdan korkuyorum. Anne-Marie Paris ile uzun zaman yazıştık. Hatta iki kez eşi Marcel Louchard'la beraber onu İstanbul'da gördüm, onları iyi ağırladım, çünkü onlar da bizim Paris'te olduğumuz duydular mı, mutlaka Juvisy'deki evlerine akşam yemeğine davet ederlerdi. 1994'te telefon ettiğimde Anne-Marie'yi değişmiş hissettim, beni tanıdı ama eşi bana Anne-Marie'de unutkanlıklar başladığını söyledi.

Colette'e gelince, 1950'de annemle Paris'e gittiğimde bir ay Charenton'daki evlerinde misafir edildik, ayrıl-

madan da annesi Cecile'e biraz para bıraktık. Bize tıpta okuyan oğlu Jean Pierre'in odasını vermişti, o sırada tatile gitmişti. Sonradan Colette'i kaybettim, ta ki 1983'te arkadaşım Nadiye'nin seyahat acentesi Sultan Turizm'de İsrail'den gelen bir söre rastlamama kadar. Biliyordum, Colette İsrail'e gitmek istiyordu, Colette Lévy'yi sordum. "O şimdi bizden bir rahibe, adı da Sör Ghila" dedi. Hemen bir parça kâğıt istedim, orada acele birkaç satır yazdım. Cevap geldi. Çok mesut olduğunu, annesinin iyi olduğunu, ikiz kardeşi Jean Pierre'in doktorluğunun iyi gittiğini yazıyordu, ama nedense yazışmaya devam etmedik.

Perşembe, 26 Ağustos.

Tekrar karşımızdaki sivri tepeliğe çıkıyoruz, hava çok güzel değil. Bize vız geliyor, son günlerimizi dolu dolu geçirmek istiyoruz. Bu kez tepedeki direğin orta yerine Claire mavi eşarbını bağlıyor. "Bizim geçişimizi belirten bir şey kalsın" diyor. Tabii direğin tepesine bağlamak isterdi, ama oraya kimse çıkamadı.

Yemeğimiz çok bol ve güzel, bizden sonra kampa gelecek yok, kalanları bitirmeye bakıyorlar. Yemekten sonra kendimizi bir bulutun içinde buluyoruz. Aşağılar görünmüyor, inşallah yağmur yağmaz, bu sabah çobana rastlamadık, yoksa ondan havanın nasıl olacağını anlardık. Biz acele toparlandık, yağmura tutulmadan inelim. Eskisi gibi koşa koşa inemiyoruz, yirmi günlük dağcılık bizi yordu. Keçiler de yok, acaba çoban şemsiyesini almış mıydı? Öyle havalarda hayvanları otlatmak için yakın yerlere götürüyormuş.

Eve erken döndük. Her taraf karardı, yağmur başladı. Mutfaktakiler bize çay hazırladılar, bu bir yenilik. Fransızlar kahve içerler. Meğerse benim beş kiloluk bisküvi kutusu boşalmamış, yanında bisküvi çıktı. Orada ısındık,

hatta akşam yemeği saatine kadar da oturduk, kızlara yardım ettik. Bir aydan beri iki kampa yemek pişiriyorlar: "Bu sayede hem gençlere hizmet veriyoruz hem de dağ havasından istifade ediyoruz" dediler. Halbuki kendileri de genç, ne zaman etrafı gezmeye vakit buluyorlar? Ateşin önünde dağ havasını ne kadar alıyorlar, bilmem.

Cuma, 27 Ağustos.

Üç günümüz kaldı. Sabah kahvaltısında kızlar beni sınavdan geçiriyorlar: Argo kelimeleri acaba unuttum mu? Tabii üniversiteli argosu. Aralarında çok zaman şunu bunu argo kelimelerle istiyorlar: Şimdiye kadar bu kelimeleri unutmadım, ama argo o kadar çabuk değişen bir dil ki benim bildiklerim şimdi çoktan değişmiştir.

Bu sabah aramızdan iki kişi ayrıldı: Anne-Marie Maisonneuve ve arkadaşı Denise Cousin. İkisi de Bergerac şehrinden, ikisi de biyoloji hocası. Onlar bizden çok büyük, belki otuzu geçmiş kişiler. Alpler'e gelmişken çok moda dağ şehri Chamonix'i de görmek, hatta buzuluna tırmanmak istiyorlar. Onları Toron'un altındaki yola kadar götürüyoruz. Pralognan köyüne kadar giden otobüs oradan geçiyor. Üç gün sonra biz de aynı araca bineceğiz.

Artık kimse dağa tırmanmak istemiyor, tekrar çilek tarlasına gitmek daha az yorucu. Bu kez çilek toplamayıp sırf yiyeceğiz, eğer geçen günden kalabilenler olgunlaşmışsa. Oraya kadar otura kalka gidiyoruz. Yanımızda kek var. Buram buram çilek kokusu geliyor, demek ki son geldiğimizde hepsini bitirmemişiz. Tarlaya dalıyoruz; "Kravatın arkasına birçoğunu geçiriyorum." Bunu işiten kızlar beni alkışlıyorlar. "Revüde diploman hazır" diyorlar. Çok güzel bir kahvaltı yapıyoruz, taze çilekli kekle. Oturup dinleniyoruz, yavaş yavaş dönüyoruz, koşmak için nedenimiz yok, yemek saatine daha bir saat var.

Akşam tekrar Beethoven. Yatmadan da bir dua, herkes içinden ne geliyorsa söylüyor.

Cumartesi, 28 Ağustos.

Hiçbir yere gitmeyeceğiz: Kızlar Paris'e yorgun varmak istemiyorlar. Jacqueline, alüminyum fabrikasına dönecek, hayatını yaşamak istiyor, halbuki ailesi hâlâ onu Sèvres Okulu'nda yatılı talebe zannediyor. Colette bir ecza firmasında çalışıyor, işbaşı yapacak. Madeleine, şimdiden Hint felsefesi kitaplarını okuyor, Marie İngiltere'ye staja gidecek, İngilizceyi neredeyse çok iyi konuşuyor. Anne-Marie, Tonnerre Lisesi'nde edebiyat öğretmenliğine dönecek. Claire, eve gidince tekrar agregasyona çalışmaya başlayacak. Bana ne yapacağımı soruyorlar. Ben... ben ne yapacağım? Daha bilmiyorum: Bir okuldan İngilizce hocalığı istemek için çok geç. Herhalde bir sene rahat edip kendimi hocalığa hazırlayacağım. Belki de doktora sınıfına yazılırım. Bunu İnci Barbaros da istiyordu, boş vaktimi değerlendirmiş olurum. 19. asrın sonundaki İngiliz pre-raphaelite şairleri ilgimi çekiyor; tez konum da hazır sayılır. Boş durmayacağım, yedi yaşından beri devamlı çalışmaya alışmış biri için boş durmak imkânsız. Evde çürürüm, hasta olurum.

Pazar, 29 Ağustos.

Kampta son günümüz. İsteyen Pralognan Kilisesi'nde ayine gidiyor. Öğlende ziyafet var: Mutfaktakiler olağanüstü çalışmışlar, biz de şarap aldık. Et yemeği ve nefis kızarmış patates, üstüne taze bezelye. Taze sebze çok yemedik, ama bugün müstesna. Çikolata kremalı pasta bir harika. Yemekler gelince bize yirmi gün boyunca yemek yetiştirenleri alkışlıyoruz. Öğleden sonra çay saatinde yine Pralognan'a gideceğiz: Bu yöre bizim kamptan çok sonra *parc national* (milli park) ilan edildi. Artık buraya ev yap-

mak için çok özel izinler gerek. Vanoise Vadisi'nde cidden çok özel bir yer. Ne iyi yaptım da İngiltere'ye gitmedim, oraya istediğim zaman gidebilirim, ama Pralognan-La Vanoise'a herhalde hiçbir zaman kendi başıma gelmeyi düşünmezdim; buraları göremeyecek ve bu olağanüstü, okumuş, iyi arkadaşları tanımayacaktım. Bunları düşünerek saati dört yaptım. Aynı kahvede oturup çay içtik; turist dolu, biz de kendimizi zengin turistler gibi hissediyoruz.

Son günümüzün son faaliyeti olarak sıra revüye geliyor. Revü, *Küçük Prens*'in üzerine kurulmuştu. Çünkü kızlar beni bilmedikleri bir ülkeden gelen yabancı biri olarak, Küçük Prens'e benzetiyorlardı. Çok iyi Fransızca konuşmama da şaşırıyorlardı. "Sana Fransız desek inanılır" diyorlardı. Ben de, "Türkiye'de çok iyi okullarımız var, ilk olarak Galatasaray, tamamen Fransızca okutmakla namlı, sonradan sörler pederler gelmişler okul açmışlar, Notre Dame de Sion 1856'da kurulmuş, hatta sultan, Dame de Sion'lu kızları Talimhane'de kurduğu otağa davet edermiş, fakat sörler de bundan hiç hoşlanmazlarmış. Sonunda Latin Katolik piskoposu araya girmiş, genç kızların gece dışarı çıkması pek doğru değil demiş ve bu iş böyle bitmiş. Fransız okulları İstanbul'da açılmış, kimisi sırf kızlar, kimisi de sırf erkekler için. Beyoğlu'nda kiminle Fransızca konuşsan anlardı mesela. Onun için İstanbul'da benim gibi Fransızca konuşan çok kişi var" diye anlattım.

Revü senaryosuna göre, Paris'e, Dame de Sion'a dönüyorum ve sörlerle yeni öğrendiğim tüm argo kelimelerle konuşuyorum. Onlar beni ya anlamıyorlar ya da bambaşka şekilde anlıyorlar. Tabii ki çok komik bir gösteri oldu. Kızlar her sene bu kampa geldikleri için bu son gece revüsü aralarında bir gelenek gibi. "En güzel, en eğlenceli revümüz bu oldu" diyorlar.

Akşam duası ve son kez Beethoven. Muhakkak bu plağı alacağım, kampın tüm ruhu bu senfonide gizli, onu dinledikçe kendimi arkadaşlarımın arasında hissedeceğim.

Paris'e dönüyoruz

Pazartesi, 30 Ağustos.

Yataklar toplandı, uyku tulumları dürülüp sırt çantalarına yerleştirildi. Ben o kalın, ağır çarşafı bir an orada bırakmayı düşündüm, o da Les Granges Kampı'nın artık bir parçası ama Paris'e ve İstanbul'a götüreceğim. O çarşaf hâlâ bende duruyor, altmış sene sonra bile çürümedi.

Öğleden hemen sonra Torun'u geçiyoruz, Pralognan'dan gelen otobüsü bekliyoruz.

Bindik, birkaçımız ayakta kaldı, ama sırayla oturuyoruz. Şimdi uyumuyorum, gelirken hiçbir şey görememiştim. Yol döne döne yaylaya iniyor. Toron artık geniş bir akarsuyla birleşmiş, bir elektrik santralını çalıştırıyor: Pralognan'a ışık veren belki de bu santral. İki saat sonra trene bineceğimiz şehirde Moustiers'deyiz. Kimimiz garda oturuyoruz, kimimiz de etrafı geziyoruz. Görülecek hiçbir şey yok. Meydanda 19. asrın başında inşa edilmiş bir kilise. Kızlar, "Bu da bir matah değil, erken Cizvit stilinde inşa edilmiş bir yapı" diye tanımlıyorlar. Roma'daki Gesù Kilisesi'nin bir taklidinin olduğuna karar verdiler. Ben bilgilerine hayranım.

Garda oturuyoruz. Trenimiz geliyor, her zamanki gibi kısa süre bekleyen trenlerden biri; nedense Fransa'da trenler en fazla altı veya yedi dakika bekliyor her garda. Bu acele, koca Lyon şehrinde bile o kadar, bavulu ve yiyecek kasalarını indirmek için sadece yedi dakikamız olmuştu.

Yine bir üçüncü mevki vagonundayız. Kanepeler tahta. Tüm gecemizi kazık gibi bu sert yerde oturarak veya şansımız varsa boş kompartımanlarda kıvrılarak geçireceğiz. Ama şimdi kimsenin uyumaya niyeti yok, hele benim hiç yok. Bu kıymetli dakikaları kaybetmek istemiyorum, galiba tüm arkadaşlar da öyle. Onlarla konuşurken gözlerim dolu dolu oluyor. "Aldırma Liji, seni gelip ülkende görürüz, biz de seni çok sevdik, hayatımızda, hatıramızda bir yıldız gibi parlayacaksın. Dün akşamki revüde dediğimiz gibi, sen tam bir Küçük Prens olup bizden çok uzak bir gezegenden yıpranmış gezegenimize düştün, bize tazelik, yenilik, bilgi getirdin. Artık Türkleri tanıyoruz, sen onları çok iyi temsil ettin" diyorlar. Ben bu kez tam ağlıyorum, beni ne kadar sevmişler, nasıl iyi anlamışlar...

Bir ara uyumuşum. Ortalık alacakaranlık. Sabah mı oluyor, yoksa Paris'in sisli garına mı giriyoruz? Demek her iş bitti, ayrılma zamanı geldi. Saat yedide Gare de Lyon'dayız. Jacqueline, "Benim evim yakın sayılır, gelin ekmek alıp bende sabah kahvaltısı yapalım" diyor. Ben buna varım, kızların her istediğine varım. Madeleine bizden hemen ayrılıyor, Niort'a evine gidiyor. Ne rastlantı, garda iki Notre Dame de Sion sörüne rastlıyoruz. Beni karşılamaya gelmiş olmasınlar. Hemen sıvışıyoruz.

Saat ona doğru Jacqueline'den ayrılıyorum, tek başıma Notre Dame des Champs Sokağı'ndaki okula döneceğim. Ama bizimle kahvaltıda bulunan Nicole'ün bir önerisi var. 7. Daire'de oturuyor. Üniversite sokağı, şık bir sokak. Annesi babası hâlâ tatildeler. "Öğleyin gelin beraber yemek yiyelim" diyor. Colette ve Jacqueline kabul ediyorlar, ben de bu işte varım. Metroyla okula gidiyorum, sırt çantam hafifledi, çok da kolay taşıyorum.

Resepsiyondaki sör beni görünce seviniyor. "Sizin için öğle sofrasını kurdum" diyor. Yemek odamız sokak kapısının hemen karşısında. Ben, dışarıda yiyeceğimi söylüyorum. Hemen yatakhanemize çıkıp yıkanıyorum, kurum içindeyim. Üstümü giyinip kendimi sokağa atıyorum: Beni hiç bekleyen yok bu okulda, Sör Solangia inzivada, senelik sekiz günlük dünyadan uzak dua günlerine dalmış. Ama kapıya bana bir "hoş geldin" mektubu bırakmış. Kalbimin biraz ısındığını hissediyorum: Duasının içinde bile beni unutmamış. Sokakta Nicole'ün yemeğinde yenebilecek bir şey bulmaya çalışıyorum. Birden karşıma bizdeki gibi el arabalı bir adam çıkıyor. Teni koyuca, galiba Cezayirli. Meyve ve salata satıyor. Bu sokak satıcılarına –geçmişte bunlar kadın olurmuş– *marchandes des quatre saisons,* "dört mevsim satıcıları" deniyor; ekseriyetle salata ve mevsim meyveleri satıyorlar. Üzüm bulup alıyorum. Ama nerede bizim çavuşlar, müşküleler, hatta yapıncaklar. Üzüm memleketi Fransa'da sofra üzümü az, bağlar da şarap yapmaya elverişli, türlü özellikleri olan üzümler yetiştiriyorlar. Alırken hiç beğenmiyorum ama yemeğe götürecek başka bir şey de bulamıyorum.

Nicole'ün evi büyük ve güzel, bu kızlar en zengin ailelerin kızlarıymış, kendileri o kadar mütevazı ki zenginlikleri tavırlarından hiç belli değil. Saat üçe doğru okula dönüyorum. Salonumuz sessiz, yatakhanemiz uçsuz bucaksız bir çöl. Kendimi tekrar sokağa atıyorum, birden Claire karşıma çıkıyor. Bisikleti elinde okulun kapısında. "Ben yakın oturuyorum, 7. Daire'de, bir Liji'mize bakayım dedim" diyor, çok duygulanıyorum, gözlerim doluyor. "Ağlamak yok artık, görüyorsun hepimizin kalbi seninle, bundan daha büyük zenginlik ve saadet olur mu?" diyor. Claire'le okula dönüyorum, sör bize sütlü kahve ve kek

ikram ediyor. Oturup konuşuyoruz. Kardeşi Pierre o sene okul gemisi *Jeanne d'Arc*'la İstanbul'a uğrayacağını hatırlatıyor, "Seni gemideki baloya davet edecek" diyor. Claire ertesi günü de beni La Planche Sokağı'ndaki evine davet ediyor. "Hem bir fincan çay içeriz hem de beraber civarı dolaşmaya çıkarız" diyor.

Akşam yemeğimi yalnız yiyeceğim, ama oda kapısı açılıyor. Tanıdık bir sima, Colette içeri giriyor. "Senin yalnız kalmana içim elvermedi, gidip Liji'mi bir göreyim dedim" diyor. Ah, bunlar ne sadık arkadaşlar, herkes beni düşünüyor. Colette yemek yemek istemedi, ama çikolatalı kremaya hayır demedi: Çok iyi bir kız, yemekte annesini yalnız bırakmamak için benimle yemeğe oturmadı. Ertesi sabah Madeleine'den bir mektup geldi. "Aklım ve kalbim seninle, iyi ki seni tanıdık Liji" yazıyor.

Perşembe, 2 Eylül.

Bizimkiler Londra'dan ancak ayın 3'ünde dönüyorlar. Sabah gidip o sevdiğimiz Pastoral Senfoni albümünü satın alıyorum. Printemps mağazasını biraz geziyorum, ama aklım öğleden sonra göreceğim Claire'de.

Dairesi büyük. Kapıda piyano sesi beni karşılıyor. Claire açıyor. Beni büyük salona alıyor: yan odada iki piyanoyla bir sonat çalınıyor. "Babam ve kardeşim iki piyanoyla Scarlatti çalıyorlar, onlar bir araya geldiler mi –bu çok sık olamıyor– hemen beraber piyanoya otururlar." Claire'in neden o kadar müzikten anladığını şimdi anlıyorum. Demek denizciler müzik de severmiş: Baba Pierre Goutton amiral, kardeş Pierre Goutton denizci namzedi. Claire, "Gidelim" diyor, ama ben sonat bitmeden kalkmak istemiyorum. Uzunca bir parça, geldiğimde ne kadarını çalıyorlardı?

Piyanolar sustu, biz de çıktık. Saint Germain Bulvarı'nı nehre kadar yürüyoruz. Heybetli binalar, bir bakanlık da

var; 19. asrın en kibar ve zengin mahallesi Saint Germain civarı: Düklerin, prenslerin burada müstakil evleri var. Avlular büyük kapılar arkasında: Geçen asırda bu kapılardan arabalar girip evin önüne kadar gidermiş. Kimi büyük kapının yanında bir küçük kapı daha var. Yayalar için o kapı açılırmış. Tabii kapıcı daireleri kapının hemen yanında. Sağa sola baka baka ilerliyoruz. Şimdi Saint Germain Bulvarı hâlâ kibar zenginlerin oturduğu yer, ama 16. Daire 20. asırda kurulmuş. Halbuki yüz sene evveline kadar Chaillot, Auteuil, Passy kasaba sayılırmış, sayfiyeye gidilirmiş. Bunları hep Claire'den öğreniyorum.

Ertesi gün Claire de yaz sonu için bir yere gidiyor. Marie François İngiltere'den evvel Dinan'a gitti. Orada, Bretagne'da deniz kenarında evleri var. Ancak Colette Paris'te, çalışmaya başladı bile.

Cuma, 3 Eylül.

İngiltere yolcuları döndüler. Manche Denizi her zaman çalkantılı, gemi epey sallanmış, herkesi deniz tutmuş, Mother Consuelo hepsine yetişmiş, Beran'a bile bakmış. "Bu kez roller terse döndü, doktoruma ben baktım" diye gülüyordu.

Onlar gelmeden okulumuzun eski başrahibesi Mère Jean Baptiste'le epey konuştum. Beni iyi tanıyor, orta II'den beri her sene sonunda bana pembe ve beyaz güllerden yapılı tacı o giydirmişti. Pembe gül sınıf birincisine verilirdi, beyaz taç da hali hareketi en iyi olana, en usluya. Bu sör, 1943-44 senesinde son sınıftayken, bizim başımıza belalı bir sosyoloji öğretmeni sarmıştı: Bize çok kötü notlar veriyordu ve nedenini hiç anlayamıyorduk. Sonradan öğrendik ki bu hoca geldiğinde Mère Jean Baptiste'in boynuna sarılıp öpmek istemiş, o da bu tezahürata karşı geri çekilmiş. Hoca çok kırılmış ve elinden geleni bize ve sörle-

re yapıyordu. Bu sör soğuk, kibarlık budalası biri: Ailesinde üç sör varmış. Paris'te onları tanıdım, bir de kuzenleri sördü. Bir arkadaşımız Mère Jean Baptiste hakkında bir olay anlattı: "O bizden üç sene ilerdeydi. Okulu bitirince bir Fransız'la nişanlanmış, harp esnasında İstanbul'da bulunan Fransızlardan biri. Yollar açılınca adam bırakıp gitmiş, haber yok. Zavallı kız cüret edip Paris'e gitmiş. Adamı sevgilisinden bir çocuk beklerken bulmuş. Kızcağız ortada yalnız kalmış. Bir iş istemek için Paris'teki okula gitmiş. Halini anlatmış, naçar kaldığını söylemiş. Sörün cevabı şu olmuş: 'Kızım sizin için dua edeceğim.' Sonradan bir vapur acentesinde çalışmaya başlamıştı, Paris'e gidince dönüş tarihimizi ve kamaramızı onunla ayarladık."

Bizimkiler geldiler, akşam yemeği şenlendi dersem yalan, o gece hiçbir şey yemediler. Ama yatakhanemiz kalabalıklaştı, böylece bir manastıra kapatılmış hissim kayboldu.

Neler gördüklerini anlattılar. Ben de onlara dağları, Polset buzulunu, yaban çileklerini, Toron'u ve müzikli gecelerimizi anlattım, dediklerim ilgilerini çekti, hele argoya çok güldüler.

Cumartesi, 4 Eylül.

Paris'te eski hayatımıza başladık. Malmaison Şatosu'nu gezeceğiz. Malmaison Paris'in yakın banliyösü sayılıyor. O şatoyu Napoléon Bonaparte, çocuğu olmuyor diye boşadığı eşi Joséphine de Beauharnais'ye hediye etmiş. Napoléon'dan evvel Joséphine'in iki çocuğu olmuş, Eugène ve Hortance, hatta Hortance'ı imparator bir kardeşiyle evlendirmiş. Acaba Napoléon'dan dolayı mı çocukları olmamış? İmparator bir veliaht istiyor, ama Joséphine'den de kendinden de biraz korkuyor. Sonunda Joséphine'i boşanmaya razı etmiş, ayrılırken de bu şatoyu oturması için ona vermiş. İlerde, orada

Malmaison Şatosu.

Hortance da oturmuş. Onun oğlu da bir gün cumhurbaşkanı olmuş, üç sene sonra da III. Napoléon diye kendini imparator ilan etmiş. III. Napoléon, çünkü II. Napoléon, imparatorla yeni eşi Avusturya prensesi Marie Louise'in oğlu. Hatta ona Roma kralı unvanı vermişler doğduğunda. Ama o zavallı çocuk Waterloo yenilgisinden sonra Avusturyalı bir prens olarak Viyana'da yetiştirilmiş, genç yaşta da veremden ölmüş. *Cyrano de Bergerac*'ın yazarı Edmond Rostand, bu mevzuyu alarak *L'aiglon* (küçük kartal) diye çok acıklı bir piyes yazmış, namlı Sarah Bernhard da genç prens rolünde oynamış. Malmaison'a giderken bunlar bize anlatılıyor. Yine çok rahat gidiyoruz, otobüsümüz bizi okulun kapısından alıyor, orada da bekliyor.

Malmasion küçük bir şato, ama çok zevkle döşenmiş, sanki imparatorluk devrinin insanlarının ruhu orada kalmış. Derler ki sürgüne gitmeden önce Bonaparte son geceyi Malmaison'da Joséphine'in yanında geçirmiş. İmparatora en sadık kalan Joséphine, ama başka şekilde çok

sadık bir zevce değilmiş: Eşi seferdeyken eğlenceyi severmiş. Bunları işiten Bonaparte, kaç defa apar topar bir iki günlüğüne Paris'e dönmüş.

O akşam Comédie Française'e bilet alınmış. Molière'in evi denilen bu efsanevi tiyatroya gidiyoruz. Tiyatro Palais Royal denen bu muhitte. Tiyatronun arkasında, Palais Royal (kral sarayı) bahçeleri var. Şimdi bu bahçede Buren'ın boy boy beyaz siyah sütunları. 1948'lerde o sarayda daireler kiraya veriliyor, çok sevdiğim romancı Colette orada oturuyor. Onu bir görebilsem...

Biletlerimiz alınmış, saat sekizde tiyatrodayız. Hâlâ Molière'in koltuğu orada duruyor. Derler ki Molière bir piyesi oynarken neredeyse oracıkta ölecekmiş, biraz sonra da onu kaybetmişler. Hatta gece gömmeye mecbur olmuşlar, çünkü 17. asırda kilise tiyatroculara sevmiyor.

Palais Royal'deki Comédie Française'e Richelieu Salonu da deniyor; 5. Daire'deki Luxembourg Bahçesi'ne yakın. Odeon Tiyatrosu da Comédie Française'e verilmiş, o da Odeon Salonu. Alelade bir tiyatro, halbuki Richelieu Salonu neredeyse bir küçük saray. *Bilgiç Kadınlar* (*Les Femmes Savantes*) gece sahneleniyor. Bu piyesi hepimiz okulda okuduk, neredeyse bazı parçalarını ezbere biliyoruz. Yazık ki programı saklamamışım. Baba rolünde Georges Chamarat vardı. Bilmediğim bir piyes olsa daha memnun olacaktım, ama çok da güzel temsil edildi, epey güldük. Sahne arasında fuayede bir şeyler içmeye gittik: Ben operada limonata istemiştim, gazoz gelmişti. Bu kez limon istedim, ama bu kez de sıkılmış limon geldi. İçemedim. Bir Fransız'a bizim limonataya ne dendiğini soracağım.

Pazar günümüz boş, ayın 5'i, dönüşümüz yaklaşıyor. Pazar günü tüm dükkânlar açık, bizimkiler Paris'in içine

dağılıyorlar. Bulvar Haussmann'da Lafayette'in ta karşısında "CCC" diye bir mağaza, her türlü yağmurluk satılıyor, çok şıkları var, vitrinde gözüm kalıyor, ama her şey çok pahalı.

Bir iki taş plak daha alıyorum, başka da alacak şey bulamıyorum. Ama aklım bir de Seine kıyılarındaki sahaflarda. Bunlar belediye sarayının, Hôtel de Ville 'in rıhtımında geceleri kilitleyebildikleri tezgâhlarını sıralamışlar. Kıyı dükkânlarında da kedi, köpek, kuş, hatta yılan bile satılıyor. Bu kıyılar çok şen. Bir sahaftan öbürüne gidiyorum; eski Paris baskı resimleri satıyorlar, çok ucuz, birkaç tane alıyorum. Musset, Lamartine'in şiirleri bende yok, ihtiyacım var, bir şeyler daha seçiyorum, her şey o kadar ucuz ki...

Yatakhanede arkadaşlar satın aldıklarını gösteriyorlar. Ne parfümler, ne elbiseler almışlar. Aldıklarımı göstermeye utanıyorum, bana ukala demelerinden korkuyorum.

Comédie Française'in Richlieu Salonu.

Neyse Sör Solangia'nın dua haftası bitti, tekrar beraber kitapçıları geziyoruz.

Pazartesi, 6 Eylül.

Bugün tekrar Louvre Müzesi gezimiz var. Bu kez heykel kısmına gideceğiz. Sör Emma tekrar bizimle, sanattan iyi anlıyor. Heykel müzesi beni çok çekmiyor, ama Milo Venüsü'nü merak ediyorum.

Yunan ve Roma heykellerini gördük. Ben bir de Mısır medeniyeti kesiminde IV. Amenofis'in, yani Amon-Ra veya Re denilen firavunun heykelini görmek istiyorum. Mısır'a tek tanrı fikrini neredeyse o getirmiş. Eşi Nefertiti de güzelliğiyle anılan bir kadınmış. Bunlar neredeyse modern bir çiftin ilk örnekleri. Mısır eserleri başka bir bölümde, Sör Emma başka bir gün gelme taraftarı ama artık önümüzde sayılı gün var.

Koşa koşa benimle geliyor. Neden bu kadar o firavunu görmek istediğimi soruyor. Mısır'ın o döneminden kampta çok bahsedildi. Madeleine her türlü yeni fikre açık biri. Bu firavunun tek Allah müjdecisi olduğunu söyledi. "Louvre'daki büstüne bir bakın, alın kısmı ne kadar geniş, bu çok akıllı biri olduğunu gösteriyor. Hele eşiyle el ele tutuşları, tam 20. asır çiftinin simgesi."

Evet, o firavunu gördüm, heykeltıraşı onun ne kadar etkileyici biri olduğunu çok iyi belirtmeye çalışmış. Nefertiti de çok güzel, o zamanın güzellik kraliçesi olabilirmiş.

Bu sabah müzede çok yorulmamaya baktık, çünkü akşam operaya gidiyoruz.

Mozart'ın *Sihirli Flüt*'ü için bilet almışlar. Bu kez de parterdeyiz, pahalı yerler, tam koltuktayız. Geçen defa açılır kapanır yola kurulu bir *strapontin*'deydim.

Sihirli Flüt'ün müziği masalsılığını gayet güzel yansıtıyor. Çok hoşuma gitti, hele ki rahat oturunca insan daha fazla tadına varıyor. Arada operanın *foyér*'sine gittik, tam bir saray. Kendimi Versailles'da sandım. Bu kez limonla alakalı hiçbir şey ısmarlamadım. Elbet bir gün limonata istemek için ne demeli öğreneceğim. Hava sıcak, susuzluktan ölüyorum, soğuk bir su iyi gelecek. Bir Perrier su söyledim. O bile bir sürü para. [Bugünlerde İstanbul'da Perrier şişelerini görüyorum da bunları getirtmeye ne lüzum var diyorum, bizim çeşitli kaynak sularımız var, biz onları pazarlamalıyız dış memleketlere, iki bardak Perrier'ye beş lira verilmez.]

Dönüşte kızlar coştular; birbirleriyle operadaki gibi şarkıyla konuşmaya başladılar. Çok da fena olmadı, sesleri güzelmiş.

Çarşamba, 8 Eylül.

Sabahleyin boşuz. Kahvaltıdan sonra her birimiz bir yere dağıldık. Çoğumuz son bir kez büyük dükkânlara gitti, yarın Paris'te son günümüz, bavullar yapılacak. Bakalım kızlar aldıkları o kadar şeyi nasıl sığdıracaklar!

Ben son kez 5. Daire'yi, Quartier Latin'i görmek istiyorum. Sör Solangia'ya teklif ediyorum. O, hazır. Aklı fikri kitap aramak, okula yararlı bir şeyler bulmakta.

Bahçenin Vavin Sokağı'na açılan kapısından çıktık. Luxembourg Bahçesi'nnden geçip Soufflot Sokağı'nın karşısına çıkıyoruz. Saint Michel Bulvarı kafelerle dolu, kaldırımlarda masalar; dondurma yiyenler, gazoz içenler. Bunlar talebe. Bir de yaşlıca Fransızlar var ki, önlerinde, masalarında bir kadeh kırmızı şarap. Biz son kez bir masaya oturuyoruz, dondurma yiyoruz. Yavaş yavaş bulvarı iniyoruz. Türlü kitapçılar. Gibert'in önü dolu: Trotuara

ucuz kitapları yığmış. Gençler karıştırıp duruyorlar. Ben 1949 senesinin cep takvimini buluyorum. İçinde tüm Fransız milli ve dini bayramları var. Sör çok beğeniyor. Bir tane de ona alıyorum, çok ucuz. Sörlüğün en kötü tarafı bu, ceplerinde hiçbir zaman para bulunduramıyorlar. Okul için bir şey alacak olurlarsa ancak o zaman başrahibeden para isteyip sokağa çıkıyorlar. Bir zamanlar, çok eskiden seyahatte bile paraları olmazmış: Manastıra giderken fakirliği kabul etmişler. Ama ilkokuldaki müdürümüz Sör Audomaria anlatmıştı, ilk olarak İstanbul'a 1920'de okulumuza gelmiş. Gemileri bir mayına çarpmış, yara almış. Tüm yolcular ve mürettebat Pire'ye çıkmaya mecbur olmuş. Bunların cebinde on para yok. Bunlar diyorum, çünkü eskiden sörler ikişer ikişer dışarı çıkarlarmış. Allah'tan Pire'de Fransız konsolosluğu var da bunlara sahip çıkmış. O zamandan beri seyahat edenlerin cebine bolca harçlık veriliyormuş. Bu gezide Mother Consuelo ve Sör Solangia'nın hiçbir sıkıntısı yok, her şeyleri bizim verdiğimiz paralarla karşılanıyor.

Ben Procope Café'yi görmek istiyorum. Orası 18. asrın ortasında ansiklopedi (*Encyclopédie*) yazarlarının yeri. Oraya giderlermiş, ama daha fazla satranç oynayanları izlemek için Café Régence'da bulunurlarmış. Voltaire'se Café Procope'a devam edenlerden. Bu café, hâlâ Paris'te ayakta, bir garsona yerini soruyoruz, "Galiba siz de edebiyatçısınız" deyip gülüyor. Procope, Rue de L'ancienne Comédie'den uzak değil. Sör Solangia, Voltaire'i çok sevmiyor, ama benim hatırım için geliyor.

Café'yi kolay buluyoruz. 18. asrın ortasından beri aynı kalmış diyorlar. Üstünden Fransız ihtilali geçmiş, iki harp geçmiş, ama o hep aynı yerde ve vitrini değişmemiş. Giri-

yoruz, bu kez orada bir *café-filtre*, Fransız kahvesi ısmarlıyoruz. Bu sıvı, kahveye benzer, ancak güzel kokusu var, yoksa benim için boyalı su. Sör tadını çıkara çıkara içiyor: "*C'est bon* (çok güzel) bu bizi biraz diriltecek!" Fransız kahvesi Türk kahvesinden çok daha kuvvetli, buharla kahvenin özü imbikten geçmiş gibi fincanımızda. Belki öyledir, ama Türklere bu, koyu renk su. Fransızlar buna *jus* diyorlar, hiçbir zevk vermiyor.

Duvarlar Voltaire'in resimleri, yazılarıyla dolu. İnceliyoruz. Sör çok ilgili değil, halbuki edebiyat hocası, ama dindar, her dini, hele Hıristiyanlığı reddeden Voltaire'i sevmiyorlar. Ben ise o açık fikirli insana bayılıyorum. Düşünüyorum da öldükten sonra bile onu kilise reddetmiş, kaç gün naaşı oradan oraya gitmiş, ta ki gömülünceye kadar. Ama şimdi *Panthéon*'da o sevmediği, her zaman kavga ettiği, yazılarını çürütmeye çalıştığı Rousseau ile aynı odada yan yanalar. İnşallah ahrette de kavgalarına devam etmiyorlardır.

Bizi üst kata davet ediyorlar. Beni yakın ilgili mi görüyorlar, ellerinden geldiği kadar tatmin etmeye çalışıyorlar. Voltaire'in çalışma masası orada. Paris'e geldikçe café'ye uğrarmış. Orayı mekânı olarak seçmişmiş. Ama hayatının sonuna doğru vaktinin büyük kısmını İsviçre yakınındaki şatosunda, Ferney'de geçirmiş, kendine karşı bir tutuklama kararı çıkarsa hemen hududu aşabilir, özgürlüğünü korurmuş.

Benim incelemem epey sürdü. Voltaire'in pek çok el yazısı orada, bunlara bakmadan Paris'ten ayrılırsam aklım o café'de kalacak. Orada belki bir saat kadar geçirdim, sörün sabrını taşırmadan tekrar Saint Michel Bulvarı'na döndük.

Farkında olmadan Saint Michel Bulvarı'nın sonuna geldik. Köprü göründü. Buraya gelmişken Notre Dame Katedrali'ne gitmemek günah gibi bir şey. O mabet, Eyfel Kulesi'yle beraber Paris'in simgesi. Şimdi Paris'in göbeğindeyiz, ortadaki alanda bir yerde bir plaka, şehrin ilk kilometresinin başlangıcı. İçeri giriyoruz, serin ve loş, bize iyi geliyor, yaz sonu ama güneş yakıcı. Biraz dinleniyoruz, aynı yoldan yaya olarak geri dönüyor, öğle yemeğine yetişiyoruz.

Saat dörtte Comédie Française oyuncularından Mösyö van Veen geldi. Kendi repertuarından birçok parça okudu, tanınmış parçalar, okulda okuduğumuz piyesler. Cidden bu gezi programını hazırlayan Sör Marie-Pierre çok çalışmış, çok güzel şeyler hazırlamış. Resitalin sonunda hem aktörü hem de sörü alkışlıyoruz. Bugün neredeyse son günümüz: Yarın artık programda bir şey yok, gitme zamanı geldi.

Perşembe, 9 Eylül.

Herkes toplanmakla meşgul. Benim bavulum hazır, son kez Paris'i görmeye çıkıyorum. Metro yok, bütün gün yürüyeceğim, öğle yemeğini bile dışarıda yiyeceğim.

Raspail Bulvarı'ndan aşağı Saint Germain Bulvarı'na iniyorum, Seine Nehri'ne varıp rıhtımdan yürüyüp Invalides Meydanı'na çıkıyorum. Bu Invalides (malüller) binasını Napoléon harpte sakat kalan askerleri için inşa ettirmiş. O kadar harp olmuş ki herhalde bu bina o sakatlara az bile gelmiştir. Binanın etrafını dolanarak Breteuil Caddesi'ne çıktım. Invalides binasının şapeli ortada, içinde de porfir bir sarkofajda, Napoléon'un naaşı. Ekvator'a yakın, sıcak iklimli Sainte Hélène Adası'nda İngilizler onu hapis tutmuşlar. 1815'ten 1821'e kadar orada yaşamış ve mide kanserinden ölmüş diyorlar. Seneler sonra Fransızlar

imparatorlarının naaşını Paris'e getirtip malül askerlerinin arasına gömüyorlar.

Bu şapeli de gördükten sonra Paris'te her şeyi görmüş sayıyorum kendimi, bitkin halde tekrar yaya olarak dönüyorum, ama kendimi Paris'i fethetmiş gibi hissediyorum. Harita elimde, kimseye yolumu sormadan istediğim yerlere gidebildim.

Elveda Paris

Cuma, 10 Eylül.

Bugün Paris'ten ayrılıyoruz. Acaba bir daha buralara gelebilecek miyim? Neredeyse gözlerim doluyor: Burada sevdiğim yerleri, ama en mühimi sevdiğim kişileri bırakıyorum. "Seni gelip buluruz" dediler, ama gelirler mi?

Kahvaltıdan sonra gara gideceğiz. Bu kez Biarrizt'deki okul bizi misafir edecek. Elimizde fazla eşya olmasın diye, Mother ve Beran bavullarımızı doğrudan Marsilya'daki okula gönderdiler. Her işimizi onlar kolaylaştırıyor, ama çok da yoruluyorlar. Paris'in havası mı iyi geldi nedir, ikide bir kalbi tutan Mother'in burada hiçbir şikâyeti yok. Bizim için durmadan çalışıyor.

Bizi tüm ağırlayanlara teşekkür ediyoruz ve Notre Dame des Champs'daki okuldan ayrılıyoruz.

Bu kez Austerlitz Garı'ndan gideceğiz. Bu gardan güneybatı şehirlerine gidiliyor. Biarrizt İspanya'ya yakın, Atlas Okyanusu sahilinde bir sayfiye şehri. Şimdi, sörf yapanların sevdiği yer, dalgaları bazen korkunç olurmuş. Çok güzel küçük bir şehre geliyoruz. Notre Dame de Sion'un okulu minik bir şato. Çok şaşırıyoruz, ama çok da hoşumuza gidiyor. Bahçesi çiçek dolu. Yatakhanede değiliz. Birkaç kıza bir oda verilmiş, bazı odalar deniz

görüyor. Hemen sahile gitmek istiyoruz. Deniz çok dalgalı, her zaman böyle olurmuş. Burada biz ilk defa bir okyanus görüyoruz. Hazreti Meryem Kayası denilen taş yığınının üstüne Meryem Ana'nın büyük bir heykeli dikilmiş. Dalgalar etrafında köpürüyor. Anlaşılan denizciler Marsilya'da olduğu gibi her kıyı şehrinde kendilerini ona teslim edip korkusuzca denize açılıyorlar. Biarrizt'i moda yapan III. Napoléon'un eşi, İspanyol asıllı Eugénie de Montijo, İmparatoriçe Eugénie. Fransızlar için tatil bitmiş, onlar en fazla temmuz, ağustosta yazlığa gidiyorlar, yine de sokaklar, kafeler dolu, harpten sonra halk hayatın tadını çıkarmaya bakıyor. Buranın plajını görmedik, böyle bir denizde yüzülebileceğini hiç zannetmiyorum.

Ertesi gün Bayonne şehrine gidiyoruz, çok yakın bir yer, Biarrizt'den çok büyük, burada boğa güreşleri de olurmuş. O günlerde yoktu, olsa da o kanlı güreşi görmek istemezdim. Şehri gezdik, akşam şatomuza döndük.

Yemekte altı kişiyiz, Takuhi ve Emine dün bizden ayrılıp Belçika'ya gittiler. Belçika Emine için ikinci bir vatan. Galiba 10 yaşına kadar orada büyümüş. Harp başlayınca İstanbul'a dönmüş ailesi, Emine'yi biz o zaman tanıdık: Orta birde gelmişti, daha küçümen bir çocuktu, çok güzel Fransızca konuşuyordu. O zamandan beri de Takuhi'yle çok iyi arkadaştır, adeta ikiz kardeş gibi. Takuhi de onun gibi kısa boylu. Belçika'dan sonra İsviçre'ye geçecek, oraları da görecekler. Bizi Marsilya okulunda bulacaklar. Biarrizt okulunun başrahibesini görmedik. Yenilerde öğrendim, efsanevi büyük insan, nerede fakirlik varsa yardıma koşan, 2008'de 100 yaşına yakın ölen Sör Emmanuelle'i İstanbul'dan geri gönderen Sör Benigna'ymış. 1953'te bizim okula başrahibe olarak gelmişti. İlk işi kendine göre manastır kurallarına uymayıp mahalle mahalle ta-

lebeleriyle dolaşıp fakir aileleri bulup yardım eden o sörü İstanbul'dan Tunus'a göndermek olmuştu.

Pazartesi, 13 Eylül.

İspanya hududuna yakın Saint Jean de Luz şehrini gezmeye gidiyoruz. Küçük bir kıyı şehri, ama çok da tanınmış: Genç XIV. Louis buraya gelip, İspanya prensesi Marie Thérèse'i karşılamış ve Saint Jean de Luz Kilisesi'nde nikâhları kıyılmış. Şimdi kaldıkları ev müze. Alelade bir ev. Biraz ötede Handaye şehri, tam Irun'un karşısı, Bidasoa Nehri İspanyol ve Fransız şehrini ayırıyor. Genç kralın kaldığı evi geziyoruz. Daha yeni reşit olmuş: Babası kral XIII. Louis ölünce, daha beş yaşında kral olmuş. Annesi bir Avusturya prensesi, İtalyan başvekil Cardinal Mazarin ile Fransa'yı yönetmiş, ölen kralın kardeşi Orlans dükü. Gaston bunlara karşı bayrak açmış, idareyi ele almaya çalışmış. Bu ayaklanmaya Fronde adı verilmiş. Fronde, sığlada açık oyun gibi bir harpti. Büyük General Condé isyancıların safına geçmiş, hatta derler ki küçük kralın kuzeni La Grande Mademoiselle (Büyük Matmazel) Gaston'un kızı, kralcılar ordusuna karşı Bastille Kalesi'nin toplarını ateşletmiş. Kral büyümüş de bu gülünç harp son bulmuş.

Genç kral ve kraliçe Saint Jean de Luz'den dönerken Fouquet'nin şatosuna uğramışlar. Versailles'dan evvel bir küçük Versailles. Louis çok beğenmiş, kıskanmış, Fouquet de, Vaux le Vicomte Şatosu'nda hapsi boylamış, orada da ölmüş. Bu maliye nazırı; yazarları, sanatkârları hep korumuş: La Fontaine, Molière, vakanüvis gibi memleketin haberlerini kızına mektupla ileten Madame de Sévigné de daimi misafirlerdenmiş. La Fontaine son gününe kadar Fouquet'ye sadık kalmış, onu hapsedildiği kalede görmeye çalışırmış.

Genç kral çok erken evlenmiş, çok erken de evlilik dışı ilişkilere girmiş. Saint Jean de Luz evinde bunlar anlatılıyor, akşam Biarritz'e dönüyoruz. Odalarımız şato odası, büyük iki tanesi bize yetti, arkadaşlarımız hâlâ Avrupa yollarında. Bizi Marsilya'da bulacaklar. Sör Solangia da öyle.

Salı, 14 Eylül.

Yine trendeyiz, bu kez bir hac yerine gidiyoruz. Tabii bu yöre Mother Consuelo ve benden başka kimseyi alakadar etmiyor, ama görülecek de bir yer. Pirene Dağları'nın ortasında Lourdes kasabası. 1856'da burada günler, aylar boyu bir mucize olmuş: Meryem Ana, küçük bir çoban kızı olan Bernadette Soubirous'a görünmüş. Okuma yazma bilmek dışında hiçbir özelliği olmayan sıradan bir kız. Eli kolu yara içindeymiş derler. Birkaç koyununu bir kayanın dibinde otlatıyor. Birden kayanın üzerinde duran beyaz giysili, beli mavi kurdeleyle bağlı, ışıklar saçan güzel bir kadın görüyor. Tarih 11 Şubat 1856. Hem korkuyor, hem de bakıyor. "Korkma, ben günahsız doğan kadınım, şurayı eşele, bir pınar fışkıracaktır. Kollarını yıka, yaraların kapanacaktır" diyor o güzel kadın. Bernadette söyleneni yapıyor ve yaraları o anda iyileşiyor. Yukarı bakıyor, kadın kaybolmuş. Kız çok etkileniyor, eve gelip gördüklerini anlatıyor. Anne baba kızlarının yalan söylediğine karar veriyorlar. Ama yaraları da kapanmış.

Birkaç gün sonra Bernadette tekrar orada, Massabielle denilen o kayanın civarında. Bakıyor, o fışkıran pınar hâlâ akıyor. Yukarı bakınca yine o güzel kadını görüyor. Bu kez "Bernadette, Ben günahsız kadınım," diyor, "git rahibinize söyle, buraya bir kilise yaptırsın, bu suda yıkanan hastalar iyileşecekler." Bu kez kızcağız papaz efendiye gidiyor. "Günahsız doğan kadın bana bunları söyledi" diyor. Adam yalan söylüyor sanıyor, ama o günahsız doğan

kadın kelimeleri de onu rahatsız ediyor, çünkü iki sene evvel bir konsille Hazreti Meryem'in günahsız doğduğu kabul edilmiş, bu kız bunu Pirene Dağları'nın bu bucağında nasıl bilebilir? Meryem Ana günlerce bu kıza görünüyor, konuşuyor. Sonunda kilise de bu mucizeye inanıyor, oraya kilise inşa ediliyor, bir hac yeri oluyor.

O zamandan beri o pınar akıyor. O suda yıkananlar bazen şifa buluyorlar. Buraya toplu gruplar geliyor. Yatalak hastalar getiriyorlar. Bazıları düzeliyor, ama çok sıkı bir kontrol komitesi var, birkaç rahip, birkaç da tıp dalından profesör: Mucize olmayan, sırf sinire bağlı iyileşmeleri ekarte etmek istiyorlar. En fazla ilgi çeken, kanser gibi hastalıklar. Böyle birdenbire bir iyileşme olursa bu mucize olarak kabul ediliyor. İşte 14 Eylül'de biz bu hac yerine gidiyoruz. Ne yazık ki Sör Solangia'ya başrahibe izin vermemiş. Bu ne biçim itaat! Bir hac yerine bir sör gitmekten alıkonulur mu? Ben isyan ediyorum, gelmek istediğini çok iyi biliyorum. Böyle bir kararı ne gerektirdi? Parasını tüm seyahatte biz ödedik, bunu da ödeyecektik. Bana, "Liji oradan bana kutsal sudan getir" dedi. İçime dokundu. Neredeyse "Benim yerime sen git" diyecektim, ama böyle bir teklif yarasını daha da deşecekti. Sörlük bu, bir başrahibenin bazen saçma sapan isteklerine boyun eğmek gerektiriyor. Hele şu kardeşi Odile'in evini dışarıdan görmesi içimi yaktı.

Lourdes'a indik, neredeyse akşam oluyor, otelimiz hazır. Akşam yemeğinden sonra Mother, Beran ve ben akşam duasına gidiyoruz. Kilise biraz yüksekte, kol kola girmişiz, Beran ortamızda. O zamanlar duaya giderken baş örtülürdü; benim bir eşarbım var, ama Beran'ın başı açık. Mother ona şalını veriyor. O gün, Beran o kadar yorgun, bitkin ki, sapsarı. Yolda bizi bir kadın durduruyor, "Bura-

ya herhalde matmazel için geldiniz" diyor. Biz cevap vermiyoruz, ama o uzaklaşınca çok gülüyoruz. Kadın Beran'ı hasta sandı, oraya çare aramaya geldiğimizi zannetti. Allah'a şükür, biz buraya duaya ve biraz da merakımızı gidermeye geldik. Beran her duanın içinde Mother'den bir adım ayrılmıyor, halbuki o hiç bu kadar sağlıklı olmamıştı. Şimdi onu iyi anlıyorum: Ben de kalbim için Profesör Ali Ekmekçi'ye gittiğimde bana, "Hoca hanım hiçbir şeyiniz yok, sadece size biraz *vacation* lazım" demişti. Mother şu anda büyük bir *vacation*'da, yoruluyor, ama istediğini yapıyor. Okula girince yine *anjin de puatrin* nöbetleri tutar. O zaman Beran yanında dualarını bile ona okur. Ne güzel bir beraberlik. Mother ölünceye kadar sürdü bu. Beran onu görmeye gitti, o İstanbul'a Beran'a geldi. Ancak Mother'in ölümünden sonra Beran evlendi.

Sabah ayinine Beran da geliyor. Sonra kahvaltı için bir kafeye giriyoruz, tam bir Fransız kahvaltısı yapıyoruz, kruasan, tereyağ, reçel. Ama Mother çaydan vazgeçmiyor.

O gün öğleye doğru Massabielle Kayası'ndayız. Devamlı dua var, mumlar yanıyor. Alanın etrafında hasta arabaları, başlarında kendilerini bu işe adamış hemşireler. Trenler dolusu hasta geliyor buraya; son çarelerini arayan kişiler. Onları gördükçe içim fena oluyor. Herkesin sağlığı için dua ediyorum. İçlerinde yürüyemeyen ne gençler var; buraya daha fazla gençler geliyor, herhalde yaşlı hastalar hayatlarının sonunda ölümü yataklarında bekliyorlar. Etrafta muskalar, Lourdes Suyu şişeleri, Meryem Ana resimleri. Sör Solangia'ya hediye edecek bir şey arıyorum, çok da param yok. Dükkânlara girip çıkıyorum, çok da şaşırıyorum. Hıristiyanlara has bu şeyleri satanlar o zamanlar Musevi. Acayibime gidiyor. Hazreti Meryem de Musevi olarak doğmuş, ama onlar oğluna neler yapmamışlar ki...

Hava sıcak, öğleden sonra Pirene Dağları'na bir gezi var, katılıyoruz. Alpler'den sonra bu dağlara dağcık diyorum, beni hiç de tatmin etmiyor. Nerede o sarp tepeler, o derin vadiler, o dağ çamı ormanları... Yine gözlerim doluyor. Galiba ben hiçbir zaman o dağ büyüsünden kurtulamayacağım. İyi ki Londra'ya gitmemişim. Böyle müstesna değerli kızlara başka nerede rastlayabilirdim? Onlara da Türkiye'yi benden daha iyi kim tanıtabilirdi ki? Bunlar tesellim, hayat boyu ölmeyecek hatıralarım.

Gece yine dağlarda dua var, bu kez Mother yorgun, iyi ki öyle, ben de yorgunum.

Marsilya'ya, merkeze dönüşümüze bir gün kaldı. Bu efsanevi gezi bitmek üzere. Emine ve Takuhi'yle iyi arkadaş olduk, İstanbul'da da görüşeceğiz.

Perşembe, 16 Eylül.

Tekrar sabah duasına gittik. Kızlar bu küçücük kasabada yapacak bir şey bulamıyorlar. Canları sıkılmaya başladı. Akşam trene bineceğiz, böylece bir gecelik otel parasından kurtuluyor Mother. Öğleyin odaları boşaltıp teslim etmeliyiz. Kolay, ancak birer el çantamız var, onu da resepsiyona bırakırız. Artık Sör Solangia'ya bir hediye almalıyım. Meryem Ana şeklinde, mavi kemeriyle bir küçük şişe aldım, bir de madalyon. Mother'le su doldurmaya gidiyoruz. Mother koca bir şişe getirmiş. "Okulda herkese biraz veririm" diyor. Kızlar aralarında geziyorlar, altı kişiler, biz de her zaman Massabielle Kayası'nın civarındayız, daimi dua var orada: Mother acaba bir mucizeye mi şahit olmak istiyor? Söylemiyor ama gözleri suya giren yatalak hastaların üzerinde; acaba birinin "ben yürüyebiliyorum" deyip kendi kendine o sihirli havuzdan çıkacağını mı umuyor? Bu işe hem inanıyorum, hem de inanmıyorum.

Öğleden sonra, çok sıcak. "Sıcakta en güzel serinletici bir sıcak çaydır" deyip Mother bizi bir çay salonuna sürüklüyor. Zavallı, o siyah yünlü elbisesinin, bu yetmiyormuş gibi bir de beline kadar inen pelerininin içinde ölüyordur. Devamlı kırmızı olan yüzü, mosmor. Oturuyoruz, pasta ısmarlıyoruz, acele kaynar kaynar çayını içiyor. Beran ve ben, bu sıcak çayın serinleteceğine inanmıyoruz, biraz soğuması için bekletiyoruz. Mother bir çay daha ısmarlıyor, "*bien chaud*" (sıpsıcak gelsin) diyor. Bilmem serinledi mi, ama o çay salonunda epey oturup yorgunluk aldık, otelimize dönüp artık yatağımıza uzanamayız. Evsizlik ne zormuş!

Akşam trenine biniyoruz, her zamanki gibi ikinci mevkideyiz, ama kanepeler yaylı, kompartımanlar sekizer kişilik. Kapımızı kapadık mı odamızdayız. Koridorda ayakta gidenler var, bavullarının üzerine oturmuş uyumaya çalışıyorlar. Pencereler açık, önünde sigara içenler var, tren çok dolu.

Cuma, 17 Eylül.

Marsilya Garı'ndayız. Bizi bekleyen yok. Taksilere binip Paradis Sokağı'na gidiyoruz. Kapıyı çalınca karşımızda Sör Solangia. Anlaşılan bizi nasıl bekliyormuş, bu seyahatte biz onun ikinci ailesi olduk, şüphesiz ki birinci ailesi manastırdan daha eğlenceli bir aile.

Eski yatakhanemizi buluyoruz. Bavullarımız orada, etraflarına çelik çemberler geçirtmiş Mother. Böylece açılması imkânsız, ama bizim için de zor. Açmıyoruz, yanımızdaki giysilerle idare etmeye çalışacağız.

Okula, Emine ve Takuhi'nin arkadaşı Prapyon geliyor. Emine'ler daha görünürde yoklar. Biz ancak pazartesi İstanbul vapuruna bineceğiz. Prapyon bizimle yola çıkmıştı, ama bu seyahate iştirak edenlerden değildi: Ağabeyi

Marsilya'ya yerleşmiş, Prapyon da onun yanına gitmek istiyordu. Ama Fransız Konsolosluğu'ndan bir türlü vize alamıyordu. Fransa, gidip de dönmeyecek zannettikleri kişilere vize vermiyordu. Bu seyahatten istifade ederek vizesini aldı, bizimle Lyon'a kadar geldi, biz Paris'e giderken o da Marsilya'ya döndü.

Şimdilik arkadaşları gelmemiş, bana beraber gezmeyi teklif etti. Çok sevindim, çünkü Prapyon Marsilya'yı iyi öğrenmiş. Önce ağabeyinin evine gittik, mütevazı bir daire. Prapyon o şehirde ne yapacak, kendisi de bilmiyor. Herhalde evlenip çoluk çocuğa karışacak. Bu kez ben bir adres soruyorum. Bu annemin Toros dayısının en küçük kızı Antuanet'in adresi. Harpten evvel annesiyle beraber Marsilya'ya ağabeyinin yanına gelip yerleşmişlerdi. Bize bir resmini bile göndermişti. Elimde adres var, ama harpten sonra onlardan hiç haber alamadık. Annesi herhalde ölmüştür, ama kendisi acaba ne oldu? Bu kuzen benden en az beş yaş büyüktü.

Prapyon'la Aix Kapısı'na doğru yola çıkıyoruz. Hafif yokuş bir cadde, sonunda da Aix Kapısı denilen anıt kapı. Yürüdükçe etrafta yıkıntılar artıyor. Bunlar bombardıman görmüş evler. Harp buralarda daha çok belirgin. Kim bu harabelere sebep oldu, Almanlar mı, Amerikalılar mı? İkisi de. Şimdi Fransız hükümeti gelen yüklü yardımla herkesin evini yeniden inşa ettiriyormuş. Yeni evler de var, ama herkese yardım eli daha uzanmamış. "Burası eski bir mahalleydi, burada oturanların kimisi bu halden memnun, hiç olmazsa gıcır gıcır yeni bir eve sahip oluyorlar" diyor Prapyon. Sonunda adresi buluyor. Bize kapıyı bir genç erkek açıyor, elinde ustura, tıraş olmak üzere. Bizden af diliyor, kendinin polis olduğunu ve gece servisi olduğundan gününü evde geçirdiğini, eşinin şu anda çarşıya

gittiğini söylüyor. Ben selam söylüyorum, okulun Paradis Sokağı'ndaki adresini bırakıyorum.

Akşam yemeğimiz çok neşeli geçmiyor. Nerede o gelişimizin hevesi...

Cumartesi, 18 Eylül.

Kuzenim Antuanet, oğlu Jaki ile erkenden okula geliyor. Maalesef ona verecek hiçbir hediye düşünmemiştim, onu bulabileceğimi aklıma bile getirmemiştim. Ama Jaki'ye bir top alsın diye birkaç frangım var. Uzun uzun konuşuyoruz. Okulun bahçesi güzel, biz otururken altı yaşındaki Jaki etrafta oynuyor. Harpte neler çektiklerini anlatıyor. Ağabeyini askere almışlar, ana kız daha alışamadıkları bir şehirde yalnız kalmışlar. Sonradan Antuanet bu genç polisle evlenmiş. Önce bir kızları olmuş, ama kendi de çalışıyormuş, bebeği kreşe bırakıyorlarmış. Çok da iyi idare ediyorlarmış, ama büyük bir felaket olmuş: Antuanet'in gözleri doluyor bunu anlatırken. İki yaşına gelen bebek gibi güzel kızı kreşte uyurken emziğinin ucunu yutmuş, nefes alamayıp boğulmuş.

Şimdi Jaki'ye kendisi bakmış. Refahları az, ama çocukları evde. Bu hikâyeden ben çok etkilendim. Antuanet İstanbul'da kalmış olsa böyle bir felaketin başına gelmeyeceğini düşündüm, İstanbul'da bir erkek eşini geçindirebilirdi o senelerde. Kadın evde çocuğunu büyütürdü. Ama Türkiye de şimdi gelişmiş ülkeler gibi oldu, ailede herkes çalışıyor. Eskiyi özlemiyorum değil.

Bu akşam Avrupa turundan yolcularımız döndüler. Hoş geldiler.

Ertesi günü Napoli'deyiz. Napoli Limanı'na giriş her zamanki gibi çok güzel, ama burada az kalacağız. Çıkıp San Carlo Operası'na kadar gidiyoruz, bir de katedrale uğruyoruz. Orada, öldürülen San Genario'nun kanı bir

küçük şişe içinde muhafaza ediliyormuş. Yortusunun günü büyük etkinlikler, uzun dualar yapılırmış, dediklerine göre o anda San Genario'nun kurumuş kanı sulanırmış. Bu mucizeyi görmek için binlerce kişi koşup gelirmiş. Biz kiliseye uğrayıp acele İstanbul vapuruna dönüyoruz. Bizimle birinci mevkide yemek yiyen bir şarkıcı grubu var. Gemimiz Napoli'den ayrılıyor, ama şarkıcı iki kız güvertede ağlıyor. Erkek arkadaşları vapuru kaçırmış. Birden dalgalar içinde bir sürat motoru görünüyor. Asma merdiveni indiriyorlar, genç şarkıcı tırmanıyor. İyi cesaret, vapur hareket halinde, merdiven sallanıyor, alt katın kapağını açarak onu içeri alıyorlar. Biz böyle geç kalmaktan korktuğumuzdan her zaman gemiye çok erken dönüyoruz, hele ki elimizde pasaportumuz yokken: Onu gemi saklıyor, girdik mi pasaportu teslim ediyoruz, limanlarda geminin adıyla elimize damgalı bir belge veriyorlar.

Pire'de iki saat kalıyoruz, Atina'ya gitmeye vaktimiz yok. Bazıları çıkıp limandan Metaxa konyağı veya Yunan rakısı Uzo satın alıyorlar, tabii bunlar genç kızların satın alacağı şeyler değil.

İstanbul'a varmaya bir gün kaldı. 24'ünde Karaköy Rıhtımı'nda olacağız. Heyecanımız büyük. Beni karşılamaya herhalde eniştem gelecek, çünkü ablamın 9 Eylül'de bir kızı doğdu. Onu görmek için sabırsızlanıyorum.

İş teklifi alıyorum

Son günü yemekte Sör Solangia bana çok mühim ve sevindirici bir teklifte bulunuyor. Beni okula İngilizce hocası olarak istiyor. Ben de şimdiden İstanbul'a gidince ne yapacağımı düşünüp duruyordum. Bir hocalık bulsam, ama Eylül'ün neredeyse sonundayız, her okul kadrosunu

tamamlamıştır. İşte kısmet ayağıma geliyor, hem de ne kısmet. Rüyamda görsem okula hoca olarak döneceğime inanmazdım. İyi ki bu seyahate katılmışım: Hem yaralı kalbimi unuttum –orta dereceyle diploma almak, beni çok sarsmıştı– hem de işlerin en âlâsını buldum. Müdürüm beni o kadar iyi tanıdı ki benden ayrılmak istemiyor. Ama beni bir tasadır aldı. Mother gidiyor mu? Onu kendine soramadım, ama Sör Solangia'dan hangi sınıfa İngilizce dersi vereceğimi öğrenmek istedim. Allaha şükür Mother hâlâ İstanbul'da kalıyor; ben, çok sevdiğim, çocukluğumun hocası, ilk hocam, bana okuma öğreten hocanın büyüklerin hazırlık sınıfına İngilizceye gireceğim. O da hoşuma gitti. Bu seyahatte kısmetim her cihetten açıldı. Güzel yerler gördüm, kıymetli insanlarla tanıştım, şimdi de iyi bir iş buldum, yine gülsem, okulum Notre Dame de Sion'dan gülüyorum. Var ol Dame de Sion!

İstanbul limanına giriş ne güzelmiş! İstanbul'umuzun limanını her Marmara'ya açıldığımda görüyorum, ama o kadar yeni liman gördükten sonra İstanbul'un güzelliğini özlemle tadıyorum.

"Gemi Yeşilköy önlerinde" dediler. Sağda Adalar, denizin üstünde yüzen birer çam ormanı. Biraz sonra kıyının tepesine konmuş bir beyaz martı, Sultan Ahmet Camii, ötede koyu pembe, heybetli Ayasofya ve "altın üçgen" dedikleri sahayı tamamlayan Topkapı Sarayı. Şimdi buraya bir yabancı gözüyle bakıyorum da, hayranım.

Limana giriyoruz, gemi edebiyat fakültemizin önünden geniş bir kavis çizip Karaköy'e doğru burnunu yöneltiyor. İngiliz filolojisi anfisinde pencerenin yanındaki sırada oturup, bu Avrupa dönüşünü kaç kere gıptayla izledim. İşte bugün ben o yolcuların arasındayım. İnanılır gibi değil.

Gemi Karaköy'e yanaşmak için Salıpazarı önlerinde bir kavis çizdiğinde kıyı böyle görünüyordu: En sağda Edebiyat Fakültesi'nin geçici olarak yerleştiği sahilsarayının pencereleri örülmüş duvarları; onun üzerinde Gümüşsuyu apartmanları ile eski Park Otel; Cihangir yamaçlarında geçen yüzyıldan kalma ahşap ve kâgir evler; rıhtımın hemen gerisinde günümüzde yarısı yola gittiği için cam bir cepheyle yeniden inşa edilen Süheyl Bey Mescidi; kıyıda, solda İstanbul'un ilk modernist binalarından Sedad Hakkı Eldem'in eseri Satie Elektrik Şirketi binası. Bu manzara kısa süre sonra ana cadde genişletilirken tarihe karışacaktır.

Tatil bitti, çocukluk da; talebe oldukça çocuksun, senin için her şeyi evde biri düşünür. İstanbul'a dönüyorum ve birkaç gün sonra ekim başı hocalığa başlıyorum. Grupla iyi kaynaştım, ama ancak Emine ve Takuhi'yle iyi arkadaş oldum. Emine ile hâlâ görüşüyorum, bu seyahat resimlerinin bir kısmını ondan aldım. Neden? Ben bu yaşta sonumu hazırlamak çabasındayım. Amerika'dan gelecek kızıma ne kadar az iş bıraksam, o kadar iyi olur. Daha yenilerde bu yazıya başlamadan bir hafta evvel tüm seyahat resimlerini; dağdaki çekilen resimleri yırttım. Böyle bir seyahatname yazmak aklımda yoktu. Hatta seneler evvel seyahat günlüğümü de yırtmıştım, içinde çok kişisel

duygular vardı. Niye şimdi, bu katliamdan bir hafta sonra bunları yazma isteğini duydum?

Kitaplığımı düzeltiyordum. Kıymetli kitapları Notre Dame de Sion'a vermeyi düşünüyordum. Birden klasik tiyatro kitaplarının arasından ince bir defter çıktı. Bunu nasıl unutmuşum? Sör Marie-Pierre Paris'ten ayrılmadan evvel hepimize kısa bir günlük yazmış, günü gününe yaptıklarımız orada var, yanına da Paris'teki okulun fotoğraflarını eklemiş. Onu bulunca tüm geçmiş bugünmüş gibi canlandı. Yazmamak imkânsız. Ben bunları kâğıda dökerken tekrar gençliğimi yaşadım. Emine de fotoğraflar verdi.

Aslında bu seyahat anıları, hocalığımdan evvel yazılmalıydı, ama dedim ya hiç bunları tekrar canlandırmak aklıma bile gelmemişti. Yazdığıma çok memnunum, artık seyahate gidecek yaşta değilim, ama o gençliğimin gezisini tekrar yaşadım, zevkle, sevinç içinde yazdım. Deniz'ime bir anı daha bırakmış oldum. Bilmem o bu kadar güzel anılar yaşadı mı?

İngilizce hocası oluyorum

Dört sene sonra, ekim ayının başında, o sıcak yuvaya dönüyorum. Neredeyse beni okutan tüm hocalarım hâlâ orada. Beni görünce Ercüment Ekrem Talu çok seviniyor. İngilizce dersi vereceğimi işitince bir o kadar da şaşırıyor: "Sen o fevkalade Fransızcanı bırakıp da şu Anglosaksonların lisanına mı döndün? Yazık sana" diyor. Bilirim, hocamız İngiliz kültürünü hiç sevmez. Şimdi, kızı Esin lise II'de. Nerede o beraber Tarabya'da bisiklete bindiğimiz yazlar; Ercüment Bey kışın Beyoğlu'ndaki Tokatlıyan Oteli'nde otururdu, Galatasaray Lisesi'ne iki adımda giderdi. Yazın da iskelenin karşısındaki o görkemli ahşap Tokatlıyan Oteli'nde; sahipleri Medoviç Ailesi ahbaplarıydı. Ne yazık ki Tarabya'daki o tarihi bina 1954'te yandı. Aynı zamanda yanındaki Rum kilisesi ve rahibin evi de gitti. Hatırlıyorum, caddeye açılan bahçe kapısında İngiliz Filolojisi'ndeki bizim Dimitri'yi siyah cübbesiyle görmüştüm. Beni fark edince hemen içeri kaçmıştı, ama arkadaşlarıma da sırrını söylememiştim. Esin artık büyümüş, hâlâ arkadaşım, ama okulda bana hoca muamelesi yapacak.

Tarihçimiz, "Ramses mumyası" dediğimiz Belkıs Hanım da orada. Bize çok çektirdi, ama tarihi başından so-

nuna kadar öğrendik: Derse kalkana günün konusunu değil, ama tüm kitaptan sorular sorardı. Çok iyi öğrendik, düşünüyorum da bugün ne kaldı? Belkıs Hanım çok pragmatik; hemen kaç para alacağımı soruyor. Ben de bilmiyorum, ne verirlerse kabulüm. "Böyle konuşmadan işe başlanır mı?" diyor.

Bize fen dersleri veren Tertio Consoli de orada. Sevdiği kızla evlenmiş. Biz Sofi'yi, anfide hep beraber gördüğümüz derslerde tanımıştık, güzel kızdı. Bir oğulları bile olmuş. Consoli İstanbul Üniversitesi'nde fizik doktorası hazırlıyordu, acaba bitirdi mi? Sormaya zemin bulamıyorum, çünkü bizim zamanımızdaki gibi öğretmenler odasına hiç uğramıyor. Tüm vaktini, yeni yapılan büyük laboratuvarda geçiriyor, zil çalınca zemin kattan koşa koşa sınıflara çıkıyor. Burada Consoli'nin araştırma hayatındaki parlak merhaleleri anlatmadan geçemeyeceğim. Galiba kendisi hâlâ hayatta ve 90'larının sonunda olacak. Fizik doktorasını parlak bir şekilde aldıktan sonra, hocamız, Avrupa'da araştırmalara katılmak istedi. Ona Fransa'da Lyon'dan bir teklif geldi. Ailece gittiler. Acaba felsefe okuyan Sofi orada ne yaptı? Consoli bir grupla araştırmalara katıldı. Son olarak ondan 2006'da haber aldık. 2006 Notre Dame de Sion'un İstanbul'da kuruluşunun 150. senesiydi. Bu vesileyle, 90 yaşındaki Consoli, İstanbul'a gelip grubuyla yaptıklarını bize bir konferansla anlatmak istiyordu. Ama o yaşta birinin kış günü seyahat etmesi doğru değil. Bu ona yazıldı, çünkü Notre Dame de Sion'un kuruluş günü 20 Ocak'tadır ve her sene 20 Ocak'ta da mezunlar toplanır.

Sonunda hocamız gelmekten vazgeçti, ama 1946 mezunu matematik sınıfından eski talebesi Emine Akev'e çalışmalarını içeren birkaç sayfa gönderdi. Tüm yaptığı

çalışmalarını içeriyor. Dünyamıza çok faydalı çalışmalar. Kırk kişilik bir ekibin başında Consoli ve temiz enerji arıyorlar. Atom parçalayıp enerji elde etmektense, iki üç hidrojen atomunun birleşmesinden elde edilecek bir enerji üretmeye çalışıyorlar. Dünyada hidrojen çok bol, denizler bu iş için yeter de artar bile. Güneşin enerjisi böyle bir hidrojen atomlarının birleşip helyum gazı meydana getirmelerinden kaynaklanıyor. Helyum meydana gelirken büyük bir enerji açığa çıkıyor. Bu grubun yaptığı işlem şu: İki hidrojen atomu birleştiğinde döteryum elde ediliyor. Üç hidrojen atomunun birleşmesinden de triteryum oluşuyor. Döteryum ve triteryum da birleşince helyum meydana geliyor. Bu birleşmeden büyük bir enerji açığa çıkıyor: temiz enerji.

Bu kolay gibi görünen işlemi laboratuvarda yapmak çok zor, yüksek sıcaklık gerekiyor. Şimdiki halde, Fransa'da bunu yapmak için bir laboratuvar kuruldu, çalışmaya da başladı, az miktarda enerji elde ediliyor. Ama belki yirmi sene sonra uranyumu parçalayan santrallar ortadan kalkar. Hocamızın çalışmaları ve kanaati de bu. İnşallah olur.

Felsefe hocamız Pierre Dubois (bizim için Père Gautier), kendini tam olarak Galatasaray Lisesi'ne bağlamış. Şimdilik onun yerinde bir Fransız kadın var. Dersleri iyi de, bazen, hele öğlen sonrası derse sendeleyerek geliyormuş: Anlaşılan bazen şarabı fazla kaçırıyormuş.

Yeni hocalar da gelmiş. Lise I'de edebiyat hocası, Nimet: şimdi ona Leyla deniliyor. Nimet'i kantinde çok görürdük, güzel fal bakar; kahve falı. Siyah saçlı ince belli güzel bir kızdı. Şimdi saçları sarı olmuş. Beyaz tenine de yakışmış, ama çok da şişmanlamış. Şimdi evli, çok da

mutlu görünüyor. Galatasaray Lisesi'nden bir edebiyat hocasıyla evli. Kendinden çok büyük biri: Ben bu evliliği talebesinin hocasına âşık olmasına benzetiyorum. Leyla adını ona eşi Orhan Çinili vermiş. Leyla ondan hayranlıkla bahsediyor.

Leyla'yla iyi arkadaş oluyoruz. Osmanbey'de Şair Nigar Sokak'ta oturuyor, ama beraber gidip gelemiyoruz, çünkü ben artık Nişantaşı'nda Valikonağı'nın sonunda oturuyorum. Leyla çok güzel ders veriyor, çok da güzel şiir okuyor, edebiyatı kızlara sevdiriyor. Kendisi de şiir yazıyor.

Fransızca hocası olarak yeni gelen Rene Grünberg var. Orta II'de gramer dersleri veriyor, çok da beğeniliyor. Rene, Notre Dame de Sion'u benden iki sene sonra bitirdi. Sainte Pulchérie'den bizim liseye gelmişti. Tam Varlık Vergisi senesindeydi: 1943. Bizim üniformamız lacivertti, mantomuz, şapkamız da lacivert. Rene kahverengi mantosuyla dolaşırdı, çünkü o zengin Grünberg ailesi beş milyon gibi bir vergi vermişti ve kızlarına üniforma mantosunu yapacak paraları bile kalmamıştı.

Rene çok iyi bir hoca olmuştu. Müdür onu çok takdir ediyordu: Onun sınıfından çıkan talebe Fransızcanın zorlu gramerini layıkıyla öğrenmiş olurdu. Rene, biraz sert bir hoca olmuştu. Kolay gülmezdi, kırıcı çıkışlar da yapabilirdi, ama herkese hakkını veren çok adil bir hoca olarak nam salmıştı, bu yüzden de sevilirdi.

Bana gelince, ne yapacağım belli oldu: O senelerde okulumuzda büyükler için hazırlık sınıfı vardı: Bizde her sınıfı belirten bir renk seçilmişti. Bu sınıfın rengi beyazdı. Beyaz kemer takarlardı. Onlara "Beyazlar", Fransızcada *Les Blanches* denirdi. Bu kızlar ekseriyetle ortaokuldan sonra Fransızca öğrenmeye gelirlerdi. Genellikle okulu

bitirmeden ayrılırlardı ama liseyi bitirenler de vardı. Genellikle ortaokulda yabancı dil olarak Fransızca okumuşlar, halbuki iki veya üç sene bu sınıfta okuduktan sonra, lise I'e geçtiklerinde, üç sene İngilizce yapmış talebelerle olacaklardı. Bunların acele diğerlerinin ayarına gelmesi gerekiyordu. Ben Beyazlar'a İngilizce öğretecektim. Bu sınıfın hocası Sör Emmanuelle'di, ilerleyen yaşına rağmen dinamik biriydi.

Sör Emmanuelle talebelerini iki veya üç senede çok iyi bir Fransızca seviyesine getiriyordu. Bunların arasında benim tanıdığım ilerde Fransızca hocası olanlar bile var. Örneğin Ayla Çulha Tabanlıoğlu, mimar Hayati Tabanlıoğlu'nun eşi. Senelerce Saint Benoit'da Fransızca hocalığı yaptı, birçok talebe yetiştirdi. Onun gibi de Rita Araks, bir doktor eşi, o da Saint Benoit'da hoca, sonra da Notre Dame de Sion'da Oya Şıpka, "Küçük Galatasaray"da, yani Galatasaray'ın ilkokulunda beğenilen bir hocaydı. Küçük Galatasaray'ın okulu Ortaköy'de, şimdiki Galatasaray Üniversitesi'nin yerinde. Bu kızlar benim dört senelik hocalığımda yetiştirdiklerim, daha hatırlayamadığım niceleri vardır. Yani, büyük yaşta Fransızca öğrenenler de layıkıyla iyi öğreniyorlardı. Bu hep Sör Emmanuelle'in hocalığının mükemmelliğinin bir göstergesidir.

Beyazların üç sınıfına da giriyorum, kızlar gayretli, az zamanda çok şey öğrenmeye çalışıyorlar. İlk sınıfım kalabalık, ama sınıf başkanı Nesrin Keçeci, şimdi Osmanoğlu Kliniği'nin sahibinin eşi, bana çok yardım ediyor, dersten kaçanları yola getirmeye çalışıyor: Evet dersten kaçan biri var: Nefeli. İngilizce derslerinde vestiyer dolaplarına saklanıyor. Nefeli'nin geçmişi de hiç parlak değil: Tembel ve haylaz bir kız. Hiçbir okul onu almak istememiş,

okulumuz almış, ama Nefeli değişmemiş: Karneleri felaket. Onu okutan dedesi, sonunda boşa para harcamaktan bıkıyor, okuldan alıyor. Bu kez Nefeli çok ağlıyor: Sör Emmanuelle onun haline acıyor, belki de daha kurtarılacak bir şey vardır diye düşünerek onu okula etüt gözcüsü olarak aldırıyor. Böylece Nefeli Fransızcasını ilerletecek hem de o yaşta sokak gezmekten kurtulacak. Sör Emmanuelle kızlarına her zaman annelik yapmıştır. Konu Sör Emmanuelle'e gelince yeni bir başlık açmak gerekir.

Bir İstanbul Âşığı, Fakirlerin Annesi Sör Emmanuelle

Madeline'den Sör Emmanuelle'e

Ben onu 1931'de tanıdım. Bir sene evvel babam ölmüştü. Annem İrma, ablamı ve beni Notre Dame de Sion'a kaydettirmek istedi, ama o zamanın müdürü Mère Elvira –çok dirayetli bir insan– bizi lisenin arka sokağındaki Saint-Esprit İlkokulu'na yöneltti. Katolik'tik, o okul sadece Katolikler için kurulmuştu. Sanırım Mère Elvira, parasız denecek kadar ucuz olan bu okulu önererek anneme, "tasarruf etmek zamanıdır" tavsiyesini veriyordu.

Birinci sınıfa girdiğimde, o sene Paris'ten yeni gelmiş Sör Emmanuelle'e rastladım. O yirmi üç yaşındaymış, ben de yedi.

Uzun boyluydu, pilili uzun siyah eteğine rağmen incecik olduğu belliydi. Pembe yanaklı, açık renk gözlü, sarışın olduğu anlaşılıyordu. O zaman niye bu gencecik kız rahibe olmuş diye düşünecek yaşta değildik, ama şimdi yüz yaşına birkaç gün kala öldüğünde, hemen ertesi günü, Flammarion Basımevi'nin *Bir Rahibenin İtirafları* adıyla piyasaya sürdüğü o kalın kitaptan tüm hayatını öğrendik.

Sör Emmanuelle, asıl adı Madeleine Cinquin, 1908'de dünyaya gelmiş, üç kardeşin ortancası. Şuh, hayatı seven, dans etmeye hatta flört etmeye bayılan bir genç kız. Felse-

feyi çok seviyor, ama o devirde liseden sonra üniversiteye devam eden kız yok gibi. Ama o filozoflarla haşır neşir oluyor, özel dersler alıyor.

Çocuk yaşta babasını kaybediyor, hem de çok trajik bir şekilde. Aile Belçika'da oturuyor: Baba Fransız, bir iç çamaşırı fabrikası var. Anne Belçikalı. 1914 Harbi yazın patlıyor. Baba askere alınıyor. Fransa'ya ertesi gün gidecek. Son bir kez denize girmek istiyor. Kendisi iyi yüzücü. Gün pazar. Çocuklarını da dadılarıyla alıyor, denize gidiyor. Plaj kurtarma ekibi askere alınmış. Babaları denize giriyor, uzaklaşıyor, bir daha da dönmüyor. Bu çocuklar için büyük bir dram: Babalarının kayboluşunu an be an izliyorlar.

Anne kuvvetli bir kadın, ne yapacağını şaşırmıyor, fabrikayı kendisi yönetmeye başlıyor. Madeleine böylece zengin bir muhitte büyüyor. Ablası Marie-Louise evleniyor, çoluk çocuğa karışıyor, çok da mutlu. Ama bir sürü isteyeni olmasına rağmen Madeleine kimseyi seçemiyor. Bir gün de annesine, "Ben rahibe olacağım" diyor. Annesi gülüyor, bu hayata hiç uyacak bir kız değil. O dayatıyor. Bu problemin çözümü ancak rahibelik hayatını tanımasından gelecek.

Paris'te 61, Notre-Dame des Champs Sokağı'ndaki Notre Dame de Sion rahibelerinin kapısını çalıyorlar. Madeleine kabul ediliyor, ama ona uzun zaman rahibe namzedi elbisesi verilmiyor. Halbuki ondan sonra gelenler o şekilde giyiyorlar bile. Sebebini, onları eğiten Sör Marie-Alphonse'a soruyor. O da "Yavrum, anneniz bize 'bu delişmen bir kızdır, bugün ister yarın vazgeçer, siz buna çok güvenmeyin' dedi" diye meseleyi açıklığa kavuşturuyor. Madeleine, kararlı. Kalbini hiçbir faninin dolduramayacağını hissediyor, kendini Allah'a adayıp insanlara iyilik yapmakla uğraşmak istiyor.

Sonunda tam namzet olarak kabul ediliyor ve iki sene sonra rahibe yeminini yaptıktan sonra İstanbul'a gönderiliyor. 23 yaşındaymış. Bir fakir okulunda çalışmaktan çok memnunmuş; biz çocuklar da bunun böyle olduğunu çok iyi anlıyorduk: Bize, insan vücudunun uzuvlarını Fransızca olarak öğretmek için okula çok güzel, büyük bir taş bebek getirdi. Hem onun üstünde alıştırmalar yapıyor, hem de kollarının arasında neredeyse onu uyutuyor. Sör Emmanuelle o kadar gencecikti ki bizim için bu çok tabii bir hareket gibi geliyordu.

Bir gün sınıfa büyük, alkolle yakılan bir ocak geldi. Tencereleri nikelden, kendisi de bembeyaz: "Çocuklar, bugün elma kompostosu pişireceğiz, en uslu duran, bunu yiyecek" dedi. Tencereye su, şeker ve parça parça elmalar kondu, sonra bize elma hakkında bilgiler vermeye başladı. Laf o kadar uzadı ki komposto unutuldu. Acı bir koku hepimizi o anın gerçeğine çekti: Sulu komposto yanmış, şeker karamele döndükten sonra kapkara kömür olmuştu. Tabii o güzelim tencere atıldı.

Bir gün de kukla oyunu haberini verdi. Sahne, üstü beyaz bir örtüyle kaplı çirkin kara tahta. Kürsünün önüne çekilmiş. Kuklalar bunun tepesinde görünmeye başladılar. Bizde ne kahkaha, ne sevinç. Ama birden tahta düştü, Sör Emmanuelle de üstüne. "Bir şey yok" deyip hemen kalktı, ama muhakkak ki bir yerini acıtmıştı. Düşene gülünür, biz de güldük: Çocuklar acımasız olurlar bazen. Anlaşılan sandalyesini kürsünün üstüne oturtmuştu ve eğik kısmını da bir tahta kalem kutusu sıkıştırarak düzeltmişti: Kutu kaymış ve olan olmuştu.

Sör Emmanuelle bize din dersi de verirdi. Hep Allah'ın bizleri ne kadar sevdiğinden bahsederdi; biz de onu öyle sevmeliydik. Onu incitmemek için günah işlememeliydik:

Annemize babamıza itaat etmeli, yalan söylememeli, tembel olmamalı, etrafımıza iyilik yapmalıydık. Bu ne güzel bir din anlayışıydı!

Ne yazık ki Sör Emmanuelle bizde fazla kalamadı, hastalandı, "çok ağır" dediler. Her gün dua ettik, ama ne olduğunu söylemediler. Sörler ona kanlarını vermişler. Tifo geçirdiğini anılarını okuyunca öğrendim. Ölüm kalım savaşı vermiş. Annesi acele kızının yanına gelmiş.

Bir bahar sabahı "Sör Emmanuelle sizleri görmek istiyor" dediler. Şimdiki Papa Roncalli Sokağı'ndan lisenin arka kapısından girdik. Sörlere ait kısma gittik. Hocamız oradaydı: Bir şezlonga uzanmış, zayıflamış, solmuş, ama eskisi gibi neşeli. Bizi ne kadar sevdiğini söyledi ama okulumuza tekrar dönmedi.

Lisede edebiyat dersleri veriyordu, hatta tahrir olarak talebelere bir tefrika roman yazdırıyordu, her hafta romanın bir bölümü. Mevzu, bir Notre Dame de Sion talebesinin kaçırılması ve türlü maceralardan sonra tekrar okuluna dönmesi. Her hafta en iyi yazı bize okunuyordu, biz de o günü merakla bekliyorduk.

İlkokulu bitirdikten sonra Notre Dame de Sion'a geçtiğimde Sör Emmanuelle büyüklerin hazırlık sınıfının hocasıydı. Sör Emmanuelle talebelerini her bakımdan yetiştirir, iyi bir ilim de verirdi. Bunun farkına ancak lise I'e geldiğimde vardım: Nezihe ve Mehlika onun sınıfında okumuşlardı, çok iyi talebelerdi. Ama ben Sör Emmanuelle'i 1948'de ancak onun sınıfına İngilizce hocası olarak seçilince daha etraflıca tanıdım; o ara birbirimize çok yakın olduk. Şimdiyse o 42 yaşında olgun bir kadın, ben de 25 yaşında bir genç kızdım.

Talebelerine iyilik yapmayı, fakirleri düşünmeyi, faydalı bir insan olmayı Fransızcayla beraber öğretiyordu.

Sık sık Darülaceze'ye gidilir, sadece yaşlılara lokum götürmek için değil; kızlar yaşlıları tararlar, yıkarlar, giydirirler, onlara büyükanneleriymiş gibi davranırlardı. İstanbul'un tüm camileri gezilirdi, Sör Emmanuelle bir İstanbul âşığıydı ve bunu kızlarına aşılıyordu. Gezilmedik müze, abide kalmazdı. Ama bunlar bazı rahibeler tarafından tasvip edilmezmiş. Mère Elvira yaşadıkça, Sör Emmanuelle rahattı, çünkü o, bu genç rahibenin ruhunu çok iyi anlamıştı, dört duvar arasında dua etmek ona yetmiyordu, dışarda iyilik yapmak istiyordu.

Sık sık Nişantaşı'ndaki "Teneke Mahallesi"ne gidilir. Fakir gecekonduculara erzak dağıtılır. Kasa kasa da narenciye götürülür. Bunları nasıl tedarik ediyorlardı? O senelerde geceli kalan Adanalı İlgün Çamurdan'a babası bunları gönderir o da kendisine ve arkadaşlarına biraz ayırır, kalanı Teneke Mahallesi'ne gider. Orada bir vatman otururdu; o zamanlarda İstanbul'da tramvay işlerdi. Onun iki kızı vardı, zeki çocuklar. Hocalarının teşvikiyle *blanches*'lar bu kızları Saint Benoit Fransız Okulu'nda okutuyorlardı: Sırf kendi cep harçlıklarıyla. Bunların biri doktor oldu, biri de bankacı.

Sör Emmanuelle Cüzzam Hastanesi'ne bile gitmişti, hatta hastaların ellerini bile sıkmıştı, onlardan korkmadığını böylece göstermişti. Tabii talebeleri götürmemişti: Onlara anlattığında kızlar hemen hastalara Hacı Bekir'den kutular gönderdiler.

1939'da Atatürk'ün ölümünden dört ay sonra Mère Elvira da bu dünyayı terk etti. Ben o sene orta II'deydim. Tüm okul yasa büründü. Mère Elvira Atatürk'ü çok severdi, yakından tanırdı, üç kızı da Dame de Sion'da okumuştu. 10 Kasım günü harap olmuştu, bizlerle beraber Dolmabahçe Sarayı'na gidip naaşının önünde eğilmişti.

Mère Elvira'nın ölümü okul için büyük bir kayıp oldu. O 1905'ten beri İstanbul'da bulunmuş, kaç nesil yetiştirmişti. İstanbullu belli başlı kişiler onu tanırlardı. Okulun kaybı büyüktü, ama Sör Emmanuelle'inki daha da büyük. Onu anlayan, her zaman ona arka çıkan bir anneyi kaybetmişti. Artık onun manastırdan sık sık çıkmalarını sevmeyen, disiplini aksatan bazı hallerini beğenmeyenlerin elinde kalmıştı. Ama kızlarını yine bildiği gibi yetiştiriyordu. Onların her şeyden evvel iyi bir vatandaş, iyi bir eş, iyi bir anne, iyi bir ev direği olmalarını istiyordu. Onlara şöyle derdi: "Önce evdekilerin rahatını düşünün, sonra bir pırlanta, bir kürk manto almaya kalkın, zaten kürk nedir ki, bir hayvan postu." Bu öğütler kızların içine o kadar işlemişti ki, 1996'da Sör Emmanuelle'e bilet göndererek onu İstanbul'a getirttiklerinde –soğuk bir ocak günüydü oysa– okulda ziyaretine giderken kimse hayvan postunu giymemişti. Ben de o gün oradaydım, bana "Annemizi kırmak istemedik, öğütlerini unutmadığımızı ispat etmek istedik" dediler. Onu getirtenler: İlgün, Olcay, Süreyya, Kutlu, Ultan ve diğerleri, hepsi oradaydı. Hatta annesine kavuşsun diye İlgün, Nefeli'yi Atina'dan getirtip misafir etmişti.

Bu son görüşme şöyle gerçekleşmişti: İlgün, Sör Emmanuelle'i Nice civarındaki Calian'daki huzurevinde görmeye gitmişti. Sör Emmanuelle oraya yerleşeli beri, İlgün onu sık sık görmeye gidiyordu. O, İlgün'ün gelişmesine, ayakları üstünde durabilen bir genç kız olmasına çok yardım etmişti. Onu Paris'e göndermesi için babasını ikna etmiş. Paris'te İlgün üniversite kurslarına gitmiş, diplomasını almış ve dönüş yolunda Roma'ya da uğramıştı. Ne yazık ki orada kötü bir tecrübesi olmuştu: Kalması için ona tavsiye edilen sör okuluna gittiğinde, Müslüman olduğu için onu içeri almamışlardı. Neyse ki başka bir okul müdürü

rahibe ona kollarını açmış da bu kötü tecrübeyi İlgün biraz unutmuştu. Demek ki Katolikliğin merkezinde çok sofu kişiler vardı, ama şükür ki açık fikirliler de bulunuyordu.

İlgün onu görmeye gittiğinde Sör Emanuelle artık 86 yaşında. "Hocam sizi davet etsek İstanbul'a gelir misiniz?" diyor. Cevap: "Bu benim en büyük isteğim!" O halde iş başrahibeden izin almaya kalıyor. Sör Emmanuelle onun odasına koşuyor. İlgün kapıda bekliyor, epey uzun konuşuluyor, neyse Sör Emmanuelle neşeli çıkıyor; izni almış, ama bu seyahat ancak iki yıl sonra, 1996'da gerçekleşti. İyi bir tesadüf, talebelerinin diploma almasının 50. senesi. Okulun kuruluş günü 20 Ocak'ta, onlara anı plaketlerini Sör Emmanuelle verecek.

İşte o vesileyle Sör Emmanuelle Türkiye'ye tekrar geldi. Aradan otuz beş sene geçmişti. Ben, ilk talebesi, oradaydım, tüm *blanches*'lar da. Uzun uzun konuştuk, beraber yemek yedik. Sonra İlgün arabasıyla bizi Ayasofya'ya götürdü. Nefeli'nin ve benim kolumda zor yürüyordu, artrozu vardı, ama galiba ağrı çekmiyordu. Türkiye'de bulunduğu için Allah'a şükrediyor, ama Türkçeyi unuttuğunu söylüyordu. Nasıl unutur ki, uzun uzun çalışmıştı, ama şimdi Arapça bildiği için Ayasofya'daki kaligrafileri başka türlü beğeniyordu.

O gün İlgün onu Boğaz'a da götürdü. Tarabya'daki Huber Köşkü'nü görmeliydi. O kadar sene yazlarını orada geçirmişti. O güzel yazlığı, Mère Elvira 1931'de Osmanlı asıllı bir Mısır prensesinden satın almıştı ve oranın adı artık Dar-el-Salam olmuştu: Sulh, barış evi. Bizim de tüm talebeliğimiz orada geçmişti. Hatta ben 1940 yazında on beş günlüğüne oraya gitmiştim. Şimdiye kadar orayı çocukluğumun cenneti olarak hatırlarım. İçinde neler yoktu ki: Kümeste tavuklar, horozlar, bir de tavus kuşu. Arka-

daki merada inekler otlardı. Eğlenmemiz için salıncaklar hatta bir tenis kortu bile vardı. Raketler, toplar bizi hazır beklerdi. Bize hocalık eden de genç Sör Johanite. Kendisi Polonyalı, Almanlardan kaçmak için Romanya'daki okuldan gelmişti, sol elle çok güzel tenis oynardı. Ama biz onunla sohbet etmeyi tenisten daha fazla severdik.

Huber Köşkü 1973'te satıldı. Sörler vergilere ve masraflarına dayanamamışlardı. Alanlar orada bir otel kurmayı düşünüyorlardı. Ben de buna sevinmiştim, hiç olmazsa yine gidip orayı görebilirdik, hatta orada birkaç gün kalabilirdik. 1985'te Cumhurbaşkanlığı Yazlık Köşkü olmak üzere kamulaştırıldı. Onarıldıktan sonra Kenan Evren yazlarını orada geçirmişti, ama 1996'da gittiğimizde kimse orada oturmuyordu, yine de oraya giremedik. Kalender'den yukarı çıkarak arka bahçeyi gördük. Oraya "Büyük Tur Yolu" denirdi, çünkü tüm parkın etrafını dolanırdı. Tepeden deniz manzarası muhteşemdi. Sör Emmanuelle tüm eski günlerini hatırladı, ama çok kuvvetliydi, gözleri yaşarmadı. O, Tarabya'da cennet hayatını yaşamıştı, sonradan köşkün başına neler geleceğini bilmiyordu.

Kızları onu Efes'e bile götürdüler. Meryem Ana'ya çıktı, hatta orada bir ayinde de bulundu, sonra tekrar huzurevine dönüş. Kızlar, annelerine bir gri pardösü almışlardı, ama o fakirlerden fakir olmayı isteyen kişi acaba onu giydi mi? Bence onu bir muhtaca vermiştir.

Blanches'lar Yakacık'ta bir kimsesiz çocuklar yuvasına* yardım ederlermiş. Her talebenin üstlendiği bir çocuk varmış. Cep harçlıklarını onlara giyecek, oyuncak almak için harcar-

* Bu yuvada 1952-62 döneminde çalışan bir öğretmenin anıları için bkz. Pakize Türkoğlu, *Kimseli Kimsesiz - Yakacık Yetiştirme Yurdu Yıllarım*, İstanbul, 2017. 345-46. sayfada Notre Dame de Sion öğrencilerinin ziyaretine dair bir bölüm yer alır.

larmış. Nefeli'nin baktığı beş yaşında bir oğlanmış. Bir gün ona "Biliyorum sen benim annemsin ama söylemek istemiyorsun" demiş. Nefeli o kadar hislenmiş ki oturup ağlamış.

O sınıfın bir de kardeş okulu vardı. Oraya kitap, defter, kalem gönderilir, elden geldiği kadar yardım edilirdi.

Sör Emmanuelle bir de kızlarına fabrikada çalışanların zor hayatını göstermek istemiş: "Bu fabrika gezmekle olmaz, ancak işçi olarak çalışarak olur." Sınıfında bir fabrikatör kızı var, bobinaj fabrikası. İzin istenip gidiliyor ve tam bir iş günü kızlar orada çalışıyorlar, öğleyin oradaki yemekleri yiyorlar ve akşam kazandıkları yevmiye işçilere veriliyor; halbuki onlar o gün istirahat etmişlerdir. Bu çalışma birkaç sene yeni sınıflarla tekrarlanıyor. Sör Emmanuelle o okuldaki başka hocalara hiç benzemiyor. Dışa dönük, sosyal işlerle uğraşmak istiyor. Kızları da bu tutumdan çok etkileniyorlar: Bir ara arkadaşım Müdür Sör Solangia benden yardım etmemi istedi. Kendisi lisede edebiyat hocası. Her hafta kompozisyonların tashihi çok vaktini alıyordu. Ben bakmaya başladım, tashih ediyorum o da bir göz atıyordu. Verdiğim notları da çok yerinde buluyordu. Ben Sör Emmanuelle'in sınıfından gelenleri hemen anlıyordum: Konu ne olursa olsun muhakkak bir sosyal tarafını buluyorlardı, içimden "Aferin Sör Emmanuelle'e" diyordum. Müthiş bir hocaydı, talebelerinin hem zihnini hem kalbini dolduruyordu. Sonradan gördüklerim de öyle kaldılar: İlgün bir ara hem hasta annesine hem de kayınvalidesine bakmaya mecbur olmuş: "Sör Emmanuelle'in dediklerini hatırlayarak onları nasıl idare ettim, şefkatle baktım bilemezsiniz" dedi.

Sör Emmanuelle diğer taraftan kendini yetiştirmeye çalışıyordu; felsefe dersleri alıyor ve Türkçe öğreniyordu. Çok iyi de öğrenmişti. Bir gün bana, "Liji, ne olursun be-

nimle Edebiyat Fakültesi'ndeki edebiyat derslerine gelir misin?" dedi. İkimizin de boş vaktimiz vardı. Bir sabah Edebiyat Fakültesi'nin yolunu tuttuk. Mezun olduğum fakülte hâlâ Fındıklı'da, Güzel Sanatlar Akademisi'nin (şimdi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) bitişiğinde, bugün Mimarlık Fakültesi olan geçici yerindeydi. Ben İngiliz Filolojisi okurken Yeni Türk Edebiyatı'ndan da sertifika almıştım. Hocamız Mehmet Kaplan'ı iyi tanırdım.

O sabah Ethem Hoca'nın dersi vardı, kendisi o ara dekan kâtibiydi, yani dekan sekreteri. Sör Emmanuelle o gün çok şıktı. Okulda, hatta sokağa çıktığında bile başından çıkarmadığı eşarbı çıkarmış, lacivert tope geniş kenarlı bir şapka takmıştı. Saçları toplanmış, şapkanın altından bir iki sarı tel yüzünün etrafında uçuşuyor, güzelliğine renk katıyor. Gri renkte ayak bileklerine kadar uzun bir manto, bir kemerle belden sıkılmıştı. Neredeyse birkaç sene evvelki maksi mantolarımıza benziyordu. Sör o gün cidden çok güzeldi.

Ethem Bey'in odasına gittik. Ben hocamla Sör Emmanuelle'i tanıştırdım. Ethem Bey ayağa kalktı, bir Notre Dame de Sion hocasının odasına geldiği için şeref ve gurur duyduğunu söyledi ve biz hemen gidip boş anfinin en ön sırasına oturduk. Geçmiş gün, galiba o gün ders Tevfik Fikret'ti.

Sör defterini açtı ve not almaya başladı. Etrafımızdakiler bizi görünce önce şaşırdılar, sonra alıştılar, çünkü biz o sene haftada iki gün o derse devam ettik.

Ertesi sene ben hocalığı bırakıp nişanlandım, evlendim. Eşim çalışmamı istemedi. "Herkes seni geçindiremediğimi sanacak" dedi. İşte bizim Türkçe derslerimiz de böylece kaldı.

Sör Emmanuelle Tunus'a gidiyor

1954'te Sör Emmanuelle'in başına gelenler okul için, talebeleri için bir felaket oldu; onu da çok üzdü. O senenin ekim ayında Sör Emmanuelle İstanbul'dan gitti. Nedenini bilmedik, çok acındık. 2008'de çıkan hayat hikâyesinde bunu anlatıyor, ama o başrahibenin adını katiyetle vermiyor, ben de bu yüzden vermiyorum.

1954 Eylül'ünde sörler daha Huber Köşkü'nde... Bir akşam yemekten sonra sörler grup halinde bahçenin denize bakan kısmında geziyorlar. Hava poyraz, rüzgâr kuvvetli, sonbahar geliyorum diyor, ama o devirde okullar ekimde açılıyordu, onun için sörler daha yazlıktalar.

Deniz kabarık. Bir balıkçı kenara yanaşmaya çalışıyor. İlmikli ipini kıyıdaki babaya atıyor ama geçiremiyor. Bunu defalarca yapıyor; yoruluyor duruyor, tekrarlıyor. Nafile. Sör Emmanuelle bu çabaya dayanır mı? Başrahibeden izin istiyor, "Ne olur bırakın da ben gidip şu ipi yakalayıp babaya geçireyim" diyor. Cevap: "Bu akşam saatinde bir rahibe manastırından çıkmaz." Sörler oradan uzaklaşıyorlar ve adam ne yapıyor? Meçhul. Bu olaydan iki gün sonra bir telgraf geliyor, Paris'teki başrahibeden: "Emmanuelle, Tunusé." İşte Sör Emmanuelle'in tüm hayatı kararıyor, talebelerinki de. Onlar okul açıldığında hocalarını beklerken karşılarında kimi buldular acaba?

Acele Sör Emmanuelle'e siyah rahibe elbiseleri giydiriliyor ve Tunus'a gönderiliyor. Namı kendinden evvel oraya ulaşmış: "Fevkalade usta bir eğitici." Ne yazık ki onun karşısına çıkan talebeler hiç de Türk kızlarına benzemiyorlar. Kendilerini beğenmiş Fransız müstemleke ailelerin kızları. Fakir neymiş, iyilik neymiş, sosyal çalışma neymiş, bunlar boş kelimeler. Onun için Sör Emmanuelle

çok yalnız, çok biçare. Eğiticiliğinde de muvaffak olamıyor. Tunus okulunda çekilebileceği doğru dürüst bir odası bile yok. Geceleri bir sınıfta yatıyor, vaktini ağlayarak geçiriyor. Yaz geliyor, Tunus'un yazı yakıcı. O kara uzun elbiselerin içinde insan pişiyor. Bakıyorlar Sör Emmanuelle hasta olacak, yine Tunus'ta yazı geçirmesi için Hasnadar'a gönderiyorlar. Portakal bahçelerinin içinde bir ev. Bir de yüzme havuzu var. Hiç olmazsa insan biraz serinliyor. Portakallar toplanıp tüccara satılıyor, ama sörler de bol bol yiyorlar. Fakirlere de bir pay ayrılıyor, en güzel meyveler değil ama çoluk çocuk yararlanıyor. İşte burada Sör Emmanuelle uzun uzun düşünmeye başlıyor. Acaba fakirlerle uğraşan rahibelere mi geçse?! Neredeyse Notre Dame de Sion bu değerli insanı kaybetmek üzere, kimin yüzünden? O başrahibenin ve akıl hocası Mother Consuelo'nun yüzünden.

Biz okuldayken Mother'i çok severdik. Çok disiplinliydi. Hiçbir sözüne itiraz kabul etmezdi. Hemen, "*Are you rude*?" (Kabalık etmiyor musunuz?) diye bir uyarı gelirdi. Çok asil olduğu her halinden belliydi. Kraliçe Elizabeth'in kuzeniymiş. Elizabeth bir İskoçyalı ailenin kızı, Mey Şatosu'nda doğmuş, Mother ise Mac Donald Klanı'ndan. Catherine Mac Donald daha büyük bir şatoda doğduğunu söylermiş. Acaba ne diye sör olmuş?

Mother Consuelo, Sör Emmanuelle'i sevmez, tenkit edermiş. İstanbul'u karış karış gezmesine, talebelerine az çok bir serbestlik tanımasına hoşgörüyle bakmazmış. Anlaşılan başrahibeyi Sör Emmanuelle'e karşı doldurmuş. Bunları hisseden Sör Emmanuelle ise onu istibdat devrinden kalmış biri olarak görürmüş: Okul çıkışında eldivenini çıkaran veya şapkasını giymeyenleri yakalamak için bazen sokak sokak dolaşmasını çok çirkin bulurmuş. Hatta

kitabında anlatıyor, "Mother hasta!" demişler. Mother her zaman *anjin dö puatrin*'i olduğunu söylerdi. Müdür Sör Solangia, "Mother'in bir şey hoşuna gitmedi mi hastalanır" derdi. Neredeyse, "yapmacık" diyecekti. Ama 50 yaşıma gelince ben onu çok iyi anladım. Çünkü o kritik yaşta bir düşünce bile beni rahatsız eder, kolum ağrır, kalbimde basınç hissederdim ve doktor doktor dolaşırdım. Halbuki 20. asrın ikinci yarısında doktorlarımız çok şey öğrenmiş. Hepsi de bana hiçbir şeyim olmadığını söyler, "Sizin uzun bir tatile ihtiyacınız var" derlerdi. O zamanlar okulumuzda Fransız edebiyatı hocasıydım.

İşte Mother'in de uzun bir tatile ihtiyacı vardı, ama bunu kimse bilmiyordu. Sadece ben 1948'de ilk Fransa seyahatimizde bunu keşfetmiştim: O uzun iki ay boyunca tüm mesuliyeti tek başına yüklenmesine rağmen bir gün bile hastalanmadı.

İşte böyle bir hastalık esnasında Sör Emmanuelle itiraf ediyor, keşke ölse diyor.

Mother'in onu sevmediğini, bir gün kendisine zarar vereceğini biliyor.

Sör Emmanuelle'in başka bir tarikata geçme fikirleri, Paris'teki başrahibe Sör Felix'i telaşlandırıyor. Ben o rahibeyi tanıdım. Çok anlayışlı, tatlı biriydi, akıllı da.

Sonrasında Sör Emmanuelle İskenderiye'deki okula gönderiliyor.

Mısır macerası

1963'te Sör Emmanuelle İskenderiye'deki Notre Dame de Sion okuluna gönderiliyor. Arada İstanbul'da çalışmaya başladığı Fransızca lisansının birkaç sertifikasını Tunus'tayken almıştı. Şimdi 55 yaşında, daha çok kuvvetli, çok ve-

rimli bir yaşta. İskenderiye'deki okul bir saray gibi, onu görenler hep öyle derler. Başındaki rahibe Sör Emmanuelle'in İstanbul'dan tanıdığı Sör Ghilaine çok anlayışlı, tatlı bir kadın. Gelen sörün ne kadar iyi bir eğitici olduğunu biliyor, yükselmesini istiyor: Bir felsefe sertifikası alması için onu teşvik ediyor. Zaten Sör Emmanuelle her zaman felsefeyi sevmiş, çalışmıştır; o sertifika da Sorbonne'dan alınıyor. Şimdi sörümüz son sınıf lise hocası. Talebeleri çok tatlı kızlar, çok da maharetli, yazdıkları kompozisyonları değme Fransız talebe yazamaz, ama sosyal işlere hiç dönük değiller. Nerede İstanbul'daki kızlarının şevki, sevecenliği, fakirlere yardımları? Bunlar böyle işlere bir kuruş bile ayırmıyorlar. Bu herhalde zengin ailelerin tutumu.

Sör Emmanuelle okuldan çok memnun ama bu kadar fakir içinde kendisinin rahatça yaşamasını da fazla görüyor.

Lisenin arkasında İstanbul'daki gibi neredeyse parasız bir fakir okulu var. O okula atanmasını istiyor. Ama bunu baştaki büyük rahibe de istemeli. Maalesef Notre Dame de Sion tarikatının başı artık Paris'te değil, Roma'da: Başrahibe de bir İngiliz sör. Ağzı Mother Consuelo'dan yanan Sör Emmanuelle, Roma'dan hiç iyi bir haber beklemiyor. Öyle de oluyor. Tarikatını seviyor, çıkmak istemiyor, ama kendini fakirlere adayan biri için hiç de uygun bir tarikat değil.

Çare yine anlayışlı Sör Gilaine'den geliyor. Emmanuelle son sınıfa felsefe dersleri verecek ama fakir okulunda da çalışacak. Sörümüz seviniyor, o okula gitmeye başlıyor. Ama orada çok fakirler var. Sekiz kişi bir tek odaya sığınanlar, akşamları yemek bulamayanlar. Sör Emmanuelle, yemekhanede neredeyse yemek yiyemiyor. O kadar aç varken eti balığı midesi kabul etmiyor. Kendini çok fena hissediyor: Sadia'lar, Safinaz'lar açken o nasıl karnını doyurabilir ki.

Her derdine deva Sör Gilaine'e gidiyor: Kendine harcanan paranın ne kadar dolar olduğunu soruyor. İsteği çok cüretkâr: Jozefin'in evinde boş bir oda var. O para kendine verilse ve akşam yemeklerini onlarla paylaşsa ne iyi olur! Başrahibe kabul ediyor, çünkü II. Vatikan Konsili'nden beri tarikatlar yumuşatılmış, fakirlere gidilebiliyor. Bu konsili Papa Roncalli toplamıştı, galiba 1962'de. Böylece Katolik Kilisesi katı kurallarını esnetmiş, zamana ve zemine uyumlu olmuştu: Bunları yapmak çok kolaydı, çünkü bunlar zamanında, ortaçağa uygun olarak kabul edilmişti, şimdiyse 20. asra hiç uygun değildi. Bu konsil on sene önce olsa Sör Emmanuelle İstanbul'da rahat rahat tedrisatına devam edebilecekti.

Sör, bir yatak, bir masa ve bir sandalye götürerek Jozefin'in evine taşınıyor. Öğlenleri köşedeki dükkândan biraz kara bakla alıyor, buna "ful" diyorlar, fakirlerin ucuz gıdası. Akşam yemeğini de Sör Gilaine'in verdiği parayla Jozefin hazırlıyor. Altın kalpli Sör Gilaine tabii ki yevmiyelerini bol bol hesaplamış. Böylece bu fakir aile biraz etle tanışmış. Fakat Roma'dan gelen sörler, yani amirler bu fanteziyi hiç tasvip etmiyorlar. Yeni kararlara göre sörler manastırdan çıkabiliyor ama bu alışılmış bir şey değil. Dar fikirli amiri buna çok kötü gözle bakıyor. Tanıdığı Sör Felix bile İskenderiye'ye gelince bu yaptıklarını hiç doğru bulmuyor, ama yine de bir geceyi gelip onun fakir odasında geçiriyor. Sabaha, "Aferin Emmanuelle, galiba sen en doğrusunu yapıyorsun, fakirlerle fakir hayatı yaşıyorsun, biz ise okullarımızda rahat rahat yaşıyoruz" diyor. Hayat böyle sürüp gidiyor, ama birden Notre Dame de Sion genç sör yokluğundan o saray gibi okulu Mısırlı bir tarikata devrediyor. Sörlerin çoğu yaşlı, Fransa'da huzurevlerine gidiyor, ama Sör Emmanuelle

daha 62 yaşında, emekliliğini almaya da hiç niyeti yok. Acaba ne yapacak?

Kahire'deki Papa Büyükelçisi Monsenyör Bruna Heim, Sör Emmanuelle'e inanılmaz bir şey teklif ediyor. Kendini çok düşündüren bir fakir kesim var ki bunlara nasıl yardım edebileceğini bilmiyor. Bu kesim Kahire'nin çöpçüleri. Başkentte halk, at arabalarıyla sokak sokak gezip çöpleri topluyorlar. O tepeye götürüp işe yarar şeyleri ayırıp satıyorlar, gerisini de yakıyorlar. Bu fakir halk, çöplerin içinde teneke evlerde oturuyorlar.

Piskoposla beraber bir gün Sör Emmanuelle oraya gidiyor. Görüntü korkunç: ortada çöp yığınları, tüten öbek öbek kalıntılar, sinekler, yüzleri hatta gözleri sinek dolu çocuklar. Bir tanesi yerden bir çürük domates alıp yemeye başlıyor, sör atılıp bu pis şeyi elinden almak istiyor ama anası gelip "*Maaleş*!" diyor, "bir şey olmaz." İşte Sör Emmanuelle bunların arasında yaşayabilir mi, onlara iyilik yapabilir mi? O bu işe çoktan razı, ama eş dost, "Sen deli misin, orası katillerle, esrarkeşlerle dolu, polis bile oraya gitmeye korkuyor. Seni öldürürler, sakın ha gitme!" diyorlar. Ama onun kararı karar.

62 yaşını biraz geçmiş, kuvveti yerinde, dağları devirecek kadar kendisini güçlü hissediyor. Hiç kimse onun bu isteğine karşı çıkmıyor, çünkü Vatikan II. Konsili'nden sonra tüm tarikatlar dışa dönmeye başlamış durumda. Altın kalpli Sör Ghilaine en fakir bir mahallede anaokulu açıyor, kendisi de işe koyuluyor, sınıfları süpürdüğü bile oluyor. Lise hocaları olan sörler okuma yazma bilmeyenleri eğitmeye başlıyorlar.

Şöyle ki, Sör Emmanuelle'in "En büyük sevgi devrimi" dediği macerasına kimse karşı çıkmıyor. Evet, Notre Dame de Sion tarikatı şimdi yerini bulmuştur. Sör Emma-

nuelle düşünüyor ki aşk denilen şey, kendini birine, bir amaca tümüyle vermek: Nasıl ki sevdiğin kişiyle beraber yaşarsın, şimdi sevdiği bu örneksiz fakirlerin hayatını tam manasıyla paylaşmalı, onların arasında yaşamalıdır.

Bir yatak, bir masa, bir sandalyeyi bir eşeğin çektiği arabaya yerleştiriyor: O semte kadar otomobil çıkamıyor. Kendisi de arabaya oturuyor. Kendi kendine de gülüyor, "Sanki güveyinin evine çeyizini götüren bir geline benziyordum" diyor.

Çöplükte Lebib adında biri onu karşılıyor ve yeni evini ona gösteriyor: Tenekeden bir oda. Kapıyı açınca iki keçi kaçıyor. Evet, ona keçilerin evini vermişler. Hemen ortalığı temizleyip eşyasını yerleştiriyor. Şimdi iş komşularla tanışmaya kaldı. Çıkınca yerde bir çöpçüyü getirdiği hamuleyi ayıklarken görüyor. Yanına gidip elini uzatıyor. Adam şaşırıyor. Şimdiye kadar kimse herhalde onunla tanışmak isteyip de elini ona uzatmamış. Ayağa fırlıyor, o eli öyle sıkıca sıkıyor ki neredeyse sör acıdan bağıracak. Çay ikram etmek istiyor, sör hemen kabul ediyor, konuşmaya başlıyorlar. Sör, Mısır'da çok iyi Arapça öğrenmiş. Hemen birçok erkek, kadın, çocuk etraflarını sarıyor, onlara da çay veriyor. Tanışma böyle çabuk, sıcak bir ortamda oluyor.

Sör Emmanuelle'i sıkan bir şey var: Bu çöpçülerin bir kısmı Müslüman, bir kısmı Hıristiyan Kıpti. Aynı tepeyi paylaşıyorlar, aynı işi yapıyorlar, ama birbirleriyle görüşmüyorlar. Düşman değiller ama birbirlerine karışmıyorlar. Gençler bile ayrı ayrı eğleniyorlar. Ama hepsinin ortak tutkusu futbol. "Futbol aşkı bunları bir araya getirecek" diye düşünüyor sör. Gidip tanıdığı bir erkek lisesi müdürünü görüyor. Talebeleri futbol oynuyorlar. Acaba bir iyilik olsun diye bu çocuklar gelip bir gün çöplükte oradaki gençlerle futbol oynarlar mı? Müdür bu fikri beğeniyor ve

bir cuma o zengin okulunun talebeleri çöplüğe geliyorlar. Maç müthiş oluyor. Giderken toplarını onlara hediye ediyorlar. Böylece Müslüman ve Kıpti gençlerin arasında bir arkadaşlık başlıyor.

Sör Emmanuelle çocuk yuvası ve ilkokulun başında. Ama onu en çok üzen çocuk ölümleri. Her yer, her şey o kadar mikrop dolu ki, tetanos kol geziyor: Bebekler tetanostan ölüyorlar. Ah, sörün biraz parası olsa da aşı, ilaç, penisilin temin edebilse. Bir yetişkin çocuk kızamıktan gidiyor. Her hafta arkadaşı Dr. Mimi gelip çocukları muayene ediyor, ama ilaçsız ne olur ki?! Böyle beş sene geçiyor. Sör kızlara dikiş kursları ayarlamış, bir doğumhane kurmuş, ama burayı kalkındırmak için daha nelere ihtiyaç var... Bir gün çok vahim bir olay onu 67 yaşında dünya yollarına düşürüyor:

Bir gece Bazak öldürülmüş haberi ortalığa yayılıyor. Bazak genç bir çocuk, onu öldürenler arkadaşları. Niye öldürmüşler? Oyunda kazandığı birkaç kuruşu geri vermek istemediği için. Halbuki bu çocuklar birbirleri için canlarını verirler ama içkiliymişler: Çöplükte, akşamları gençler kahveye gidip kolanın içine mavi ispirto katıp içerlermiş. Sarhoşluk anında ne yaptıklarını bilmemişler.

Emmanuelle buna dayanır mı? Bunlara kahve değil de bir top sahası gerek diye düşünüyor. Lise müdürüne gidiyor. Müdür "Böyle bir saha 30.000 dolara çıkar" diyor.

"Emmanuelle bu parayı bulmalısın." Bunu kendi kendine söylüyor ve yollara düşüyor. Fransa'dan başlıyor. Konferanslar veriyor, radyoda konuşuyor, en yüksek makamlara çıkıyor, Avrupa Topluluğu'nun başkanı Jacques Delors'a yalvarıyor. Bir ay sonra o parayla Mısır'a dönüyor. Demek insan isterse mucizeler yapabiliyor. Tekrar Avrupa'ya dönüyor. Bu kez bankacılar diyarı İsviçre'ye

gidiyor. Konuşuyor, yalvarıyor, korkutuyor: "Bu parayı bana fakirlerim için vermezseniz bir banka soyarım" diyor. Ertesi gün tüm İsviçre gazetelerinde Sör Emmanuelle'in resmi çıkıyor, şu başlıkla: "Banka soyacak rahibe geldi." Herkes gülüyor, ama para da toplanıyor. O çöplük neredeyse bir temiz köy olmaya başlıyor: Okul, hastane, dikiş dersleri, her şey tamam, ama çoğu çöpçü, çocuğunu okula göndermek istemiyor: "Okul neymiş, oğlum gelip benimle çalışsın" diyor çoğu baba. Onları ikna etmek zor ama Sör Emmanuelle her şeyin üstesinden geliyor: Üç çöpçü köyünde okuyan bin çocuk varmış.

Teneke evler yıkılıp yerlerine tuğla evler yapılıyor. Bunları yapanlar Avrupa'dan tatile gelen üniversite talebeleri.

Bu yardım bulma çalışmaları sırasında Sör Emmanuelle Ahbapları Derneği kuruluyor. Sör Emmanuelle kitap kitap üstüne yazıyor. Çoğunu Flammarion Basımevi yayınlıyor. Hem toplanan yardımlar hem de kitapların telif gelirleri bu dernekte toplanıyor. Merkezi Paris'te olan bu dernek hâlâ fakirlere yardım ediyor. Gün geçtikçe Sör Emmanuelle'in ihtirasları da büyüyor: Ne diye bir kompost fabrikası kurulmasın? Altı yüz bin dolar gerek! "Aman bu işe girişmeyin, ziyan edebilirsiniz, beş parasız kalırsınız" diyenler var. O kimseyi dinlemiyor. Fabrika kuruluyor. Sebzelerin daha iyi geliştiğini görenler, kompost almak için sıraya diziliyorlar. Bu iş de oldu. Şimdi kadınlara bir güven kaynağı bulmalı. Fabrikanın yanında bir halı atölyesi kuruluyor. Tezgâhlar iyi işlemeye başlıyor. Kadınlar artık ayaklarının üstünde durabiliyorlar, kimseye ihtiyaçları yok. İstanbul'da yazlarını Tarabya'da Huber Köşkü'nde geçiren, denize giren Sör Emmanuelle çöpçüleri için de bir sayfiye evi istiyor. Paraları var, ne diye her sene münavebe ile her aile biraz deniz kenarında bir

istirahat yapmasın? Deniz kenarları çok pahalı, ama Süveyş Kanalı civarındaki İsmailiye Gölü kenarı daha ucuz. Geniş bir arsa buluyor. Büyük bir ev inşa ediliyor. Her aile on beş gün yaz aylarında denize girebilecek. Bunlardan hiçbiri şimdiye kadar denizi görmemişler. Onlar için bu ne macera! Tarabya'daki yazlığın adına Dar-el-Salam (Barış evi) demişlerdi, bu eve Sör Emmanuelle Dar-el-Saada adını verdi: Saadet evi.

Fakat saadete sadece sayfiyeye gitmekle mi erişiliyor? Sör Emmanuelle bundan hiç emin değil. Bu çöpçüler köylerinde kadınlar eziliyor: Her sene, hatta her on ayda bir kollarında yeni bir bebek. Bir elle çöp ayırıyorlar, öbür ellerinde de çocukları. Buna son vermek gerek, kadınlar kırk yaşında birer nine oluyorlar: Yıpranmış, çelimsiz kadınlar.

Buna son vermeli, ama bu da doğru mu? Kadınları annelik sevincinden mahrum bırakmalı mı? Evet, kadınların kalbini ısıtan tek şey annelik. Onlara bakıyor, nasıl bebeklerini seviyorlar, nasıl yüzleri gülüyor. Onlara bu sevinç kaynağının yerine başka bir gurur hissi vermeden, sık annelikten vazgeçirmeli.

Mauricio Adası'nda doktor olarak çalışan ahbapları Guy ailesi, Sör Emmanuelle'e okuyan, işi, yani geliri olan kadınların nasıl istedikleri sayıda çocuğa sahip olduklarını anlatıyorlar.

Çok çocuk, büyük aile güzel ama bu durumdan en fazla mağdur olanlar çocuklar. Onlara istenildiği kadar ihtimam gösterilemiyor, hatta iyi bile beslenemiyorlar.

Mısır hükümeti, çok çocuğa karşı çıkmakta: Her sene bir milyon çocuk dünyaya geliyor ama gelir kaynakları sabit kalıyor, büyük fakirlik doğuyor. Aile planlaması üniteleri kurmuş ama çöplük köyündekiler oraya gitmek taraftarı değiller.

Okul kızlar için bir çıkış yolu ama şimdilik ancak bir ilkokulları var. O sene, 1992'de hükümet sınavına ilk defa giriyor talebeler. Bu okulun sonu demek. Geçebilmek için herkes çok çalışmış, ama ne tılsımsa tüm erkek talebeler geçmiş, kızların tümü kalmış. Kızlar, "Onlar kopya çekti, biz ise dürüst davrandık" diyorlar. Sonunda işin özü anlaşılıyor. Kızlar geçmemeye, okulda bir sene daha kalmaya kararlıymışlar. Okul bitince aileleri onları küçük yaşta evlendirecekler ve anneleri gibi kollarında her sene bir çocukla hayatlarını tüketecekler. Bunu katiyetle istemiyorlar. Lise yok ki devam etsinler.

Sör Emmanuelle, kızların ne kadar geliştiğini, nasıl açık fikirli olduklarını sevinerek fark ediyor. Bunun mimarı kendisi. Hemen lise açmalı.

Bir yardım kuruluşu olan Asmae'nin (Association Sœur Emmanuelle) yardımıyla ertesi sene lise açılıyor. Bu arada Sör Emmanuelle'in derneğine para akıyor. Sör Emmanuelle durmadan kitap yazıyor: ilki, *Çöpçülerin Arasında Bir Çöpçü*, tabii burada sözünü ettiği çöpçü kendisi. Onların yaptığını yapıyor, onlar gibi her gün kara bakla, ful yiyor. Herkese yardım ediyor, fakat onların arasında da her zaman tahayyül ettiği saadeti buluyor. Çok seviliyor, herkes ona yardım etmek istiyor. İçecek suyu bitince hemen biri ona kendi suyunu veriyor, "Ben susuz idare ederim" diyor.

Sör Emmanuelle rahibe hayatını bırakmış da değil: Her sabah o tepeden inip saat 6'da ilk kilise ayinine gidip duadan kuvvet alıyor ve çöpçü ahbaplarının yanına dönüyor.

Lise çok talebe topluyor: Sör Emmanuelle, emekli olmak için oradan ayrıldığında bin talebesi varmış. Onun çabalarıyla üç çöpçü köyü yenilenmiş, kurtarılmış.

Okuyan kızlar tabii artık anneleri gibi her şeye boyun eğmeyecekler. Kendi paralarını kazanacak, hür insan olacaklar.

Kompost fabrikasının yanında kurulan halı atölyesinde çalışan kadınlar bile para kazanıp az çok hürriyetlerine kavuşmuşlar.

Sör Sara

Sör Emmanuelle öleli 2010 Ekim'i, iki sene oluyor, ama derneği çok iyi işliyor ve fakirlerin imdadına yetişiyor, kitaplarını bastırıyor. Hâlâ onun kitapları revaçta. Onu tanımayan yok. Bu işlerle uğraşan kişi, Sör Sara. Onu Fransız televizyonu TV5'te gördüm, onunla bir söyleşi vardı. Daha genç sayılabilecek, güçlü kuvvetli bir kadın. Kendisi Mısırlı, Kıpti. Bu Hıristiyanlığın Ortodoks bir kolu. Sör Sara, Meryem Ana'nın Kızları Manastırı'ndan. Bunlar fakirlerle uğraşıyorlar. Tüm istekleri insanlara biraz yardım etmek, onları bir nebze saadete kavuşturmak. Sör Sara'nın asıl adı Tahani, zengin bir çiftçinin kızı. Babasının tüm emeli güzel okumuş kızını zengin biriyle evlendirmek ama o bir gün rahibe olmak istediğini söylüyor. Baba tabancasını çekiyor, "Seni öldürürüm de manastıra kapatmam" diyor. Tahani her zaman babasına itaat etmiş bir kız. Bir şey demiyor, ama evlenmiyor da, bir gün de emeline kavuşuyor.

Sör Emmanuelle'in Sör Sara ile tanışması da onlara yakışan cinsten: Sör Emmanuelle Arapçayı konuşuyor ama fakirlerin konuştuğu Arapça, halbuki o Türkçenin en iyisini öğrendiği gibi, Arapçayı da öyle konuşmak istiyor. Çöplük köyünde bunu çalışmak için ne kişi var ne vakit. İyisi mi iki haftalığına Arapçanın inceliklerini bilen insanlarla yaşamak, çok sıkı da çalışmak istiyor. Ahbapları Meryem Ana'nın Kızları Manastırı'nı tavsiye ediyorlar. Oturduğu yere yakın değil. En az 100 kilometre uzakta

bir şehirde. Oraya gitmek için izin istiyor ve bir gün de gidiyor. Kapıdan girer girmez bir sörün merdivenleri yıkadığını görüyor. Ona başrahibeyi görmek istediğini söylüyor. O da "Buyurun benim, galiba siz Sör Emmanuelle'siniz" diyor. Emmanuelle şaşırıp kalıyor, bu alçakgönüllü kadın tam ona yardım edebilecek kişi. Onu nasıl çöpçüler köyüne çekmeli? İki hafta sonra ayrılıyorlar, ama Sör Emmanuelle kendi fakirlerinden öyle bahsediyor ki Sör Sara'nın kalbini kazanıyor. Yapılacak çok iş var, ama Sör Sara belki kendinden de daha becerikli. Her türlü işten anlıyor, ilk hislerine kapılmıyor, düşünüp taşınıp işe girişiyor, Sör Emmanuelle gibi kati kararlar almıyor, tam bir yönetici ruhu var, çok güvenilir biri. Sör Sara geliyor, yavaş yavaş rahibe arkadaşları da yardıma koşuyorlar. Artık Sör Emmanuelle'in yüreği rahat, kendinden sonra bu işleri yürütecek bir ekip var. Notre Dame de Sion Manastırı onu her sene emekliliğini almaya davet ediyor, şimdi kendinden sonra bu işleri yürütecek kişiyi bulmuş. Sör Sara genç, uzun seneler derneğin başında kalacak dirayetli bir yönetici olabilir.

Sudan macerası

Kahire çöpçüleri artık iyiler. Okulları var, hastaneleri var, halı atölyeleri var, hele gelir kaynağı kompost fabrikaları çok iyi işliyor. Evleri tuğladan, neredeyse her türlü konfora kavuşmuşlar, insan gibi yaşıyorlar. Yazlıkları bile var, cidden bu bir lüks.

Sör Emmanuelle o sene İsviçre'ye gidiyor, hep para toplama meselesi. "Sör Emmanuelle, ne bu çaban, bak, Hindistan'da Mer Tereza yerinde oturuyor" diyor kimileri, ama o "Benim de Mer Tereza gibi 1 milyon dolarlık

Nobel ödülüm olsaydı ben de bu kadar koşmazdım" diye cevap veriyor.

Sör Emmanuelle İsviçre'de, onu tanıyanlar Sudan'ın vaziyetinin çok kötü olduğunu, harpten kaçan çocukların Hartum'da aç gezdiklerini söylüyorlar. İçi sızlıyor ama bu yaşta nasıl oraya da gidebilir? Onları doyurmak için bol para gerek. Bunu yapamayacak. Ama onu iyi tanıyan ahbapları dediklerine hiç kulak asmayıp bir gün ona Kahire-Hartum gidiş geliş bir uçak bileti gönderiyorlar, "Orayı bir gidip görsün, bakalım o sefalete kalbi dayanır mı? Muhakkak bir şeyler düşünür" diyorlar.

Geceleyin Sudan'ın başkentine iniyor. Onu karşılayanlar Robert Richard ve Simone Brahmansha. Ertesi sabah, Emmanuelle sokakta. Kitabında gördüklerini, "Yollar çocuk dolu, bacakları zayıflıktan birer kürdan gibi, küçücük kalmış yüzlerinde ancak iki siyah göz. Sizi yakaladılar mı, kollarınıza tırnaklarını batırıyorlar, yemek dileniyorlar. Bunlar kimsesiz çocuklar, Güney'den gelmişler. Orada harp var, kabileler birbirlerini yiyorlar. Anneler, çocuklarını ölümden kurtarmak için ellerine son somun ekmeklerini vererek otobüse bindirmişler. Son ümit Hartum. Ama bunlara bakan yok, çöp bulurlarsa yiyorlar. Ölüme; açlıktan ölüme mahkûm çocuklar" diye anlatıyor.

Emmanuelle dayanır mı? Hemen o iki Avrupalı arkadaşıyla Nil Çocukları diye bir dernek kuruyor. Şimdi iş, para bulup bunları beslemekte. Sör Emmanuelle Dostları Derneği ve Asmae bazı şeyleri karşılıyor. Hiç olmazsa bunlara öğlen akşam bir yemek temin ediliyor, hiç olmazsa birer sandviç.

Sudanlı Kamal Tadros'u tanımak büyük bir şans oluyor. Bu adam geceleri sıcak yatağında aç çocukları düşünmekten uyuyamıyor. Bir alet edevat dükkânı var. Az çok kazanı-

yor. Karısı ve kızıyla rahat yaşıyorlar. Hemen yeni kurulan derneğe katılıyor. Sör Emmanuelle, 7000 çocuğu sokaktan kurtarmak istiyor. Bunların yaşı 5-12 arası. Sör Emmanuelle kırk senelik eğitimci. Çocuk yuvasından başlayarak çocukları eğitmeyi öğrenmiş. Bir okul nasıl, kaça çıkar? Bu kadar çocuk için birçok okul gerek. İmdada Kamal yetişiyor. O bir Sudanlı, buraları iyi biliyor. Genellikle hava sıcak ve kuru olur, yağmur yok gibi. Burada kamıştan evler yapılabilir, o da kamış okul öneriyor, çok ucuza çıkacaktır.

Emmanuelle, para bulmak için Avrupa yolunu tutar, döndüğünde okullar hazır. 5-12 yaş arasındakiler okullara alınır ve öğle, akşam bu çocuklar beslenir. Fakat Kamal'ın bir derdi daha var, daha büyük çocukların hali. Onlar gündüz ortalarda görünmüyorlar ama hava kararınca yankesicilik, hırsızlık, uyuşturucu satmaya hatta kendilerini satmaya çıkıyorlar. Bunlarla nasıl başa çıkılacak, nasıl bunlar kurtarılacak?

Okullara öğretmen gerek: Simone okuma, yazma, sayı sayma bilen herkesi toplayıp sınıfların başına koyuyor. Aynı zamanda bunları da eğitiyor. İlkokulda öğretmen olma hakkını veren sınava girmeliler. Sınıflar 70-80 kişilik. Odaların arasında duvar olarak kamıştan yapılmış bir perde var, ama kimse kimseyi rahatsız etmiyor. Bu düzeni kurduktan sonra Sör Emmanuelle ve Sör Sara Kahire'ye dönüyorlar. Birkaç zaman sonra tekrar geldiklerinde sınıfları düzenli buluyorlar. O küçük yavrular nasıl sessiz, uslu durmayı öğrenmişler. Bahçede yemek kaynıyor. Koca kazanlarda bakla veya soğanlı mercimek pişiyor, o kadar kişi doyuyor. Ama bir kötü haber: Para suyunu çekmiş, bir haftalık yiyecek var.

Hadi Emmanuelle, yine Avrupa'nın yolunu tut! Dostlarının derneğinin kapısına dayan, muhakkak Asmae bir

şey yapacaktır, hele ki Sudan'da, Güney'den 7000 çocuk daha geliyor. Televizyon ne güne duruyor? Emmanuelle bunları tüm Avrupa'ya anlatacak, zenginlerin uykusunu kaçıracaktır. Para toplamak böyle oluyor.

Paris'e gitti mi Sör Emmanuelle telefona sarılıp tüm gazetelere durumu anlatıyor. Sör Emmanuelle Dostları Merkezi'ne banka çekleri yağıyor. Asmae'de çalışanlar bunları çuval çuval götürüp bankalardan tahsil ediyor, Hartum'a gönderiyorlar. Tekrar çocuklar beslenebilecekler.

Avrupa'dan geri döndüğünde çocukları durgun buluyor. Bunlar Güney'den yeni gelenler. Gönderdiği Lego'larla oynuyorlar ama yüzler asık, sınıfta çıt çıkmıyor. Sör Emmanuelle Simone'a bu halin anormal olduğunu söylüyor. O da, "Bu çocuklar nasıl gülsünler, Güney'de yangını, ölümü gördüler, örneğin Luval'ın durumu, anasını babasını öldürmüşler, o, sık ormana kaçmış. Orada esir tacirlerinin eline düşmüş, bir köylüye satmışlar. Her gün dayak yemiş. Nihayet adamın karısı acıyıp kaçmasına izin vermiş. Onu Hartum'da yarı ölü olarak bulduk. Bu çocuk nasıl güler ki?" Sör Emmanuelle düşünüyor, futbol topunun sihrini biliyor: "Simone, sen bunlara bir top al, futbol oynasınlar." Dediği gibi de oluyor.

Okuldaki çocukların şehirde uzak ya da yakın bir akrabası varsa akşam yemeğini yedikten sonra yatmaya onun evine gidiyor. Akrabası olmayan diğer sokak çocuklarını misafir edecek birileri de bulunuyor. Fakat Sör Emmanuelle, "Sakın kapıları kapamayın, kendini hapiste hissetmesin, kendiliğinden sizde kalmak istesin" diyor. Kaçan çocuklar oluyor, ama birkaç gün sonra o eve dönüyorlar, iyi karşılanıyorlar. Kimsesi olmayan küçükler de okulun yatakhanesinde yatıyorlar, Sör Emmanuelle gezip her birini yatağında öpüyor. Yazın sıcak 45 derece, dışar-

da yatılıyor. Okula gelenlerden bazıları kendini satmış, frengi kapmış, tedavi ediliyorlar. Bir kız çocuğu da amcasında kalıyor, ama adam onu geceleri satıyormuş. Hemen okul bu duruma el koyuyor.

Sokak çocuklarından ancak bir tanesi eve dönmemiş ve öldürüldüğü duyulmuş. Bunlar seksen çocukmuş, yetmiş dokuzu kurtarılmış. Yetişkin oğlanlar okulu sevmiyorlar, kaçıyorlar. Bunları nasıl bir işe bağlamalı, sevdikleri bir işe. Çözüm Kamal'dan geliyor: Nehrin kenarında bunlara kamıştan ev yapıyor ve çiftçiliğe başlıyorlar. Aman bu işi nasıl seviyorlar! Sebzeler yetişmeye başlamış bile, meyve ağaçları da dikilmiş. Sabırla biraz büyümelerini bekliyorlar. Demek doğa ne sihirli bir çözüm yolu. İnsan ona yakın olmak istiyor, elde ettikleri bitkilerle de gurur duyuyor.

Hartum'un kuzeyinde her şey yolunda gidiyor gibi ama Sudan'ın Güney'i kan ve ateş içinde. Oraya gitme olanağı yok Sör Emmanuelle'in. Ama bir Kahire-Hartum yolculuğunda iyi bir tesadüf ona Güney yolunu da açıyor: Air France ona bedava bilet veriyor, o kez de nasıl olmuşsa birinci mevkide yolculuk ediyor. O lükse hiç alışık değil, kendini de çok iyi hissetmiyor. Kabinde iki kişiler, kendisi ve bir erkek. Birden o yolcu gelip elini tutuyor, iki yanağından öpüyor ve "Nasılsın Sör Emmanuelle?" diyor. O bu erkeği tanımıyor, hostese kim olduğunu soruyor. O da şaşırarak, "O bir bakandır, Bernard Kouchner'dir" diyor. Emmanuelle onu şimdi tanıyor, Sınır Tanımayan Doktorlar'ın kurucularından, bakan olmadan evvel geri kalmış yerlere gidip doktorluk yapan o insancıl kişi. Buraya da muhakkak yardım için geliyordur.

Hartum'a indiğinde saat sabahın üçü. Sör Emmanuelle her sabah ayine gider, ama burada kilise bulabilecek mi? Çok iyi bir tesadüf Fransız sefaretinde bir ayin olacağı-

nı öğreniyor. Doğru sefarete gidiyor. Salonda Kouchner maiyetiyle oturmuş bir şeyler içiyor. Sör Emmanuelle'i görünce onu da beraberlerinde oturmaya davet ediyor. Epey konuşuyorlar, sonra sör kalkıp "Ben şapele ayine gidiyorum, haydi siz de gelin" deyip tüm heyeti duaya götürüyor. Şapelden çıkarken Kouchner "Güney'e gidersem sizi de götürürüm" diyor. Böylece Sör Emmanuelle ve bakan oraların felaketini görüyorlar; çok kişi ölmüş ama kalanlar da açlıktan ölmek üzereler. Bakan onlara üç gün içinde yiyecek göndereceğine söz veriyor. Hakikaten de üç gün sonra helikopterler büyük miktarda gıda getiriyorlar.

Başka bir seyahatinde Hartum'da Mer Tereza'nın hastanesini geziyor. Mer Tereza Arnavut ama Kalküta'da sokaktan ölmek üzere olanları topluyor. Hiç olmazsa onlara insan gibi bir temiz yatakta, şefkatli insanların arasında ölmeyi sağlıyor. Hartum'da da bir hastane açmış. Onun Nobel ödülü büyük bir şans. Sör Emmanuelle "Maison Mourir" denilen o ölüm evini geziyor.

İçi allak bullak. Bir kara el uzanıyor, koluna yapışıyor. Adam can vermekte, korkuyor. Sör Emmanuelle ölümü bu kadar yakından görmemiş, o da korkuyor. Ama bir rahibe elinde bardakla gelip, büyük bir şefkatle ona birkaç damla içiriyor. Adam yalnız değil: Eli, Emmanuelle'in koluna bırakıyor. O da o andaki korkusundan utanıyor. Ne kadar şefkatli insanlar var, o, o şefkati o anda gösterememiş.

Yeniden Hartum'a geldiğinde 34.000 çocuğun artık aç olmadığını sevinçle görüyor. Bunu kendi derneği yapıyor. Ona para yağıyor, bazen de şöyle notlar eklenmiş oluyor: "Bu kış ancak bir odamı ısıttım, o parayı çocuklarınıza gönderiyorum." Bunu yazan 75 yaşında bir emekli.

Her zaman ona yardım eden Jean Sage, "Çocuklar tok ama hiç meyve yemiyorlar. Buna para yok" diyor. Sör Emmanuelle "Hemen Portakal Operasyonu'nu başlatırız, para gelir!" cevabını veriyor. "Sör Emmanuelle Dostları Derneği Fransa'da, Belçika'da, İsviçre'de çok iyi işliyor. 1987'de insanlara yardım için kurulan Asmae derneği de Sör Emmanuelle Dostları Derneği ile birleşmek istiyor. Neden olmasın?" Böylece daha güçlü, her yere her türlü felaketlere koşabilecek bir birlik meydana geliyor.

Sör Emmanuelle Asya'da

1972'den beri hep Afrika halkı için çalışmıştı Sör Emmanuelle. Ama şimdi Asya'dan, Beyrut'tan felaket haberleri geliyor. Orada asırlarca kardeşçe yaşamış Müslümanlar ve Hıristiyanlar birbirlerini öldürüyorlar. Sör Emmanuelle'in en sevdiği kelime "Yalla": İleri. O, facia yerine gitmeli. Kim bilir ne kadar yapılacak iş, kurtarılacak insan vardır.

Air France alana indiğinde o Ortadoğu'nun incisi, Ortadoğu'nun Paris'i denilen güzelim şehir bir yıkıntı yığını. Şehir boşalmış, kaçabilenler kaçmış, dağ köylerinde oturuyorlar.

Bir Lübnanlı aileye misafir ediliyor. Onlar şehirdeler. Kızları küçük Leyla neredeyse bir taş bebek. Ama balkondayken bir kurşun onu yere seriyor. Bu çarpışma çok feci, kardeş kardeşi öldürüyor. Halkların arasında ayrı gayrı yok. "Bunlar hep politikacıların işidir" diyor Beyrutlular. Ekim ayı ama birçok çocuk okula gitmiyor. Neden? Okullar paralı, artık herkes fakir. Eğitici damarı kabarıyor Sör Emmanuelle'in. Bu bir skandal, buna çare bulmalı. Buluyor da; Fransa'ya döndüğünde tüm medya araçları bu ha-

beri yayıyor. Sör televizyonda konuşuyor, halkın kalbini yumuşatıyor. Her Fransız bir çocuğu okutmaya söz veriyor. Öyle de oluyor. Neredeyse aralık ayı, Noel ve yılbaşı yakın. Bu fakir çocuklara kim sene sonu hediyesi düşünür ki? Herkes yiyecek, geçim peşinde. Hadi Emmanuelle, onların yüzünü ancak sen güldürürsün! Tüm Fransa'da okullarda Lübnanlı çocukların perişan hali anlatılıyor. Her çocuk cep harçlığından birkaç frank ayırsa, 25.000 çocuğa yılbaşı kolileri gönderilebilir. İyi kalpli çocuk meğerse çokmuş. Biz onları bencil zannederdik ama her talebe yardıma kalkışıyor. Böylece Beyrut'taki Müslüman ve Hıristiyan çocuklar yeni yıl hediyelerini alıyorlar.

Lübnan dönüşü bir macera: Havaalanı kullanılmaz halde, her an bombalanıyor. Tek çare gemiyle Kıbrıs'a gidip orada Air France beklemek. Allah'tan Sör Emmanuelle çok beklemiyor. Air France artık onu bedava getirip götürüyor. Sör Emmanuelle herkesin ahbabı olmuş, hem de en saygıdeğer insanlara bile "sen" diye hitap ediyor ve iki yanağından öpüyor. Bunların başında da Avrupa Topluluğu Başkanı Jacques Delors geliyor. Koyu bir sosyalist, koyu da bir Katolik. Fransa'da Sosyalist Parti'nin 2008-12 dönemindeki genel sekreteri ve 35 saatlik iş haftası yasasını kabul ettirten çalışma bakanı. Martine Aubry'nin babası. Çok alçakgönüllü biri. Sosyalistler onu cumhurbaşkanı adayı olarak göstermek istemişler. Her şeyden evvel eşine sormuş. O da böyle sorumluluk isteyen bir payeyi kabul etmemesini önermiş. Kendisinde First Lady'lik yapacak bir kuvvet hissetmemiş. Delors da bu yüksek sorumluluk taşıyan bu payeyi geri çevirmiş. Sör Emmanuelle, Delors'u Louvain Üniversitesi'nde Belçika'da tanımıştı: İkisine de orada Doctor Honoris Causa (fahri doktora) derecesi verilmişti. O zamandan beri Sör Emmanuelle, Delors ile irtibatta.

Sör Emmanuelle, Fransa Cumhurbaşkanı Jaques Chirac'la da çok dost. Ona da "sen" diye hitap ediyor. Callian'da huzurevindeyken Chirac onu ara sıra görmeye gelirmiş, doğrudan odasına gidermiş.

Sör Emmanuelle'in dostları, Filipin Adaları'nın çok kötü vaziyette olduğunu söylüyorlar. Fakirlik kol geziyor. Çocuklar sokaklarda sürünüyor. Sör Emmanuelle'in en dayanamadığı nokta çocukların eziyet çekmesi. Onlar yarının mimarları, muhakkak iyi bir şekilde yetiştirilmeliler.

Filipinler'e gittiğinde Marcos'lar başta. Ahali işsiz, aç dolaşıyor, yerli sörler ellerinden geldiği kadar yardım etmeye çalışıyorlar. Hatta hükümet kuvvetlerine karşı koymak için hayatlarını tehlikeye atıyorlar. Sör Emmanuelle yine en sevdiği nidayı atarak, "Yalla" diyerek o adalara gidiyor. Birkaç iyilikseverle okul kuruyor. Avustralyalı Notre Dame de Sion'lu sörlerin yardıma gelmelerini istiyor ama onlar şimdilik o koca denizde kaybolmuş bir adadalar. Nihayet onları buluyor. Melbourne'un şık okulundan buraya gelmişler. Bu övünülecek bir şey. Ama ne yapabilirler? Onlara yol gösteriyor, deneyimlerinden bahsediyor: Onun Mısır ve Sudan'daki kuruluşları tıkır tıkır işliyor. Mısır'da Sör Sara ve arkadaşları üç çöpçü köyünü kendinden iyi kalkındırıyorlar, idare ediyorlar. Sudan'a da yetişen yine Sör Sara, o müthiş, yorgunluk bilmeyen genç bir sör, ama laik ecnebiler de kendilerini bu insancıl işlere vermişler. Okullar ilerde ayaklarının üstünde durabilecek insan yetiştiriyor ve halen 35.000 (1986) çocuk Sör Emmanuelle Dostları Derneği'nden yemek yiyor.

Loretta Castro, Manila'da üniversite rektörü. Gündüzleri paralı talebeleri okutuyor, akşam da fakirleri, öğrenmeye susamışları. Aralarında beyaz saçlı talebeler de var. Hatta okumayı yeni öğrenip de üniversite bitirenler var.

Loretta, onu Manila'daki hapishaneye götürüyor. Orası bir cehennem. Suçluların çoğu vahşi hayvan gibi demir kafeslerde. "Parmaklıkların arasından ellerini çıkarıyorlar ve kuvvetle bizim ellerimizi sıkıyorlar. Onları insan yerine koymamız ne kadar hoşlarına gidiyor. Hapishaneden çıkacağımız zaman bir veda şarkısıdır başlıyor. Gözlerim yaşarıyor, Loretta oraya ara sıra geliyormuş. Bunu nasıl yapabiliyor? O bana onları sevdiğini söylüyor."

Sör Emmanuelle'i buranın çöplüğüne de götürüyorlar. "Bunun yanında Kahire'deki hiçbir şeydi: Koca bir dağ, hepsi çöp. İçin için yanıyor, ama üstünde çocuklar koşuyor, yiyecek ya da işe yarayacak bir şeyler bulmaya çalışıyorlar. Ama o içteki ateş bazen bir yanardağ gibi patlıyor, çoluk çocuk ne varsa yakıyor. Bu korkunç bir şey! O anda bir kamyon çöp dökecek. Yanında küçük bir çocuk koşuyor, çöpler dökülürken elindeki kancayla bir şeyler yakalamaya çalışıyor. Neredeyse o küçük çöp yığınının altında kalacak, ölecek. Kalbim sızlıyor. O kadar yapılacak iş var ki, nereden başlamalı?" diye anlatıyor kitabında. Bu kez "Bu iş galiba beni aşıyor!" diye düşünmüş. Filipinler'de tam değişim zamanında yapılıyor bu gezi, o günlerde (1986) Marcos ailesi iktidardan düşürülüyor, artık memleketin başında Corazon Aquino var, o belki bir şeyler değiştirecektir. Sonra onu Pinatubo volkanına götürüyorlar. Birkaç zaman evvel patlamış. Orada oturanlar kaçmış ama artık geri dönüyorlar; bu volkan çok sık patlıyor. Sör Emmanuelle o kül rengine bürünmüş köyü görüyor. Halk yeni evler yapmaya çalışıyor, ama paraları ancak dört duvarı çıkmaya yetiyor. Tüm evlerin tepesi açık, çatı yok. Hiç bitki yok, bu adamlar ne yiyip ne içecekler? Kimisi o külü suyla kararak küçük biblolar yapmaya çalışıyor; turistlere satacaklar ama bu ıssız yere turist gelir mi? Sör

Emmanuelle bu köylülere evlerini bitirebilmeleri için yardım göndertecek.

O gün Corazon Aquino'nun davetlisi. Ama ayakkabıları kül içinde. Bir gazete ıslatılıyor, az çok kunduralar siliniyor. İşte Sör Emmanuelle Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda. Aquino'ya erişmeden evvel ona sarayı gezdiriyorlar. İmelda Marcos'un 3400 çift ayakkabısının teşhir edildiği bir salondan geçiyor. Bunları kaçarken götürememiş. Böyle fakirliğin içinde bu kadar ayakkabı bir skandal.

Aquino'nun bürosu çok sade. Sör Emmanuelle gördüğü o çöplük yanardağından bahsediyor. Aquino bunların hepsini biliyor, ama bu işi üzerine alacak kimseyi bulamıyor: Muhakkak ki bu işten hiç para kazanılmayacak. Kim, kârsız bir işe parasını bağlar?

Sör Emmanuelle hemen Jacques Delors'u düşünüyor. O, Avrupa Topluluğu Başkanı, şu anda, çok insancıl bir adam, sırf Allah sevgisiyle bu işi başlatabilir.

Manila'da teneke mahallesi çok, halk fakir. Bir de çok zenginler var: Muhteşem villalarda oturuyorlar. Ama korkuları büyük, fakir halktan korkuyorlar. Villalar aynı semtte toplanmış. Girişte nöbet tutan polisler bu zenginlerin hayatlarını koruyorlar.

Dönüş yolunu Sör Emmanuelle bir charter'la yapıyor. Etrafta bir sürü yalnız erkek yolcu. Maalesef fakirlik her şeyi yaptırıyor: Filipinler seks turizmiyle de biliniyor. Sör etrafına kuşkuyla bakıyor. Bu çocukları nasıl kurtarmalı, daha doğrusu fakirliği nasıl geriletmeli?

Paris'e dönünce hemen Brüksel'e yöneliyor. Delors, sörü dinliyor ve hemen bir dosya hazırlatıyor. Bu iş Washington'a kadar gidiyor.

Sör Emmanuelle'in rüyaları ise o yanan çöp dağının yok olması, Filipinlilerin şeker kamışı tarlalarında çalış-

maları, küçük şirin evlerde oturmaları, çocukların okulun, üniversitenin yolunu tutmaları.

Bir gün bu rüya gerçekleşti. 1997'de Filipinliler artık düzlüğe çıkmışlardı.

Sör Emmanuelle Senegal'de

1992'de bir mektup onu Senegal'e çekiyor.

Mektup Nelly Robin'den geliyor. Sör Emmanuelle onu Kahire'den tanıyor. İdealist bir kadın: 20 yaşında, çöpçülerin evlerini yapmak için çalışmış. Şimdi 25 yaşında ve evli. Eşi, Senegal'in ikinci şehri Thies'te memur, Nelly'nin de CNRS Araştırma Merkezi'nden aldığı bursla geçiniyorlar. 1989'da bir ahbapları onları Senegal'e çağırıyor. Biliyor ki Nelly çok becerikli bir kadın. Burada fakirlik çok. Çocuklar ufak tefek şeyler çalıyorlar, açlar, hapse atılıyorlar. Orada katillerin arasında unutulup gidiyorlar. Nelly buna dayanamıyor. Tüm gayesi bu çocukları oradan kurtarıp okuma yazma öğretme, bir iş sahibi yapma. Bu kolay bir iş değil, ama sanki bu kızda şeytan tüyü var, önünde kapılar açılıyor. Az çok her istediğini elde ediyor. Ama iş çok, Sör Emmanuelle bir gelse!

Sör Emmanuelle gene Kahire'de çalışan Benoit Lambert'le Thies'e gidiyorlar. Nelly ile beraber hapishaneleri geziyorlar. O müdürü tanıyor, önünde tüm kapılar açılıyor. Çocuklar serbest, ama şimdi onları nasıl eğitmeli? İki saatlik bir tozlu yoldan ormana varıyorlar. Açıklık bir yerde ottan yapılmış koni şeklinde kulübeler bir daire oluşturmuş. Buralar çocukların kaldığı ve bir beceri öğrendiği ailelerin evleri. İçerisi tertemiz. Çocuklar mesut. Karınları doyuyor, bir de iş ediniyorlar. Herkes yan yana yerde oturuyor ve sanki bu şekilde insan sıcaklığı daha iyi anlaşılıyor.

Bir de ailelerin "iş öğrensin" diye efendilerine neredeyse sattığı çocuklar var. Bunlar onların elinde birer esir. Boylarından, güçlerinden büyük işler yapmaya mahkûmlar, üstüne bir de dayak yiyorlar. Nelly bu acımasız efendileri bulup konuşuyor. Bu kız o kadar etkileyici ki her şey yoluna giriyor, adam vicdana geliyor. Ya küçük hamallara ne demeli? Onlar da aileleri tarafından satılmış çocuklar. Sırtlarında taşıyamayacakları yükler. Bunlara çare yine gidip konuşmak ve taşıma arabaları tedarik etmek. Tabii Sör Emmanuelle'in dostları devreye giriyor, durum biraz düzeliyor, akşamları da çocuklara okuma öğretiliyor.

Samandan yapılmış bir kulübede Sör Emmanuelle bir kadına rastlıyor. Mesut bir kadın, ama fakir. Bulduğu ile yetiniyor: Her gün mallar toplandığı anda pazara gidiyor. Atılan, kalanı götürmemek için bırakılan malları topluyor. Her akşam evinde tencere kaynıyor. O kadın o kadarla yetiniyor. Onun üzerine Sör Emmanuelle tanıdığı büyük bir şahsiyeti hatırlıyor. Bu kişi Jean-Loup Dhersegoara, Washington'da Dünya Bankası'nın müdürü. Amerika'nın başşehrinde, Sör Emmanuelle onun ailesinde kalıyor. Tabii oraya para dilenmeye gitmiş. Hep de istediğini alıyor. Her sabah müdür bey onu kiliseye ayine götürüyor, sonra evlerinde muazzam bir kahvaltı.

Paris'e döndüklerinde sör onları gidip görüyor. Fransızların HLM dedikleri tipte bir dairede oturuyorlar. Bunları belediyeler dar gelirlilere kiralar. Çok sade, küçük, kirası ucuz dairelerdir. Sör şaşırıyor. Kadın da "Bize öyle büyük, pahalı bir yer lazım değil. Çocuklarımız evlendiler, iki kişi kaldık. O yüksek kira bedellerini fakirlere veriyoruz" diyerek Sör Emmanuelle'in gözlerini yaşartmış. Mesut olmak için çok az şey gerek: Rahat nefes almak, yorgun olmamak, tabiatın güzelliğinden yararlanmak galiba yeterli.

Sör Emmanuelle her zaman ufak şeylerden çok mesut olmuş, ama en çok başkalarına hizmet etmek, onlara biraz ümit vermek, doyurmak onun kalbini doldurmuştur. Hatta bir kitabının başlığında "Saadet Başkalarıdır" der, yani onlara hizmet vermek onun kalbini doldurur.

Emeklilik

Sör Emmanuelle "emeklilik" kelimesini hiç sevmez, ama ne yapmalı, bir gün yaşının ilerlediğini kabul etmeli. Mamafih kendinde hâlâ kuvvet hisseder, ama başrahibenin kaç zamandır emekliliğini alması için ısrarına dayanamaz. 1993'ün Ağustos ortasında artık manastırın çabasına yenik düşmüştür: Fransız Riviera'sında Nice arkasındaki köylerden birinde Callian'da emeklilik hayatını başlatır.

Şimdi ne yapacaktır? Hayatı bomboş. Hayır, boş değil, çünkü o kendini duaya verir. Ama bu kadar faaliyet göstermiş bir kişi başka şeyler de yapmalı. Callian Huzurevi'nde İstanbul'da tanıdığı ve çok sevdiği Sör Dilecta'ya rastlar. O iyi bir arkadaş, ama ona dua yetiyor. Aynı zamanda rahibe olmuşlardır. Bir de Sör Thecline var. O edebiyatçı ve şair. Vaktini dua ve şiir yazmakla geçiriyor. Sadece onlar olsalar iyi, ama o huzurevinde bir de yaşlı hanımlar var. Aynı masada yemek yiyorlar. Bu Asya, Afrika, Amerika gezginine Avrupa hakkında bir şeyler öğretmek istiyorlar; öyle ya 1931'den beri başka kıtalarda yaşamış. 23 yaşında Fransa'dan ayrılmış ve ancak şimdi 85 yaşında Fransa'ya oturmaya geliyor.

O ihtiyar hanımların anlattıkları hiç de iç açıcı şeyler değil. Fransa'da evlilik iflas etmiş: Gençler evlenmiyor, beraber oturuyorlar, hatta bu şekilde çocukları bile oluyor. Bunları çocuk yapmaya iten şey, kanunda bir değişiklik:

Eskiden, nikâh dışı doğan çocuk annesinin soyadını taşırdı. Bu kadınlara *fille-mère*, evlenmemiş anne derlerdi. Bu durum anne için de çocuk için de çok ayıptı, hele çocuk için: Babasız çocuk. Ama şimdi bu değişti. Baba çocuğu tanımak isterse, kabul ederse –ki bu umumiyetle böyle– o çocuk babasının ismini taşıyor. Annesinin adını taşısa da bu ayıp değil: Bazı tanınmış kişiler çocuklarının babasının kim olduğunu açıklamak istemiyorlar bile. Bu bir moda. Gençler evlenseler bile, boşanmalar çok yaygın.

Yemek boyu Sör Emmanuelle sanki bilmezmiş gibi, bunları dinlemekten bıkıyor. Elinden gelse yemekleri odasına getirtecek. Ama eli ayağı tutan herkes yemek odasına iniyor. Çöpçü arkadaşlarının anıları ona teselli. Ah, Labib, neredesin, sen ki sörün hayatını kolaylaştırmak için elinden geleni yapardın. Kamal Tadros neredesin, sen ki Sudan çocuklarını kurtarmak için işini gücünü bırakıp onların okumasıyla uğraştın. Bu anılar kalbini ısıtıyor, ama doldurmuyor. İşte o zaman kendi hayatını yazma fikri onu kurtarıyor.

O zamana kadar iki kitabı çıkmış; çok da iyi satılmış, derneğine para getirmiş. İlk kitabı *Chiffeonière Avec Les Chiffoniers* (*Çöpçülerin arasında bir çöpçü*) 1977'de çıkmış. İkincisi *La Foi Des Chiffoniers* (*Çöpçülerin inancı*) 1988'de neşredilmiş.

Şimdi *Confessions d'une Religieuse*'ni (*Bir rahibenin itirafları*) yazmak istiyor. Bunu yalnız yapabilecek mi? O ara tanıdığı, Nice'te üniversitelilerin rahibi genç Philippe Asso'dan yardımını istiyor. O da kabul ediyor: Emmanuelle yazıyor o da gözden geçiriyor. Herhalde tashih edilecek bir şey bulmuyor, çünkü bizim sör de sonradan üniversite bitiren biri. Kitap ilerliyor ama arada başka kitapları da çıkıyor.

İyi satan bir yazar olduğunu anlayan Flammarion yayınevi onun birçok kitabını bastı. Fakat Sör Emmanuelle'in kendine güveni yok, üslubunun çok klasik, çok modası geçmiş olduğunu hissediyor, onun için birçok eserini Marlene Tununga gibi gazetecilerle beraber yazıyor, onlara tashih ettiriyor. Herhalde hakkı da var, çünkü yazılarını gözden geçiren Philippe Asso, bir parçanın yanına 20. asır başından kalmış bir ilkokul hocası gibi yazmışsınız diye not düşmüş.

Bir Rahibenin İtirafları'nda çok gerçekçi olmak istiyor sör, ama bundan da çekiniyor; o yüzden bu uzun itiraflarının ölümünden hemen sonra çıkmasını istiyor. Chateaubriand da buna benzer bir eser yazmıştı: *Memoires d'outretombe*. Ancak bu anılar yazarın sağlığında tefrika edilmiş. Belki de yazar zaruretten dolayı hatıralarını gününden evvel satmıştı. Sör Emmanuelle ise tam kararlı. Eser bitmiş, basılmış ama Flammarion onun arzusunu yerine getirdi. Ölümünün hemen ertesinde 2008'de Ekim sonu bir gün eser tüm kitapçılara dağıtıldı. 1996'da kızlarının ısrarıyla İstanbul'a geldiğinde galiba bu uzun çalışmaya yeni başlamıştı ki bize, "İtiraflarımı yazmak istiyorum" demişti. Ben de 18. asırda ansiklopedi yazarı Denis Diderot'nun buna benzer bir eseri olduğundan, "Aman onunkine benzer bir başlık seçmeyin" demiştim.

Sör Emmanuelle 20 Ocak 1996'daki buluşmamızda bir de Notre Dame de Sion'un 1905'ten 1939'a kadar başında bulunan Mère Elvira hakkında bir şeyler yazmak istediğini söylemişti. Hatta okulun en eskilerinden olan benden onun hakkında bilgiler istedi. Ben Mère Elvira'yı 1931'de, yedi yaşımdayken tanımıştım. Gölgesi ağır biriydi, neredeyse ondan korkardım. Her hafta bizim ilerlememizi görmek için gelirdi. Yüzü fazla gülmezdi. Büyük okula geçtiğimde de onun tutuculuğundan ürkerdim: Bize

şato hayatı yaşatırdı. Ama bu İkinci Dünya Harbi'nden evveldi, iyi aile çocukları büyüklere daha reverans yaparlardı. Ben bunlara alışmamıştım. Bir gün elimde bir sürü defterle merdivenden inerken Mère Elvira'nın konuşma odasından çıktığını gördüm. Bu oda merdivenin tam karşısındaydı. Ne yapacağımı şaşırdım. Başımla bir selam verdim ve elimdekileri tashih edilecek vazifelerin yanına götürüp masaya bıraktım. Biliyordum, reverans yapmalıydım, ama bu yükle nasıl olurdu, tahmin edemedim. Ben sınıfa dönmeden haber sınıf hocasına gitmişti. Herhangi bir talebeyi müdür belki tanımayabilirdi, ama ben her ay birinci oluyordum ve gidip onun elinden sırmalı baretimi alıyordum; onu göğsüme takardım ve herkes bunu bilirdi: Ben yüzü az gülen o müdürden korkardım. Ama çok iyilik yaptığını da söylerlerdi. Anneme bile bazı işlerimizi takip etmesi için kendi avukatını tavsiye etmişti.

Sınıfımda bir Rus asıllı kız, Viktorya Supronova okuyordu. O, okulun çocuğuydu. Yatılıydı, ailesi yoktu, yazlarını da Dar-el Salam'da geçirirdi. Ablası Galya da, okulumuzda büyümüş, o sene bakaloryasını almıştı. O da okulun çocuğuydu. Herhalde Rus Devrimi'nden kaçanların çocuklarıydılar, ama hiçbir zaman cüret edip de ailesine ne olduğunu Viktorya'ya soramamıştım.

Onlar gibi birkaç Rus ailenin kızları da Notre Dame de Sion'da bedava okumuşlar. Sokolova ailesini ben bilirdim. Bunlar üç kız kardeş; Aleksandra, Şuça, Tatyana. Sonradan Tatyana Prof. Berna Moran'la evlendi ve uzun bir ömür sürdü.

Ben okuldayken birçok yaşlı ve eski talebelerden zaruretten olanları Ölçek Sokağı'nın arkasındaki Çimen Sokak'taki evlerde parasız otururlar, öğlenleri de sefertaslarıyla Dame de Sion'un mutfağından günlük yemeklerini alırlardı.

Mère Elvira Şubat 1939'da öldükten sonra tüm bunlar mazi oldu. Sör Emmanuelle'e bunları anlattım. Ama anladığım kadarıyla, bu kitabı yazmadı ya da yazmaya vakit bulamadı.

1996'da geldiğinde bir de onun hakkında yeni yazdığım notları verdik. Ben onları Fransız televizyonu TV5'te gördüğüm Bernard Pivot'ya bir cevap olarak yazmıştım. O televizyonda her hafta yayımlanan *Bouillon de Culture* diye bir programı vardı. Bu "Kültür Çorbası"nda bir veya iki kişinin eserini tanıtır, onlarla söyleşi yapardı. Bir gece karşımda Sör Emmanuelle'i gördüm, Bernard Pivot onun çöpçüler hakkında yazdığı kitabı tanıtıyordu. Bir ara bana alaylı gelen bir tavırla "E, 62 yaşına kadar ne yaptınız ki!" dedi. Sör Emmanuelle irkildi "Ne mi yaptım, genç kızları eğittim!" dedi. Ama ben isterdim ki Türk kızlarının sosyal işlere ne kadar eğilimli olduklarını, fakirleri ne kadar sevdiklerini, nasıl onların yardımına koştuklarını anlatsın, nasıl ki çoğu zaman birçok yerde dediği gibi, "Ben hiçbir yerde Türk kızları gibi yardımsever gençlere rastlamadım". Bunları Tunuslu talebelerinden bahsederken, Mısırlı talebelerinden bahsederken söyler. Tabii ki kalbi İstanbul'da kalmıştı. Ama onu, hayatlarının sonuna kadar etkilemiş olduğu kızları da hiç unutmamışlardı. Eline verdiğim yazıyı hocam okumuş, sevmiş, kalbi ısınmış, böyle yazdığım için o kadar etkilenmiş ki bu yazımı bir sinema prodüktörü kadına vermiş. O da çok sevmiş, Sör Emmanuelle hakkında bir film yapmak istiyormuş, bu malzemeyi de kullanabilmek için benden izin istiyormuş.

Bu beklenmedik haber çok hoşuma gitti. Bana o yapımcının ismini ve adresini gönderdi, ben de yazdım, tüm izinleri verdim.

Ama bu istek sonradan ne oldu bilmem. 1998 yılbaşı tebrikinde film projesinin yavaş yavaş olgunlaştığını söylüyordu.

04/08/1996

Yazdıkları şu:

Size ve anılarını sana anlatanlara çok teşekkür ederim. Bu anıları olanlara çok teşekkür ederim.

Ben bu yazıyı bir film yapımcısına gösterdim. Çok hoşuna gitti. Bir film yapmak istiyor. Sizi okuyunca kalbim ısındı, bu gençliğimizin anıları beni ısıttı.

Tüm kalbimle hepinizi öperim.

Sör Emmanuelle

27/08/1996

Sevgili Liji,

"Sör Emmanuelle, Eğitmen" yazınız Annabelle Cayrol diye birini ilgilendirdi. Bir film yapmak istiyor. Benden bir fotokopi istedi. Siz ona gönderebilir misiniz?

Adres: Mme Cayrol, 6,
Cerisoles Sokağı.
75008 Paris.

Size teşekkür ederim. Tüm eski talebelerime selamlar, hele size çok yardımı dokunan İlgün'e.

Sizin Sör Emmanuelle'iniz.

Yeni bir hayat

Sör Emmanuelle, Callian Huzurevi'ne çekileli telefon durmadan çalıyor. Boyuna onu görmek isteyenler geliyor. Oradaki emekli sörlerin başı neredeyse bir hapishane bek-

çisi; gelenlere sörü göstermiyor, telefonlara kendisi cevap veriyor. Sör Emmanuelle resmen inzivaya çekilmiş, ama bu onun mizacına hiç uygun değil. Sonunda Philippe Asso ve Sör Emmanuelle Dostları Derneği'nin üyeleri toplantı yapıyorlar ve başrahibeye bu faal kadından yararlanacak birçok kişi olabileceğini kabul ettiriyorlar.

Hocasını Callian'da bilen İlgün artık onu sık sık görmek istiyor. Çikolatayı çok sevdiğini biliyor. Çöpçülerin ve Sudan'daki aç çocukların arasında uzun zaman çikolata yememiştir. Oralarda yediği sadece *ful*, yani kara bakla, fakirlerin günlük gıdası.

İlgün bir gün Nice'te hocasını görecek ama Var vilayetinin bu küçük köyüne galiba hiç vasıta yok. Belki sabah akşam bir otobüs oradan geçiyordur, ama onu da İlgün bilmiyor.

Sabahtan bir taksiciyle pazarlık yapıyor. Adam 2000 frank istiyor. Büyük para. İlgün, Sör Emmanuelle'e gittiğini söylüyor. Adamın adı François "Sör Emmanuelle'i tanıyorum, onun için sizi 1500 franga götürürüm" diyor. İlgün bunu Sör Emmanuelle'e anlatıyor, bana da anlattı.

Şimdi her gelen onu görebiliyor. Hapis hayatı bitti. O duada kuvvet buluyor, ama daha fazla hareket kadını. Herkesin imdadına koşmak ona kuvvet veriyor. Böyle birini nasıl hapsedersiniz? Neyse ki bu ihtiyacını bakımevinin başındaki kişi anlıyor, hem kendisi için hem de etrafındaki yararlanacak kişiler için.

İlk ilgilendiği kesim "Paola'nın Dostları" SDF'ler, yani evsiz barksız sokakta yatıp kalkanlar. Paola'nın Dostları'nın peşinden Sör Emmanuelle Fréjus'e kadar gidiyor. Bu da Var ilinin bir küçük şehri, Callian'dan çok uzak değil, ama haftada üç gün orada kalabilmesi için dernek ona Fréjus'te bir oda veriyor. İşte Sör Emmanuelle

yine manastırın dışında. Ona duvarlar dar geliyor, iyi ki etrafında anlayışlı kişiler var.

Bir grup evsiz, boş bırakılmış bir evde yatıp kalkıyor; kadınlı erkekli, epey çoklar. Aralarından 28 yaşındaki bir genç kısık sesle hayatını anlatıyor: Fakir bir ailenin oğlu. Bir gün annesi her zaman dövülmekten usanıyor ve babasının göğsüne bir bıçak saplıyor. Adam ölüyor, anne de hapse giriyor, çocuk ortada kalıyor. Başka bir gencin hikâyesi de az çok buna benziyor: Baba her gün eve sarhoş gelip karısını, çocuklarını dövüyor; çok da fakirler, ekmek parası alkole gidiyor. Bir gün kadın küçük kız kardeşini ve oğlunu alarak evden kaçıyor. Ama yaşamak gerek: Her akşam odalarında başka bir erkek. Çocuklar buna dayanıyorlar, ama bir gün annesinin dostu bunu pataklayıp sokağa atıyor. Çocuk 15 yaşında, üstünde de ancak bir gömlek ve bir de pantolon var. Bunları işittikçe Sör Emmanuelle'in içi kan ağlıyor: Böyle bir ortamda hiç bulunmamıştı ve bunlar Fransız; kendi kan kardeşleri.

Kaderleri sokaklarda sürünmek, iş peşinde koşmak; bulamayınca, yaşamak için bazen küçük şeyler çalmak. Biraz para bulunca da bu berbat hayatı unutmak için içmek. Sokak gençlerine en çok dokunan da herkes tarafından itilmek, kuşkulu gözlerle onlara bakılması.

Sör Emmanuelle onlara normal bir insan görünümü vermek istiyor. Artık tıraş oluyorlar, derneğin gönderdiği temiz elbiseleri onlara giydirmek çok da kolay olmuyor, ama en zoru geceleri şu şarabı kestirmek. Alkolle hallerini unutuyorlar, bir başka hayatta yaşıyorlar.

Sevildiklerini, insan olarak kabul edildiklerini hissedince normal bir görünüm almaya çalışıyorlar ama onlara alkolü, uyuşturucuyu bıraktırmak çok zor. Bu şekilde yaşanan acı günlerin sonunda bir kaldırım kenarında, bir

sokak köpeği gibi, son anda yanlarında ellerini tutacak kimse olmadan ölüyorlar. İşte Tony'nin sonu da böyle olmuş. Onu hastaneye götürmüşler. "Beni çağırdılar. Tabutu daha kapanmamış, kapağı açıktı, sanki kapamak için beni beklemişler. Artık ona hiçbir şey yapamaz, hiçbir şey veremezdim. Eğilip o gencecik alnından öptüm. Sonra kapak kapandı. İşte o ara bu gençleri kurtaracağıma söz verdim" der Sör Emmanuelle.

Sör Emmanuelle, verecek hiçbir şeyi olmazsa sevgisini verir, bir öpücük verir: 1996'da İstanbul'a gelişinde pazar günü Notre Dame de Sion'un yanındaki kiliseye pazar ayinine gitmiş. Saat 11.00 ayinine çok insan gelir ve senelerden beri o saatte dış kapının yanında oturan bir Çingene kadın vardır. Gelenler onu tanır, ekseriyetle birkaç kuruş verirler. Sör Emmanuelle ayinden çıkarken onu görmüş, cebinde para yok. Sörün sevgisinden başka vereceği bir şey yok. O uzun boyuyla eğiliyor ve kadının yanağından öpüyor. Bunu bize kendisi anlattı. Rahibe olurken fakirlik yemini de ederler, bu çok eskiden beri var. Tabii bugün bu durum çok değişmiştir. Her sörün kazandığı para ya da emeklilik aylığı kendi cebinde artık.

1996'dan sonra bağlarımız daha da pekişti: İlgün sık sık onu görmeye gidiyor, ama o eskisi gibi kâh Callian'da kâh başka bir yerde. Bu arada filmle ilgili bir gelişme olmuyor, Sör Emmanuelle de ne olduğunu bilmiyor ama anlaşılan bu yapımla çok da ilgilenmiyor. Bence yanlış yapıyor. Eminim sinemalarda gösterilse derneğe para akar. Film işine canı sıkılan İlgün bir gün, "Film olmadı bari şu yazı kaybolmasın" deyip Paris'teki derneğe gidiyor. El yazımı oraya bırakıyor. Arşive koyuyorlar. Mucizevi bir tesadüf o gün Sör Emmanuelle de Paris'e geliyor. O anda Nice-Paris uçağında. O yaşta yalnız yolculuk yapıyor.

Televizyonda konuşacak. İlgün'e randevu veriyorlar ve o akşam gidip hocasını 7. Daire'deki Sèvres Sokağı'ndaki bir otelde buluyor. Paris'e gelince Dame de Sion'un Notre Dame des Champs'taki binasında kalmaması düşündürücü. Acaba Paris'tekiler onun böyle gezmesini onaylamıyorlar mıydı? O otel rahibe ve rahiplerin kaldığı bir yer. Orada Sör Emmanuelle'in daimi bir odası var. Odayı Paris Piskoposluğu ona ayırmış.

İlgün hocasını buluyor. O iyi, sadece biraz daha topallıyor. Saat yedi, tam akşam yemeği saati. Beraber sokağa çıkıyorlar, ama nerede bir lokanta bulabileceklerini bilmiyorlar. İlgün, bir genç kızı durdurup soruyor. Birden kız sörün boynuna sarılır, öper, nasıl olduğunu sorar. İlgün şaşırır. Kız, "Niye şaşırdınız ki, Fransa'da belki de tüm dünyada Sör Emmanuelle'i tanımayan yok. Neler yaptığını biliyoruz, onu televizyonda izliyoruz" der. Yemekten sonra daha hava kararmadan sör oteline dönmek ister. İlgün onu götürür; odası çok sade, yatak, bir masa ve birkaç sandalye. Oturup konuşurlar. Saat dokuza doğru sör yatmak ister: "Geceliğimi giydirirsen iyi olur, hele çoraplarımı çok zorlukla çıkarıyorum, onları da sıyır" der. Onu yatırıp ışığı da söndürdükten sonra İlgün "anne"sini bırakıp otelden ayrılır. İlgün İstanbul'a döndüğünde hemen bana bunları anlattı, ben de çok memnun oldum.

Sör Emmanuelle'i tanımayan yok, bu doğru. 2000 senesinin ilk pazarının o saatini Fransız televizyonu TV5'in eğlence organizatörü Michel Drucker Sör Emmanuelle'e ayırmıştı. Saat diyorum, kuşak demem gerek, çünkü bu gösteri en azından iki saat sürüyor. Sör Emmanuelle 91 yaşında ancak Kasım ayında 92'yi dolduracak. Aklı başında, tüm sevdiği kişileri etrafında istiyor. Çocuklara hitap eden şarkılarıyla tanınan Chantal Goya'dan tutun da

Jacques Delors'a kadar tüm sevdikleri gelip onunla sohbet ettiler. Ben bu gösteriyi videoya çektim, şimdi de bir DVD yapıldı, tüm sevenlerine dağıttım, ilk olarak İlgün'e.

İlgün benim ilk talebem olmuştu, ama ondan sonra ben onu kaybetmiştim. 1970'lerde, Notre Dame de Sion'da Fransız Edebiyatı hocalığına başladığımda bir velilerle konuşma gününde İlgün'ü karşımda gördüm. "Hocam!" diye sarıldı öptü. Meğerse lise II'den çok sevdiğim, akıllı, çalışkan ve terbiyeli Zekiye Sengir'in annesiymiş. Paris'te okuduktan sonra yine Paris'te doktora yapmış bir hukukçunun eşiymiş. Bir oğlu, bir kızı varmış. Bana Sör Emmanuelle hakkında en son haberleri o verdi. Her zaman yazıştıklarını, hiç onu kaybetmediğini, hatta birkaç gün çöpçüler köyüne gitmek istediğini söyledi. Ama buna Sör Emmanuelle razı olmamış. O günden sonra ben İlgün'ü kaybetmedim, her zaman haberleşiyoruz. Bu yan bilgilerden sonra Sör Emmanuelle'e dönelim. Tony'nin ölümü onun için yeni bir atılım kaynağı. Bu evsiz barksızlara kalabilecekleri bir yer bulmalı. Ama Var ilindeki kasabalardan hiçbiri böyle bir bina vermek istemiyor. Bu gençlerden korkuyorlar. O ara bir de işten atılanların problemi çıktı. İş bulmak zor, hiçbir diplomaları yok, bunlar bir gün umutsuzluğa kapılıp çareyi alkolde veya esrarda arayacaklar: Hiç olmazsa birkaç saat ümitsizliklerini unutacaklar, bir gün de Tony gibi fazla uyuşturucudan dolayı bir kaldırımın üstünde ölecekler. Muhakkak bunlara bir beceri kazandırmalı. Allah'tan Var ilinin vali yardımcısı da bu işle uğraşıyor: "Bir yerde bir çiftlik kurmayı düşünüyoruz. Bu kolay olmuyor, hiçbir köy böyle gençleri sınırlarının içinde istemiyor." Neyse böyle bir yer bulundu. Bir sene boyunca gençler türlü işlerle uğraşacaklar. Ondan sonra onlara bir yeterlilik diploması verilecek ve çiftlik işlerinde yer bulacaklar. Böyle de

oldu. Ama para kimden? Sör Emmanuelle'in derneğinden. Fransa, Belçika, İsviçre dernekleri sörü konferanslar için istiyorlar: Radyoda, televizyonda konuşuyor. Gençlerin toplantılarına gidip konuşuyor ve ne kadar iyilik yapmak isteyen genç olduğuna da seviniyor. Bir ara huzurevinin hanımlarından dolayı neredeyse ümitsizliğe düşmüştü. Hayır, gençlikte iş var, yardıma nasıl da koşuyorlar. Sör Emmanuelle de şehirden şehire koşuyor, neredeyse huzurevinde hiç bulunmuyor. Ama başrahibe ona bir rahibe olduğunu hatırlatmak istiyor. Emmanuelle 95 yaşında, hâlâ bir genç gibi neredeyse Avrupa'yı dolaşıyor, son olarak Avusturya'dan onu istemişler, oraya da gidiyor. Kendisi de azgın, durmak bilmeyen bir ata benzetiyor kendini. Kuvveti var ama bir rahibe ara sıra rahibe kardeşlerinin yanına da dönmeli. Ve Emmanuelle, Callian'a dönüyor.

Fakat Sör Emmanuelle bir şeyler yapmadan uzun zaman oturabilir mi? Zaten dış dünyadakiler onu rahat bırakmazlar, her zaman ondan isteyecekleri bir şey olur. Bir gün, Paris'in başpiskoposu, oranın en büyük katedrali Notre Dame de Paris'de "mutluluk" hakkında bir konferans vermesini istiyor. Bu, sörün çok hoşuna gidiyor. O ki kitabının başlığı olarak "Mutluluk Öbürleridir" demişti: Başkalarına hizmet ederek o mutlu oluyordu. Bende "Mutluluk" hakkında bir kaset olduğunu işitmiş. Bu kaset sırf bir eğlence olarak doldurulmuştu: O ara kızım Deniz'e bir teyp almıştık, o da eve her gelenden konuşmasını istiyordu. Bir gün lisedeki felsefe hocam Pierre Dubois geldi. Ondan da konuşmasını istedi. O da tam felsefe olarak mutluluktan konuştu, ama ona göre, yani bir filozofa göre mutluluk hayatla bir denge kurmaya bağlıydı ve bu denge her zaman bozulmaya mahkûm, her an ayarlanması gereken bir histi.

Ben kaseti Callian'a gönderdim, ama eminim ki felsefi bir mutluluk tarifini beğenmemiştir, çünkü o her an başkalarına yardım ederek mutluluğu bulmuştu. Evet, onun için mutluluk başkalarını mutlu etmek, bunun için çabalamaktır.

Callian'a döndüğünde bu para toplama hırsı içinde kendini kaybettiğini hissediyor. Para hırsı fakirlerin yaşaması için, ama ona yapılan davetler, taltifler çok da hoşuna gidiyor. Bankası gidip gezdikçe paraların geldiği haberini veriyor. Dünyevi hali iyi, ama artık yolculuğa hazırlanmalı. Onsuz da her şey iyi yürüyeceğe benziyor.

Gelecek emniyet altında

Bunu bilmek Sör Emmanuelle'i rahatlatıyor.

1997'de Kahire'ye gidiyor. Kendisi 89 yaşında. Bir kız lisesi kapılarını yeni açıyor. Talebeler iradeli, son sınıfa kadar okuyacaklar. Kararları iş kadını olmak.

Sör sırayla çöpçü köyünün sokaklarında yürüyor. Nerede o çöp yığınları, o tenekeden, sacdan evler: Şimdi her yer tertemiz. Çöpler, kompost fabrikasına gidiyor, evlerse tuğladan yapılmış, hatta balkonlarında çiçekleri bile var. Yirmi beş senede burası bir cennet olmuş. Çöpçülerin eşleri neredeyse özgürlüklerine kavuşmuşlar: Hayatlarını kazanıyorlar, dikiş atölyesinde, halı tezgâhlarında çalışıyorlar.

Artık Sör Emmanuelle emin, o öldükten sonra bu düzen gelişerek her zaman daha iyiye doğru devam edecek. Başta Sör Sara var, çok kararlı ve dirayetli bir kadın.

Kahire'den Hartum'a uçuyor. Kamal onu alandan alıp cipine bindiriyor: Köy okullarında okuyanlar resmi sınavları kazanıyorlar. Nerede o aç ve çelimsiz çocuklar. Hepsi güçlü kuvvetli, iyi beslenen gençler, geleceğin büyükleri.

Sör Emmanuelle'in kalbi sevinçle doluyor: Ektiği ekinler çoktan filiz vermiş.

Oradan Kamal'la köy çiftliklerine gidiyorlar. Orada her türlü sebze ve meyve yetişiyor, şehirde satılıyor. İnek sütü herkese yetiyor, üstelik de peynir yapılıyor. Çok güzel bir peynir. Fransız olarak Sör Emmanuelle peynirden anlar. Bunları tattıktan sonra her şeyin mükemmel vaziyette geliştiğine karar veriyor. Tüm bunlar o iyi kalpli Kamal'ın eseri: İşini bırakıp o iskelet gibi zayıf çocuklarla uğraşmasaydı, bunların hiçbiri meydana gelemezdi.

Callian'a dönüşünde yeni haberler Sör Emmanuelle'i bekliyor: Brüksel'deki dernek Sudan'ın güneyindeki Harop bölgesinde. Orada kabileler birbirini kırıyor. Bunlar çoğunlukla din ayrılığı savaşları.

Paris derneğinden başka haberler geliyor: Dernek Hartum'un güneyinde Piskopos Paride Taban'la irtibata geçmiş. Onu tanıyanlar "dünyanın en korkusuz adamı" diyorlar. Kendisi Torit şehrinde bulunuyor. Kıtlık zamanında hem Hıristiyanlara hem Müslümanlara yiyecek temin ediyor. Neticesi; sık sık ya bir taraf ya öbür taraftakiler onu hain olarak hapse atıyorlar. Düşmanları besleyen bir hain.

Çıkınca kimseyi dinlemeyip kendi bildiği gibi sıkıntıda olanlara yardım ediyor. Onun için insanlar aynıdır, onları ne kabile, ne renk, ne din ayırabilir. Eziyet çekene yardım haktır.

Belçika'daki Sör Emmanuelle Dostları'ndan Pierre Gohot, sık sık Torit'e gidiyor. Yiyecek götürüyor. Onu ne su taşkınları, ne din harpleri korkutuyor. Tüm amacı açları doyurmak. Bunlar en başta çocuklar. Fransa, Sör Emmanuelle Dostları da birleşince yardım çok etkili oluyor. Sör Emmanuelle ahbabı Bakan Bernard Kouchner'i yardıma çağırıyor. O da o kadar işinin içinde Sudan'a

gelecek vakit buluyor. Amaç yiyecek temin etmek. Fransız televizyonu o bakanı pirinç çuvalları taşırken gösterdi. Bazıları onu tebrik etti, bazıları da gösteriş yapıyor, dedi. Ama Kouchner kendini açlara ve en fazla çocuklara adamış biri. Artık karınları tok, o küçük Sudanlılar okuma yazma öğreniyorlar. Bunlar eğitici ruhlu Sör Emmanuelle'in istediği şey: Çocuğu doyur, ama aynı zamanda aklını geliştir. Okusun, ilerde kendi ekmeğini kazanabilir kişi olsun.

Tüm dünyada Bernard Kouchner ve Sör Emmanuelle 60.000 çocuğu doyuruyor, okutuyor ve sokak tehlikelerinden, satılmaktan, vücutlarını satmaktan kurtarıyorlar. Bunları gören Sör Emmanuelle, Callian'daki emeklilik hayatından memnun.

Sene 1998. Sör Emmanuelle 90 yaşında. Sör Emmanuelle Dostları'ndan bir ekip onu Burkina Faso'ya sürüklüyor. Bu memleket en fakirlerden. Kilometrelerce gidiyorlar, bir tek ekili alan yok. Her yeri çalılıklar bürümüş, tahtadan bir sabanla bu kuru toprakları sürmek imkânsız: Yazın ısı 40-50 derece. Yağmur mevsiminde acele biraz sorgo ekiliyor. İşte tüm yıl Burkinalıların yiyeceği bu.

AIDS hastalığı yaygın. Hastalar evlerinden kovuluyorlar. Yiyecek peşinde yollarda dolaşıyorlar. Bu hastalığa karşı aspirin kullanıyorlar, başka ilaçları yok. Sör Emmanuelle'in derneği, oraya yardım için giden Marie Laure Frison'un yaptıklarını destekliyor. Bu kadın hiçbir şeyden korkmuyor. Hastalara bakıyor, sokak çocuklarını toplayıp yediriyor ve okutuyor. Sör Emmanuelle onu derneğin desteğiyle yeni yaptırılan modern dispanserin önünde buluyor. Bu kadın sanki sevinç saçıyor. İki sınıf açmış, oraya iki-yedi yaş arası çocuklar alınıyor. Bol beslenme hemen anlaşılıyor.

Derneğin iki amacı var: Biri bir ziraat okulu açmak. Buna Jacques Dalors yardım ediyor. Öbürü de AIDS'i geriletmek, onun başına da Bernard Kouchner geçiyor. O bir hekim, seneler evvel Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü'nü kurmuş: Eskiden rahipler ıssız yerlere gidip hastalara, cüzzamlılara ümit götürürlerdi. 20. asrın sonunda tüm dünya, hele tahsilli insanlar geri kalmış memleketlere yardıma koşuyorlar. Bu doktorlar da fakirlere şifa götürüyorlardı.

Doksan yaşındaki Sör Emmanuelle bu yorucu seyahati çok da güzel yapıyor. Bunları gördükten sonra yüreği rahat köşesine çekilecek, eğer başka bir olay onu tekrar yollara düşürmezse.

Yolun sonuna doğru

Karşı sahil görünmez, ama gemimizin ne zaman oraya uğrayacağı belli değil. "Ben her şeyden elimi eteğimi çekmişim, kendimi duaya vermişim, ama 2005'e kadar kendimi hiç yaşlı hissetmiyordum" der Sör Emmanuelle. "Yaşlı bir kadınım, ama kuvvetim hâlâ az çok yerinde, aklım başımda, bir emekli yaşamını kabul edemiyorum" diye devam eder. Evet, o bu hareketsizliği kabul edemiyor. Zaten onu rahat da bırakmıyorlar, oraya buraya çağırıyorlar.

2005'te Paris'te ayaktayken feci bir sancı onu yere seriyor. Kendini kaybediyor, ama etrafındakilerin de "Çabuk, komaya giriyor!" dediğini işitiyor. Acaba ölüm bu mu? Hayır, bu ölüm değilmiş, ama bir küçücük taş parçasının safra kesesi kanalına girmesinden meydana gelmiş o dayanılmaz sancı.

Emmanuelle hayata kolayca dönüyor, ama hiçbir şey artık eskisi gibi değil: Her şey için başkalarının yardımına

muhtaç, hatta yavaş yavaş tekerlekli sandalyeden kalkamaz oluyor. Hayatı artık sandalyesinden koltuğa, oradan da yatağa gitmekle geçiyor. İçi kaynayan bu kadın için bu hal zor. Kuvveti duada buluyor. Elinden dua tespihi eksik olmuyor. Bunu ona Lourdes kasabasında Papa II. Jean-Paul vermişti. Lourdes bir hac yeri, Meryem Ana'nın küçük bir kız çocuğuna göründüğü yer.

İlk Fransa gezimi anlatırken Lourdes'ten bahsetmiştim. Papa da parkinsonlu olmasına rağmen oraya gelmişti. Sör Emmanuelle de oradaydı, herhalde papayı görmeye ve konuşmaya gelmişti. O gün papa iki dizi üstünde dua etmek istemiş, ama düşer gibi olmuş, onu hemen oturtmuşlar, buna Sör Emmanuelle şahit olmuş. O da söre çıkarıp bir dua tespihi vermiş. Allah'a ve Meryem Ana'ya dua ederek tespih çekilir ve Meryem Ana duasında, "Sen bizim için Allaha dua et, şimdi ve ölüm anında" denir. Sör Emmanuelle bu duayı çok seviyor, ölümü artık çok yakın diye biliyor, kendisi 97 yaşında. Bütün gün tespih elinden düşmüyor. İşini bitirmiş ve emin ellere teslim etmiş olmanın rahatlığı içinde. Callian Mezarlığı'nda yerini bile seçmiş. Artık hazır. Allah'ın rahmetine kavuşmayı bekliyor. Aklı başında. *Bir Rahibenin İtirafları* daha bitmemiş, Phillippe Asso'yla yazmaya devam ediyor.

"Anne"sini bu halde bilen İlgün, neredeyse her sene gidip onu görüyor. Çikolata götürmeyi de ihmal etmiyor. Son gidişi 3 Ekim 2008. Şeker bayramı. İlgün'ün dünürü Nice'e gidiyor, onu da yanında istiyor. İlgün de bu seyahate seve seve gidiyor, maksadı Callian'a kadar uzanıp annesi Sör Emmanuelle'i görmek. O vesileyle de benim arkadaşımı, rahibelik adı Sör Paule-Noelle olan Ines Zelich'i de görmüş. Türkçe konuşmuşlar, Sör Emmanuelle'den bahsetmişler, anıları yâd etmişler. İlgün, Sör Emmanuelle'i

İlgün, Sör Emmanuelle'e yaptığı son ziyarette.

iyi görüyor. Koltuğunda oturuyor, zor nefes aldığından burnuna giden bir boru gece gündüz oksijen veriyor. Ama aklı başında. İlgün'le eski günlerden konuşuyorlar; Adana'dan ayda bir gelen babasıyla konuştukları hâlâ hatırında, bunları İlgün'e anlatıyor. Talebelerini soruyor. Ne yazık ki Olcay'ı kaybettik. Tekrar İlgün'e Türk kızlarının ne kadar fakir sever, sosyal işlere dönük, yardıma hazır olduklarını tekrarlıyor. Bunu ne Tunus'ta ne Mısır'da bulabildiğini ve çok üzüldüğünü tekrarlıyor. Ben de bunları tekrar İlgün'den işitince göğsüm kabardı. Başkalarına dönük yardımsever gençlerimiz var.

Dönüşünde İlgün beni gördü, Sör Emmanuelle ile beraber çekilmiş resimlerini getirdi. Çok mutlu oldum.

Sör Emmanuelle'in 100. yaş günü, Paris'te UNESCO binasında 18 Kasım 2008'de kutlanacaktı. UNESCO ona muazzam bir yaş günü kutlaması yapacaktı. Paris'e

gidecek diye seviniyordu. Sör Emmanuelle, İlgün'ü de o kutlamada görmek istemişti. Nasıl davet edilmesin, o ki çöplüğe gidip annesine yardım etmeyi bile teklif etmişti. Ben buna şaşınca –çünkü İlgün evli ve iki çocuk annesiydi– "Hocam, ben de istedim ki o büyük işte bir nebze tuzum bulunsun" dedi. İşte İlgün böyle sadık, kendine ayakta durma kuvveti veren hocasını unutmayan biri. Doksan dokuz yaşındaki sörü Paris'e Ines götürecekti. Ines huzurevinin başıydı, hemşireydi, çok da bilgili bir hemşire, talebeler yetiştirmişti, ama yalnız başına böyle bir yaşlıyı Paris'e götürmekten korkuyordu. Bu seyahatten korktuğunu yazmıştı bana. Acaba, bu son uçak yolculuğunu sağ salim yapabilecek miydi?

Ne yazık ki Sör Emmanuelle, İlgün'ü gördükten yirmi gün sonra bu fani dünyaya gözlerini kapadı. Ölümden korkuyordu, ağrı çekmekten, nefes alamamaktan korkuyordu. Muhakkak ki Allah'a onu bunlardan uzak tutması için yalvarıyordu. Öyle de oldu. Sör Emmanuelle uykusunda o kadar sevdiği Allah'ına kavuştu.

O öldü, Avrupa'da yer yerinden oynadı: Tüm televizyonlar bu haberi dünyaya duyurdu.

Ertesi gün basımevi Flammarion *Bir Rahibenin İtirafları*'nı tüm kitapçılara gönderdi. Eser kapışıldı. Bana bir ahbap, kitabı Paris'ten hemen getirdi. O, Callian'ın mütevazı mezarlığına gömüldü ama 25 Ekim'de Paris'in en büyük katedrali Notre Dame de Paris'de bir ayin yapıldı. Cumhurbaşkanı Sarkozy'den tutun da tüm hükümet erkânı oradaymış. Bir şans eseri eski talebesi Rita Araks Paris'teymiş. O ayine gitmek ona kısmet olmuş.

İstanbul'da da o tarihte Papa Elçiliği Katedrali'nde bir sabah ayini oldu. Oradaydım. İlgün yanımda, gözleri yaşarıyordu. Tüm Notre Dame de Sion Derneği ve eski

talebeler kiliseyi doldurmuştu. Çok hazin bir ayin oldu. Kapıda Sör Emmanuelle'in derneği için para toplanıyordu. İşte bu şekilde Sör Emmanuelle'imizi öbür dünyaya uğurladık. O insanları çok sevdi, onlar için çok çalıştı, hayatını feda etti. Eminiz yeri cennettir.

Elveda Sör Emmanuelle, orada bizler için dua et.

UNESCO yine de 18 Kasım'da Sör Emmanuelle'in yaş gününü kutladı.

Evlilik ve balayı

6 Ekim 1955'te, bir pazar günü, kuzenim Jak'la evlendim. 14 Ekim Cuma günü de balayına çıktık. *Ankara* vapuruyla Marsilya'ya, oradan da Paris'e gidecektik. Bu seyahati tertip etmek hiç de kolay olmamıştı: Memleketten çıkmak için muhakkak bize dışarda bakabilecek birinin daveti lazımdı. Avignon'da annemin kuzeni vardı, o bizi davet etti.

Ankara vapuru çok güzel, hava da çok iyi. Vapurda herkesi tanıyorum, çünkü 1950 ve 1953'te aynı vapurla Marsilya'ya gitmiştim. Seyahat yasağına rağmen gemi dolu: Çok işadamı var. Bizim yanımızda da yemekte çok kibar bir hanım oturuyor. Viyolonist Suna Kan'ın annesiymiş. Ahbap oluyoruz. Paris'e kızına gidiyor. Suna'nın müziği çok sevdiğini ama yaşıtları gibi eğlenmeyi de çok sevdiğini söylüyor, bu halden de memnun görünüyor. Kızı tam zamanının genç kızı, sadece bir müzik delisi değil...

Marsilya'da kuzenler bizi bekliyorlar. Bizi Avignon'da ve civarlarında gezdiriyorlar, sonra trene biniyoruz, ver elini Paris. Ucuzca bir otele yerleşiyoruz. Ben Paris'i iyi biliyorum, bu üçüncü gelişim. Jak'a tüm sevdiğim yerleri göstermek istiyorum... Yirmi gün kalacağız, ama çok şey görmeliyiz, muhakkak Versailles'ı da. Hiç olmazsa bir tiyatroya ve bir kez de operaya gitmeli. Sırf opera binası bile görülmeye

değer. Tüm bunları az zamanda yapıyoruz, birkaç da ucuz giysi satın alıyoruz, ama İstanbul'da bulunmayan şeyler. Bir salı günü kendimizi Karaköy rıhtımında buluyoruz.

Arada Jak'ın teşvikiyle boş durmamak için Fransız Filolojisi'ne ön kaydımı yaptırmıştım. O zaman üniversiteler kasım ayında başlardı. Ekim bitmeden döndük, ama kayıtlar birkaç gün evvel kapanmıştı. Çok üzüldüm, ama sekreterlikten dinleyici olarak derslere girebileceğimi söylediler. Şubat döneminde kayıt olabilecektim. Gidip hocayla konuşmalıydım.

Profesör 40-45 yaşlarında biri. Kısa boylu sayılır, ama boyundan bir santimetre bile kaybetmemek için her zaman dimdik. Fakülteye gelirken her gün kravat değiştiriyor... Kendisi kumral, saçları briyantinli, gözleri açık kestane. Evlilik yüzüğünü sol elinin küçük parmağında taşıyor... Acaba dar mı geliyor? Derslerine giriyorum ve anfide birçok tanıdıkla karşılaşıyorum. Sör Emmanuelle'in sınıfında okuttuklarımdan var, bir de arkadaşım Jermen Demci. Liseyi benden iki sene sonra bitirmişti, yani 1946'da, şimdi 1955'teyiz, ama Jermen hâlâ fakülteyi bitirmemiş. Galiba talebelik hoşuna gidiyor, buna başka bir mana veremiyorum, çünkü çalışkandır ve Fransızcası çok iyidir. Derslerine girebilmem için hoca izin veriyor. Lisede hiç okumadığımız 19. asır sembolistlerinden Villiers de L'Isle Adam'ı bize tanıtıyor. Meğerse bu şair hakkında bir edisyon hazırlıyormuş. Yani dersleri hazır, işin kolayına kaçmış. Bir de Rousseau'nun *La Nouvelle Héloïse*'ini okutuyor. İyi bildiğim bir konu. Hatta bir kompozisyon yapmamızı da istiyor. Ben seve seve yazıyorum, sanki kendimi Notre Dame de Sion'da hissediyorum. Ertesi hafta notlar geliyor, benimki iyi, ama Berke Vardar diye bir çocuğunki fevkalade. Galatasaray Lisesi'ndenmiş. Lisans diplomasından

sonra fakültede kaldı, fonoloji branşını kurdu, o zaman için yepyeni bir mevzu. Ne yazık ki Berke çok erken öldü.

Derslere bölümün kitaplık görevlisi Mefkûre de giriyor. Kendisi Romanya göçmeni, Fatih'te teyzesinin yanında kalıyor. Fakülteyi Bükreş'te bitirmiş. Ama bölümdekilerin onu biraz hakir gördüklerini söylüyor. Bölümdekiler de asistan ve dört doçent. Hepsi profesörlük kavgasında. Cevdet Perin bu payeyi kendine layık görüyor, ne de olsa erkek, ama ancak Voltaire'in *Candide* tercümesini yapmış. Vaktini daha fazla ağabeyi Mithat Perin'in gazetesi *İstanbul Ekspres*'te geçiriyor.

Nesteren Dirvana zarif, çok kibar biri, elçi kızı, Hotinli ailesinden. Mukayeseli edebiyat derslerini veriyor, İspanyolcayı da anadili gibi konuşuyor. Bence profesörlüğe layık biri.

Süheyla Bayrav, Notre Dame de Sion mezunu, Ortaçağ Fransızcasını okutuyor, çalışkan biri. Bir de Adile Ayda var. O da bizim okuldan, 1929'da Adile Maksudi adıyla mezun olmuş. Uzun boylu, balık etinde, güzel bir kadın. Nedense onu öbür iki kadın doçent hiç sevmiyor ve ayağını kaydırmaya bakıyorlar. Acaba profesörlüğe kuvvetli bir rakip mi? Böylece Fransız Filolojisi'nde kavgalar sürüp gidiyor. Ama Adile Hanım'a galiba haksızlıklar yapılmış ki 1976 senelerinde bile Nesteren, "Süheyla hâlâ sokakta Adile'ye rastlarım diye korkar" demişti. Filolojiden ayrılmama kadar, yani 1960'lara kadar hâlâ Fransa'dan o şubeye profesör geliyordu.

Profesör Bornécques'in derslerine devam ediyorum, benim gibi haftada iki kez gelen biri daha var, adı Renan. Derse Mefkûre'yle geliyor. Güzel bir kadın, çok da şık giyiniyor. Kolunda oposum kürk mantosu anfiye giriyor. Ekseriyetle mavi tüvit elbisesini giyiyor, tam Dior modası.

Profesörün bir konferansı ilan edildi. Fransız konsolosluğuna akşam altıda eşim Jak'la gittik. Ortalarda oturduk. Ben o gün Paris'ten getirdiğim astraganımı (aslını çok iyi taklit bir manto) giymiştim, elimde yine Paris'ten taba rengi bir timsah derisi çanta, başımda da taba rengi tope fötr bir küçük şapka. Renan da biraz arkada oturuyordu. Saçları erken ağarmış ama genç sayılır bir erkekleydi, herhalde eşi. O, has astragan manto, bej timsah çanta, bej fötr şapka giymişti, belli ki varlıklı bir ailedendi. Konferansta profesör, Villiers'den bahsetti. Sonunda gidip tebrik etmeye çekindim.

Şubat 1956'da filolojiye kaydımı yaptırdım, ama birinci sınıfın dersleri bana çok hafif geliyor. Resmen vakit kaybediyorum. Profesör de bunun farkında. Hiç olmazsa ikinci sınıfa geçebilmem için dekana bir mektup yazıyor. O ara dekan da yeni profesörlüğünü almış Vahit Turhan. "Bak Liji, eğer sen İngilizceden üçüncü sınıftan çıkmış olsaydın Fransızcaya dördüncü sınıfa geçerdin, şimdi yapılacak bir şey yok" diyor. Kaderime boyun eğip bazı derslere giriyorum. Süheyla Bayrav'ın eski Fransızca dersleri hoşuma gidiyor, benim için yepyeni bir mevzu.

Bir gün otobüste benden bir sene evvel bizim okuldan mezun olan Riri Kemalof'a rastlıyorum. O felsefeyi bitirdi, hatta onunla Kranz'ın derslerine girmeyi de severdim. Şimdi doktorasını hazırlıyor. Ben derdimi anlatıyorum. "Ne diye doktora yapmıyorsun?" diyor. İngilizce lisansıyla Fransızca doktorası yapabileceğimi hiç düşünmemiştim. Hemen gidip sekreterlikten bu işi soruyorum ve profesöre iyi haberi veriyorum. O da seviniyor, "Senin için mevzu hemen hazır" diyor. Mevzu: Marcel Proust. Benim en sevdiğim yazar. Uzun eserini okulda ve sonra da en az iki kez okudum, üstelik de Riri'yle beraber. Pierre Dubois için

duygusal hafıza hakkında araştırmalar yaptık. Ama bu kez konu başka, Proust 1922'de öldükten sonra evi boşaltılmış ve eşyaları, tüm evrakları bir depoya konmuş. Ancak 1954'te orada arama yapan biri karton kutular içinde birçok neşredilmemiş yazısını bulmuş. Bunlar 1874'ten beri Proust'un yazmak istediği eserin denemeleri. Bu keşfi o ara bir *Paris Match* mecmuasında okumuştum. "Bir sihirbaz, bir şapka kutusundan sanki bir canlı tavşan çıkardı" diyordu, yazıyı yazan. O evraklar az çok sıraya konup iki eser basılmıştı. Biri *Jean Santeuil*, öbürü *Contre Sainte-Beuve*. Bunları profesörlük hazırlayan Bernard de Fallois neşretmişti. Profesörün bana sevinerek önerdiği mevzu buydu. "Aman kimse bunu seçmeden siz sekreterliğe bildirebilseniz" diyordu. Ama ben doktoraya ancak ertesi kasımda kayıt olabilecektim. Aksiliğe de bakın ki Bornécques'in iki senelik kontratı bitiyor, Fransa'ya dönmesi gerekiyor, Caen Üniversitesi onu geri çağırıyor. Halbuki o Türkiye'yi çok sevmiş, bir kontrat daha imzalamaya hazır.

Şubat ayından sonra, ikinci sömestrde Renan derslere gelmez oldu. Halbuki hiçbir dersi kaçırmıyor, Mefkûre'yle en önde oturuyor ve not almadan, profesörün gözünün içine bakarak dersleri başından sonuna dinliyordu. Ben bir şeyler hissediyorum, ama kötüye yormak istemiyorum.

Mefkûre'ye bir gün onu sordum. "Ben Renan'ı tanımam" dedi. "O bir gün kütüphaneye geldi, 'Acaba edebiyat derslerine girebilir miyim?' diye sordu. Ben de 'Gidip hocaya sorun' dedim ve odasını gösterdim. İşte o zamandan beri devamlı her derse geliyordu. Önce kütüphaneye gelip oturuyor ve ders saatini bekliyordu. Evli olduğu belli, elinde alyans var, ama ben onun hiçbir şeyini bilmiyorum" dedi. Sonradan da kıs kıs gülmeye başladı. "Ne olursun Mefkûre, galiba bir şeyler oldu, bana şunları anlat" dedim.

"Aman ne olmadı ki? Hoca Cihangir'de oturuyor; evli, bir de on yaşında kızı var. Bizim şubedeki hanımlar, bu olanları yakından izliyorlar, bu kadına çok kızıyorlar. Bu şubede böyle şeyler hiç olmadı, bu bir yüz karası, yazık karısına. 'Çok geç olmadan bunun çaresine bakmalı' diyorlardı." Biri bu durumu eşine bildiriyor. O da gelip, fakültede bir skandal çıkarıyor. Bu iş de böyle kapanıyor.

Felsefe hocam Pierre Dubois bana Bornécques'i çok iyi tanıdığını söylüyor. Profesörün kızı Patricia, Pierre Loti'de orta I'de, daha 10 yaşında. Pierre Dubois onlara Latince dersi veriyor. Bu vesileyle küçük kızın babasını tanımış, iyi arkadaş olmuşlar. "Profesöre benden selam söyle" diyor. Ben de dersten evvel Bornécques'e selamı iletiyorum böylece hocam bana canla başla yardım etmek istiyor.

Doktora yapacağımı işiten Pierre Dubois, kendisinin de İlahiyat Fakültesi'nde bir doktora yapmak istediğini söylüyor. Bu hevesi onda Galatasaray Lisesi'nden arkadaşı Profesör Hilmi Ziya Ülken uyandırmış.

Doktora konusu bile hazır: Fransız düşünürü Blaise Pascal ile Gazali'nin benzerliği. Ben Pierre Dubois'ya yardım edebileceğimi söylüyorum: Türkçesi çok iyi ama kendisi çok çalışıyor, hocalığı hayli vaktini alıyor. Bana Fransızca veya Türkçe parçalar getiriyor, ben özetlerini çıkarıyorum, bir sürü şey de öğreniyorum. Onu doktoraya ben kaydettiriyorum, artık harıl harıl çalışıyor.

Ama ben de arada kendi konumu çalışmalıyım. Bunları profesöre söylüyorum. "Arkadaşınıza yaptığınız çok güzel, ama biz de kendi işimizi yürütelim" diyor. Aramızdaki Pierre Dubois arkadaşlığı bizi birbirimize çok yaklaştırıyor.

Profesörle tezimi ne kadar ilerletsem kâr. Bu yeni iki kitap konsolosluğun kütüphanesine gelmiş bile. Ben onları

Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisi, 1956. Profesör Bornécques'in kokteyli. Profesörün solunda Mefkûre Ertan.

defalarca okuyorum. Proust'un eseriyle karşılaştırıyorum. İkisinde de işlenmiş olan mevzuları buluyorum, böylece tezimi ilerletiyorum. Ara sıra profesöre götürüyorum, çok beğeniyor, tez müdafaasında bulunamayacağına acınıyor. "Ben gittikten sonra da yazılarınızı gönderin" diyor. Artık ben de odasında uzun uzun kalıyorum ve sonra beni Citroën marka arabasıyla Taksim'e bırakıyor. Ama kimse bana yan bakmıyor, belli ki oynak bir halim yok! Doktora hazırladığım, tüm Fransız Filolojisi'nde duyuldu. Profesör bana editörlüğünü yaptığı, Benjamin Constant'ın *Adolphe* romanını hediye ediyor. Kendi profesörlük tezi Alphonse Daudet, çok sevdiğim bir romancı. Profesör, Daudet'nin oğullarıyla konuşmuş; onlar Marcel Proust'un da ahbapları, hele küçüğü, Lucien Daudet.

Yaz ayları geldi, profesör gidecek. Odasında bir veda partisi düzenlemek istiyor. Şampanya içilecek. Sırf son sınıf talebelerini çağırıyor. Bana da, "Sizi çağıramıyorum,

kusura bakmayın, o hanım yüzünden üstüme laf geldi, bana karşı fazla sempatisi vardı" diyor. Ben de anladığımı söylüyorum. Ama profesöre talebeler bir hediye almak istiyorlar. Bana, Mefkûre'yle beraber gidip bir şey seçmemizi teklif ediyor. Profesör çok sigara içiyor, ben bir gümüş tabaka öneriyorum. İç Bedesten'te birkaç yere bakıyoruz ve sonunda bir İran işi tabakada karar kılıyoruz. Biraz pahalı, ama onun beğeneceği bir hediye. Tabii ben de iştirak ediyorum. O toplantıda bir de resim çekiliyor. Mefkûre bir tane de bana yaptırdı.

Profesör gitmeden onu, Pierre Dubois'yla beraber bir öğle yemeğine davet ediyorum. Eşim de yemekte. Şurdan burdan konuşurken, Bornécques tabakasını çıkarıyor ve bana uzatarak, "Bakın talebelerim bana bunu hediye ettiler" diyor. Beğendiği besbelli. Ben de dayanamayıp, "Onu Mefkûre'yle beraber seçtik, sevdiğinize çok sevindim" diyorum. Profesör birden kalkıyor, "Beni mazur görün arabamda bir şey unuttum" diyor. Biraz sonra geliyor, elinde kırmızı kadife kaplı bir ince kitap var. "Bunu Beyazıt'taki sahaflarda buldum," diyor, "ve sizin için almıştım." Bu ince kitap bir opera librettosu, Gaetano Donizetti'nin 1864'te Paris'te oynanmış *Maria di Rohan*'ı. O zamanki fiyatı 2 frank. "Ben bu küçük kitabı İstanbul'da bulunca ne kadar duygulandım bilemezsiniz" diyor. "O kadar sene sonra, neredeyse bir asır sonra (1956'daydı) nasıl olmuş da bir İstanbul pazarına düşmüş?"

Birkaç gün sonra da profesör gitti. Cumaları *Ankara* vapuru Karaköy rıhtımından kalkardı. Biz de onu geçirmeye gittik. Gümrük binasının önünde küçük bir grup onu bekliyorduk. Binadan çıktı ve bize geldi, "Ailemi ve arabamı gemiye yerleştirdim, sizleri bir hayli beklettim" dedi. Biz de etrafını sardık. Ben gitmesini hiç istemiyor-

dum, onunla çok iyi çalışıyordum. Ama beni teskin etti, "Yazılarını bana gönder, belki Paris'e de gelirsin." O imkânsız, kendisi de biliyor, o zaman davetiyesiz memleketten çıkılamıyor, yolcunun cebine verecek döviz yok, iyisi mi kimseyi Türkiye'den çıkarmıyorlar. Zaten o ara burası yokluk memleketi olmuş. Birden zeytinyağı ortadan kalkıyor, birden et kıtlığı baş gösteriyor, şöyle ki: Profesör Paris'te kızı için aldığı köpeğin adını "Yok" koymuş. "Bu hal ne kadar acı, halbuki memleketinizde her şey var, ama bu kıtlığı tüccarlar mı yapıyor, nedir?"

Bir ara profesör Gümrük kapısına doğru gidiyor ve tam o sırada Renan bir takside, ön koltuğa oturmuş ve açık pencereden neredeyse yarı beline kadar sarkmış geçiyor. Demek ki profesörün gittiği tarihi öğrenmiş, onu son kere görmek istemiş. Bornécques tekrar bize geliyor, ama sırtı sokağa dönük ve Renan tekrar yavaş yavaş geçiyor. Acaba onu sırttan bakıldığı zaman görüyor mu? Ben bunları gördüm ve profesöre hiçbir şey söylemedim. Belki bilse memnun olurdu. İstanbul'dan bu kadar buruk ayrılmazdı. "Şu anda beni Samatya'nın bir eski evine kapatsalar, sevinirim" demişti. Vakit geldi, o da gemiye bindi. *Ankara* vapuru 15 günde bir, cuma günü tam 12'de kalkardı.

Paris macerası

O yaz Bornécques'le epey yazıştık. Benim Paris'e gitmemi istiyor, ama şimdilik buna imkân yok. Memleketten çıkmak için sizi orada geçindirecek bir yakın akrabanın daveti gerekli: Döviz kıt, kimseye verilmiyor. Ama hocam benim için türlü senaryolar düşünüyor: Sonunda çok güzel bir neden buluyor: Sorbonne'da, Edebiyat Fakültesi'nin dekanı Raymond Lebêque iyi arkadaşı. Bir gün bana im-

zalı, resmi kaşeli bir mektup geliyor: Sorbonne'dan beni iki konferans vermem için davet ediyorlar. Birinci konu 19. asırda Türkiye'ye gelen Fransız yazarlar. İkincisi de, tabii ki Pierre Loti. Ben çok seviniyorum, ama daha doktoraya bile kayıtlı değilim, ancak Ekim 1956 sonu kayıt olacağım. Bu mektupla pasaport istedim. Verilmedi, çünkü o yazıda, para alacağım belirtilmemişti.

Hocam bana uzunca mektuplar yazıyor, gönderdiğim yazılarımı beğendiğini söylüyor. Ara sıra da bir Paris kartı geliyor, ama hoca, "İnşallah bununla sizi çok incitmiyorum, istemenize rağmen buraya gelemiyorsunuz" diyor. Sonbaharda doktoraya kaydımı yaptırdım (tazeledim diyelim): Sekreterliğe gittiğimde sekreter, "Ama siz burada 319 sıra numarasıyla kayıtlısınız" dedi. O zaman hatırladım ki; 1948'de lisans diplomasını alır almaz İnci Barbaros ile gidip bir kayıt yaptırmıştık. Amaç paso alabilmekti, ama o sene doktora talebelerine paso kalkmıştı. O pasoya şebeke denirdi. İşin ilginç tarafı, o zamanki seçtiğim konu, Marcel Proust'a çok yakın bir konu: İngiltere'de 19. asırdaki şairler, onlara *Pre-Raphaelites* deniyordu. Şiire yeni bir nefes getiriyorlardı. Proust onları çok severmiş: Dante Gabriel Rossetti, Holman Hunt, hele John Ruskin onun en beğendiği yazarlar. Çok az İngilizce bilmesine rağmen bir ahbabın yardımıyla, *La Bible d'Amiens* diye, Ruskin'in bir eserini tercüme etmiş. Demek ki ben her zaman bu tür yazarlarla ilgilenmişim. "*De Jean Santeuil au Temps Retrouvé*" diye yeni tez konumu kaydettirdim. Şimdi doktoraya tam kabul edilebilmem için sınav gününü bekliyorum. Bu tabii ki bir Fransızca bilgi sınavı olacak.

İşte o gün geldi. Koca salonda iki kişiyiz. Tez savunmaları da bu salonda yapılırmış. Fransız Filolojisi'nde daha profesör yok, Fransa'dan biri gelecek, ama daha kim ol-

duğunu bile bilmiyoruz. İşte bu yoklukta, iş Sabri Esat Siyavuşgil'e düşüyor. O psikoloji ve pedagoji profesörü, ama Fransızcası mükemmel. *Cyrano*'yu tercüme etmiş ya. Ama o arada ilk eşinden ayrılmış: Şimdi genç, sarışın, şuh bir Fransız'la evli. Demek ki, artık devlet memuru bir yabancıyla evlenebiliyor. Kendi kendime, "Ne olduysa bizim Ercüment Atabay'a oldu" diyorum. O yüzden akademik kariyer yapamadı.

Salonda bekliyorum, hiçbir korkum yok, Fransızcam mükemmel. Birden Sabri Esat geliyor. Her zamanki o alaycı tavrıyla bana bir kâğıt uzatıyor, "Yapabilecek misiniz?" diye soruyor. "Uğraşacağım!" Yine gülüyor, tabii bir İngilizceci bu kazık tekstle nasıl başa çıkar. Evet, parça çok zor. Kendi hocası Trahard'ın bir yazısı, deyimle dolu, sanki pusuya yatmış bir düşman. Ben işe koyuluyorum ve hiç hataya düşmeden bu tercümeyi yapıyorum: Fransızca benim ana lisanım gibi bir şey, çoğu şeyi bile Fransızca olarak düşünürüm. Bu zor yazıyı hiçbir hata yapmadan tercüme ediyorum. Bence çok güzel bir çeviri oldu.

Birkaç gün sonra sonucu öğrenmek için –aslında bu sonuçtan hiçbir kuşkum yok– sekreterliğe gidiyorum. Memur bana "Siz ne müthiş biriymişsiniz. Hoca size 9 vermiş ve sizi görmek istiyor" diyor. Notumu ben biliyordum, İngilizce tercümeden 9 alan, Fransızcadan 10 bile alabilir, yine de seviniyorum: Sabri Esat Siyavuşgil'le boy ölçüşmek hoşuma gidiyor.

Beni görür görmez, "Siz bu Fransızcayı nerede öğrendiniz?" diyor. Ben de, "Bu bir şey değil, İngiliz Filolojisi'ni bitirir bitirmez, arkadaşım İnci Barbaros Gürel ile François Mauriac'ın bir piyesini çevirdik, ama sahneleyecek kimseyi bulamadık" diyorum. "Acaba sizin bir tanıdığınız var mı?" Yine soruyor, "Bu mükemmel lisanı nerede

öğrendiniz?" "Ben Fransızcayı her zaman konuştum, bir ikinci ana dilim, çok zaman Fransızca düşünürüm. Ama bu edebi lisana sahip olmamda Notre Dame de Sion'un payı büyük." "Aferin o okula" diyor ve elimi sıkıyor.

Doktoraya kaydolunca en az bir derse girme zorunluluğu var. Hemen bana Cevdet Perin sahip çıkıyor. Tercüme dersini veriyor, kendisi Voltaire'in *Candide*'ini tercüme etmiş ve şimdi sınıfta aynı şeyi talebelere çevirtiyor. Bir yere takılırlarsa bana dönüp, "Sen ne dersin Liji?" diye soruyor. Bir çocuk "*autodafé*" kelimesini yanlış yazdı: *Autodafé*, bir yazarın tüm eserinin yakılmasıdır. Ben doğru olarak düzeltim, ama kendisi "*une auto da fé*" dedi, halbuki o "*un auto da fé*"dir. Düzeltmeye çekindim ve talebeler o kelimeyi öyle öğrendiler.

Diğer taraftan, sırf sevdiğim için Süheyla Bayrav'ın Eskiçağ ve Ortaçağ Fransızcası derslerine giriyorum. Daha doktoraya yazılmadan da bu derslere devam ediyordum ve Süheyla Hanım'ın çok hoşuna gidiyordu. Daha profesör gelmedi, önce birinden bahsettiler, ama o istememiş. Neyse birinci sömestr bitmeden Profesör Jacques de Langlades'nin geleceği kesinleşti, şöyle de bir söylenti çıktı: Bu profesör, Marcel Prost'un uzmanıymış ve tüm ikinci sömestrde bu yazarı işleyecekmiş. Ben biraz korktum; doktora tezim Marcel Proust'un yeni bulunan yazıları, bu hoca da bu yazarı çok iyi biliyor, herhalde müdafaamda işim zor olacak.

O ara benim için çok sevindirici bir olay oldu; 1948'den beri bir Fransız kızla arkadaşım. O zaman İstanbul'da kız kolejinde Fransızca hocasıydı. Beni, müdürüm Sör Solangia tanıştırmıştı ona. Zamanla çok iyi arkadaş olmuştuk. Aslında Janine, Clement École du Louvre'da sanat tarihi okumuştu. Babası da Paris'te tanınmış bir antikacıydı. Harpten sonra Amerika'ya bütün bir şapel satmış ve

taşları numaralayarak gidip onu New York müzesinde tekrar inşa etmişti. Janine şimdi Paris'te, ama bana sık sık geliyordu. Ben de gidip onlarda kalmıştım. Annesi ve babası beni çok severlerdi. Janine babasına benden bahsetmiş, doktoramı hazırlamak için Paris'e gidemediğimi söylemiş. O da kendine göre bir çare düşünmüş. Poitiers Üniversitesi'nde Monsieur Clement'ın çok iyi bir arkadaşı var, Profesör Croset. Sanat tarihi profesörü. Benden ona bahsetmiş. O da aziz ahbabı Profesör Frandon'a, Türkiye'de Marcel Proust hakkında doktora tezi hazırlayan bir talebe olduğunu söylemiş. Profesör Frandon edebiyatçı. Belli ki forslu biri. Benden yazdıklarımı göndermem istendi. Birkaç gün sonra CNRS'ten (Fransa Milli Bilimsel Araştırmalar Kurumu) bana üç aylık bir burs haberi geldi. Ne kadar sevindim bilemezsiniz. O ara eşimin işi de müsait, benimle gelebilecek. Janine onunla da kalmadı, Monmartre'da teyzesinin evinde bize bir oda ayarladı. Her şey hazır, istediğimde gidebileceğim. Ama büyük bir şanssızlık, o ara ben hastayım. Ufak bir ateş bir türlü inmiyor. Annem verem oldum zannediyor, bol sütler, tereyağları, etler yediriyor. Kilo alıyorum. Tabii radyografiler yapılıyor, ciğerlerde bir şey görünmüyor. Doktorlar antibiyotiklere yükleniyorlar. Ateş iniyor, bir vakit sonra tekrar başlıyor. Ben nasıl gideceğim? Annem "Git, orada iyi doktorlar vardır, belki sana bir çare bulurlar" diyor.

O ara Jacques de Langlade geldi. Yaşlı bir adam, topallıyor, belki romatizma, Beyazıt tarafında bir eve eşiyle yerleşiyor. İstanbul'un nemli havası hiç ona göre değil. O ara, nedense et sıkıntısı var. Mefkûre onlara kasabından et taşıyor. O ara ateşim fena değil. Gidip profesörü görüyorum, doktora hazırladığımı söylüyorum. Mevzuunu işitince çok memnun oluyor, "Ben de tüm sömestrde

Proust'tan bahsedeceğim" diyor. Beni korkutan da bu, tabii bir şey söylemiyorum. Ona benim Paris yolcusu olduğumu, ne şekilde gittiğimi anlatıyorum. CNRS bursunu işitince, "Demek teziniz bu kadar iyi, öyle bursu kolay kolay vermezler" diyor. Ben yakında gideceğimi söylüyorum ve önümüzdeki sene görüşme temennisiyle ayrılıyorum.

CNRS bursuyla Paris

Ankara vapuru Nisan ayının başında özel bir gezi tertip etmiş. Biz ona katılacağız. Ve bir çarşamba öğleyin İstanbul'dan ayrılıyoruz. Hava güzel, herkes güvertelerde, bense salonda oturuyorum. Ateş inmiş, üşütmekten korkuyorum. Benim gibi salonda oturan biri daha var, genç bir doktor. Paris'e zor bir böbrek ameliyatı için gidiyor. Niye güverteye çıkmadığımı soruyor, ben de başımdan geçenleri anlatıyorum. "Hiç kulak burun boğazcıya gittiniz mi?" diye soruyor. "Gitmedinizse, Paris'te veya dönüşünüzde gidin." Vapur güzel, beş gün bir güzel oteldeymişiz gibi zevkini çıkarıyoruz.

Pazar sabahı Marsilya'dayız. O Marsilya'ya ilk girişimizi hiç unutamam. Nerede o bizim Adalar'ın yeşillikleri veya Napoli'nin pembe rengi: Her şey gri, kayalar, binalar, tek ağaç yok. Hava soğuk, hemen trene biniyoruz.

Paris'e vardığımızda, vefalı Janine'im bizi bekliyor. Hemen teyzesinin evine gidiyoruz. Dairesi genişçe, ama bizim odamız küçük. "Sizin için, babam gelip duvar kâğıtlarını değiştirdi" diyor arkadaşım. Babasının bu ihtimamı bizi çok duygulandırıyor, zaten bursumu ona borçluyum.

Janine'in teyzesi güleç yüzlü iyi bir kadın. Bizi bir akraba gibi kabul ediyor. Hava Paris'te çok soğuk, hatta kar bile taneliyor. Allah'tan odamız çok sıcak.

Janine bizi bıraktıktan sonra ilk işimiz gidip şu bursumu almak oluyor. Bursu olana Türk hükümeti 500 frank yol harçlığı veriyor. Tren biletimizi onunla aldık.

CNRS, Seine Nehri kenarında. Concorde Köprüsü'nü geçince hemen orada, Quai Anatole France'da. Öğleden sonra gidiyoruz. Elimdeki mektubu gösterince hemen beni vezneye gönderiyorlar. İsmim orada yazılı, ne zaman Paris'te olacağım da belli, beni o gün bekliyorlarmış. Elime 50.000 eski frank veriyorlar, bir sürü para, bu bize yeter de artar da. Eve dönmeden evvel iyi bir lokantada yemek yiyoruz, Janine'in teyzesine bir demet çiçek alıp geri geliyoruz. Zaten epey hediye getirmiştik, ama Fransızlar çiçeği çok severler. Bir de o dul kadına ev için 10.000 frank veriyoruz. Çok memnun oluyor. Şimdi çalışmamı düzene koymam lazım. Kütüphanelere kayıt olmalıyım. Janine Sorbonne'u değil de Sainte Geneviève Kütüphanesi'ni tavsiye ediyor. Ertesi günü pasaportlarımızla gidiyoruz. Her şey parasız. Bir fotoğraf verince, hemen o anda size pembe bir kimlik ve giriş kartı veriyorlar. Eşim de bir kart alıyor. O da Victor Hugo gibi sevdiği yazarların kitaplarını okuyacak.

Ertesi gün, bana bursu kazandıran Profesör Frandon'a telefon ediyorum. Bize hemen, Janine'le beraber cuma gününe randevu veriyor. Profesör hafta içi Poitiers Üniversitesi'nde, ancak perşembe akşamı Paris'teki evine gelebiliyormuş.

O cuma saat dörtte gitmemiz lazım, ama bardaktan boşanırcasına bir yağmur yağıyor. Ancak taksiyle gidebiliyoruz. Hocanın evi Seine Nehri'nin ortasındaki Cité Adası'nda. Neredeyse Emniyet Müdürlüğü'nün komşusu. Kapıyı açınca, uzun boylu sarışın ellilik bir kadınla karşılaşıyoruz. Bizi baş köşeye oturtuyor. Evi nehre bakıyor, salonun duvarlarında kurşun izleri var. "Bunları, Paris'in

kurtuluşunun anısı olarak sakladım, duvarı boyatmadım. Emniyet Müdürlüğü'nün çatısından makineli tüfekle etrafı tarıyorlardı. Fransızlar mıydı, Almanlar mıydı, büyük bir belirsizlik hüküm sürüyordu. Gördüğünüz gibi birkaç kurşun camları kırdı ve duvara saplandı. Ben ölebilirdim. Allah korudu" diyor.

Bizi çok iyi ağırlıyor. Likörler, tatlılar ve gitmemize yakın da içi dondurmalı profiterol geldi. Cidden bizi mahcup etti. Biz de hediyelerle gitmiştik. Ayrılmadan, çok teşekkür ettik, bizi fazlasıyla ağırladığını söyledik, ama o, "Bu bir şey değil, siz bir de Poitiers'e gelin de orayı da görün" dedi.

Ayrılırken Janine "Sakın ha Poitiers'e gitmeyin, yoksa siz de onu Paris'te bir gün iyi bir restoranda ağırlamalısınız" dedi. Profesör Frandon bana Profesör Pommier'nin adresini verdi, "Proust'un en iyi uzmanı odur" dedi.

O hocaya yazdım, cevabında bana çoktandır Proust'tan uzaklaştığını yazıyordu, ama çok mühim birinin adresini veriyordu. Bu kişi Profesör Pierre Clarac: Milli Eğitim'in başında, üniversite profesörlerini o tayin ediyormuş. O ara Gallimard Yayınevi için Proust'un editörlüğünü yapıyormuş. Meşhur La Plalade koleksiyonunda Proust'un eserini o bastırıyormuş. Hemen Pierre Clarac'a yazıyorum, ertesi gün cevap geliyor. Beni evine davet ediyor. Paris'in güneyinde mütevazı bir dairede oturuyor.

Clarac orta yaşlı, güleç yüzlü biri, bir Türk'ün Proust'u doktora konusu almasına şaşırıyor. Fransız gibi konuşmam da ona çok ilginç geliyor. Meğerse iki gün evveline kadar tüm yeni bulunan el yazıları ondaymış. Proust'un yeni editörü olarak bunları istetmiş. Proust'un yeğeni Suzy Mante-Proust önce reddetmiş, ama bir sabah evin önünde bir araba durmuş. Bagajdan çıkan bir çuval el ya-

zısıyla, Suzy Mante-Proust'un kızı, Claude Mauriac'ın eşi kapısını çalmış. "İki güne kadar tüm el yazıları bendeydi, onları görmek ancak size heyecan verirdi. Ancak içinden çıkılır gibi değil, çok malzeme var, üç ayda olacak iş değil. Siz Bernard de Fallois'nın iki eserini de okumuşsunuz. O bu kâğıtları bir düzene koymak istedi, artık doğru mu yaptı bilemiyorum. Bence biraz daha vakit harcamalıydı üstünde" dedi. Epey konuştuk, istediğim zaman onu görebileceğimi söyledi.

Ben kütüphaneye gidip Proust hakkında ne varsa okuyorum. Annesine yazdığı mektuplar çok önemli, çünkü 1894'te sayfiyeden annesine bir yeni roman yazmaya başladığını söylüyor. Bu herhalde *Jean Santeuil.*

Ben 9'da kütüphanedeyim, eşim de 12'ye doğru, Monmartre'dan beri yürüyerek geliyor. Hava güzelse Luxembourg Parkı'nda buluşuyoruz, bir şeyler yiyip kütüphaneye dönüyoruz. 7'ye kadar çalışmam sürüyor. Hava kararınca, orada çalışanlar masalara vurmaya başlıyorlar ve ışıklar yanıyor.

Odeon Tiyatrosu parkın hemen yanında, neredeyse her gece oraya gidiyoruz. Her gün başka bir piyes oynanıyor. Üst balkon çok ucuz. Eve ancak son metroyla dönüyoruz. Mal sahibimiz on ikiye kadar kapının açık kalmasını sevmiyor, o dokuzda sürgülermiş, ama bir şey de demiyor.

Nisan sonuna doğru ateş tekrar beni rahatsız etmeye başlıyor. Antibiyotikler yanımda, ama bu kez para etmiyor, vücut alıştı mı nedir? Ben ümitsizliğe kapılıyorum. Acaba eve dönsek mi? Ama bu kadar çabayla elde edilmiş bursu tepip gitmek bir delilik. Acele Janine'i arıyorum. O hemen bana bir göğüs hastalıkları profesöründen randevu alıyor. Bu doktor yakın bir arkadaşının eşi. Avenue Victor Hugo'da çok görkemli bir binada bu doktorun muayene-

hanesi. Daireye girince kendimizi muhteşem bir salonda buluyoruz. Sol köşede de bir yarı kuyruklu piyano, üstünde ayakta çekilmiş bir gelin resmi. Herhalde eşi, Janine'in arkadaşı. Güzel bir madam. Oturduğumuz koltuklar XV. Louis stilinde, ama bizden başka da bekleyen yok.

Profesör Lacorne bizi muayenehanesine alıyor. Olanları anlatıyorum. Aldığım ilaçları sayıyorum, röntgen filmlerini gösteriyorum. Muayene ediyor ve hiçbir şeyim olmadığına karar veriyor. Ama nedir bu küçük moral bozucu ateş? Bir nevi nezle olduğuna karar veriyor. Nezleye karşı bir aşı varmış, bana onu yazıyor. İçilecek ampuller, her sabah bir tane kırılıp suya karıştırılıp içilecek.

Bu ilaç bana iyi geldi ve birkaç gün sonra ateş yok oldu. Tekrar şevkle çalışmaya başladım. İstanbul'a getirmek için de birkaç kutu Vaccin Buvable Ronchèse'den aldım.

Şimdi bu hastalığın devamını anlatmadan yapamayacağım: İstanbul'da ateş tekrar başladı. Paris'ten getirdiğim aşıları içtim; geçti, tekrar başladı. Birden *Ankara* vapurunda rastladığım doktorun dediğini hatırladım; "Bir kulak buruncuya gittiniz mi?" Evet, bir de ona gidelim, çünkü tezimi yazıyorum ve moralim çok bozuk.

Birkaç doktora gittik. Bademciklerim müthiş ufunetli. Görünürde bir şey yok, ama arkası bembeyaz, sıksan cerahat sızıyormuş. Tüm doktorlar, "Yaşınız büyük, bunları hastanede alırız" dediler. Ben de o ortamı sevmiyorum. Sonunda tanıdık bir doktor, "Biz bunu muayenehanemde hallederiz sonra evinizde yatarsınız" dedi. İşte bir sabah ondayız. Maalesef o gün hemşiresi hasta. Yardım etmek eşime düşüyor, o da kan göremez. "Ben size yardım ederim, nedir yapılacak?" dedim. "Hiçbir şey, çenenizin altına şu kabı tutacaksınız" dedi. Önce dişçilerin diş çekmek için yaptıkları iğneyle bademciklerimin duyarlılığını yok etti ve

sonra kıtır kıtır kesti. Pek de kolaymış. Kanamadı gibi bir şey. Evde yattım, ağrı kesici iğneleri yanımda, ağrırsa hemşireyi çağıracağız, yapacak. Ama ağrımadı. Akşama doğru doktorum geldi. Benden memnun, kolay hastaymışım. Yaptığı işten memnun. "Hastaneye yatsanız ne olacaktı ki, bir şey olsa kimse elini sürmez beni çağırırlar. İşte benim de nerede olduğum belli, ya muayenehanede ya evimde, yakında oturuyoruz" dedi. İki gün sonra ben turp gibiyim. Tüm sorun bu bademciklermiş, kimse de düşünmemiş. Ben kaç arkadaşımı ateşlerden kurtardım bu tavsiyemle.

O ara Janine CNRS'de kütüphaneci olarak çalışmaya başladı. Bende misafir olduğu tüm bir yaz, bu sınavı kazanmak için çalışmıştı. Şimdi benim her ay burs paramı aldığım 15 Quai Anatole France'da çalışıyordu, hemen Concorde Meydanı'na yakın bir yer: Concorde Köprüsü'nü geçtin mi hemen orada. Halinden çok memnun, ama CNRS'de diplomaya göre maaş alıyorsun: Aynı işi yapan iki kişi aynı parayı almıyor. İlerlemek için şimdi Janine'in gözü doktorada. "Niye olmasın?" diyorum, ona cesaret veriyorum. Hem tarih-coğrafyadan mezun, hem de École du Louvre'dan.

Janine bir sanat tarihi doktorası taraftarı, hele ki babasının hazır bir çalışması var. Hiçbir zaman neşredilmemiş, onu pekâlâ kullanabilir. Poitiers'deki Profesör Crozat babasının ahbabı. Janine çalışmaya başlıyor, ara sıra da Poitiers'e gidiyor. Profesör Frandon'u da görüyor. O da, "Liji'lerle hep beraber bir gelin, sizi burada ağırlayayım" diyor. Ben yer görmek taraftarıyım, ama Janine yine beni uyarıyor: "Gidersek, bizim de onu Paris'te ağırlamamız gerek, bu pahalıya patlar, sen para harcamak ister misin, herhalde bursunuzla ancak geçiniyorsunuzdur?" diyor. Janine haklı, ben Profesör Frandon'u ancak İstanbul'a davet

edebilirim, o da gelir mi bilmem? Matmazel Frandon'a hep profesör diye hitap ediyorum, bundan çok hoşlanıyor. Matmazel diyen talebelerine içerliyor. Titriyle böbürlenen biri, gözümden biraz düşüyor. Şimdi *mademe le professeur* deniyor, ama o zaman kadınlar bu meslekte daha az, ekseriyetle *monsieur le professeur* denirdi, Frandon da kendisine talebelerin böyle demesine razı. Ben bunu biraz gülünç buluyorum. Bir kadına hiç *monsieur le professeur* denir mi?

Profesör Bornécque'in daveti

Hocam bizi akşam yemeğine davet ediyor. Ama saat 5'te onlarda olmamızı istiyor. Paris'in en yakın banliyösü Neuilly'de oturuyor. Çok şık, zenginlerin oturduğu bir yer. Metro oraya kadar gidiyor. Evi metroya da çok yakın. İstanbul'dan ona bir gümüş kültablası almıştık, İran işi tabakası gibi. Eşine de çok ağır işlemeli bir çevre.

Dediği saatte Neuilly'deyiz. Büyük bir binanın dördüncü katında geniş bir dairesi var. Bizi eşiyle çok sıcak bir şekilde kabul ediyorlar. Boulogne Ormanı yakın, orada bir gezinti yapmamız için bizi bu kadar erken çağırmış. Eşi yemekleri hazırlamak için evde kalıyor. Patricia'yı ve "Yok" adını koydukları köpeklerini alıp o emektar Citroën marka arabasına biniyoruz. Köpeğin adı "Yok" çünkü onlar İstanbul'dayken bir sürü yiyecek ortadan kayboluyordu: Kâh zeytinyağı, kâh margarin, ben Paris'e gelmeden de et bulmak zor oluyordu. Bakkallarından ne isteseler, adam "yok" diyormuş. Bunlar da işte o yüzden köpeklerine bu adı vermişler. Boulogne Ormanı yakın, yaya da gidilirdi, ama o bizi daha rahat götürmek istemiş. Orada iki göl var, büyük gölün kenarında duruyoruz ve kayıkla gölün ortasındaki adaya çıkıyoruz. Küçücük bir

ada, ancak üstünde şık bir café var. Bornécque kendine bir konyak ısmarlıyor, Jak'a da "Tam apéritif saati; bir içki alın" diyor, ama eşim ona külfet olmasın diye bir dondurmayla yetiniyor. Patricia ile ben de dondurma yiyoruz. Yaptıklarımdan ve Pierre Clarac'tan bahsediyorum. "Onu nasıl buldunuz, siz çalışmanızın tam membaını bulmuşsunuz. O hepimizin efendisi, bizleri istediği üniversiteye gönderebilir. Ama çok da iyi bir insan" diyor. Ben, çuvalla onun elinden geçen el yazılarından bahsediyorum, onları göremediğime acınıyorum. Proust'un dokunduğu o kâğıtlara dokunmak bile bir zevk olmalı. Hoca gülüyor "Belli ki artık siz bir Proust hastası olmuşsunuz" diyor. Ben daha İstanbul'dayken o beni Les Amis de Marcel Proust Derneği'ne kaydettirmişti. O günlerde Paris'te üyeler toplanıyorlar. Biz de gitmeyi düşünüyoruz. "Ben gelemeyeceğim, ama tarafımdan Profesör Henri Mondor'u görün ve selamımı iletin" diyor. Aslında Profesör Mondor bir doktor, fakat çok da iyi bir edebiyatçı, sembolistlerden Mallarmé hakkında yazıları var. Mallarmé o grubun en zor anlaşılan şairi. Onun şiirlerini en iyi açıklayan Mondor. Saat yediye doğru evlerine dönüyoruz.

Yemek odası büyük. Tam ortada pembe mermerden bir oval masa. İşte onun üstünde yemek yiyoruz. Mermerin güzelliğini gizlemesin diye Amerikan servis konmuş. Şarap için iki kadeh. Belli ki iki türlü şarap çıkacak. Biz herhalde fazla içmeyeceğiz, çünkü Fransızlar gibi şaraba alışkın değiliz. Ama hiç içmemek de olmaz, elbet bir şekilde idare ederiz.

Menüde yemeye alışkın olmadığımız yemekler var. İstiridye geliyor. Çiğ yeniyor, beyaz şarapla. Sonra kızarmış ördek. Galiba hayatımızda ilk defa yiyoruz. Çok da lezzetli. Yanında tatlı patates ve bu da bizim için yeni. Cid-

den bizim için Madame Bornécque epey çalışmış. Salata Fransız usulü; yemeğin sonunda geldi, sonradan da birkaç türlü peynir. Onlar da kırmızı şarapla yenirmiş. Biz içkilerden ancak birer yudum aldık. Tabii yemek tatlılar ve meyveyle bitti. Bize cidden bir ziyafet çektiler.

Salonda kahve esnasında, hoca yeni satın aldığı bir küçük manastır kalıntısından bahsediyor. İyi olan kısmında bu yaz oturabilecekler, etrafında büyük koru ve akan bir küçük pınarı da varmış. Herhalde böyle tarihi bir mekâna sahip olmak çok güzel, ama bence biraz da korkutucu, orası sanki o rahiplerin ruhuyla dolu olmalı. Biz vakitlice kalktık; birkaç gün sonra da Bornécque'ler sayfiyelerine gittiler. Onlarla son görüşmemizdi.

***

Kütüphaneye devam ediyorum, ama alt katta Fonds Doucet diye bir yer var ve orada kurulduğundan beri tüm Les Amis de Marcel Proust'un neşriyatını buluyorum. Yeni çıkan eserler, toplantılarda konuşulanlar, o bültenlerde her şey var, çok faydalı. Böylece yavaş yavaş balımı topluyorum, elimle hatırı sayılır denecek kadar malzeme var. İnşallah tezim beğenilir de onu bastırıp bu kütüphanelere gönderirim.

Şimdi görecek bir şeyimiz kaldı: Marcel Proust'un çocukluğunda yazlarını geçirdiği Illiers-Combray kasabasındaki halasının; eserinde "Tante Léonie" dediği kişinin evi.

Biz Chartres Katedrali'ni de görmedik, halbuki vitrayları dillere destan. Illiers oraya yakın, bir taşla iki kuş vurmuş oluruz. Bir sabah trenle Chartres'a gittik. Cidden katedral görülmeye değer. Karşısındaki kırtasiyeye girdik. İstanbul'dan olduğumuzu söyledik. Kadın, "Aman ne iyi tesadüf" dedi, "benim orada, Moda'da sör manastırında bir kardeşim var; Sör Coline Blériot. Biz ilk Manş

Denizi'ni geçen tayyarecinin küçük yeğenleriyiz. Gittiğinizde Sör Coline'e telefon edin, burada Marie'nin de bir oğlunun doğduğunu söyleyin." Illiers'e gitmek için bize bir vasıta buldu.

Ev küçük sayılır, dar bir sokakta. Proust'un öğleden evvel oturup kitap okuduğu yemek odası o zamanki eşyalarıyla duruyor. Sadece bir camlı dolap eklemişler, içinde Proust hakkında tüm yazılanlar var. "İlerde, ben de kitabımı buraya gönderirim" diye düşündüm ve de iki sene sonra gönderdim. Çok sonra o evi gezen ahbaplar, "Hayret senin kitabını orada gördük" dediler.

Bu evden sonra amcasının yabangüllerinin açtığı bahçesine gittik. Her sene ağustos ayında, Les Amis de Marcel Proust Derneği orada toplanırlarmış, yeni çıkan eserlerden bahsedilirmiş. Ama biz ağustosta İstanbul'a dönmüş olacağız.

İki sene sonra, Belgrad'dan bir mektup aldım. Mektubu yazan da bu Proust Derneği'ndenmiş. O yaz toplantısında bulunmuş. Benim eserimden bahsedilmiş, o da merak edip bana mektup yazmış. Fransızca hocasıymış.

1 Mayıs sabahı pırıl pırıl bir gök "haydi çayırlara gel" diyor. Biz de eşimle Boulogne Ormanı'na gidiyoruz. Ben tam baharlık bir gri tayyör giydim, başımda pikeden beyaz bir bere, beyaz çanta ve beyaz ayakkabılar bana çok genç bir hava veriyor. Eşim de çok şık, çünkü o senelerde Boulogne Ormanı'nda gezenler 16. Daire'nin zenginleri. Toprak yoldan yürüyoruz, yanımızdan ata binmiş kadınlar geçiyor, biz de kendimizi bu dünyaya yakın hissediyoruz. Cascade denilen kafede oturup sabah kahvaltısı yapıyoruz. Bizim gibi gelenler çok, herkes de sabah kıyafetleriyle çok şık. O gün her yer kapalı. Kütüphaneye gitmeyeceğiz ama matine bir tiyatro varsa gideriz. Paris'te olalı, nere-

deyse her gece tiyatrodayız: Odeon Tiyatrosu kütüphanenin yanı başında. Comedié Française'in bir kolu, devlet tiyatrosu, o yüzden de çok ucuz. Her gece başka bir piyes var, daha fazla komedi. Biz saat yedide bir şeyler yiyip sekiz seansına gidiyoruz. İkinci balkon çok ucuz, biz oradayız. Ama bulvar tiyatroları pahalı, yeni piyesler veriyorlar. İşte, bu 1 Mayıs'ta canımız bir bulvar tiyatrosuna gitmek istiyor. Variétés veya Marie Bell Tiyatrosu'na.

Birkaç zamandan beri bizi rahatsız eden bir şey var. Her metronun girişinde bir makineli tüfekli polis, hele Montmartre'de, çünkü orada Goutte d'Or Mahallesi'nde daha çok Cezayirliler oturuyor. Bu ara Cezayir kaynıyor, özgürlük istiyor. Tunus ve Fas da öyle, ama "Oralarda Fransa bir koruyucu. Cezayir ise başka," diyorlar, "Fransa'nın bir parçası, bir vilayeti!" Orada çatışmalar oluyor. Hükümet bunların önünü alamıyor. Grevler, yürüyüşler başladı. Çatışma çıkmasın diye büyük tedbirler alıyorlar. Biz böyle nümayişe rastladık mı hemen bir yan sokağa sapıyoruz, mümkün olduğu kadar çabuk eve dönmeye çalışıyoruz.

Ama iş gittikçe kızışıyor. Çoktan beri Colombey les deux Églises'e çekilen de Gaulle artık kurtarıcı gibi geliyor birçok Fransıza. O da inzivasından çıkıyor ve Mayıs'ta Légion d'Honneur binasında bir konuşma yapıyor. Concorde tarafında tüm yollar tutulmuş. Janine, Quai Anatole France'ta, köprünün öbür tarafında. 16. Daire'deki evine nasıl dönecek acaba? Birden köprünün ortasında Janine'i görüyoruz. Bize "Buralarda ne arıyorsunuz, hemen eve dönün, bu akşam neler olur belli değil" diyor. Biz yürümekten korkmayız, eve yayan döndük. Janine'in teyzesi çok tedirgin: Kızı, damadı ve iki küçük torunu Goutte d'Or Mahallesi'nde oturuyorlar. Bize "Orada bombalar

patlıyor diyorlar, orada Cezayirli çok, acaba ne yapsam?" diye sorup ovunuyor. O akşam, Paris'te bir devrim görmek üzere olduğumuzu anlıyoruz.

Ertesi gün Champs Élysées Caddesi'ndeyiz. Kalabalık halk, "de Gaulle başa geç!" diye bağırıyor, ama hiçbir taşkınlık yok. Sadece arabalar klaksonlarını aynı tempoyla öttürüyorlar. Ortada adeta bir şenlik havası var. Cumhurbaşkanı René Goty halkın isteğini yerine getirdi, çekildi, meydanı de Gaulle'e bıraktı. O Fransa'yı bir kere kurtarmıştı, bir kez daha kurtarsın diye idareyi ona teslim etti. Böylece Dördüncü Cumhuriyet sona erdi, ondan sonrası malum, de Gaulle, "Ben diktatör değilim, beni isterlerse gelirim" deyip referanduma başvurdu. Ama biz artık Paris'te değildik, bu işin başını gördüğümüze memnunduk, her şey çok uygarca olmuştu.

Fransızlar Tunus ve Fas'tan çekilmeye hazırdılar: "Orada korumacı olarak kalıyorduk, ama Cezayir, Fransa'nın bir parçası, bir yöresi, onu Cezayirlilere vermeyiz" diyorlardı. Ama de Gaulle kavgasız orayı da sahiplerine teslim etti. Sene 1958.

Paris'ten ayrılmamız yaklaşıyor. İyi iş başardım, ama şimdi de biraz kendimiz için yaşamak istiyoruz. Pazarları Louvre Müzesi parasız, oradayız. Versailles Sarayı bahçelerinde ayın ilk pazarı havuzlarda fıskiyeler bir su şöleni sergiliyorlar. Gece de, ışık ve bale gösterisi var. Tabii biz de oradayız.

Nisanın ilk haftası Paris'e gelmiştik, bursum ve vizemiz üç aylık. Temmuzun ilk haftasında buradan ayrılmalıyız, ama biz bir on beş gün daha kalmak istiyoruz. Belki uzun zaman Paris'i tekrar göremeyeceğiz. Döviz olmadıkça bu böyle olacağa benziyor. Pasaportlarımızla Emniyet Müdürlüğü'nün Ecnebiler Dairesi'ne gidiyoruz. Çok

iyi de karşılanıyoruz denemez. Orası Kuzey Afrikalılarla dolu. Amerikalıları başka bir bölüme alıyorlarmış.

Epey bekledikten sonra bizi bir odaya alıyorlar. Madam Biberyan diye zarif bir memure bizi kabul ediyor. Eşinin de İstanbullu olduğunu söylüyor. O, güzel şehrimize geldiğini ve hayran kaldığını söylüyor, sonra da "Ne diye 15 gün için vizeye bir sürü para vermek istiyorsunuz. Bir trenle Brüksel'e gidin Atomium'u görün, akşama da dönün, vizeniz yenilenmiş olur" diyor. Biz de Paris'ten bir gün bile ayrılmak istemiyoruz. Herkesin gezmeye can attığı o Brüksel sergisine gitmiyoruz. Şimdi öğrendim ki İngiliz Filolojisi'nden arkadaşım Gönül, eşi içmimar Utarit İzgi'yle oradaymışlar, pavyonu Utarit Bey yapmış, hatta Füreya da devamlı Türk pavyonundaymış, bunları bilsem herhalde giderdik.

Vapur biletimizi 15 Temmuz'a ayarladık. O ayın başında Janine'in teyzesi evini kapattı, kızıyla sayfiyeye gitti. Biz de yine o sokakta bir otele taşındık. Montmartre'tayız, ama oraları etraflıca bir gezemedik. Sacré Coeur Kilisesi'ne çıkacağız ve etraftaki kafeleri ve artistleri göreceğiz.

Kilise dik bir tepeye inşa edilmiş, bir sürü merdivenle çıkılıyor, altta da kafeler dizilmiş. Turistler oturup bir şeyler içiyorlar. Öğleyin oradayız. Biz de karnımızı doyurmak istiyoruz. Bir sandviç ve bir bira iyi gidecek. Ismarlıyoruz. Birden önümüze en az birer litrelik biralar geliyor. Garsona fazla büyük olduğunu söylüyorum. "Niye *une demie* (yarım) demediniz?" diyor. Biz bilemedik. Paramıza acıyoruz ve içiyoruz.

Ama yukarı çıkabilecek miyiz? Biraz daha oturuyoruz, ama Paris'te, tek konsomasyonla saatlerce oturulmaz. Kalkıyoruz, önümüzde bir park var. Orada da bir mola, ondan sonra yavaş yavaş tırmanıyoruz. Neyse kazasız yukarı

varıyoruz. Kilise turistle dolu ama devamlı ayin olduğundan onları öne geçirtmiyorlar. Ama biz geçiyoruz, biz dua etmeye, teşekkür etmeye geldik. Sonra çıkıp Paris'i seyrediyoruz. Hava berrak, şehir ayağımıza serili. Uzun uzun seyrettik. Acaba bir daha gelebilecek miyiz? Sonra kilisenin arkasındaki Place du Tertre'deki ressamlara gittik. Güzel sanatları bitirmiş bu talebeler biraz para kazanmak için gelen geçenin portresini birkaç dakikada yapıyorlar. Kimisi tuvalini almış etrafı resmediyor, sonra da yağlıboya daha kurumadan satmaya uğraşıyor. Bir kafenin önünde küçük bir orkestra klasik parçalar çalıyor: Kemancı, flütçü ve viyolonselci genç çocuklar. Soruyorum. "Konservatuvardanız" diyorlar. Ne yapsınlar, para kazanmaya çıkmışlar.

Sokaklar dar, tam ressam Utrillo'nun çizdiği gibi. O zamandan beri hiç değişmemiş. Le Lapin Agile sanki küçük bir kulübe, halbuki tanınmış bir gece kulübü. Le Chat Noir hakeza. Burada her şey küçük, 19. asır havasında. Yokuşun üstünde Le Moulin de la Galette tam bir yel değirmeni, rüzgâr esse acaba kanatları döner mi?

O gün Montmartre'ı iyice gezdik, sonra da aşağısında Le Marché Saint Pierre'e gittik. Aman ucuza ne kumaşlar satılıyor. İnsan hepsini almak istiyor. Birkaçının fiyatını sorduk, hatta pazarlık bile yaptık. Bize "Niye pazarlık yapıyorsunuz?" deyince, "Bizim memlekette yapılır" diyorduk. Onlar da neredeyse verimkâr, ama bizim bir şey almaya ne paramız ne de niyetimiz var, sırf eğlencesine yapıyoruz.

Böylece Paris'i tam bir turist olarak gezdik. Eğlenceden başka bir şey düşünmemek ne güzel şey. Üç ayın yorgunluğunu üzerimden attım, tam bir tatil yaptım. Buna ihtiyacım vardı, çünkü İstanbul'a gider gitmez tezimi yazmaya başlayacağım: Malzeme hazır, ama onları şekle sokmalı.

İstanbul'a dönüş

Bir pazartesi, tekrar *Ankara* vapuruna bindik. Dönüşte Cenova limanına da uğruyor ve epey bir zaman orada kalıyor. Şehri ve oranın Campo Sacro'sunu, yani müze gibi heykellerle süslü mezarlığını gezmeye vakit bulduk. İstanbul'a varınca doğru ablamın Tarabya'daki yazlığına gittik: Bir hafta tatilden sonra işe başlayacağım. O senelerde Boğaz sularında istavrit balığı bol, hem de yüzeyden sürü halinde geçiyorlar. Tarabya halkı sepetlere dolduruyor. Biz de elimizde bir kamış sahildeyiz. Bu balık yem istemiyor, bir kaz tüyü ve parlak bir iğne ona yetiyor. Balık zannedip hemen yutuyor.

Ablamda olduğumuz o bir hafta içinde, tarihi Tokatlıyan Oteli yandı. İskelenin karşısında kocaman, görkemli ahşap bir binaydı, Tarabya'nın süsüydü. Onun yanındaki Rum Kilisesi ve rahibin evi de gitti.

Şehre inince, arkadaşım Selma Tunç'tan bir yazı makinesi satın alıyorum, hâlâ kullandığım, emektar makine. İkinci Dünya Harbi'nden evvel satın alınmış, Olympia marka, taş gibi ağır, ama öylesine de sağlam bir araç.

Kimya profesörü kızım Deniz "Anne ayıptır, hangi asırda yaşıyorsun, artık bir bilgisayar al, hem istediğin gibi de yazar bozarsın" diyor, ama benim elim bu antika denecek şeye öyle alıştı ki, yeni bir klavye ile bu yaştan sonra uğraşamam. Hâlâ iki parmakla yazıyorum, ama çok da çabuk gidiyor.

Hemen egzersize başladım, temiz bir yazı elde etmeliyim. Bana dört nüsha gerek, üçü profesörlere, biri de bende kalacak. Bu kadar karbon kâğıdıyla uğraşmak bir acemi daktilo için sıkıcı. Ama neredeyse elim alışmaya başladı. Amacım önümüzdeki baharda tez müdafaa-

mı yapmak. Önce notlarımı düzenlemeli, tezi yazmalı, ama bu bana kolay görünüyor, çünkü lisanım çok iyi ve Proust'un eseriyle o kadar yakından ilgilendim ki, yazacaklarım aklımda neredeyse düzenli. O kış Profesör Langlade'nin birkaç dersine girdim, hiç olmazsa beni tanısın, göz aşinalığı olsun.

Bütün gün yazıyorum, yazdıklarımı da beğeniyorum. Mart sonundayız, neredeyse tezim hazır. Tekrar tekrar okuyorum, Nisan ayında hocaya vermeye niyetliyim. Ama birkaç gündür fakülteye gelmiyor, hasta. Mefkûre, romatizmasının çok azdığını söylüyor. O gidip hocayı görüyor, fakülteye yakın olsun, vasıtalarla uğraşmasın diye Beyazıt'ta ev kiralamıştı. Ben endişeliyim, acaba yazdan evvel şu tez müdafaamı yapabilecek miyim? Artık bu işi bir an evvel bitirmek istiyorum, her şeyim hazır. Ama birinci ve ikinci disiplinimi de hazırlamalıyım. Birincisinin sınavı iki saat, ikincisininki bir saat sürebilirmiş. Bu çok uzun bir süre, o kadar konuşacak ne bulmalı ki?

Profesörü bulup tezimi veremiyorum, ama ikinci profesörün Vahit Turhan olduğunu öğrenip seviniyorum. O benim seviyemi bilir, her zaman da beni takdir etmiştir. İngiliz Filolojisi'ne gidip ona bir nüsha veriyorum. "Demek acele bitirdin" diyor. Bu bir övgü mü yoksa onun tersi mi? Kestiremiyorum.

Birkaç gün sonra hocanın bürosuna uğrayıp ne düşündüğünü soruyorum. "Liji, yanlış anlama, ben senin çok iyi olduğunu bilirim, ama profesörün ne düşüneceğini bilmediğimden, şimdilik bu teze iyi derece verdim, ama tezin cidden çok iyi" diyor. Ben biraz bozuluyorum, dedikleri hiç de beni ikna etmiyor. "Eh bir liseli, bir Saint Joseph'linin ancak lisanı var, Fransız edebiyatından ne anlar ki?" diyorum.

Nihayet üçüncü profesörün Mina Urgan Irgat olduğunu öğrenip seviniyorum. Ben Sabri Esat Siyavuşgil'in seçilmesinden korkuyordum. Langlade iyileşip geliyor. Derin nefes alıyorum, tez müdafaamı Mayıs sonu yapabileceğim.

Arada, ben durmadan roman okuyorum. Proust bir romancı olduğuna göre, bana Fransız ve İngiliz edebiyatından muhakkak ki romancılar sorulacak. Ama 18. ve 19. asır romancıları o kadar çok yazmışlar ki bu işle başa çıkmak zor. Eşim devamlı konsolosluğun kütüphanesinde. Her gün kitap getirip götürüyor, ben de unutmamak için hülasalarını çıkarıyorum, defterler dolduruyorum. İngiliz Edebiyatı'nda iken vefalı arkadaşım Verkin yardım ediyor. O da Notre Dame de Sion'lu, ama 1932'de mezun olmuş; Adile Maksudi Ayda, Süheyla Bayrav'la beraber. İngilizcesi çok iyi, benim için roman okuyup İngilizce olarak hülasa ediyor.

Vahit Bey bize iki sömestr boyunca İngiliz romancılarından bahsetmişti, muhakkak bana etraflıca bir şeyler soracak, halbuki İngiliz Edebiyatı'ndan çoktan uzaklaştım. Yine de eski notlarımı bulup okuyorum.

Doktora sınavına giriyorum

O büyük gün geldi. Salonun kapısı açık, hiçbir zaman kapanmazmış, isteyen gelip dinlermiş. O koca salonda yalnızım. Mefkûre o günkü olayı biliyor, ama o bile gelmedi.

Masanın başında üç profesör ve önlerinde kurbanlık koyun gibi ben. Üçü de kara cübbeli. Profesöre cübbe bulmak zor olmuş, ama bir şey uydurmuşlar yerleri süpürüyor, ama anane yerine getirilmiş.

Ben o gün çok şık olmak istedim: Yeni gri tayyörüm sırtımda, saçlarım kuaförden çıkmış. Çok yalnızım, keşke eşime gelmesini söyleseydim, keşke bugüne kadar ay-

rılmadığımız o vefalı arkadaşlarımı çağırsaydım. Sorular başlıyor. İlki: Bu oyunun kurallarını biliyor musunuz? "Bana öğretin" diyorum. Langlade "Durmadan konuşacaksınız" diyor. Eğer böyleyse sorun değil, benim saatlerce konuşacak malzemem var. Hemen Marcel Proust'un yeni bulunan yazılarından bahsetmeye başlıyorum ve onlarda sonradan yazdığı o meşhur romanın tüm malzemelerini bulduğumu anlatıyorum, hatta filozof Bergson'dan evvel duygusal anılardan bahsettiğini; bir kokunun, bir tadın onda kaybolmuş zamanı yaşattığını söylüyorum. Bu 1875'te yazılan yazılar.

Herkes can kulağıyla dinliyor. Bilmem ne kadar sürdü, sonunda hoca "Bu kadar yeter, sizi çok yorduk, ama bize çok şey öğrettiniz" diyor. "Benim başka sorum yok, Proust gibi abideleşmiş bir romancıdan sonra kimden bahsedebiliriz ki. Bırakın bu çeşniyle kalalım."

Vahit Bey İngiliz Edebiyatı'ndan birkaç soru soruyor, işin içinden çıkıyorum ve uzunca Ruskin'den bahsetmeye başlıyorum, o Proust'un sevdiği yazar. Hoca tekrar, "Yeter, bir an için dışarı çıkıp bekleyin" diyor. Neredeyse hemen beni geri çağırıyorlar. Çok düşünmeye ihtiyaç olmamış. "Pekiyi"yle doktoramı aldım.

Birkaç gün sonra fakülteye gidip profesörü görüyorum. Beni sevinçle karşılıyor: "Hiç böyle güzel bir tez elimden geçmemişti. Geçen gün, burada bulunan romancı Alain Robbe Grillet'ye sizden bahsettim. Sizi tanımak istiyordu, ama ne yazık ki gitti. Sizin için dekana çok güzel bir yazı yazdım, Berke şimdi tercüme edecek." O sene Berke asistan olmuş, doktora tezini seçmiş bile. Herhalde filolojiden olsa gerek, çünkü o, şubede Fonoloji Kürsüsü'nü kurdu. Fonoloji, İsviçre'de Ferdinand de Saussure tarafından kurulan yeni bir ilim. Berke beni tebrik ediyor.

Odasından ayrılmadan, hoca bana Fransa'ya mı döneceğimi soruyor. Ben Türk'üm, evim de İstanbul'da, Fransızcam çok iyi. Bana bir de doktoramla ne yapacağımı soruyor. Gülüyorum, "Onu ben de bilmiyorum, belki öğretim üyesi olurum" diyorum.

Diplomamı alabilmem için muhakkak tezimin neşrolması gerek. Üniversitede kalanlar için bu bir derece kolay: Herhangi bir üniversite yayınında tezlerinin bir kısmı basılabilir, ama ben paramla bunu bastırmalıyım. Tabii para mühim, ama daha zoru, Fransızca basabilen bir basımevi bulmak. Araştırıyoruz ve Karaköy'de, Tünel civarında Çituri Biraderler'i buluyoruz. Üniversite 200 nüsha istiyor, bana da dağıtabilmem için en az 100 tane lazım. Pazarlıktan sonra 10.000 liraya basabileceklerini söylüyorlar.

O yazı Kınalı Ada'da geçiriyoruz. İyi bir tesadüf, Çituri Biraderler'in biri de Kınalı'da, hem de bize yakın oturuyor. İşimiz çok kolaylaşıyor. Basılan sayfaları bana getiriyor, iki gün sonra da düzeltilmiş olarak gelip alıyor.

Böylece tezim yaz sonunda 10.000 liraya basılmış oldu. Hemen sekreterliğe teslim ettim. Memur fiyatını sordu. Bunu bildirmek zorunluymuş. 10.000 deyince ağzı açık kaldı: "Kızım yazık paracıklarına" dedi. "Ne yapalım amca bu parayı vermeden bu kâğıdı elde edemiyoruz" dedim. Cidden de o anda elime geçen küçücük bir kâğıt: Hemen dekana gittim. O ara fakültenin başında Profesör Vehbi Eralp var. Bir fotoğrafla ona gittim, resmi bir belge istedim. Elime imzalı damgalı yarım sayfalık bir kâğıt verdi. Diploma çok sonra gelirmiş. Bende olan hâlâ o kâğıt. Kızım, "Anne, hayatının sonunda bari şu üstün diplomayı bir gör" diyor. Cesaretim olursa, belki bir gün Beyazıt'a kadar uzanırım.

Diploma hazır, acaba Notre Dame de Sion beni liseye Fransız edebiyatı hocası olarak alır mı? Yeni müdireyi hiç

tanımıyorum. Okulda kimya hocasıydı, ama 1960'ta daha yeni okulun başına geçti: Benim eski müdirem Sör Solangia hâlâ okulda olsa muhakkak bana bir hocalık bulurdu, ama o bu yaz İtalya'ya, Trento'ya gitti. Sirkeci Garı'ndan onu içim sızlayarak uğurladım: O da yürekler acısı bir macera. Nedense Türk müdireyle; Zahide Özveren'le arası açılmıştı. Son zamanlarda Milli Eğitim Müdürlüğü'ne birbirlerini hep şikâyet ediyorlardı. Halbuki Nuriye Hayırlı'dan sonra gelen Zahide Hanım'ı herkes çok sevmişti, ben de ilk hocalık dönemimde onu çok sevmiş, takdir etmiştim. Bu işin içyüzünü hiçbir zaman öğrenemedim, ama 1960 Devrimi'nden sonra, Milli Eğitim bakanı ikisini de okuldan uzaklaştırmayı uygun buldu. Halbuki o dönemde, İstanbul'da Milli Eğitim müdürü Vahit Bey'di. Fransızca bildiği için, Fransız okulları çok memnun olmuşlardı.

Giden Sör Solangia'nın yerine Sör Marie Berthe Fransız müdire olmuş, Zahide Hanım'ın yerine de Meliha Hanım (Meliha Tecer, şair ve yazar Ahmet Kutsi Tecer'in eşi). Çok endamlı ve güzel bir hanım, o kadar da ağır ve kibar. Eşiyle beraber Paris'te bulunmuş, Kutsi Bey Paris'te kültür ataşeliği yapmış. Reşat Nuri Güntekin'den sonra gitmişler ve onların oturduğu eve yerleşmişler.

Şu anda okulda tek tanıdığım Sör Fidelia. Ben talebeyken hazırlık sınıfını yapardı ve bir senede yetiştirdiği çocuklar şimdikinden zor olan orta I'i çok güzel okurlardı. Kendisi Sırp asıllı bir asilzade aileden, hatta vaftiz annesi o zamanın kraliçesi: Kraliçe Natali. Onun da adı Natali: Natali Zoukich. Şimdi epey yaşlıydı, ama lise I'de hocalık yapıyordu. Bana, "Sen bir gel müdireyle konuş, kendini tanıt, hocalık iste, ben de seni desteklerim" dedi.

Müdireyi gördüm, ama sınıflarda hâlâ sörler hocalık yapıyorlardı, biri emekli olursa beni alabileceğini söyledi.

"Felsefeci olsanız hemen alırdım" dedi. Pierre Dubois'dan sonra, Gaston Pasty geldi. O da çok iyiydi, ama şu emeklilik yok mu! Sapasağlam insanlar işi bırakmaya mecbur oluyorlar. Biz de bu arada boyuna hoca değiştiriyoruz. Son olarak Yani Anastasiadi gelmişti, galiba doktorası vardı. Onu bize eski talebemiz Beran Pakter, Mother Consuelo'nun doktoru getirdi, ama o da uzun kalmadı. Ben, Yani'yi 1946'lardan beri tanıyordum. Edebiyat Fakültesi'ne gelip giderdi, ama yaşı büyüktü ve bizim gibi talebe değildi. Muhakkak ki kıymetli biriydi. Demek ki Beran Pakter'le arkadaşlığı varmış. Hem de çok yakın bir arkadaşlık, çünkü çok ağırbaşlı tanıdığım Beran; az zaman sonra Yani'yle evlendi, hatta onları Noel günleri kilisede bile görmüşümdür.

Ben o senelerde hocalık bulamadım ve daha önemli bir işe giriştim.

Kızımız, Deniz

Yapacak hiçbir şeyim yok. Tam da aileyi büyütme zamanı. Sekiz senedir evliyiz, ama çocuğumuz olmadı. Araştırıyoruz. "İkinizde de bir şey yok" diyorlar. Hatta Profesör Naşit Erez, "Bu durumda sizin bu ay çocuğunuz olmalı" diyor. Ben de buna inanıyorum: Ve o ay ben çocuk beklemeye başladım. Benim durumum acaba psikolojik miydi? Böyle bir şey olur mu? 4 Ocak 1964'te Deniz doğdu.

Bize çok yakın olan Güzelbahçe Kliniği'ndeyim. Bu bir villa: Mimar Mongeri'nin villası. Bahçesi çiçek dolu, Mayıs'ta da mor salkımlar duvarlardan asılıyor. O bahçe o sokağa adını vermiş. Mongeri İtalyan, Caivano'lar Maçka Palas'ı ona inşa ettirmişler. O binanın karşısındaki meslek okulu da onun elinden çıkmış: İtalyan sefareti

olacak bir saray. Ama Birinci Dünya Harbi çıkınca, bina yarım kalmış. Hâlâ İtalya armaları fasatta görülür.

Klinik çok rahat, adeta evim gibi, hele ki, Valikonağı Caddesi'nden geçen yoğurtçunun çanı da Nişantaşı Hamidiye Camii'nin ezanı da oradan işitiliyor.

O tarihlerde loğusalar sekiz gün klinikte rahat ederler. Ben de Büyükada'da beslediğim hayvanların hikâyelerini kızım için yazmaya başlıyorum. Toto: kanadı kırık martı yavrusu; Tekiroş: kedi; Ev Taşır: kaplumbağa; Dikenli Kardeş: bahçedeki kirpi; Gümüş ve Pamuk: tavşanlar; Kıvılcım ve Samur: sincaplar; Hamza: bahçeye giren sıpa ve daha birçok hayvan. Şimdi bu masallar Ada Evi'ne teslim edilmiş bulunuyor.

Pencereden baktım mı bahçeyi ve Güzelbahçe Sokağı'nı görüyorum. Buralar bana çok aşina, neredeyse her gün o sokaktan geçerim. Ama şimdi ne bahçe kaldı, ne de villa: Amerikan Hastanesi, yani Koç tesisleri orayı beton yığınına çevirdi.

Sekiz gün sonra klinikten çıkarken kar başladı. İki hafta devam etti. Yollarımız kapandı. Ben kendimi çok çaresiz hissetmeye başladım. Doktora ihtiyacımız olsa, bu havada Valikonağı'nın sonuna gelemeyiz; yolları temizlemiyorlar. Yukarı cadde iyi de burası unutuluyor.

Doktor, "Aman bebek nezle olmasın zatürreye çevirebilir" demişti. Deniz'in burnu biraz akıyor, ya zatürre olursa... Allaha şükür Deniz'e hiçbir şey olmadı ve kızımızı güle güle büyüttük. Şimdi "En büyük eserim Deniz" diyorum.

Ben ona bebekliğinden beri Fransızca konuştum. Annem de ablama ve bana böyle yapmıştı. Şimdi de hiç sevmediği o İngilizceyi ana dili gibi konuşuyor: Los Angeles'ta akademik kariyer yaptı; kimya profesörü.

Yeniden Notre Dame de Sion

Fransız edebiyatı hocası oluyorum

1971'deyiz. Kızım 7 yaşında, ahbabımız Zadzaze Ailesi'nin, eski Notre Dame de Lourdes'da açtıkları okula gidiyor. Bu aile Gürcü ve Bomonti'deki kilise ve okul Gürcü cemaatinin malı. Büyük teyzelerinin, Sör Elisabeth'in başrahibelik yaptığı okulu kapatmak istememişler. O okul Fransızca tedrisat yapardı, ama şimdi hiç talebesi yok. Çok güzel bir ilkokul oldu, başında deneyimli bir müdür. Her sene bir sınıf açılıyor. 1971 sonbaharında üçüncü sınıf açıldı. Talebeler az, adeta bir aile havası var, hocaları da genç ve güzel Gülten Hanım, hem hukuk okuyor hem de tam mesai hocalık yapıyor. Artık benim işim kolaylaşmış, boş zamanım bol. O yaz bana okulumdan bir teklif geliyor; Sör Fidelia artık çekiliyor. Bu haberi çoktandır bekliyordum. Lise I'e Fransız Edebiyatı hocalığına çağırılıyorum. Okuluma dönmek, uzun zamandır uzaklaştığım evime dönmek gibi bir şey.

Ben oradan ayrılalı tam 27 sene olmuş, okul da çok değişmiş. Zemini cilalı parke olan sınıflara taş karolar döşenmiş. Çok normal, her akşam oraları bin güçlükle parlatan, iş yapan sörler tarihe karışmış. 1905'ten beri başrahibe Mère Elvira'nın, Fransa'dan getirttiği açık renk

meşe masalarımızın yerini gri formika masalar almış. Tahta masalara çocuklar oyarak bir şeyler yazarlardı. Bunlara yazılanlar sabunlu suyla hemen siliniyor.

Öğretmenler odası aynı yerde. Neredeyse öğretmenler de aynıları diyeceğim, çünkü 1938'de altıncı sınıfa Türkçe hocası diye gelen sarışın güzel Perihan Hanım hâlâ okulumuzda, yüzü biraz buruşmuş, ama endamı yerinde. İsmi de değişmiş: Perihan Bleda iken, Perihan Çınar olmuş. Bize tüm örneklerini Perihan, Ahmet ve Tanşuğ isimleriyle verirdi. Ahmet eşiydi, Tanşuğ da bebek oğlu. Ahmet çok erken ölmüş, Perihan da bir daha evlenmiş.

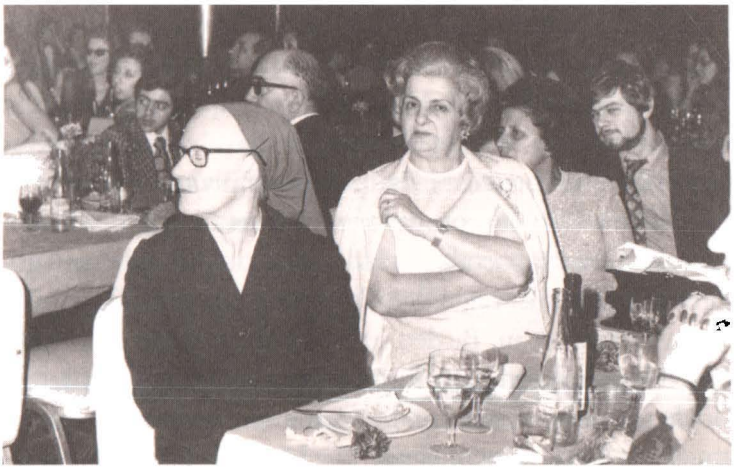
Yine öğretmenler odasında Sabahat Arıngizer'i buluyorum. 1944'lerde çok gençti. Romantik bir güzelliği vardı; Kandilli Lisesi'ndeki hocasını sevmiş, onunla evliydi. Şimdi çoktan beri dulmuş. O da güzelliğinden neredeyse hiçbir şey kaybetmemiş.

Fakülte arkadaşım Leyla da hâlâ okulumuzda. Sevinerek beni karşılıyor. Grünberg de sevilen bir Fransızca hocası.

Bir akşam Sirkeci Garı'nda, içim sızlayarak uğurladığım arkadaşım müdire Sör Solangia yerini Sör Marie Berthe'e bırakmış. Türk Müdür Meliha Hanım çok güzel bir kadın. Bir gün bana anlattı: Paris'te eşi kültür ataşesiyken, bir toplantıya meşhur artist Myrna Loy da gelmiş. Oradaki bir bey, Meliha Hanım'a, "Siz Myrna Loy'dan daha güzelsiniz" demiş. O anda ikisi yan yana duruyorlarmış.

Okul sakin, herkes işinin başında, bu durum da iki müdürün çok iyi anlaşmasından kaynaklanıyor.

Meliha Hanım'la tanışınca beni çok tebrik etti: "Bu okulda çalışacak ilk doktoralı hoca sizsiniz hem de 'pekiyi' dereceyle alınmış bir doktora." İleriki senelerde Meliha Hanım'ı hem sevdim hem saydım.

Müdür Sör Marie Berthe ve Türk Müdür Meliha Tecer, Hilton Oteli'nde yapılan son sınıf balosunda.

Yeni hoca olarak, İngilizce için Julia Halarides gelmiş. Çok iyi bir hoca diyorlar, grameri çok iyi öğretiyor; en bilgisizler bile iki üç derste toparlanıyorlar. Çok da hoş-sohbet, insanı eğlendiriyor.

Beni sınıfa Fransız müdür götürüyor. Titrlerimi sıralıyor.

Lise I-A ve lise I-B. Kızlar bu sınıflara 9-A ve 9-B diyorlar, yan yana iki şube. İlk kattalar. Ben okulda okuduğum zaman bu mekânlarda hiç bulunmamıştım. O zaman, talebe sayısına göre lokal değişilirdi.

Büyük sınıflar. Galiba ikisinde de kırkar talebe var. Kürsüye çıkıyorum, iki basamakla çıkılıyor, epey yüksekteyim, kızları yukarıdan görüyorum. Burada gözcülük yapmak kolay olsa gerek. Ama ben talebelerin arasına karışmak, onları daha yakından tanımak isterim.

Sağımda pencere solumda da iki katlı, inen çıkan kara tahta. Bu tahtalar tarihiymiş: Birinci Dünya Harbi'nde, okulumuz bir ara mühendislik okulu olmuş; bu tahtaları

onlar yaptırmışlar. Hâlâ da çok güzel işliyor. Benim, kara tahtayla pek işim yok, ama sınıfa bir çalışma havası veriyor.

A Şubesi'nde arkadaşım Turan Çiprut'un kızı Lin okuyor, bir de Kazım Karabekir Paşa'nın kızı Hayat Feyzioğlu'nun ortanca evladı orada, Hülya.

Yüksek kürsüde oturuyorum ve sınıfa göz gezdiriyorum. Sağ tarafta, ortalarda Hülya Feyzioğlu'nu hemen görüyorum, ama Lin nerede? Talebelere tek tek bakıyorum, onu göremiyorum. Birden uzun saçları yüzüne dökülmüş biri başını kaldırdı, işte Lin. Meğerse utancından yüzünü böyle gizlemiş. Annesine de "Anne sen bana ne kazık attın, önce Leyla Hoca, şimdi Liji Hoca, hiç kıpırdayamayacağım" demiş.

Kendimi tanıtıyorum; bir Notre Dame de Sion eski talebesi olduğumu söylüyorum ve hemen derse başlıyorum. Konu: Dünyada ve Fransa'da 16. asır. Rönesans en cazip mevzu. Rönesans'ın nedenlerini anlatıyorum.

Sınıfta çıt yok. Artık orta yaşlı bir hocayım, otoritem biraz da yaşımdan geliyor. Beni iyi dinliyorlar. Belli ki alakalarını uyandırabildim. Bu yüzlerinden okunuyor: Sarışın Müge Kaynak'ın gözleri gittikçe irileşiyor, belli ki kendini mevzuya iyice kaptırmış. İçimden "Aferin sana" demek geliyor. Gözleri, "Yaramazım" diyen Neylan bile pür dikkat.

Bir saat sonra 9-B'ye giriyorum, orada da tanıdık çocukları var. Hemen İvon Cerrahoğlu'nu görüyorum; uzun boylu ve dimdik duruyor. Linda Narman da arkadaşımın kızı. Güzelliğinin doruğunda bir esmer güzeli. Orada da aynı dersi tekrarlıyorum. Belli ki ben bu iki sınıfla da çok iyi çalışacağım. Şimdiden talebelerimi seviyorum. Galiba onlar da bana alıştılar. Sör Fidelia hâlâ sınıfa girip çıkıyor, çünkü emekli olmasına rağmen Türkiye'de kalıyor, pasa-

portu yok: Sırbistan, komünist Yugoslavya olduğundan beri Sör Fidelia vatansız. Demek ki Türkiye vatansızlara kucak açmış. Kardeşi Costa Zoukich, Fransa'da kalmış, Fransız vatandaşlığına geçmiş hatta bir okul arkadaşının vasıtasıyla dışişlerine girmiş ve Peru'nun merkezi Lima'da Fransa konsolosu olarak kalmış. Ama o bile ablası için bir şey yapamıyor, bir Fransız pasaportu aldıramıyor. Sör Fidelia Türkiye'yi çok seviyor, Türkçe konuşuyor, acaba buradan ayrılmak ister mi?

Sör Fidelia bana yol gösteriyor, tahrir yazacakları zaman iki sınıfa da aynı mevzuyu verebiliyorum, çünkü bir sınıfın başında o duruyor. İmtihanlarda da öyle. Bu da çok iyi oluyor; kızların hiçbir diyeceği olmuyor. Ayrı ayrı mevzular verilse, "O kolaydı, bizimki zor" diye başlarlar. Sör Fidelia, karneleri de yazıyor, o iş bana düşmüyor.

Kompozisyon günlerimiz on beş günde bir perşembe öğle yemeğinden hemen sonra. Bu belki iyi bir saat değil, çünkü mideleri dolu, uykuları geliyor, iyi düşünemiyorlar, ama başka saat de bulamadık, çünkü bu ders için, üçüncü kattaki sınav salonu boş olmalı, bir sınıf oraya alınıyor, ayrıca yanındaki resim salonunda da ders olmamalı: Birbirlerine yardım etmesinler diye her masaya bir kişi oturtuyoruz. Bir sınıfta ben varım, öbüründe de Sör Fidelia.

Bir perşembe, A Sınıfı yukarı çıkmak istemiyor: "Sabah sınavımız vardı çok yorgunuz, ne olur şu kompozisyonu gelecek hafta yapalım" diyorlar. Bunu işiten B Sınıfı da yerinden kalkmıyor. Ben çocukları anlıyorum, ama sör ömründe böyle bir şeyle karşılaşmamış, illaki kompozisyonu yazdırmak istiyor. Bana diyecek bir şey düşmüyor. O daha kendini o sınıfın hocası, hâkimi gibi görüyor. Kızlar yalvarıyorlar ve sandalyelerinden kalkmıyorlar. Sonunda Sör Fidelia gitti Meliha Hanım'ı çağırdı. İşin böyle bü-

Sör Marie-Berthe'e Chevalier de la Légion d'Honneur nişanı verildi. Nişanı ona eski felsefe hocamız Pierre Dubois getirdi, göğsüne taktı.

yümesini hiç istemezdim. Kızlarıma nasihat ediyorum, "Bunu bir disiplinsizlik sayacaklar." Eylem sayacaklar demeye dilim varmıyor, ama talebe kararlı.

Meliha Hanım, önce tatlılıkla, sonra biraz daha sert konuştu. Kızlar kıpırdamadılar. Ben de bir saat bir sınıfta, bir saat öbür sınıfta ders yaptım, ama kızlarıma da bu işin nereye varacağını bilmediğimi söyledim. Müdürler bu hareketi ağır bir itaatsizlik olarak kabul ettiler: Her karneye bir ihtar yazıldı ve o kadar talebenin velileri okula çağrıldı. Gelen oldu, gelmeyen oldu.

Hülya Feyzioğlu'nun babası Profesör Feyzi Feyzioğlu Meliha Hanım'a "Bu kadar sert davranmamalıydınız, insan yorgun olabilir, karnelerden şu ihtarları silin, bunların hukuken bir mesnedi yok, boşuna bizleri buraya getirttiniz" diye sitem etmiş.

Ertesi sene Hülya'yı Notre Dame de Sion'dan alıp Saint Michel'e verdiler. Halbuki onun 12 yaşından beri beraber olduğu, sevdiği arkadaşları okulumuzda. Hülya Saint Michel'in en parlak talebesi oldu. Diplomasını oradan aldı, ama ruhu Notre Dame de Sion'ludur. Okulun her gününe gelir, Sion'lu arkadaşlarına da bağlıdır. Bilmem Saint Michel'den hiç arkadaşı var mıdır? O günkü hadiseden sonra babasının onu bizden aldığını zannetmiştim, halbuki yeni öğrendim, Hülya lise ikide kimya hocasından ilk sömestrde bir almış, bütünlemeye kalacağı belli; hal çaresi olarak okul değiştirmiş.

İki sınıftan da çok memnunum. Fransızca derslerinde biraz tercüme yaptırmak istiyorum. Şimdiye kadar hiç yapılmamış bir şey, Türkçeden Fransızcaya tercüme. İlk olarak, elimize Atatürk'ün Onuncu Yıl Nutku'nu alıyoruz. Kitaplarında var. Dörder kişilik gruplar oluşturuluyor. Her birine birkaç satır veriyorum. İlk bitiren çevirdiğini okuyor, ben düzeltiyorum ve bir talebe temize geçiriyor. Bu işi herkes sevdi ve az zamanda bu güzel nutku çevirdik. Bence çok faydalı bir uğraş, Fransızca kelimeleri arıyorlar, alışınca da çabucak buluyorlar, Fransızcaları ilerliyor, buna da ihtiyaçları var, çünkü yazıları güzel de konuşmaları tutuk, Türkçe düşündüklerini hemen Fransızca söyleyemiyorlar. Okulda aralarında Türkçe konuşuyorlar halbuki benim talebeliğimde bu yasaktı: Her sınıfta, sınıfın renginde kurdeleli bir tahta parçası vardı. Buna *la planchette* denirdi. Fransızca konuşmayan birini gördü mü, sör o tahtayı ona verir. O talebe de bir an evvel başkasına geçirmeye bakardı, çünkü bu tahta gün sonunda kimde kalırsa, fakirler kumbarasına 10 kuruş atardı, öbürleriyse 5'er kuruş. Bu durumdan Sör Fidelia'ya yakınıyorum, "Ne yapalım, 'vatandaş Türkçe konuş' diyorlar, çocukları

1970'li yıllarda Notre Dame de Sion hocaları.

nasıl mecbur ederiz" diye cevap veriyor. Doğru, ama bu sokakta, okulda değil. Kızlarımla konuşuyorum. "Velileriniz birçok para harcayıp sizi bu okula vermiş, Fransızca konuşamadan mı çıkacaksınız?" diye soruyorum. Cevapları: "Hocam bize çok komik geliyor." Bir de çalışkanları sevmiyorlar, onlara "inek" diyorlar, ben de "Fransa'da hâlâ çalışmayana, şu uzun kulaklı hayvan var ya, onun adını verirler, hatta eskiden tembelleri cezaya kaldırıp başlarına kâğıttan uzun bir külah geçirirlerdi. Siz seçin, faydalı inek mi olmak istersiniz ya da o uzun kulaklı mı?" Gülüyorlar, ama yine de onları sevmiyorlar. Acaba onlar bencil mi? Niye sevilmiyorlar? Ben de çok çalışkandım, ama o kadar da yardımı severdim, dersi anlamayan bana gelirdi. Çok sevilirdim. Son sınıfta adım "ansiklopedi"ye çıkmıştı. Her şeyi bilir ve öğretirdim.

Biz tercümelerimize devam ediyoruz. Bu kez Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'sini seçtik. Çok güzel bir çeviri oldu. Bunu sınıfa asmak istiyorum, ama önce Milli Eğitim'e gönder-

dik. Çok iyi buldular ve yazdırıp asmamıza izin verdiler. Yazısı güzel bir talebe, kaliteli bir kâğıda çini mürekkebiyle iri harflerle yazdı. Bir şubeye asıldı, ertesi sömestrde öbür şubeye geçti. Benim hocalığım boyunca bu böyle oldu. Şimdi nerede? Müdür, "Herhalde arşivdedir" dedi.

Edebiyat derslerimiz çok iyi gidiyor, ama kompozisyonların bazıları çok zayıf; fikirler güzel, Fransızca berbat. Benim için imla hataları önemli değil, vakitle imla öğrenilir, ama gramer hataları çok kötü. Fransızcanın grameri de zor. Kompozisyonları tashih ediyorum, tüm bu hataları toplayıp, Fransızca defterlerine doğrusunu yazdırıyorum ve bir gün bunları soruyorum, not atıyorum. Ama bazılarının lisanı o kadar zayıf ki tüm çabalarım sanki boşa gidiyor. En fazla bize başka Fransız okullarından gelenler böyle. Demek ki o okullar lisana çok ehemmiyet vermeyip geçirmişler. Bunları nasıl mezun ederiz? Hele ki Notre Dame de Sion en iyi okul diye nam salmışken.

Kızlarım benden yardım bekliyorlar, ama bildiğimi elimden geldiği kadar aktarmaya çalışıyorum. Başka ne yapabilirim ki, özel ders almanın faydası az. Onlara "Bol bol Fransızca okuyun, ne olursa olsun, gazete, mecmua, roman" diyorum. Cevap: "Vaktimiz yok." Ama her türlü eğlenceye vakit buluyorlar. Bizim zamanımızda ancak radyo vardı, biz de her cuma akşamı, kitaplıktan bir roman alır okurduk.

A Şubesi'nde çok tatlı bir Neşe var, okulumuza yeni gelmiş, Fransızcası berbat. Tabii bütünlemeye kaldı, ama herhalde başka derslerden de kalmıştı ki borçlu bile geçemedi.

Onu, ekim ayında tekrar aynı sınıfta karşımda gördüm. İlk kompozisyonlarımı okuyorum. Elime çok güzel yazılmış bir kâğıt geldi, bir de baktım Neşe'nin kâğıdı. Çok sevindim. Derste yanıma çağırdım, "Neşe, sen bu yaz

ne yaptın?" dedim. "Hocam, sizin dediğiniz gibi çok okudum. Önceleri zor geldi, ama sonra alıştım hatta romanlardan zevk almaya başladım" dedi. Okuduğu deyimler, doğru cümleler aklında yer etmişti ve onları yerinde kullanmıştı. Neşe'yi tüm sınıfa misal olarak gösterdim. Böylece Fransızcamız da düzelmeye başladı.

O sene, A Şubesi'nde bir tanıdık isme rastlıyorum, Zeynep Irgat. Zeynep, Mina Urgan'ın kızı. Mina bir ara Cahit Irgat'la evlenmişti, bir oğlu bir kızı olmuştu. Şimdi Zeynep karşımda, esmer pırıl pırıl gözlü, sanki bir küçük Mina. Annesine selam gönderdim.

Arada tercümelerimize devam ediyoruz. Bu kez ben bir piyes tercüme etmek istiyorum; arkadaşım Leyla, tüm lise sınıflarının edebiyat hocası. Her sene bir edebiyat günü yapıyor ve velileri de davet ediyor. Her bir günün de bir adı var, "Yahya Kemal Günü" "Süleyman Nazif Günü" bir kez de helva sohbeti yaptı. Ona açılıyorum: "Şinasi'nin *Şair Evlenmesi*'ni tercüme etsek, sahneler misin?" Leyla çok seviniyor, çünkü kendisi de Fransızca biliyor, bir Fransız edebiyatı sertifikası da var.

Hemen işe koyulduk. Talebeler heyecanlı, piyesi hem çevirecek hem de kendileri oynayacaklar. Kısa bir piyes, çabuk çevrildi. Sahnelemeyi Leyla'ya bıraktım, bu işlerde o daha tecrübeli.

Neylan çok komik bir çöpçü oldu. Linda'ysa kırmızı fesli çok yakışıklı bir genç şair. Güzel gelin kızı, Leyla başka bir lise sınıfından seçti. Sarışın olmasını istiyordu. Geçmiş gün, iyi hatırlayamıyorum ama acaba Aldıkaçtı kardeşlerin biri miydi? O ilk senemde üst sınıflardakileri tanımıyordum.

Oyun beğenildi. Böyle bir gösteri bizim okulda bir ilkti. Kızlar memnun, veliler memnun.

Leylamız şairdir: *Dağ Büyüsü* ile *Sevgi ve Yağmur* diye iki eseri var. Şiir çevirmeye kızlarım ne derler acaba? Bu fikir büyük tezahüratla kabul ediliyor. Leyla da çok memnun. Bazen, kafiye de uydurabiliyoruz. Dersler çok zevkli geçiyor. Edebiyat sınavlarını sınıfta yapıyorum. Kopya çekilmemesi için çok dikkat ediyorum, ama sınıfta 40 talebe var.

Bir aylık yoklamada, en arkada oturan Gülen'den şüphe ediyorum. Yanına gidiyorum. Geniş cetveline bir şeyler yazmış: "Kızım, bunları yazarken, inşallah yazdıklarını öğrenmişsindir de" diyorum. Kızarıyor. Kâğıdını alıyorum. Aylık konuşma gününde ne göreyim, Gülen'in annesi, lise II'de yanımda oturan arkadaşım Hatice. Bir şey söylemedim, ama Gülen de bir daha kopyaya yeltenmedi.

Bir başka kopya olayı da çok kötü bitebilirdi. Bir akşam, Turan'dan bir telefon, "Aman Liji, Lin'in bir arkadaşı, matematik yoklamasında kopya çekmek istemiş, ama kopyacılardan olmadığı için yakalanmış!" Aslında, hocaları Henri Matalon çok iyi anlatan biri, ama bu çok çalışkan ve her dersten iyi olan talebe matematiği anlamıyor. Ümitsizliğe kapılıp, kopya çekmek istemiş. Ne olursa doğrulara olur. Sör Fidelia da karneye 0'ın yanına "kopya çekti" diye yazıyor. Kız 0'a razı, ama babası o kadar dürüst bir insan ki, böyle bir davranışa hiç tahammülü olmayacak. Kız çok utanıyor, bir tüp ilaç yutuyor. Çocukluk işte. Allah'tan annesi farkına varıyor, vaktinde kurtarıyorlar. Turan'ın ricası, söre bunu anlatmam ve 0'ın yanına bir şey yazmamasını söylemem. Şimdi o çok sevdiğim talebe profesör, tabii fen veya matematik profesörü değil.

Leyla'yla beraber ayda bir Turan'da toplanıyoruz. Bazı talebelerin anneleri de geliyor, Turan'ın arkadaşları. Deniz Selime'nin annesi çok tatlı bir hanım, kızı da öyle, ama çok orta bir talebe, ilerisi için çok parlak bir gelecek gö-

1980 Ekim'inde, Fransız müdür emekliliğini almadan, okul bahçesine Atatürk'ün madeni büstünü koydurttu. Çok güzel bir konuşma yaptı, bir Atatürk hayranıydı. Konuşmasının tercümesini de benden istedi. O gün, o büstün önünde bu konuşmayı heyecanla yaptım.

remiyorum. Bazı çocuklar biraz geç gelişiyor. Deniz şimdi Marmara Üniversitesi'nde, hemşirelik bölümünde profesör; yenilerde de dekan oldu. Okulumuzun kuruluş gününde onu gördüm, ne kadar mutlu olduğumu söyledim. Talebelerimin şimdi kimisi doktor, kimisi mimar, kimisi iş kadını, ne kadar iftihar ediyorum.

1973'te sınıfıma olağanüstü bir talebe geldi. Hem olgun, hem çalışkan, hem de Fransızcası fevkalade. Neredeyse kompozisyonlarına 10 vereceğim: Füsun Akkan. Şimdi İlter Türkmen'in eşi ve Galatasaray Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler bölümünde profesör.

Ara sıra tanıdık kızlarını karşımda buluyorum: Matematik hocamız, çok tanınmış ve meşhur insanlar yetiştirmiş Yomtov Garti'nin kızlarını okuttum: Refika sınıf birincisi. İki sene sonra da Şefkat sınıfımda. Bir sene de ta arkada oturmuş Nilgün Hotinli gözüme çarpıyor: Nilgün çok güzel bir kız. Fransızcası da çok iyi, olmasın mı? Profesör Nesteren Dirvana'nın yeğeni: Astronomi profesörü Metin Hotinli'nin kızı. 1950'lerde annesi Can Deniz'i de ben okutmuştum.

Karsan kardeşler de talebelerim. Dedeleri Ali Karsan ressam, babaanneleri Yvonne Fransız, o da ressam. Çok sanatçı ruhlu kızlar: Filiz şimdi Paris'te ressam, Sibel'se seramikçi.

Bana yardım eden Sör Fidelia artık sınıfa giremiyor. Benim için kötü oldu, çünkü bir kompozisyon sınıfımın başında o dururdu, böylece iki şubeye de aynı konuyu verebiliyordum; şimdi ne yapacağım? Ayrı konular verirsem, muhakkak talebelerim, "Bize zoru geldi, onlarınki kolaydı" diye söylenecekler. Düşünüp duruyorum.

Galiba çaresini buldum. Aynı sınıfta –daha doğrusu sınav salonunda, 80 kişiyi ancak orası alır– iki şubeyi toplayacağım. Masalara eskisi gibi birer değil de ikişer kişi otur-

tacağım. Ama iyi Fransızca bilenleri arkaya, zayıf olanları öne gözümün önüne alacağım. Arkadakiler birbirine yardım etseler de önemli değil, zaten kompozisyon yazmak için ne kadar yardım edilebilir ki! Ama öndekiler ister istemez bildiklerini yazacaklar. Bunu yapabilmek için yeni talebelerimin derecesini bilmeliyim. Onun da kolayı var; orta III'ün Fransızca hocası Sör Mirian'a gidip öğrenebilirim.

Bir isim listesiyle Sör Mirian'a gittim, meramımı anlattım ve isimlerin yanına "pekiyi" "iyi" "orta" "zayıf" yazmasını istedim. O anda hemen yaptı, elime verdi. Ben de bu bilgiye göre talebeleri oturttum. Her şey iyi geçti. Öndekilere göz açtırtmadım.

Ama ilk edebiyat yazılısında çok kötü bir olayla karşılaştım: Kompozisyondan 6 alan bir talebenin edebiyat kâğıdı çok kötü bir Fransızcayla yazılmış. Hemen anladım, Sör Mirian'ın listesinde muhakkak bir yanlışlık olmuş. Listede o ismin yanına "Pekiyi" yazmış.

Sör Mirian'la tekrar konuştum, başıma geleni anlattım, talebenin ismini söyledim, derecesini sordum. "Aman 'Çok kötü' yazacağıma, 'Çok iyi' yazmışım" dedi. Ben de çok iyi diye, Şefkat Garti'nin yanına oturtmuştum. Kabahat bizlerde oldu. Şefkat'e hiçbir şey söylemedim, ne de o kıza; aslında çok terbiyeli, çok sakin bir kız, çok da seviyorum, içim acıya acıya onu öne aldım. Ağzını açıp bir şey söylemedi, nedenini sormadı. Olgun bir kız. Tabii sene sonunda bütünlemeye kaldı.

Öğretmenler odamız

Zemin kattan yukarı çıkan geniş merdivenin kapısı upuzun bir koridora açılır. Kapının tam karşısında, bizim öğretmenler odası: Buluştuğumuz, dinlendiğimiz oda.

Saat on bir teneffüsünde, semaverde çay hazır olur: Bir saat evvel oraya gelen ilk kişi fişi elektriğe takmıştır. Arada, biri de çayı demlemiştir. Sabah erkenden temizlik görevlileri, herhalde bizim emektar Hacer Hanım; semavere suyu doldurmuş ve çaydanlığa da bolca çay koymuştur.

Teneffüs zilinde odaya geldiğimizde çay hazır bizi bekliyor olur, hatta bazen yanında çıtır çıtır susamlı simit de vardır. Bardaklar dolar ve sigaralar da yakılır. Biraz sonra oda duman içinde, neredeyse göz gözü görmez olur. İçenler başta Perihan Çınar, Sabahat da içer, ama kimse Leyla'yla boy ölçüşemez. Bir sigara bitmeden, birini daha yakar: "Şunu azalt" derim ama nafile. Leyla'nın iki tutkusu vardır: Sigara ve oyun; büyük oynamaz, arkadaşlarla oynar, ama gecelerini masanın başında geçirebilir.

Notre Dame de Sion'a ikinci kez gelişimde Leyla'nın soyadı değişmişti. Şimdi Leyla Başak'tı. Demek ki Orhan Bey'den ayrılıp bir daha evlenmişti. Bana bunun nasıl olduğunu anlattı: Caddebostan Plajı'nda, yakışıklı, uzun boylu bir gençle tanışmış. Birbirlerini sevmişler. Tesadüf, Alâeddin Bey, Orhan Bey'in kuzeniymiş. Leyla'ya evlenme teklif etmiş. Edince geri çevirememiş. Ama hayran olduğu, kalben sevdiği Orhan Bey'den de kopamamış. Onu yalnız bıraktığı için kalbi sızlıyor, hâlâ elinden geldiği kadar yardım ediyormuş: Şimdi, Göztepe'de, Alâeddin Bey'in konağının alt dairesinde oturuyormuş. Her sabah erkenden "Okula gidiyorum" deyip evden ayrılıyor, ama Osmanbey'e gidip Orhan Bey'in evine çekidüzen verip yemek pişiriyor ve acele derse yetişiyormuş.

Aksi olacak, bir sabah eşi okuldan Leyla'yı arıyor, daha gelmediğini söylüyorlar. Alâeddin Bey'in tepesi atıyor, fabrikayı bıraktığı gibi okula koşuyor. O ara Leyla gelmiş, neredeyse derse girecek. Eşini aşağıya çağırtıyor

ve bir kavgadır kopuyor. Fransız müdür yetişiyor, "Ben müdür" demiş. Kızgın koca, "Ben de müdür!" cevabını vermiş. O da un fabrikasının müdürü. Neyse iş tatlıya bağlandı. Ben Orhan Bey'i tanıdığımda çok yaşlıydı, Leyla'ysa, daha genç, dekolte bluzlar giyen, beğenilmeyi seven ama sadık bir eş. Bu Leyla'nın işine okuldakiler gülüyordu, ama ben onu iyi anlamıştım: İnsan sevdiği birini, bir anda, eski bir paçavra gibi atamaz, o da atamamıştı. Baba kız gibi ikisi de çok mesut yaşadılar.

Öğretmenler odasına devam edenlerden, tarihçi Semiha Gözükara, yaşlıcadır. Çayını limonlu içer, her sabah yanında bir limon dilimi bulunur. Lise I'in tarihçisi Ayten Çilingiroğlu, benim yaşlarımda güzel bir kadındır. Bir Ayten'imiz daha vardır, arkadaşım Ayten Özlü, hazırlık sınıflarının Türkçe hocası: Bizlerden genç ve dinamik biri, soyadı gibi talebelerine Türkçenin özünü öğretir. Onun sınıfından çıkanlar hayat boyu grameri hiç unutmuyorlar.

Mother Consuelo'dan sonra İngilizceye Julia Halarides geliyor. Çok iyi bir hoca. Zayıf talebeleri birkaç derste toparlıyor. Sevilen bir hoca. Çok da şakacı. Demirbaş matematikçimiz Yomtov Garti: Çok değerli bir hoca, hem bizde hem de Saint Joseph'te bulunuyor. 2008 senesine kadar, çok yaşlı olmasına rağmen Galatasaray Lisesi'nde bir iki saat görevliydi, müdür talebesiymiş. Ama genç matematikçilerimiz de var: Nadya Ançer, sonra evlenip Murat oldu. Bizden mezun. İki sene sonra da yine bizden Ziva de Eskenazi geliyor.

Kimyayı müdür Sör Marie Berthe veriyor, fizikçimiz de Yani Kehayopulos, çok iyi hoca diyorlar, ama öğretmenler odasına hiç uğramıyor. Nedenini Leyla'ya soruyorum. Meğerse bizim Julia'yla bir gönül macerası yaşamış: Julia

dul, adamsa evli. Sonunda Leyla, Julia'nın kulağını çekmiş ve bu iş bitmiş, ama adam kızmış.

Öğretmenler odasına hiç gelmeyen biri daha var. Üst kattaki odasından hiç aşağı inmiyor. Leyla'ya kim olduğunu soruyorum: "Adını bile öğrenmedim, o damdaki kemancı, buraya gelmez" diyor. Başka hiçbir şey söylemiyor. Merak edip Rene'ye soruyorum; aslını öğreniyorum: Yıl 1960, 27 Mayıs Devrimi olmuş. Okulda sınavlar var. Dışardan mümeyyiz gelmiş. Böyle günlerde bizim okulda yemekte şarap çıkar. Leyla da yemekte. Leyla şarap kadehini kaldırıp devrim hakkında bir şaka yapmış. İdareden biri bunu askerlere bildirmiş; herhalde Leyla'yı sevmeyen biri olacak. Bana bunları Rene anlattı: Bir sabah, okula geldiğinde, Notre Dame de Sion'un önünde birkaç askeri cip görür. Okulun kapısı açıktır ve önünde sekreter Selma Tunç, Rene'ye eliyle girme geç işareti yapar. Cipler uzaklaştıktan sonra Rene okula girer. O sabah okulda bulunan tüm öğretmenler Balmumcu Karargâhı'na götürülmüşler; Leyla'nın mahkemesi oluyor, onlar da tanıklık edecekler. Yargıç genç bir asker. Hocalara böyle bir şey işitip işitmediklerini soruyor. Bir kısmı o gün orada olmadıklarını söylüyor, yemekte bulunanlar da arkadaşlarını ele vermek istemiyorlar. Biz fark etmedik, işitmedik diyorlar. Sadece bir tanesi, "Ben işittim, hoca şöyle şöyle söyledi" diyor. Bu Leyla için belki hapis demek, ama Leyla beraat ediyor. Neden mi? O gün o hoca yemekte yokmuş, hatta okulda bile yokmuş, anlaşılan idareye yaranmak için bunu söylemiş. Yalancı tanıklık muhakkak bir suç, bu hoca bir ceza aldı mı, onu bilmiyorum. İşte o zamandan beri o hoca, Leyla'nın bulunduğu yere gelemiyor. Ben o hocayı az tanıdım, ama "doğruluğa, hal harekete çok önem verir" derlerdi. Ama bir açığına daha şahit oldum; 1978'den sonra,

Leyla okuldan ayrılmış. O hoca ara sıra öğretmenler odasına girip çıkıyor, ama bizimle oturmuyor. Odamızda duvarda bir küçük pastel resim asılı duruyor. Bana çok eskileri hatırlatıyor: Okulun küçük avlusundaki açan mor salkımların resmi. Çizildiği günü bile biliyorum: Ben son sınıf talebesiyim ve cumartesi günleri, resim hocamız Sör Pia'dan ders alıyorum. Ben resim odasında alçıdan Apollon'un başını karakalemle çizerken, hocam da küçük avluda mor salkımları resmediyor, herhalde Mayıs 1944'tü. İşte bu tabloya bakıp hep o eski günleri hatırlardım. Bir gün tablo yerinde yok. O anda Fransız müdür geldi, ona sordum. "Ben kaldırtmadım" dedi. Birçok kişiye soruldu, kimsenin bir şeyden haberi yok. Bu olay o kadar dillendi ki, sonunda o hoca resmi kendisinin aldığını söyledi: Çok beğeniyormuş, kopya ettirecekmiş. Sormadan, izin almadan böyle bir şey yapılır mı? İnsanın aklına hep kötü şeyler geliyor. Ertesi gün tablo yerine asıldı. Şimdi girişte, küçük salonda.

Ben 1978'de tüm lisenin rehber hocasıyım, bundan kızlar da çok memnunlar; her dertlerini bana anlatıyorlar, güveniyorlar. Bir gün hocamız dersinde tam üniforma giymemizi istiyor, yani yün ceketimizi de, ama Mayıs ayı, sıcak: "Ben müdürle konuşurum" dedim ve Sör Marie Berthe'e bunu anlattım. Çok güldü. "Üniformamız, hem kışlık, hem yazlık olarak düşünülmüştür, tabii yazın yün ceket giyilmez" dedi. "Bunu onlara siz anlatın" dedim.

Öğretmenler odasının demirbaşlarından biri de biyoloji hocası. Tüm liseye o ders veriyor. Bizim okuldan memnun. Benden üç sene evvel okulu bitirdi ve biyoloji okumaya başladı. O alanda tetkikleri de var, akademik bir kariyer yapabilirdi, ama o okullarda hocalığı seçti. Hem Sainte Pulchérie'de hem bizde ders veriyor. Kendisi evli, çok iyi yetiştirdiği iki de oğlu var.

Okulda iki biyoloji hocası daha var: Birisi genç Sör Monique, öbürü Claude Aytu. Aslında Claude eczacı, ama ortaokula biyoloji dersi veriyor, Sör Monique de öyle. Claude Fransız, Ziraat Fakültesi'nden bir profesörle evli. Büyükdere'de oturuyorlar, Claude haftada üç kez Sarıyer otobüsüyle geliyor, okulun önünde iniyor. Çocukları yok, ama Claude'un Büyükdere'deki evinin bahçesinde birçok kedisi var.

Lise hocası Satenik Şahiner'in iki yetişkin oğlu var. Onları çok disiplinli büyüttü. Ama büyük oğlu artist ruhlu bir genç, pop müzikle uğraşıyor, konserler tertipliyor, genç sanatçıları tanıtmaya gayret ediyor. Takdir edilecek bir şey. Arada cep harçlığı kazanmak için galiba matematik dersleri veriyor.

Bir gün okulda bomba gibi bir haber patlıyor; lise I'den çok munis, çok terbiyeli, tanıdığım bir talebe kaçırılmış. O zamana kadar İstanbul'da alışılmış bir şey değil, ama şimdiki zamanlar o kadar karışık ki her şey olabilir. Hepimiz acıyoruz. Gazeteler 200.000 lira fidye istenildiğini yazıyor. Ertesi gün her şey açığa çıkıyor: O artist ruhlu çocuk bu kıza özel ders veriyormuş. Birbirlerini sevmişler: Aileleri tutucu, bu evliliğe karşı çıkacaklar, iyisi mi, çözümü kaçmakta bulmuşlar. İki yüz bin lirayla da evlenip geçineceklermiş. Ertesi gün emniyette ifadeleri alındı. Polisler bu genç sevgililere çok iyi davranmışlar. İkisi de ailelerine döndüler.

Biyoloji hocamızı öğretmenler günü yemeklerinde görürdüm. Zor yürüyordu, bir ara kapıcısının kızıyla gelmeye başladı, sonradan da hiç gelemez oldu, gözleri görmüyordu. Sağ olsun tarihçi Ayten Çilingiroğlu onu gidip görüyordu, acaba ben niye hiç gidip onu görmedim? Şimdiye kadar bu yüreğimde bir dert olarak kalmıştır.

Öğretmenler odasında, Nevin Yürür'ü de sıkça görüyorum. Orta III'ün Fransızca hocası, çalışma alanı daha fazla gramer. Fransızcanın grameri zordur, ama Nevin talebelerine çok iyi öğretiyor; Türkçe gramerin özünü veren Ayten Özlü neyse, Nevin de Fransızca gramerin özünü veriyor. Nevin'i fakülteden tanıyorum: İngiliz ve Fransız filolojileri aynı katta yan yanaydı. Nevin'i çok görürdüm, galiba o zamanlar asistandı. Anlaşılan bir akademik kariyer yapmamış. Bana yakınlık gösteriyor, ama nedense ben ortada bir olumsuzluk hissediyorum. Hırslı biri, hatta kendisi bize şunu anlatmıştı: Soyadı Kanunu çıkınca, babası, "Koler soyadı sana yakışır" demiş. Koler, –Fransızcası *colère*– hiddet demek. Ama sonradan Korel olmuş.

Nevin Dame de Sion'lu, ama Kadıköy okulundan mezun. O okul 1863'te kurulmuş. 1935'te de kapanmıştı. Ben 1937'de orta I'deyken, sınıfımda Kadıköy okulundan talebeler vardı, örneğin Anti kız kardeşler. Bunlar yedi kardeştiler, altısı bizde okuyordu. Üniformaları bizimkine benzemiyor, önü ve arkası ince pilili lacivert yün elbiseler. Nevin o okulda Sör Ernestine'in talebesi olmuştu ve şimdi çok yaşlı olan bu hocasını çok severdi. O da İzmirli bir armatör ailesindendi, Dutilh ailesi: Şimdiye kadar yeğenleri Henrick ve Axel armatörlük yapıyorlardı. Hollandalıydılar.

Sör Ernestine ve Nevin, Kadıköy okuluna La Sion des Roses diyorlardı, "Güller Sion'u"; herhalde bunun nedeni bahçe duvarından asılan sarmaşık güllerdi. Bu okul Moda Caddesi'nde sağ koldaydı. Kapanınca, kızlar için sanat okulu oldu. Bilmem hâlâ o bina duruyor mu?

1972 baharında, bir bayramda, Nevin Alanya'ya bir gezi tertip etti. Orman Müdürlüğü'nün evlerinde misafir olunacaktı. Onlara katılmam için çok zorladı, ama ben

çocuğumu ve eşimi bırakamazdım. Meliha Hanım ve Ayten bir grup talebe ve Nevin'le gittiler. Dönüşte Ayten Özlü çok tedirgin olduğunu söyledi: Meliha Hanım varken –yani müdürü– talebeleri kendisi yönetmeye kalkmış, tüm izinleri, Meliha Hanım'a sormadan kendisi vermiş veya vermemiş; sanki başkanlığını ilan edercesine Meliha Hanım'la boy ölçüşmeye kalkışmış. Geziyi tertip etmek başka, hiyerarşiye hürmet etmek başka. O geziden herkes çok tedirgin döndü. Bilmem sonradan ne oldu ama ertesi ekimde Nevin okulu terk etmişti. Okula çok yazık oldu, bir değerdi, onu sevmiştim.

Lise III'ün Fransız edebiyatı hocası genç bir Fransız kızdı; Françoise Gendron. Bir Türk doktoru sevdiği için İstanbul'a gelmişti. Şimdi nişanlıydılar hatta beraber yaşıyorlardı. Françoise çok terbiyeli, çok tatlı bir kızdı, iyi de hocaydı. Çok iyi anlaşıyorduk. Oturup beraber uzun uzun konuşurduk.

Lise II'de hoca Seta Şirinyan, bir Dame de Sion'lu. Çok iyi bir hoca. Ama nedense, müdür onu sevmiyor, halbuki Seta'nın hiçbir kusuru yok.

Coğrafya hocamız Zafer Akiz. Tam bizim okula, yani bir rahibe okuluna yakışan biri. Giyimi sade, hareketleri ölçülü biri. Benim yaşlarımda, belki de aynı yıl mezun olmuşuzdur, ama ben ona fakültede hiç rastlamadım. Beni çok takdir ediyor. Ben de onun disiplinine gıpta ediyorum. Hiçbir zaman kimseye bir ceza vermiş değil, ama talebeler ondan korkuyor. Bilmem seviyorlar mı, ama çok sayıyorlar. Dersinde çıt çıkmıyor. Biri yere kalem düşürse, hemen özür diliyor. En büyük ceza derse kaldırılmamak, kötü not da atmıyor. Dersleri çok güzel anlatıyor ama öğlen tatilinde bile ders çalışılmasını istiyor. Çok iyi bir hoca. Gölgesi ağır derler ya, öyle bir hoca, halbuki şimdiye kadar

Öğrencilerimle birlikte.

kimseye ceza vermemiş. Talebelerinin derse çok düzenli gelmesini istiyor. Zafer'le iyi anlaşıyoruz.

Yazdığım *İstanbul'da Kayıp Zamanlar* adlı kitabımı alan eski mezunlar imza için evime geldiler, hocaları hakkında çok komik bir anı anlattılar. Yan sınıfta ders veren fizik hocası Mösyö Bonnafous tahtaya yazarken tebeşir bitmiş. Kızlar da yan odadan Zafer Hanım'dan isteyelim demişler, ama nezaket olsun diye Fransız hoca kendisi gitmiş ve Fransızca tebeşir (*craie*) istemiş. Craie'nin telaffuzu "*kre*". Bunu, Zafer Hanım "küre" anlamış. Küre de dolabın üstünde duruyor. "Kızım küreyi hocaya verin" demiş. Talebelerden kimse ağzını açıp "o hocanın istediği tebeşir" diyememiş. Küreyi vermişler. Zafer Hanım'dan bu kadar korkuyorlar mıydı ya da muziplik olsun diye mi? Mösyö de hiç bozuntuya vermeden küreyi almış, gitmiş. Sonra

tebeşir işi nasıl halloldu, bilmiyorum. Bunu bana orada bulunanlar anlatmasalar, inanmazdım. İşte Zafer Hanım böyle kibar bir kadındı. Bu hoca küreyi ne yapacak diye düşünmeden, istediğini vermiş.

Kızım Deniz liseye geçince onu çok sevmişti. Hele iki ay gitar dersi aldıktan sonra, toplantı günü büyük salonda Bach'ın bir parçasını çok güzel çalmasına bayılmıştı. Benden, gitar çalarken Deniz'in resmini istemişti. Kasımdaki öğretmenler günü yemeklerinde onu görüyordum. Deniz'i soruyordu. Bir gün o yemeklere gelmez oldu, anladık, o da bu dünyadan göçmüştü.

Deniz'in Notre Dame de Sion'lu oluşu

1974 Haziran'ında, kızım Bilgi İlkokulu'nu bitirdi. O okulda çok mesut olmuştu. Talebe az, sınıf bir aile gibi, Gülten öğretmen de genç, güzel bilgili. Aynı zamanda da hukuk okuyor. Orada çok iyi arkadaşlıklar kurdu. Benim tek isteğim Notre Dame de Sion'a girmesi. O senelerde her okul kendi sınavını hazırlıyor. Türkçe ve matematikten sınava girecek. Matematiği ben hazırlarım, ama Türkçe gramer epey zor. Arkadaşım Ayten Özlü yardım etti ve lisenin sonuna kadar Deniz o bilgiyi kullandı, ona ne kadar teşekkür etsem azdır. Kızımı sırf Fransız okullarına yazdırdım, hepsini de kazandı, bizim okulda da dördüncü olmuştu. Tabii bize kaydoldu. Fransızca bildiğinden, ikinci hazırlığa başladı. Konuşması çok iyi, hiç gramer hatası yapmıyor, ama imlası berbat, fonetik olarak yazıyor. Hoca, orta yaşlı bir Fransız, Alma Roumieu.

Sene sonunda yanıma geliyor: "Liji ne yapacağımı bilemiyorum, muhakkak siz onu yazın çalıştırırsınız, bütünlemeye hiç bırakmak istemem, ama arkadaşları bana gelip

notunu soruyorlar, beni kontrol ediyorlar" diyor. Ben içimden gülüyorum, çünkü gidip Deniz'in notunu soran onun yanında oturan İz: Çok iyi bir arkadaş, kızım çekingen, kendisi hocaya gidemiyor, İz'i gönderiyor. "Aman, Alma'cığım, sen onu bütünlemeye bırak, nasıl olsa bütün yaz çalışacak, hiç dert etme" diyorum, ama kadın yine de utanıyor.

Kızım bütünlemeye kaldı, her gün imla yaptı, roman okudu ve çok iyi bir notla bütünlemede geçti. Başka bir derdimiz de elişi. İlkokulda hiç el işi göstermediler. Şimdi neredeyse nakış yapması ve örgü örmesi gerek. Hiç bilmiyor. Belki arkadaşları birinci hazırlıkta öğrenmişlerdi. İmdadına yine İz yetişiyor, nakışını yapıyor, ben de evde görüp ne yapması gerektiğini gösteriyorum. Ama bunlar bir günde öğrenilen şeyler değil, hele örgü. Deniz'in eli de elişine hiç yatkın değil. Daha on buçuk yaşında, arkadaşlarıysa, on iki. Ama onlara ayak uyduruyor ve birçok arkadaşı da var. Türkçe hocası, Ayten'imiz; hiç olmazsa o cihetten rahatız, Deniz'in Türkçesi, onun sayesinde mükemmel. Matematiğe genç bir Fransız geliyor, memleketinde tanıdığı bir Türk çocukla evli. Çok güzel öğretiyor. Ama birkaç zaman sonra ortadan kayboluyor. Meğer eşinden dayak yemiş ve kimseye haber vermeden Fransa'ya dönmüş.

Kızımla aynı okulda olmak çok zor bir şey zannetmiştim, ama şimdi orada olduğunu bazen unutuyorum bile. Hiç benim peşimde değil, saat dörtte arkadaşlarıyla eve dönmeyi tercih ediyor.

Her şey çok iyi gidiyor sayılır da şu elişini ne yapacağız? Hocasıyla konuşmak istemiyorum, bir ayrıcalık olsun istemiyorum. En kötü ihtimalle, bütün yaz nakış ve örgü örmesini öğrenecek, o da bir kız çocuğuna belki de lazım; ama yine de derdimi Leyla'ya açıyorum. Bana

"Delirdin mi, hiç elişinden bütünlemeye kalınır mı?" diyor. Doğru Müşerref Hanım'a koşuyor, "Leyla, yapma" diye yalvarıyorum. Dinleyen kim? "Siz Liji Hoca'nın kızını bütünlemeye mi bırakacaksınız" diye çıkışıyor. Ben nereye saklanacağımı bilemiyorum. İşin böyle olmasını hiç istemezdim, ne diye şu dilimi tutamadım? Müşerref Hanım bana geliyor. "Aman hocam ne diye Deniz'in kızınız olduğunu söylemediniz, sizi hiç üzmek istemem, çok özür dilerim" diyor. Utanıyorum, onu teselli etmeye çalışıyorum: "Müşerref Hanım, siz çok iyi bir hocasınız, vazifenizi layıkıyla yapıyorsunuz, kabahat benim kızımda, biraz da okulunda, ona hiçbir şey öğretmediler, sizin sayenizde şimdi bir şeyler biliyor, ama kötü yapıyor, o da düzelir" diyorum. Cidden de Müşerref Hanberk çok iyi öğretiyor, keşke Deniz onun öğrettiklerini devam ettirse. Leyla'nın yanına gidip "Ah, kadını utandırdın, ben de yerin dibine girdim" diyorum. O gülüyor, "Fena mı oldu, Deniz'i kurtardım" diye cevap veriyor. Orta I'de elişi hocası Mualla Hanım, çok şık bakımlı bir genç kadın. Nakışla işi yok, o, güzel lavanta torbaları, pamuk torbaları gibi banyoları süsleyecek şeyler yaptırıyor. Tabii tüm bunları evde ben dikiyorum. Şimdiye kadar, mavi banyomda, mavi bir pamuk torbası işime yarıyor: Mualla Hanım'ın bir hatırası.

Resim hocalarımız

Artık ressam sör kalmamıştı. Şimdi resim hocası Maria Pasadeo. Yumuşak çok artist biri. Akademiden mezun, anlaşılan ben Edebiyat Fakültesi'ndeyken o da Güzel Sanatlar Akademisi'ndeymiş. Bedri Rahmi Eyüboğlu'yla çalışmış. Talebelerine resim dersini sevdirmeye çalışıyor, ama bence içlerinde çok az istidat var. Buna rağmen sene sonunda

birçok talebenin çizdikleriyle bir sergi açılıyor. Bu sergide, her sene Ayşe Gönenli'nin bir eseri bulunuyor. Resim odasını, ayda iki kez Fransızca sınavları için kullanıyorum. Ama bakıyorum da orasının resim odası olduğunu belirten hiçbir şey yok; halbuki bizim küçük resim odamız tam bir atölye havasındaydı: Etrafımızda birçok alçı ilah başı, akant yaprakları ve benzeri bulunurdu. Hele Samothraki Zaferi baş köşede, elbiseleri uçuşarak sanki ileriye atılıyor hissi verirdi. Benim, şimdiye kadar bir Apollon başı çalışmam duruyor. "Füzen" o güzel günlerin hatırası. Son zamanlarda, Samothraki Zaferi'ni alt katta, okulun salonunda gördüm. Az çok yerini bulduğunu düşündüm.

Maria Pasadeo, bize ilk zamanlarda gösterilen gibi, bir vazo veya bir sürahi getiriyor. Ortaya, yüksek bir sehpa üzerine koyuyor ve bunu çizdiriyor. Yumuşak kurşun kalem gerek. Tüm hüner o nesnenin oranlarını bulmak. Bize öğrettikleri gibi talebeler, uzaktan ölçü olarak kalemlerini kullanarak o nesnenin enini boyunu az çok ölçüyorlar. Bir de gölgesini karalamak da bir hüner. Hüner dedim, çünkü kızım gölgenin nereye düştüğünü kestiremiyor, hep ters şeyler yapıyor. Bu öğrenilir zannediyordum, ama Deniz bunu öğrenemedi, belki görüşünde bir eksiklik var: Şimdi bile hangi kaldırımın güneşli, hangisinin gölge olduğunu kestiremez. Maria Pasadeo onunla çok uğraştı, ama nafile.

Bir ara, resim hocasından turizm dersi vermesini de istediler: Ne yararlı şey! Şehrimiz sanat eseri dolu, biz günlük hayatımızda bunlarla iç içe yaşıyoruz, ama estetik değerlerini de hiç düşünmüyoruz. Şehrimizdeki hazineyi bilmiyoruz.

Maria sanat kitapları karıştırdı, belki de turistik rehberleri de, bunların arasında Ernest Mamboury'nin *İstanbul Rehberi*'ni çok özlü buluyorum. Talebelere, çoğaltıl-

Resim sergisinde öğretmen ve öğrencilerle birlikteyiz.

mış kopyalar dağıtıldı, herkesin bilgisi arttı. Ama Maria da emeklilik yaşına geldi. İyi bir resim hocası bulmak gerek.

Gülen Aysan bizden mezun, o da Akademi'den. Bize gelmeyi kabul etti, hele ki Maria ona tüm çalışmalarını veriyor: Turizm dersleri eline hazır geldi. Gülen, Maria'nın talebesi olmuş, yaşlı hoca onu çok seviyor. Gülen Sainte Pulchérie'de resim dersine gidiyor. Genç, dinamik, güleç yüzlü, talebelerle iyi anlaşabilecek bir hoca.

Ama resim dersi bir teneffüs zamanı gibi geliyor onlara. Resmi seven, bir şeyler öğrenmek isteyen az. Gülen de galiba fazla genç, onu bir arkadaş gibi görüyorlar. Maria disiplinsizlikten hiç şikâyet etmezken, Gülen çok yıpranıyor. Ben artık okulda değilim, ama senede bir kez okulun kuruluş gününe giderim. Gülen de orada, neredeyse ağlamaklı, resim hocalığını bırakmak istiyor. Bugün Rene de orada, Sör Isabelle de var. Gülen'i aramıza aldık, bir saat

konuştuk. O giderse hem Gülen'e yazık olacak hem de okula. Resim hocası bulmak kolay değil, hele Fransızca bilenini. İyi ki konuşmuşuz. Gülen kaldı ve emekli oldu. Ben onu sık sık Büyükada'da görürüm, Tepeköy'de denize nazır bir evi var. Yokuşu çok, manzarasına da diyecek yok. Ama Gülen gelip tüm yazını orada geçirmiyor, yokuş onu yıldırıyor. Onu görünce içim açılıyor, o her zamanki gibi güleç yüzlü Gülen kızım.

Yemek odamız ve tarihçesi

Talebe yemekhanesinin yanında küçükçe bir odada yemek yiyoruz. Talebeliğimde, burası Sör Lucilienne'in eczanesiydi. Sör, Alsace'lı, uzun boylu, Alman tipinde biriydi. Hatta Fransızcasında bile hafif bir şive belirirdi. Her derde deva, ağrıları dindiren, ateşleri indiren bilgili bir eczacıydı. Eski eczacılar gibi, birçok ilacı kendisi yapardı. Kapısının önünden geçerken burnumuza güzel nane kokuları gelirdi, evet öksürüğü dindiren o yeşil yumuşak şekerler kendi elinden çıkardı. Eczanede, kavanoz kavanoz rengârenk şeker bulunurdu, nanelisi, menekşelisi, meyan köklüsü, tarçınlısı.

Lise III'ün son günlerinde, birkaç saat o eczanede çalıştım: Dersler bitmiş, yapacak bir işim yok. Arkadaşım Viktorya ile söre gittik. Bizi görünce, "Haydi gelin bana yardım edin" dedi. Viktorya Beyaz Rus'tu.

Ablası Galya ile beraber onların evi bizim okuldu. Anne babalarına ne olmuş, hiç cüret edip soramadım, ama başrahibe Mère Elvira onları okula almış, yazlarını da Huber Köşkü'nde geçirirlerdi. Ancak Galya evlenince kardeşini yanına aldı. Mère Elvira Beyaz Ruslar'a çok yardım etmiş.

Sör Lucilienne, önümüze bir sürü kaşe koydu. Bunlara ilaç doldurulacak. Grip ilacıymış. Bizi yalnız bıraktı gitti. Biz de elimizde küçük çay kaşığı, her bir kaşeye bir kaşık ilaç koyup kapatıyoruz, aynı zamanda da oradaki şekerlerin tadına bakıyoruz. Menekşelisi nefis. Meyan köklüsü çok güzel değil.

Kış günlerinde Sör Lucilienne sınıfları gezer, parlak el pompasıyla, nezle mikrobuna karşı güzel kokulu bir sıvı püskürtürdü. Biz de, ellerimizi havaya kaldırıp damlacıkları tutmaya çalışırdık. Bu sıvı melisa kokardı.

Çoktan eczacı sör gitti, eczane de kapandı. Onun yerini Doktor Eleni Karakaşoğlu aldı. Deneyimli bir doktor, buna şahit oldum: Lise III'te bir sınav günü, iyi talebelerimden biri sancıdan kıvranıyor. Allah'tan o sabah doktor okulda, her salı sabahı bizdedir.

Kızı revire götürdüm, hemşire Sör Marina yatırdı, doktor hanım da geldi. Muayene etti ve beni teskin etti. Korkmuştum. Sınavlarda bazen böyle şeyler olur, idrar yolları spazm yapar, çok sancı verir. Ağrı kesici verdi, "Bütün bunlar korkudan olur" dedi.

O ara hatırladım. Yeğenim, babası öldüğünde böyle bir sancıyla kıvranmıştı. Doktor hiçbir mana verememiş, bir sürü araştırmalar yapmış, hiçbir şey bulamamıştı. Demek bizim doktorumuz çok deneyimli biri. Aynı zamanda SSK doktoru da, ilaçlarımızı yazıyor, bir hademe de gidip alıyor. Her salı ilaç yazdırıyoruz. Galiba ifrata kaçtık ki sonunda sigorta "çiğnenecek vitamin C" vermemeye başladı. Anlaşılan köpüreni gazoz gibi içenler vardı.

Gelelim yemek saatlerimize. Saat on ikide aşağı iniyoruz. Sofrada beyaz örtü, beyaz peçeteler, su şişesi dolu ortada. Meliha Hanım başta oturur, yanında Leyla, öbür yanında Perihan ve Sabahat. Bunlar okulun demirbaşları,

her gün yemekteler. Öbür hocalar buldukları yere otururlar. Servisi yapan Sör Flavie. Ufak tefek, güzel kara gözlü, güleç yüzlü bir sör. Yemeklerimizin sıcak gelmesine özen gösterir. Her gün, muhakkak bir etli yemek olur, bazen de biftek çıkar, yanında makarna, pilav, patates veya börek bir de sebze yemeği. Salata da eksik olmaz. Cuma günleri ya balık ya da yumurtalı bir yemek çıkar. Kışın, çorba eksik olmaz. Üstüne de ya meyve ya bir tatlı. Hocalar yedikleri yemeğin parasını verirler. Memurlarsa her gün okuldan, parasız yerler.

Yemek çok neşeli geçer, şakalar yapılır, fıkralar anlatılır. Anlatanlar Leyla veya Julia. Ben onları hemen unuturum, ama Leyla'nın bir cümlesi aklımda: "Liji, sen Latince bilirsin, bana şu cümleyi çevirir misin? *Lafinu palla çestum.*" Ben bunu hiçbir şeye benzetemedim. "Tabii benzetemezsin, çünkü bu bir Laz'ın Türkçesi: Lafını balla kestim" dedi. Güldük.

Leyla bir öneride bulundu: "Çarşamba günleri, neredeyse hepimiz buradayız, her çarşamba birimiz bir tatlı veya burada yapılmayan bir şey getirelim." İlk kendisi başladı, baklava getirdi. Sonra ben çerkeztavuğu yaptım, çok beğenildi. Meliha Hanım tulumba tatlısı getirdi, Julia da, "Kimsenin düşünemeyeceği bir şey getireceğim" dedi. Çarşamba günü çantasından bir şişe Apollon marka pembe şampanya çıktı. Su bardaklarında şampanya içmek çok hoş olmadı, ama yine de çok güzel gitti. Meliha Hanım, "Hanımlar çok içmeyin, derse gireceksiniz" diye ihtar ediyordu, ama biz şişeyi bitirdik. Bir çarşamba da jimnastik hocası Mualla Özmerzifon tereyağlı su böreği yapmıştı, nefisti. Mualla çok zarif biriydi. 24 Kasım Öğretmenler Günü yemeklerine hiç gelmiyordu. 2008 yemeğine biri gelip yanımıza oturdu. Dik duruyor, ama yüzü

kırışık, gözlerinin feri sönmüş bir hoca. Tanıyamadık. "Ben Mualla'yım" dedi. Biz onu tanımadık diye utandık, ama ne olduğunu da soramadık. 2009 yemeğinde yoktu. Acaba hâlâ sağ mı? Yemeklerimiz çok neşeli geçiyordu. Tatlıdan sonra Sör Flavie köpüklü kahveleri getiriyor, sigaralar yakılıyor ve sohbet daha da bir tatlı oluyor.

Sör Flavie emekli olduktan sonra onun yerini Hacer aldı, bizim semaveri dolduran Hacer. O zaman gençti. Uzun seneler okulda çalıştı. Maalesef bu güzel buluşmalarımız 1979'da bitti. Meliha Hanım emekli olmuştu, Leyla okulumuzdan ayrılmıştı. Fransız müdür, talebeleri saat 14.30'da azat etmeyi düşündü. Bu yöntem birçok okulda uygulanıyordu. Talebe yemekhanesinde emektar fotoğrafçımız bir kantin açtı. Bize de, eğer istersek bir çorba, bir sosis vermeye başladı. İşte bu şekilde güzel beraberliğimiz tarihe karıştı.

Yemek saatimizde, ekseriyetle haftada bir, Saime Özkul uğrardı. O saatte herkesi bir arada göreceğine emindi, ama Leyla, güler, "Yine Saime yemek yemeye geldi" derdi. Lise I'in edebiyat hocasıymış, ama 1971'de ben o sınıfı ele aldığımda Saime ayrılmıştı. Artist Münir Özkul'un kız kardeşiydi. Galiba hep bekâr kalmıştı, ama güzeldi, güleç yüzlüydü. O da artist ruhlu biriydi, iyi bir sopranoydu. Bir müsamerede onu dinlemiştim. İtalyanca aryalar söylemişti. Şimdi de İtalyan Kültür Merkezi, Casa d'Italia da İtalyanca ders veriyordu. Saime Hanım yumuşak, kültürlü, her şeyi hayra yoran biriydi. Bence o okuldan ayrılınca, talebeler çok şey kaybetmişti.

Yemek sohbetlerimiz biteli, Saime Hanım da gelmez oldu. Artık 20 dakikalık bir teneffüste hem bir nefes alacak hem de acele karnımızı az çok doyuracaktık. Bir devir kapanmıştı.

Huber Köşkü satılıyor (1973)

Notre Dame de Sion'un her zaman bir sayfiyesi olmuştur. 1886'larda Feriköy'de büyük meyve bahçeli bir ev satın alınır. Oraya yazın günü birliğine gidip hava alırlarmış. O vakitler Feriköy'ün arkaları, hep bağlık bahçelikmiş. 1928'lere doğru Ayşe Sultan Korusu'ndaki köşke taşınmışlar, hatta gece yatısına talebeleri bile kabul ediyorlarmış.

1930'da Tarabya'daki Huber Köşkü'nün satılık olduğunu işitmişler. Bu köşkü Birinci Dünya Harbi'nde Huber adlı bir Alman silah tüccarı, kendi sefaretlerinin yanında inşa ettirmiş, sonradan da Osmanlı asıllı bir Mısır prensesine satmış. O da şimdi malını elden çıkarmak istiyormuş. Başrahibe Mère Elvira gidip gezmiş, çok beğenmiş. İçinde, caddeye bakan evlerden başka, bahçe tarafında da iki evi daha var. Bahçe birkaç dönümlük, dağa kadar çıkıyor, asfalt geniş yollar rahatça otomobillerin geçmesine elverişli. Ama birden satın almak istememiş, önce tecrübe olarak bir sene kirayla oturmayı teklif etmiş, 1931'de kendinden çok genç olan asistanı, Sör Marguerite'in namına almış.

Ben oraya 1931'de birinci sınıftayken gitmiştim; her sene de sınıf gezisi için oraya giderdik, hatta yemekler de iskelenin karşısındaki tarihi Tokatlıyan Oteli'nden gelirdi. Orta II'deyken de 15 gün yatılı kalmıştım, orası tam bir cennetti.

Şimdi bu güzel köşk satılığa çıkmıştı, ama neden? Sör Marguerite yaşlanınca, iki Türk sörü evlat edinmiş: Sör Leonilda ve Sör Roz Aimé. Sör Marguerite ölünce, ikisi bu köşke sahip olurlar, ama veraset vergisi çok ağır, zaten emlak vergisi de külfetli, bir de evlerin bakımı, tamiri, bahçıvan ücreti, bunlar okula çok ağır gelmeye başlamış. Bu haberi duyunca hepimiz acıdık. Ama yapacak bir şey

Huber Köşkü'nde son yemek. Tarihçi Ayten Çilingiroğlu, edebiyatçı Leyla Başak, biyolojici Satenik Şahiner, İngilizceci Julia Halarias ve ben (soldan sağa).

yok, daha okulu bitirenler derneği kurulmamış, yoksa para toplanır ve belki de orayı dernek satın alabilirdi.

Müşteri olarak 11 Karadenizli ortak çıkmış ve 11 milyon liraya o güzel yeri satın almışlar, otel yapmak istiyorlarmış. Kimimiz bunu işitince biraz rahatladık, hiç olmazsa, gidip o otelde kalabilirdik, hatıralarımızı tazeleyebilirdik.

Haziranda bizlere orada bir veda yemeği verdiler. Büyük köşkün salonunda masalar kurulmuş, şaraplı bir ziyafet çektik fakat ayrılırken de gözlerimiz yaşardı. Sörlerse, bir külfetten kurtulmuş gibi sevinçliydiler.

O yemekten sonra Sör Fidelia'yla o bahçeye yine gittim, hem de birçok kez. Sör bahçıvanın eşi Ayşe Hanım'la ahbaptı, onlar Bulgar Türklerindendiler. Biz geliyoruz diye Ayşe Hanım'a telefon eder ve yeni sahipler o gün orada yoklarsa hemen otobüse atlayıp gideriz. Ayşe Hanım ve bahçıvan Recep bizi görünce sevinirler. Bazen gideceğiz diye börek de yapmış olurlar. Sörler de zaten onları unutmamışlardır: On-

lar için Büyükdere'de bir ev almışlardır, ama şimdilik yeni sahiplerinden maaş aldıkları için hâlâ köşkteler. Ama bir türlü imar izni çıkmıyor. Anlaşılan, biz daha birkaç zaman o bahçeye gidebileceğiz. 1978'de Sör Fidelia Fransız vatandaşı oldu, Türkiye'den ayrıldı, bahçe keyiflerimiz de bitti.

Birkaç sene sonra Huber Köşkü kamulaştırılarak Cumhurbaşkanlığı Yazlık Köşkü yapıldı. Kenan Evren yazlarını orada geçiriyordu. Torununun biri de bizim okulda okuyordu. Bize, bahçeyi gezme izni verdiler.

Galiba Kenan Evren artık gelmiyordu ki her şeyi terk edilmiş gibi gördük: Fıstık ağaçlarıyla çevrili, denize nazır o güzel alanda bir basketbol sahası yapılmış, göbekler bakımsız, yere kadar dalları inen o güzel sedir ağacı sanki çaresiz ağlıyor. İçimiz sızladı. Şişli'deki Doktor Manara Kliniği'nden satın alınan o güzel kameriyenin yerine bir küçük yüzme havuzu yapılmış, yarı dolu suyuyla pis bir vaziyette duruyor. Köşkün önünde şahsi deniz hamamı varken bu havuza ne ihtiyaç vardı? Kenan Evren'den sonra uzun yıllar hiçbir cumhurbaşkanı orada oturmadı. Bu dönemde orası İstanbul'a gelen yabancı misafirler için konuk evi olarak kullanıldı. Eğer tarihinde yanılmıyorsam, 2008'de Hollanda Kraliçesi Beatrix orada kaldı.

2006'da Notre Dame de Sion'un 150. kuruluş yılıydı. Bize o köşkü gezme izni verdiler. Kalender'den yukarı çıkıp üst kapıdan içeri girdik. Köşk elden geçirilerek yeniden kullanılmaya başlanmış, yeniden güzelleşmiş,personel için birkaç ev yapılmış. Köşk bir harika olmuş. Alt katta kabul ve yemek salonları. Üst katlarda birkaç şahsi banyolu yatak odası. Bize yemek odasında çay ikram ettiler.

Uzun zaman Huber Köşkü'ndeki durak, Fransız Okulu Durağı adını taşıdı. Bir ara, hazırlık sınıfında okuyanlar, yatılı olarak o köşkte kalıyorlardı. İdarecileri de, arka-

daşım Ayten Özlü. Şimdiye kadar orada geçirdiği yılları metheder. Ama o ara sıkıcı bir olay da olmuş; böyle büyük bir bahçeyi koruyan köpekler varmış, kurt köpekleri, ehlileri de var. Gündüz bağlılar, gece bahçeye salıveriliyorlar. Bir tanesinde kuduz belirmiş. Çocuklar da ehli köpekleri sevip okşuyorlar. Tüm sınıfı, Çemberlitaş'taki Kuduz Merkezi'ne götürüyorlar, bu galiba kırk gün sürüyor. Bazen bir kötülükten de bir iyilik doğar, arkadaşım Beraat Erali'nin yeğeni, bu gidip gelmelerde arkadaşının ağabeyi ile tanışıyor, ileride evlenip mesut bir yuva kurdular.

Hocalar kadrosu yenileniyor

1975-1978 arasında birkaç eski hoca gitti; Perihan Çınar emekli oldu. Bizde 38 sene çalışmıştı. Okulumuz neredeyse onun evi olmuştu. Şimdi, eşini de kaybetmiş, Küçükyalı'da yeni bir ev satın almıştı. Orada biraz yalnızdı, sık sık gidip görüyorduk, ama eskiden Nişantaşı'nda oturuyordu, kirası kendine ağır gelmişti. Hem yazlık hem kışlık olsun diye karşı tarafa taşınmıştı. Allah'tan arada Paris'te büyükelçi olan oğlu Tanşuğ Bleda'nın yanına gidiyor. Seine Nehri kıyısındaki, eskiden Lamballes prensesinin evi olan elçilik binasında kalıyor. Sabahat Arıngizer de neredeyse Perihan'la aynı zamanda emekli olmuştu. Onu Nişantaşı'ndaki evinde görüyorduk, o da sık sık okula geliyor, çay saatimize yetişiyor, bol bol sohbet ediyorduk.

O ara Julia Halarides, oğlunu alıp Yunanistan'a gitti. Orada özel İngilizce dersleri verip iyi kazanıyordu. Türkçecilerimizin yerine çok genç ve güzel İdil Bilgen, Gülçin Aslanboğa ve Hayriye Kuttan geldiler, fakat İdil çok fazla kalmadı. İngilizceye de kolejli genç bir hoca geldi, Esra Elbeyli. Yeni evli, neşeli, şakacı, her şeyi hafife alan esmer cana yakın bir

kız. Artist Nevra Serezli'nin kız kardeşi. Talebeler ona hemen alıştılar, çok da sevdiler. Dersleri hem iyi, hem neşeli geçiyor.

Fransızca için de birkaç genç hoca geldi: Josiane Beyrutlu, deneyimli biri. Mirey Kurban, benim yeğenim, filolojiyi bitirmiş. Esra İncesu, Mirey'in üniversite arkadaşı, onun da ilk hocalığı. Bunları hazırlık sınıflarına verdiler, orada iyi iş yaptılar. Mirey ancak ilk kızı doğduğunda ayrıldı, Esra birkaç sene daha devam etti. Azize Aksu da genç Fransızcacılardan. Sonradan tanınmış cilt doktoru Ali Atal'ın yeğeni Alev de bize katıldı. Matematikçilerden Elia Proy, sonradan gelen kız kardeşi Roberte Proy genç hocalardan.

Notre Dame de Sion'a erkek hoca az gelir, ama 1978'de Leyla ayrıldıktan sonra onun derslerini üçe böldüler: İki orta yaşlı hanım; Mediha Balkan ve Perihan Demir, bir de lise III edebiyat sınıfında Necdet Şen. Çok genç bir hoca, ama çok da ağırbaşlı. Ben 1978'den beri lise III'teyim. Atatürk Kültür Merkezi'nde Atatürk fotoğrafları sergisi var. Kızlarımı götürmek istiyorum, ama iki şube birden çok kalabalık, muhakkak bir hoca daha gelmeli. Necdet'i düşündüm. Hemen kabul etti ve biz sergiye gittik.

En üst kata çıkıyoruz. Oradan inen de bir erkek okulu. Bizim kızları görür görmez yön değiştirdiler ve bizimle tekrar yukarı çıkmaya başladılar. Bu hiç hoşuma gitmedi, ama gelmişiz, sergiyi gezeceğiz. Salonda kızlar dağıldı; panoların önünde durup bakıyorlar, oğlanlar da etraflarında dönüyorlar. Necdet ve ben elimizden geldiği kadar gruptan gruba gidiyoruz, kızların yalnız olmadıklarını anlatmaya çalışıyoruz ama onlar yüzsüz, bize aldırmıyorlar, neredeyse kızları rahatsız edecekler. Necdet'e döndüm ve talebeleri toplayıp gitmeyi uygun bulduğumu söyledim. O da hemfikirmiş, ama bana söylemeye çekiniyormuş. Biz indik; arkamızdan gelmediler. O gün için Necdet'e ne ka-

dar teşekkür etsem azdır. Şimdi düşünüyorum da sınıfları karma yapmak ne kadar yararlı bir şey. Erkek kız beraber büyüyorlar, arkadaş oluyorlar, kardeş oluyorlar, birbirlerine yabancı gözüyle bakmıyorlar.

Necdet Şen'e son kez olarak 2010 sonbaharında Beylikdüzü'ndeki Kitap Fuarı'nda rastladım. Notre Dame de Sion adına gelmiş, beni tanıdı. Hâlâ bekâr. Şimdi Mimar Sinan Üniversitesi'nde edebiyat okutmanı.

Lise son sınıflara atanıyorum

1978'de Françoise Gendron nişanlısı doktorla evlenip Almanya'ya gidiyor. İyi haberlerini aldık. Kerem adında bir oğulları oldu. Françoise orada da Fransızca hocalığı yapıyormuş. Lise II fen ve lise III sınıfları bana verildi. Talebelerimi tanıyorum, onları Lise I'de okuttum.

Lise II fenlerde üç Zeynep'im var, hepsi de iyi talebeydi, üçü birden feni seçmişler; Zeynep Birkırgız, lise arkadaşım, çocuk doktoru Şemican Birkırgız'ın kızı. Liseden sonra Boğaziçi Üniversitesi'nde okudu, Amerika'da yüksek mevkilere geldi, Beyaz Saray için bile çalıştı bir dönem. Zeynep Tuğsuz bülbül sesli. Güzel bir soprano. O yıl yani 1978'de Nilüfer, kuzeni Olcayto Ahmet Tuğsuz ve Dağhan Baydur ile birlikte kurdukları Grup Nazar'la Eurovision şarkı yarışmasında Türkiye'yi temsil etti. Zeynep Bozbağ da Boğaziçi Üniversitesi'nde ekonomi okudu. Amerika'da çalıştı, şimdilerde Silikon Vadisi'nde takı ve heykel tasarımcılığı yaptığını duydum. Piraye Yaman, adı gibi yaman bir kız, hem akıllı, hem çalışkan, hem de becerikli. Piraye 1990-2010 arasında HSBC bankasının yönetim kurulu başkanıydı. Çim Güzelaydınlı da Boğaziçi Üniversitesi'nde işletme okudu. 2002-2015 arasında Tekstilbank'ın genel müdürüydü.

Lise III'te çağdaş edebiyatı okuyoruz; Jean Anouilh'un *Antigone* piyesini çok sevdiler. Ama Ionesco'nun *Gergedanlar'ı* hele de *Godot'yu Beklerken* piyesi onları sarmadı. Hayatın anlamsızlığını kabul etmiyorlar, ben de. Onlara hayatta yararlıklardan, yardımlardan, verilecek sevgiden bahsediyorum. Giraudoux'nun *Truva Harbi* piyesi ilgilerini çekiyor, piyesin alanı bizim topraklar.

Edebiyatı seviyorlar, ama fen sınıfı tüm çabasını fiziğe, kimyaya, matematiğe harcıyor. Fizikçileri Fransız François Loubaresse: İyi anlatmıyor, yazılılarda da çok şey istiyor, matematikçi de öyle. O da Fransız, bence bunlar memleketimize turist zihniyetiyle gelenlerden.

Edebiyat sınıfıysa, çok rahat. Vakitleri yıllığı hazırlamakla geçiyor. Yıllık iki senede bir çıkıyor, bu sene çıkacak. Bir uğraşları daha var, baloyu hazırlamak. Balo Hilton'da oluyor, böylece sörler kolaylıkla geliyorlar. Tüm hocalara bilet dağıtılıyor.

Sınıfın yanında küçük bir oda, edebiyat sınıfının salonu. Semaver devamlı kaynıyor, çay demleniyor, peksimetler yeniyor. Halbuki zavallı fenlerin çay içmeye bile vakitleri yok. Artık süzüle süzüle bu sınıfa gelenlerin Fransızcası iyi sayılır, o cihetten de hiçbir sıkıntıları yok. Aralarında zayıf olsa da bütünlemeye bırakacağım yok. Artık onlar yarını düşünüyorlar, bir an evvel meslek sahibi olmak istiyorlar. Hepsi dershaneye gidiyor, dertleri istedikleri bölümü kazanmak. Halbuki başka hocalar benim gibi düşünmüyorlar; bir talebem kimyadan kalmıştı. Ama üniversite sınavında çok iyi bir bölüm kazandı. Ne kısmetsizlik ki bütünleme sınavında kaldı, onu geçirmediler ve o sene kazandığı bölüme kayıt olamadı. Çok acı; benim anne kalbim sızladı.

1978'de tüm lise rehberliği de bende. Ben sınıf için meslek araştırmaları yapıyorum, paneller tertip ediyorum. Ni-

şantaşı'ndaki Nilüfer Hatun Okulu'nun yanındaki meslek yönlendirme merkezinden bize konuşmacı istiyorum. Arada da öğretmenliğin kutsal bir meslek olduğunu, gençleri yetiştirmenin kadına çok yakıştığını, evini, çocuklarını ihmal etmeden çalışma olanağı verdiğini söylüyorum. Ama çoğunun gözü mühendisliklerde, ekonomide. Hissediyorum, rehberlik derslerimde beni zorla dinliyorlar. Akılları test çözmekte. Bazen acıyorum, "Haydi beraber çözelim" diyorum. Bazen en kolay hesapları yapamıyorlar. Galiba modern matematik zihinden hesabı körletiyor, örneğin yüzde 25 indirimle bir mal 92 liraya satılıyor, bunun indirimsiz fiyatı neydi? Bunu yapamıyorlar. Ben tahtaya geçip hesap ediyorum. "Hocam, siz matematikçi olmalıymışsınız" diyorlar. Gülüyorum.

Lisenin tüm dosyaları bende, vakit buldukça onları inceliyorum, artık tüm vaktimi okulda geçiriyorum. Bazen hiç bilmediğim şeylere rastlıyorum: Örneğin Zelda Levi, bana çikolatayı sevdiğini, ama yemeye korktuğunu söylemişti, ben de küçücük bir parçayı avurduna yapıştırıp on dakikada eritmesini söylemiştim. İşte o Zelda'nın bizim Pulcu Apartmanı'nda bir ara oturan o güzel bebek Zizi olduğunu öğrendim.

Başka bir evimizin bebeği talebem, Nilgün Marulyalı. Babası Mimar Yaşar Marulyalı bizim apartmandan bir daire kiralamıştı. Sonradan Notre Dame de Sion'lu bir kızla evlendi ve bebek Nilgün klinikte doğup bizim eve geldi. Babasına selam gönderdim. Yaşar Bey bana demişti ki Adana'da bir çocuk doğduğunda, tarlaya 20 tane kavak ağacı dikilirmiş. Çocuk yirmi yaşına geldiğinde, sermayesi veya çeyizi hazır olurmuş, kavak ağacı para edermiş, telefon direkleri ondan yapılırmış. İçimden Nilgün'e sormak geldi, acaba babası onun için kavak dikmiş miydi?

Bir talebemin de Sarıyer Börekçisi'nin kızı olduğunu öğrendim; sarı saçlı mavi gözlü güzel bir kız. Çocukluğum Sarıyer'de geçti. O fırına çok giderdik ve çok genç, mavi gözlü bir delikanlı bize servis ederdi, sahibinin oğluydu. Belki de şimdi o kızımın dedesidir. Bize kol böreği keser, ekmekçi fırınının önünde, üç oluktan akan buz gibi sudan da bir şişe doldurup getirirdi. "Dedene selam söyle, ben onu unutmadım, sorarsa da eski bir Sarıyerli dersin" dedim. Kız çok duygulanıyor, dedesi sağmış. O fırının ailede kaldığına da çok sevindiğimi söylüyorum.

Sınıf birincisinin babasının seyyar satıcı olduğunu öğreniyorum ve iftihar ediyorum. Hem zeki hem çalışkan hem de çok terbiyeli bir kız. Rehber hocaya çok iş düşüyor: Tüm vaktimi okulda geçiriyorum; dersten çıktım mı bana verilen küçük çalışma odasına gidip dosyalarımla uğraşıyorum. Bir de hocaları yönlendirmek var. Onları kırmadan yönlendirmek.

Bir sabah kızım erkenden okula gitmeye kalktı. Şaşırdım, sabahları okula beraber gideriz, çıkışta ise o arkadaşlarıyla eve gelir. Nedenini sordum. Yalan söylemedi, arkadaşların kimya sorularını öğreneceklerini söyledi, kimya derslerini Fransız müdür veriyor. Soruları hazırlayıp masasının çekmecesine koyuyor, odasını kilitleyip anahtarı da kapının yanındaki dolabın üstüne saklıyormuş. Bunu talebeler fark ediyorlar, kapıyı açıp soruları okuyorlar. "Aman kızım, sen hoca kızısın, böyle şeyler yapma, yakalanırsan ben yerin dibine girerim" dedim. "Anne korkma, ben sadece gözcülük yapacağım" dedi ve tutamadım, gitti. Şimdi bunu hocaya bildirmeli, ama nasıl bildirmeli? Yoksa arkadaşlarının yanında Deniz'in adı gammaza çıkar. Aylık toplantılarda, ben verilen notlardan bahsediyorum. Bize pedagoji derslerinde öğrettikleri gibi,

normal vaziyette, verilen notların grafiğinin birçok şekilde olması gerektiğini söylüyorum, ama fen notlarının bundan çok uzak olduğunu ilave ediyorum. Talebelerimizin hepsi aptal mı diye sormuyorum, arif olan anlar. Demek ki dersler yeterli değil. Şimdi de başıma bu soru çalmalar çıktı. "Hocalar sorularını dolaplarına koyduklarında iyi kilitlesinler, anahtarı da ceplerinde saklasınlar. Kimse gelip de cebinizi karıştıramaz, lütfen talebeleri hile yapmaya itmeyin" diyorum. Lise I'den de kulağıma bir şey çalındı. O sınıfın fizik hocası, genç tatlı bir Fransız erkek hoca, Bernard Saulnier. Fizik sorularını yazıp çantasında saklıyormuş. Kızlar bunu fark etmişler. Ara teneffüste, birkaç kız hocanın etrafını sarıyor konuşuyor, bir iki tanesi de kürsünün yan tarafında duran çantayı karıştırıyormuş. Bu kez, "Cebinizi kimse karıştıramaz, ama çantanızı karıştırabilirler, lütfen çantanıza sahip olun" diyorum. Artık arif olan anlar, inşallah Saulnier anlamıştır.

Ben lise Ileri bıraktım, ama o sınıfın Fransızcası iyi gitmiyor. Ne diye lise I'i Seta'ya vermediler? Çok iyi bir hocadır, iyi öğretir. Hukuk okuduktan sonra, Paris'te Fransızca lisansını yaptı ve çoktan beri bizim okulda hocalık yapıyor. Neden onu kenara itiyorlar, hiç anlayamıyorum.

Bu aylık toplantıdan sonra imalarımı herkesin aldığını zannettim. Ama yanılmışım. Lise III talebeleri hâlâ müdirenin odasına girip, soruları bulup okuyorlar. Bunu bana kızım söyledi, ama o artık bu işlere karışmıyor, gözcülük bile yapmıyor. Hoca ne diye kızları suç işlemeye itiyor? Ne yapsam, gidip kendisine açık açık söylesem, bu bilginin Deniz'den geldiğini anlayacak, arkadaşlarının yüzüne bakamayacak. Durumum çok nazik. Ben kara kara bunları düşünürken, kalbime su serpildi; soruları yine bulup öğrenmişler, ama yoklamada bambaşka konular gelmiş.

Demek, hoca bunlara bir oyun oynamak istemiş. Çok da iyi oldu. Bu plandan sonra müdürün odası açık, ama çekmecesi artık karıştırılmadı.

Bu kez talebeler başka bir yola başvurmayı düşünmüşler. Bunu sonradan öğrendim, yoksa mani olurdum: 1978'lerde fotokopi diye bir şey yok. Sınavlarda dağıtılacak sorular karbon kâğıtlı bir yüzeye yazılıyor ve bu alkollü bir sistemle çoğaltılıyor. Kızlar bunu fark etmişler: Gidip bu işi yapan memurdan güya arkadaşa da not vermek için kullanılmış birkaç karbon kâğıdı istiyorlar, o da yardım olsun diye veriyor. Bütün emelleri, ertesi gün verilecek sınav sorularını ele geçirmek. Bu taktik hiç işe yaradı mı bilmem, ama ben o memura karbonları yok etmesini söyledim, böylece müdür de bunu duymadı.

Rehberlik zor meslekmiş: Kimseyi kırmadan, kimseyi ele vermeden hilenin önüne geçmek, böylece ödevini doğrulukla yapanları korumak. Yine de o hilekârları korumak, ümitsizliğe kapılmalarını önlemek, bunlar insanı yoruyor. Ama onların gösterdiği sevgi ve güven kalbimi dolduruyor.

Lise I'in çilesi

1978 sonbaharında okulumuza üç yeni hoca geldi. Biri evvelce bahsettiğim hazırlık II'nin hocası Josiane. Beyrut'ta hocalık yapmış, işinin ehli. Maria İtalyan ama Fransızcası iyi, kendisi felsefe hocası. Bize de en lazım olan hocalardan. Üçüncüsü genç güzel bir İtalyan. Güzel Fransızca konuşuyor; ona lise I'i veriyorlar. O sene, Deniz de lise I'de. Ben tüm kitaplarımı, notlarımı ona veriyorum. Adı Luisa.

Talebeler hemen alışıyorlar, 16. asır ve Fransa'da Rönesans'ı anlatacak, ama bir türlü konuya giremiyor.

Kızımdan haberleri alıyorum. Dersler boş lafla geçiyor. Bazı veliler gelip onunla konuşuyormuş. "Ben onlara çalışma metodunu öğretiyorum" diyormuş, veliler de çok memnun oluyorlarmış.

Ay sonunda yazılı yoklamada notlar berbat. Ben, o sınıfa rehber öğretmen olarak giriyorum. Sınıf birincisi, tüm arkadaşlarının şikâyetini bana iletiyor. Kızım da o sınıfta, nasıl oldu da şimdiye kadar bana bir şey söylemedi. Kendileri kitaptan okuyup bir şeyler öğrenmeye çalışıyorlarmış. Ama kitap çok kolay değil, hele okuma parçaları 16. asır Fransızcasıyla yazılmış. Her sömestrde bir kez her talebe sözlüye kaldırılır. Kaldırmadan notlarını veriyormuş, bari iyi not verse, geçerli not bile değil. Kızlar ağlamaklı. Sözlüye kalkanlar da acayip şeyler anlatıyorlar: Defterine not attığında, derse kalkan az çok atılan notu görür. Bu hoca, not yerine defterine çiçek resmi yapıyormuş.

Kızları teskin ettim ve doğru Fransız müdireye gittim. Olayı anlattım. Benim boş yere heyecanlanmayacağımı bilir. Hemen bir çare düşündü. Yanımıza, arkadaşı Maria'yı da alarak üçümüz toplanacağız ve Luisa'yı da davet edeceğiz. Nedense müdür doğrudan kızların dediklerini söylemekten çekiniyor, ona öğüt vererek (galiba ilk hocalığı) bu işi yoluna sokacağını düşünüyor.

Evde, kızıma soruyorum: "Bana çok dokunmuyor, 5'i kurtarıyorum" diyor. Tabii, benim kızım olduğunu biliyor. "Tek bildiği reform, neredeyse bir ay boyunca bize onu anlattı." Bence bu hoca edebiyatı bilmiyor, ama kitap elinde, insan okur ve öğrenir.

Bu toplantıdan sonra işler düzelir zannettik, ama aynı şekilde devam etti. Bence bu hoca tembel dedim, Fransızcası iyi, kitabı okusa ya. Tek fark, derse kaldırmadan not atmıyor artık, ama notlar eskisi gibi kötü.

Sene sonunda Luisa gitti, diploması yetersizmiş. Bir sürü bütünlemeye kalan oldu. İş Seta'yla bana düştü; kurtarabildiğimiz kadar talebe kurtardık.

Luisa gidince lise I'i Seta'ya vermek varken, müdire yeni bir hoca aradı. Saint Michel Lisesi'nden çok bilgili bir Fransız *frère* geldi. *Frère*'ler rahip değiller, ama onlar da kendilerini Allah'a adamıştır ve gençleri yetiştirmeye çalışırlar. Bunu para kazanmak için yapmazlar, bir insanlık vazifesi olarak kabul ederler. İşte onun içindir ki benim zamanımda Notre Dame de Sion'da o kadar bilgili ve iyi yetiştik. Her sınıfta hoca olarak bir sör vardı. Laik hoca çok azdı. Sörler emeklerini hiç esirgemezler, dersleri bize öğretinceye kadar uğraşırlardı.

Saint Michel'den, orta yaşa yakın bir Fransızca hocası, Frère René geldi. Giden hiçbir şey öğretememişti, bu hocaysa pek çok şey öğretmek istiyor. İyi öğretiyor, ama öğrettiklerini de istiyor. Galiba çocukların seviyesini aşıyor. Notlar yine berbat. Birçoğunun Fransızcası yetersiz. O senelerde ne yazık ki sağ sol çatışmaları almış başını gidiyor. Bu durum, talebelerinin her şeyi ile uğraşan hocayı tedirgin ediyor.

O gün yine bir olay olmuş. İlkbahardayız. Hoca sınıfa bir tomar gazeteyle geliyor. Kendisi Türkçeyi iyi öğrenmiş, gazete okuyor. Kendisinin vazifesi sırf Fransızcayı ve Fransız edebiyatını öğretmek, ama o kendini talebelerinin hal ve hareketlerinden sorumlu tutuyor. Halbuki okulda politika konuşmak, gazete getirmek kesinlikle yasak, ama bunları bilmiyor. Kendince talebeleri için çok faydalı bir şey yapıyor.

Tüm bir ders gazetelerdeki yazılanlarla geçiyor. Moral dersi veriyor. Kızları böyle kavgalardan uzak tutmaya çalışıyor. Halbuki hiçbir zaman bizim talebeler böyle

cereyanlara karışmamışlardır, onlar sırf dersleriyle uğraşırlar. Yeni hoca herhalde bunu bilmiyor, kızlar hocalarından şikâyetçi, kötü not veriyor, anlaşılan onların seviyesini aşıyor. Bu olayı ganimet biliyorlar ve Milli Eğitim Müdürlüğü'ne şikâyet ediyorlar.

Bir sabah iki lise I şubesi ve hocaları otobüslerle mahkemeye götürüldüler. Talebeler ve hocanın ifadeleri alınmış, ama hocaya hiçbir ceza verilmedi ve okula döndü. Aynı şekilde kötü notlar dağıtmaya da devam etti. Kızların beklediği olmadı, bu hocayı başlarından atamadılar. Sonunda bir talebe René Galière'i polis müdürüne şikâyet ediyor. Ne iftira attılar bilemiyorum, ama hoca hapsi boyladı.

Bunu işiten tüm hocalar şoke oldular. Konsolosluk araya girmiş ve iki gün sonra hoca hapisten çıktı, ama artık okula dönmedi. Zaten neredeyse yaz tatili kapıda. Kendisine sokakta rastladım. İki günde yüzü sararmış, çökmüştü, hiç eski tanıdığım o canlı adam değildi. Ne diyeceğimi bilemedim, sadece elini sıkarak tüm dostluğumu aktarmak istedim. O sene Fransa'ya döndü, 2009'da da öldüğünü işittim. Türkiye'yi çok sevdiğini söylemişti, ama eminim o olay kalbinde her zaman kanayan bir yara gibi kalmıştı.

Mayıs sonu, tabii ki sınavlar tekrar Seta'yla bana kaldı. Geçirebildiğimizi geçirdik, ama içimden hepsini bırakmak geliyordu. Böyle bir olay bizim okulda bir ilkti, umarım ki son da olmuştur.

Seta'nın Sainte Pulchérie'de başı belada, nedense onu atmak istiyorlar, yaptılar da. O ara Seta'nın en zor zamanı. Annesi hasta, kızından başka kimsesi yok. Seta elinden geldiği kadar ona iyi bakıyor, ilaçlarını verip okula koşuyor, bazen geç de kalıyor. Sınıfta bazen talebelere sinir-

leniyor, tüm bunlar kabahat sayılıyor, bu kızın o ara ne zorluklarla boğuştuğu hiç göz önüne alınmıyor. Bu kızın çalışmaya muhtaç olduğu da, annesini geçindirmek zorunda olduğu da göz ardı edilip bizim okul da Seta'yla uğraşmaya başladı. Derslerini Françoise'la benim aramda paylaştırmayı düşünmüşler. Biz katiyetle reddettik ve Seta okulda kaldı. Çok iyi de oldu, Seta iyi bir hoca, eski sör hocalarımız gibi, ancak Fransa'dan gelenler sanki birer turist, talebe öğrenmiş öğrenmemiş umurlarında değil. Halbuki bizim sör hocalarımız kendilerini bizlere adamışlardı, öğretinceye kadar tekrarlarlar, yorulmaktan korkmazlardı. İşte Seta da öyle bir hoca.

Fransız konsolosluğu çalışmalarından dolayı, birkaç emektar hocaya Palmes Académiques nişanı gönderdi. Bu nişan emektar iyi hocalara verilir Fransa'da.

Bir başka nişan töreni daha yapıldı: Müdiremiz Sör Marie-Berthe'e Chevalier de la Légion d'Honneur nişanı verildi. Nişanı ona eski felsefe hocamız Pierre Dubois getirdi göğsüne taktı. Bu nişanı ancak halen nişana haiz biri getirir. Tabii bir konuşma yaptı. Müdiremizin kıymetini, meziyetlerini belirtti. Meliha Hanım da bir konuşma yaptı. Bunlara cevap olarak, alçakgönüllülükle müdire "Bu nişan hepinize verilmiştir. Okulumuza verilmiştir. Tabii bir nişan okulun duvarına asılamaz, onun için bana verildi" dedi. Onu çok alkışladık.

Nişanı olan, elbisesinin üstüne bir kırmızı ince kurdele ile belirtir. Bu sokak kıyafetlerine takılmaz. Sör Marie Berthe, hiçbir zaman elbisesinin göğsüne kırmızı kurdele takmadı. Halbuki, çocukluğumda, 1909'dan beri Notre Dame de Sion'da başrahibe olan Mère Elvira, dini elbisesine o kırmızı kurdeleyi dikmişti.

Tekrar İngilizce hocası oluyorum

Orta II'nin İngilizce hocası Azade Hanım bizden ayrılıyor. Aynı zamanda Sarıyer Lisesi'nde de dersi var, bu iki okul arasında koşuşturmak onu yoruyormuş. Aslında Sarıyer'de de oturuyor. Ben hep İngilizcemi unutuyorum diye yakınırdım, bu dersi istedim.

Haftada iki saat büyük bir şey değil. Sınıfa girince, karşımda 13-14 yaşında çocuklar görmek içimi açtı. Fazla dertsiz çocuklar, ancak günlük derslerini düşünen çocuklar. Bunlar İngilizceye yeni başlıyorlar, çok da hevesliler. Bunları devamlı çalıştırmalı. Ayda bir sözlüye kalkmakla bir şey öğrenemezler. Bizim hocamız Mother Consuelo'nun derslerini hatırladım, her derste hepimize bir şey sorar, puan verir, ay sonunda da onları toplayıp bir sözlü notu atardı. Her derste hazır olmaya mecburduk.

Hemen bir defter alıp sınıfın listesini yazdım. Sorulara kâh baştan başlıyorum, kâh sondan, kâh ortadan, şöyle ki: Çocuklar dersin hangi kısmından kendilerine soru geleceğini tahmin edemiyorlar. Ay sonunda her birinin bir sözlü notu oluyor. Veliler gününde, herkes beni tebrik etti. Orta III'ün hocası genç bir kolejli, kendine geçen talebelerden çok memnun olduğunu söyledi. Ben de sevindim, demek ki İngilizce hocalığım da iyi. Halbuki ilk hocalığımda bu usulü düşünmemiştim.

Talebelerim henüz çocuklar. Bir gün biri geliyor, "Hocam Pink Floyd nedir, bir çiçek midir?" diye soruyor. "Kızım bu bir şarkıcı adı Floyd isimdir, pink de pembe, adam kendine pembe şarkıcı diyor!" Kız öğrendiğine sevinerek gitti. Çocuklarım İngilizceyi çok seviyorlar, keşke kızım da biraz sevse. Esra Eybeyli'nin sınıfında. Esra anne oldu, bir oğlu var. Deniz İngilizceye hiç çalışmıyor, ama Esra ucu ucuna geçiriyor. İçimden, "Şunu bir bırak da öğrensin!"

demek geliyor, ama kendimi tutuyorum, bu kadar fen dersinin arasında, bir de İngilizce bütünlemesi çıkmasın.

***

Sınıfımda arkadaşımın kızı Yanina Wilkojevski var. Utangaç oturuyor, ama iyi de çalışıyor. 1979'da sınıfıma Suzan Şeritçioğlu geldi. O şimdi Suzan Sevgi ve Notre Dame de Sion'un Türk müdürü. Suzan'ı tanıyorum, lise I'de ablasını okuttum. O da ablası gibi terbiyeli ve çalışkan. Tüm talebelerimin arasında terbiyeli olmayanı yok. Ailelerine "aferin" demek geliyor içimden.

Zelda'nın kız kardeşi de bende; Zelda, şu bizim Pulcu Apartmanı'nda oturmuş Zizi bebek. Sibel çok çalışkan. Şimdiki haldeyse Sibel çok başarılı bir iş kadını.

Okulda 70'li senelerin sonu

1979'da kızımı karşımda görüyorum, fen sınıfını seçti, ben de üstelemedim. Yaşı küçük, on buçuk yaşında ikinci hazırlığa girmişti, evet küçük, ama iyi gelişiyor. Orta I'de matematikle epey cebelleşmişti, ama Orta II'de, hocası Ziva ondan çok memnundu. Yaptıkları modern matematik, ben yardım edemiyorum, biz eskide kaldık. Ama yalnız pekâlâ beceriyor. orta II'de Fransızca hocası Silva Tanel, çok iyi öğretiyor.* Bana her zaman yardım etmiş olan Ayten Özlü, bir sınıf üstte olan yeğeni Dilistan'ın defterlerini veriyor. Bunu okulun sonuna kadar yaptı. Her şey iyi gidiyor.

Orta III'e geçtiğinde, Sör Mirian'ın sınıfında. Çok sevilen bir sör. *Carrefour* dediği bir odada, talebelerini bazen topluyor, türlü şeylerden konuşuyor, şehirdeki etkinliklerden haberdar oluyorlar. Deniz'in Fransızcası çok iyi, hiçbir sıkıntımız yok. Kompozisyonları dil bakımından gayet iyi,

* Silva Tanel şimdi Notre Dame de Sion'un ilkokul kısmının müdürü.

ama fikirlerini ifade ediş şekli aynı derecede başarılı değil. Edebiyatla benim gibi ilgilenmeyeceğini anlıyorum. Merak ettiğimse, lise II'ye geldiğinde fen mi edebiyat mı seçeceği.

Matematik hocası Nadya Ançer bana sıkılarak Deniz'le problemleri olduğunu söylüyor. O ara Nadya nişanlı ve az sonra evlenip Nadya Murat oluyor. Ben her zaman yaptığım gibi: "Merak etme, yaşı küçük, herhalde bir ara uyanacak. Bütünlemeye de kalırsa kalsın, ben hiç darılmam, sakın tasa etme. Ama geçen sene Ziva'nın iyi talebelerindendi, belki şimdi de alışır, daha sene başındayız" deyip genç hocayı teskin etmeye çalışıyorum. İyi ki de öyle demişim, çünkü Deniz iyi açıldı, lise I'de hiçbir sıkıntımız olmadı. Şunu da demeli ki çok iyi hocaları var, Henri Matalon. Sör Fidelia'ya göre, bu adamın hiçbir diploması yok, ama kazanılmış hakları var. 1940'larda böyleydi, bir sınava girerdin ve bir yeterlilik hakkı alırdın. Matalon da öyle biri, ama talebelerine matematiği sevdiriyor, iyi anlatıyor, herkes ondan memnun. Deniz de o sene çok gelişiyor, daha on dört buçuk yaşında, ama kendinden iki yaş büyük arkadaşlarına ayak uyduruyor, çok olgun ve sevilen biri oldu. Ben bile o ürkek, çekingen kızımı tanıyamıyorum.

Lise I'de edebiyattan hiçbir şey öğrenmedi, ama matematikte gelişti. O sınıfta ben hocalık yaptığımda kızlarıma çok şey öğrettiğimi zannederdim, ama sene sonunda sırf meraktan şöyle notsuz bir tarama yaptığımda, birçok konunun birbirine karıştığını görür ve kahrolurdum. "O kadar emek neye yaradı" derdim. Montaigne'i çok severler, *Denemeler*'ini unutmazlardı, ama sene sonuna doğru, programıma bir de 19. asrın romantiklerini eklemişlerdi. Bu çok büyük bir hata! Programı ben yapmış olsam, bu suni sıralamayı yapmazdım, ama aynı düzen Sör Fidelia'nın uzun hocalığından beri devam ediyordu. Sene sonu tara-

malarımda Lamartine'i 17. asır şairlerinin yanına koyanlar oluyordu. Edebiyat öğretirken asırları karıştırmamalı, sırayla gitmeli, o zaman her şey yerine iyi yerleşiyor.

1979 lise II Fen'de kızım karşımda. Arka sırada oturmuş, kendini unutturmaya bakıyor. Ben de bazen onu unutuyorum. Ne yazık ki bu sene hiçbirinin derdi edebiyat değil. Halbuki Fransız edebiyatında 18. asır önemli bir dönem noktası. Yakınçağ'ın habercisi. Voltaire'ler Rousseau'lar *encyclopédie* yazarları hürriyet fikrinin mimarları. Benim için bunlar önemli, ama bunlar kimin umurunda? Onlar şu ara fizikle cebelleşiyorlar. Rehberliğe giriyorum, ama beni dinleyen yok. Ben de sıkıntılarını görüyorum, hemen benim dersimden sonra fizikçi gelecek. Kendi kendime, "Bu da rehberliğin bir parçası" deyip, en iyi bileni tahtaya çağırıyorum. İçlerinde en iyi bilen Klodya Vert. Dersi hocadan iyi anlatıyormuş. Sınıf bir nefes alıyor.

Matematik hocaları Yomtov Garti. Yüksek diplomalı, çok tanınmış, çok sevilmiş bir hoca. Ama benim kızlar yine de memnun değiller. "Çok zora kaçıyor, bizim seviyemize inmiyor" diyorlar. Anladığıma göre, bu kalabalık fen sınıfında, tam fenci birkaç kişi var. Öbürleri, illa ki üniversite sınavlarında bir mimarlık, mühendislik veya ekonomi dalı kazanabilmek için bu sınıfı seçmişler.

Bu sıkıntılarının arasında, Fransız edebiyatını da çalışıyorlar. Belki derslerde başka şey yapıp beni dinlemiyorlar, ama yoklamalardan memnunum, notlar düşük değil.

Soruları evde hazırlıyorum, ama kızım hiç ne vereceğimi sormuyor. Çanta karıştırmıyor, arkadaşları da ondan casusluk yapmasını istemiyorlar. Bunun için bu talebeleri kızlarım gibi seviyorum, takdir ediyorum.

Süzüle süzüle lise II'ye kadar gelenlerin Fransızcaları fena değil, beni en çok ilgilendiren lisan: Okulumuzdan

doğru dürüst Fransızca bilerek çıkmalılar. Edebiyatı biraz kötü bilseler de dert değil, gelecekleri için büyük bir önemi yok. Kötü notlarla onları ümitsizliğe kaptırmak istemiyorum. Onlar benim çocuklarım, onlar da beni anne gibi seviyorlar. İnşallah hepsinin geleceği parlak ve mutlu olur.

70'li senelerin sonunda iki müdürümüz de emekli oluyor; Meliha Tecer 1979'da Mart ayında, Sör Marie Berthe de 1980'in başında. Bakalım bunların yerlerine kimler gelecek? Şimdilik kimse fikir yürütmüyor. Meliha Hanım gitmeden, ona bir hediye yapmak istiyorum. Talebelerim *Şair Evlenmesi*'ni (*Mariage de Poète*) oynadıklarında Meliha Hanım çok beğenmiş, beni tebrik etmiş ve Kutsi Bey'in de bir piyesi olduğunu söylemişti. Tam onu okumanın zamanı. Çok zor değilse tercüme edebiliriz. Müdürümüze bir demet gülden daha güzel bir hatıra, daha iyi bir hediye olur. Piyesi Meliha Hanım bana veriyor, ama tercüme edebileceğim aklından bile geçmiyor.

Çok şahıs yok, oynanması kolay bir piyes. Adı *Yüzük Oyunu*, felsefi denecek kadar düşündürücü bir piyes. Lise II fenlere tercüme etmeyi öneriyorum, hemen işe koyuluyorlar. Daha fazla cuma günleri son saatte, rehberlik saatinde çalışıyoruz. Benim kolum Tercüme Kolu, bunu ilk kez ben kurdum. Epey devam eden var. Kalabalık kollardan biri de Halk Oyunları Kolu. Şimdi bu kolu Ayten Özlü'yle, Silva Tanel idare ediyorlar. Çok güzel giysiler satın alınıyor, iyi bir davulcu, iyi de bir zurnacımız var. Her sene Fransa'nın Dijon şehrindeki Avrupa Halk Oyunları Yarışması'ndan altın kolye mükâfatıyla dönüyorlar.

Başka kalabalık bir kol daha Voleybol Kolu. Sör Monique idare ediyor bir de antrenörleri var. Okullar arası maçlarda birincilikler kazanıyorlar. Hatta bir oyuncumuzu; kızımın sınıfından Esra Temelli'yi bir Amerika üni-

versitesi istedi. Bir sene orada oynadı ve sonra Boğaziçi Üniversitesi'ne direkt geçiş yaptı.

Biz tercümemize devam ediyoruz, ama haftada bir saat çalışmayla bitecek gibi değil. Ben evde bitirmeyi düşündüm, bu piyesi o sene Meliha Hanım gitmeden sahnelemeliyiz. Piyes bitti, ama bizim toplantı salonunda sahnelemek istemiyorum. Lise I'den Esen Özmanav'ın babası Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu'nda, Esen bize bir buluşma ayarlıyor. Kemal Bey teklifimizi olumlu karşılıyor. Bir matinede piyesimizi tiyatroda oynatabileceğiz. Ben sahneleme işini Leyla'ya bırakıyorum, o bu işlerde deneyimli. Ama oynayanları muhakkak lise II'den seçmesini istiyorum, bu ne de olsa onların çalışmasıyla oldu. Piyes oynandı, tüm okul tiyatroya geldi. Çok alkış topladı.

Geçenlerde, birikmiş eski kâğıtlarımı karıştırıp, benden sonra Deniz'in işini kolaylaştırmak için birçoğunu da atarken, *Şair Evlenmesi*'ni buldum. Fakat *Yüzük Oyunu* yok. Canım çok sıkıldı. Meliha Hanım da artık yok, Leyla da öyle. Kimseye soramadım. Allah'tan, okulumuzun Kuruçeşme Divan'da bir yemeğinde Leyla Tecer'e rastladım. Benim gibi o da o yemeğe davet edilmişti. Ona bu mevzuyu açtım. Meğerse tercüme onda varmış. Annesinin evrakları arasında bulmuş. Benden fotoğraflar istedi. Biz hiç fotoğraf çekmeyi düşünmemiştik. Halbuki bu bizim için çok kolaydı: Okulun fotoğrafçısı Emin her zaman gelmeye hazırdı. Emin de neredeyse Notre Dame de Sion'luydu: Bulgaristan göçmeniydi. Annesi Bulgaristan'daki okulumuzda okumuş, hatta ilkokul hocası, Sör Sofi'nin talebesiymiş. Yazık ki biz bunu hiç düşünmedik.

O davet edildiğim Divan'daki yemeği de ilk ben başlatmıştım; 2004'te mezuniyetimizin altmışıncı senesiydi. Dernek başkanımız, Lale Murtezaoğlu'na bize bir tören

yapılmasını söyledim. Ellinci senemizde plaket almıştık, ama hepimiz daha sapasağlamdık. Lale bize bir yemek düzenledi ve şimdi bu bir ananeye dönüştü. Altmışıncı senesini dolduran çok yok, ama şimdi onuncu seneye, yirminci seneye, otuzuncu seneye de bir iftihar belgesi veriyorlar. Güzel bir şenlik oluyor. Ben şimdi ayağımı sıkı basıyorum; inşallah yetmişinci senemi doldurmayı bekliyorum.

Atatürk'ün manevi kızı Rukiye Erkin'le söyleşi

1981'in Mayıs'ındayız. Arkadaşım Verkin Cezveciyan çoktan beri beni Rukiye Hanım'la tanıştırmıştı. Atatürk'ün ilk evlat edindiği kızdır Rukiye Hanım. Babası bir onbaşı, Çanakkale muharebelerinde ölmüş, büyük kumandan da o askerin en büyük kızını evlat edinmiş. Okula gidecek yaşa gelen küçük kızı, Notre Dame de Sion'un ilkokuluna kaydettirmiş, ona da, ileride bizim de böyle okullarımız olacak demişmiş. Ben Rukiye Hanım'ı 1975'te tanıdım. Aynı sınıfta okuyan arkadaşım Verkin, onu hiç kaybetmemiş, her zaman irtibatta kalmıştı.

Evlenme çağına gelen Rukiye'yi, babası, Şişli kaymakamıyla evlendirmiş. Okulda, onu Rukiye Kemal diye tanırlarmış. Maçka Palas'ın kızları, Caivano'lar da, Rukiye'yle aynı sınıfta okumuşlar, İtalya'ya ve Yunanistan'a gitmelerine rağmen irtibatta kalmışlarmış. Rukiye Hanım, şimdi duldu, bir oğlu vardı ve Ergenekon Caddesi'nin başında, Pangaltı'nda Lâle Apartmanı'nda oturuyordu. Okulun kuruluş günü etkinliklerine götürmek için onu taksiyle evinden alırdık. Eskiyi hatırlamaktan çok duygulanırdı, Atatürk'ün tam bir baba gibi davrandığını gözleri dolu dolu anlatırdı: Evlendikten sonra Atatürk'ü görmeye Dolmabahçe Sarayı'na gidermiş. Bir gün ona babası, "Ben

sana İş Bankası'nda bir hesap açtırdım, beni görmeye gelirken eşinin parasını harcama" demiş. İşte Atatürk böyle düşünceli bir babaymış.

Rukiye Hanım'dan, okula gelip son sınıf öğrencilerimle bir söyleşi yapmasını istedim. Sevinerek kabul etti. Okulumuzda çok anıları vardı. O zaman okul daha yenilenmemiş, şimdiki gibi değişmemişti. Eskinin anıları yerli yerinde duruyordu. Yemekhane aynı, söyleşi yapacağımız şimdiki sergi salonu, zarif eşyaları, Art Nouveau lambaları, pembeli duvar süslemeleriyle 1927'de tanıdığı *Salle Sainte-Rose*'du (Pembe Salon).

Lise III fen şubesinden Nurçin bir teyp getirmişti. Çok memnun oldum, ben düşünmemiştim. Söyleşiye yeni Türk müdiremiz Gönül Orhonlu ve lise edebiyat hocaları katıldılar. Leyla maalesef okulumuzdan ayrılmıştı. O da benim için bir kalp ağrısı. Rukiye Hanım okulumuzda ne kadar mesut olduğunu anlattıktan sonra Ankara'daki günlük hayatlarını anlattı. Her akşam yemeğinde mürebbiyeleriyle beraber çocuklar bulunurmuş. Akşam yemekleri memleket meselelerinin konuşulduğu yermiş. Ama yemekten sonra çocuklar odalarına çıkarlar, Atatürk ve orada bulunanlar geç vakitlere kadar konuşmaya devam ederlermiş. Ekseriyetle önemli meseleler o yemek masasında çözülürmüş.

Bir gün, başvekil İstanbul'a gidecek, hava güzel, çocukların da o gün yapacak bir vazifeleri yok. Vekili geçirmeye Ankara Garı'na gitmek istemişler, babaları izin vermemiş. Ama çocuklar yine de gitmişler, "Babamız ne bilecek" demişler. Bilmem Atatürk bunu öğrenmiş mi, ama "Rukiye, sen hiç yalan söylemezsin, gittiniz mi?" diye sormuş. "Evet, gittik, ama çok pişmanız" demiş. "Babam bana çok güvenirdi, çiftliğe gittiğimizde, 'Sen büyüksün

öbürlerine göz kulak ol' derdi. Çiftliği çok severdik. Yazı odasında rengârenk kalemler olurdu, onları alırdık" diye pek çok anısını anlattı.

10 Kasım 1938'de Dolmabahçe Sarayı'na nasıl koştuğunu, orada kardeşleriyle beraber nasıl ağladıklarını anlattı; kızlarım bu söyleşiden çok etkilendiler. Atatürk'ü bu kadar yakından tanıyan biriyle şimdiye kadar hiç karşılaşmamışlardı. Rukiye Hanım bir saat kadar konuştu, sonra bizimle yemek yedi. Onu evine Verkin götürdü. Bir süre sonra da Rukiye Hanım'ı kaybettiğimizi işittik. Böylece bir devir kapanmış oldu.

Nurçin teybini götürdü. Yakınlarda, onu görünce o kaseti istedim. Kaybetmiş. Benim büyük kabahatim oldu, o anda kaseti almalıydım. Ama şimdiye kadar, o söyleşide bulunanlar, ne kadar etkilendiklerini söylerler. Yazık ki yazılı bir şey kalmadı. Sözler uçar, ama yazılar kalır.

Meliha Hanım'ın emekliye ayrılması

1978'de Meliha Hanım ayrılacağını söylüyor ve kendinden sonra Türk müdür olacak kişiyi seçmek istiyor. Aslında okul istediği Türk hocayı Milli Eğitim'e bildirebiliyor ve onun onayını bekliyor. Ama bizim Fransız müdür bu kişiyi Meliha Hanım'la beraber seçmek istiyor. Bir ara, az zamandan beri okulumuzda çalışan Hayriye Kuttan'ın ismi ortaya geliyor. Hayriye Hanım, ortaokulun Türkçe hocası. Benimle de disiplin kurulu üyesi. Böylece Meliha Hanım onu yakından tanıyor. Çalışkan, ağırlığı olan bir hoca.

Bu haber lise edebiyat hocası Leyla'nın kulağına gidiyor ve çok kırılıyor: Yirmi sekiz seneden beri okulda çalışıyor da niye kimse kendini düşünmüyor. En yakını

benim. Bana dert yandı, anladım benden medet bekliyor. Sonunda benden Fransız müdürle konuşmamı istedi. Ben böyle şeylere karışmak istemem ama onu kıramadım. Fransız müdürden çekinmem, her zaman bana olumlu cevaplar vermiştir, hatırımı sayar. Leyla'nın isteğini iletttim. Bana Fransızca "*Pourquoi pas?*" dedi, yani "niye olmasın" ama şunu da ilave etti, "Bilmem bu işe Meliha Hanım ne der?" Ben Leyla'ya, Fransız müdürün cevabını olduğu gibi söyledim, sevindi, ama konuşmamızın ikinci kısmını söylemekten çekindim. Aralarında düşmanlık yaratmak istemedim.

Sör Marie Berthe, Meliha Hanım'a söylemiş, o da "O tembeldir, bu işi yapamaz" demiş. Ama bu vaziyette Hayriye Hanım da ekarte oldu, okuldan birini istemediler. Leyla müthiş kırıldı, söylememe rağmen kendini Meliha Hanım'ın istemediğini anladı. Ankara'da tanıdıkları varmış, onları araya sokmak istedi, bu iş dallandı budaklandı, Milli Eğitim'den birçok kişi bu mevkiye talip oldu. Ama müdür istemeden kimse kendini zorla kabul ettiremezmiş. Sonunda başka bir liseden tarih hocası Gönül Orhonlu'da karar kılındı. Genç bir tarihçi. Erken dul kalmış, iki küçük yaşta çocuğunu çalışarak büyütüyor.

Bir cuma, paydostan evvel, öğretmenler odasında bir çayda Gönül Hanım bize tanıtıldı. O gün Milli Eğitim'den Perihan Hanım da gelmişti. O da bizim okulun Türk müdürlüğüne talipmiş. O toplantıda Leyla da vardı. Kızgındı, ama hiç renk vermiyordu. Bu seçim yapıldıktan sonra Leyla lisemizi terk etti, çok kırılmıştı. Meliha Hanım, Mart ayında ayrıldı. Leyla da Galatasaray Lisesi'nde edebiyat hocası oldu. Aslında terfi etmişti, herkes Galatasaray Lisesi'nde hoca olmak ister. Ama o memnun değildi, gözü daha yükseklerdeydi.

O Eylül'de ihtilal oldu. Kenan Evren, ders dinlemeye Leyla'nın sınıfına girmiş, Leyla çok memnun olmuştu. Benle görüşüyordu ve herkesi şaşırtacak bir şey hazırladığını söylüyordu. Sonunda ne istediği meydana çıktı: Paris kültür ataşesi olmak istiyordu. Ankara'daki tüm tanıdıklarını seferber etmişti. Alâeddin Bey de işinden ayrılabilecekti. Leyla'nın beklediği tam olmadı, ama yine de Paris'e gitti, ateşe yardımcısı olmuştu. Konsoloslukta hatırı sayılıyordu: Bir arkadaşın oraya işi düşmüştü. Çok uzun bir bekleyenler sırasıyla karşılaşmış. Birden Leyla'nın adı aklına gelmiş. Benim adımı vererek ona haber göndermiş, hemen onu uzun kuyruktan çıkartıp öne almışlar, işi beş dakikada yapılmış. Leyla Paris'i çok seviyordu, ama ne de olsa o bir hocaydı, talebelerinin özlemini çekiyordu. Bize mektuplar, talebelere şiirler yazıp gönderiyordu.

Bir yıl sonra İstanbul'a dönüş yaptılar ve Leyla Marmara Üniversitesi'ne okutman olarak kabul edildi. Terfi etmişti, memnundu. Göztepe'de oturduğuna göre, kendisi için bu rahat bir işti. Üniversitede herkese yardım ediyor, çok seviliyor, ahbabı çok, hayatı iyi bir düzene girmişti, emekliliğine de daha epey sene vardı. Hâlâ sigara içiyor ve öksürüyordu. Gittikçe bu öksürük arttı kötü kaderine boyun eğmeye mecbur oldu: Kanser olmuştu. Uzun zaman hastalıkla cebelleşti. Yetiştirdiği talebelerden Profesör Doktor Nurdan Tözün, Marmara Üniversitesi Hastanesi'nde hocasını tedavi ediyordu, ama hastalık ilerliyordu. Peruk takmaya mecbur oldu, tedavi fazla etkili olmuyordu. Bir gün Leyla'yı kaybettik. Yetiştirdiği talebeleri onu unutmazlar. Türk edebiyatını onlara sevdiren ilk o olmuştu. Kimisi, şimdiye kadar ezbere bildikleri şiirleri zevkle okurlar.

Okuldaki felsefeciler

Gaston Pasty emekli olduktan sonra felsefe öğretmeni bulmak bir sorun oldu. Felsefe okuyan çok da Fransızca bileni az. Bir ara Mısır'dan Audebeau ailesi geldi. Onları yakından tanıdım. Louis Audebeau matematikçi. Kendisi Fransız, ama uzun seneler Kahire'de bir Fransız lisesinde çalışmış. Orada tanıdığı Beatrice'le evlenmiş. O da Fransa'da Clermont-Ferrant Üniversitesi'nde okumuş, Kahire'de felsefe hocası. Louis dul, Beatrice'se yaşı biraz geçmiş bir kadın. Yolları nasıl İstanbul'a düştü, bilmem. Fakat Notre Dame de Sion, Beatrice'i felsefe hocası olarak çalıştırmaya başladı. Saint-Benoit da Louis'yi aldı. Ama büyük bir sorun Louis yavaş yavaş bunamaya başlamış. Dersleri belki iyi, ama talebeler onun hastalığını hemen anlamışlar ve sınıf bir teneffüs yeri sanki. Disiplini sağlayamıyor, sokakta bile talebeleri onunla alay ediyor. Beatrice ise iyi bir hoca, okul ondan memnun. Ama uzun sürmedi, Mısır'a dönmeye mecbur oldular.

O ara, Fransa'dan Sör Anne-Véronique geldi. İyi bir felsefeci. Çok da faal. Kızları iyi yönlendiriyor, dersleri merakla izleniyor, ama fazla yenilikçi: Notre Dame de Sion'un bazı okullarında sörler, bir daire kiralayıp birkaç sör birlikte oturuyorlar. Bu yeni bir akım. Felsefeci sörümüz de her yeniliğe açık. Arkadaşı edebiyatçı Sör Marie-Louis'yi ve biyolojici genç Sör Monique'i alıp okula yakın; Harbiye'de bir daireye taşınıyor. Talebelerini ara sıra çaya davet ediyor. Dünya işlerinden konuşuyorlar. Sör çok açık fikirli, talebeleri onu hem sayıyor, hem de seviyor. Bir gün Galatasaraylı birkaç sörü de çaya davet etmek istiyor. Kızlar bu fikri beğeniyorlar. Saat altı, çay saati değil aperatif saati. Bu ilerici sörümüz düşünüyor, Fransa'da olsa bu sa-

atte bir şarapla birkaç meze çıkarılır. Türk âdetlerini hiç bilmiyor, kimseye de sormuyor. Türklerin milli içkisi rakı. Birer kadeh rakı ikram ediyor. Kızlar şaşırıyor, belki erkek çocukları da. Güzel bir söyleşi oluyor, güzel bir arkadaşlık kuruluyor, o zaman için bu önemli, daha hiç karma okul yok, erkekler kızlara ancak uzaktan bakıyorlar. Kızlar içtikleri rakıdan evde bahsediyorlar. Veliler şaşkın. "Bu sör kızlarımızı ananelerimizden uzaklaştıracak" diye düşünüyorlar, bu mesele Milli Eğitim Müdürlüğü'ne kadar gidiyor. Sör bir ihtar alıyor. Bu olaydan sonra, o Tunus'taki Notre Dame de Sion Okulu'na gönderiliyor.

Onun yerine felsefe hocası olarak Matmazel Jeanne Queffelec geldi. Kuru, uzun boylu, çok sade giyimli, orta yaşlı bir kadın. Sörlere çok benziyor: Tavrı konuşması her şeyiyle bir sör. Zamanın tanınmış romancısı Yves Queffelec'in kız kardeşi. O ara *Un recteur de l'île de Sein* romanıyla bu Bretagne'lı romancı nam salmıştı. Felsefecimiz iyi, ama İstanbul'a alışamadı, o da gitti. Bu kez bir İspanyol bulundu: Jose J'avier Rico. Genç bir erkek hoca: Bilgisi çok, ama lisanı az. Talebe dediğini anlamıyor. Bu hoca ancak bir sene dayandı. Onun yerini bir Güney Amerikalı çok iyi doldurdu: Rene Zapata, galiba Şilili, ama Fransızcası çok iyi. Piyano virtüözü Verda Erman'ın eşi. Bazı resitallerde onu görüyorum, eşiyle sahneye çıkıyor. O senelerde, erkeklere kadife kat elbise moda. O da siyah elbisesiyle sahneye çok yakışıyor: Piyanoda eşinin yanında oturup, onun nota defterinin sayfalarını çeviriyor. Kızlar derslerinden çok memnunlar. Ama bu uzun sürmüyor, eşiyle beraber Paris'e gidiyor. Yine hocasız kalıyoruz.

Bir de sanki bir mucize, Kadıköy'deki *Asompsiyonist* sörlerden biri Mireille Gardes'ın felsefe lisansı var. Hemen bize geliyor. Orta yaşlı, güleç yüzlü bir sör. Talebeler onu

seviyorlar, derslerinden de memnunlar. Ne yazık ki o hoca da çok kalamadı: Disiplini sağlamak, ders vermek tansiyonunu yükseltiyormuş. Yine ortada kaldık.

Bu kez Pierre Loti Lisesi'ndeki felsefe hocasına başvuruldu. Bize gelmeyi kabul etti. Saida Riahi, galiba Faslı. İstanbul'da bir Musevi'yle evlenmiş, boşanmış, ama oğlu İstanbul'da okuyor. Şehrimizde devamlı kalacak biri. Madam Riahi sinirli bir hoca: Sınıfa girer girmez, talebelere istediklerini söyledi: Sıraların üzerinde katiyetle kırmızı kalem ve silgi görmek istemiyor, yoksa çocukları azarlıyormuş.

Ben lise II fen şubesinde edebiyat dersi verdiğim zaman, o da yan sınıfta psikoloji veriyor. İki sınıfın arasında, her zaman kapalı duran bir tahta kapı var. Ne yazık ki kürsüm o kapının yanında. Ben Voltaire'i anlatırken sesimi işitiyor ve rahatsız oluyormuş. Ne yapabilirim ki. Aslında o kapının yerine bir duvar örmeli. Şimdiye kadar kimse kimseden rahatsız olmamış ki bu düşünülmemiş. Ben çok alçak sesle konuşsam, arka sıradakiler uyuyacak. Sınıf 40 kişi, çoğu da ben konuşurken not alıyor, alakalarını görüyorum, seviniyorum. Hoca bana bir şey demiyor, yoksa cevabını vereceğim, ama talebelere şikâyet ediyormuş.

Çözüm genç ve dinamik sosyoloji hocamız Bilhan Erdemli'den geldi: Kendisi felsefe mezunu ve Türk müdür yardımcısı: Üniversiteye giriş sınavında felsefe soruları Türkçe olduğuna göre, felsefe derslerinin Türkçe verilmesi daha olumlu görüldü, bu sıkıntı da böyle bitti.

Fransız müdürün emekliliği

Biliyorduk, Meliha Hanım'dan bir sene sonra Sör Marie Berthe de emekli olacaktı. Ve o gün geldi. 1980'deyiz. Yerine kim geçecek? Mantık daha genç sayılan biyoloji

hocası Sör Monique'den yana, ama o katiyetle bu külfetli mevkiyi istemiyor. O ara, eski felsefe hocası Sör Anne Véronique İstanbul'da. O bu işe talip, ama onun şu ikram edilen rakı geçmişi var. Acaba Milli Eğitim onu kabul eder mi? Bana akıl soruyorlar, "Siz bir sorun, bakalım ne derler?" Ama cüret etmediler ve ortaokulun Fransızca hocası Sör Isabelle'i bu mevkiye getirdiler. O severek kabul etti. Böylece müdürümüz, gönlü rahat çekilebildi.

Sör Isabelle, Sör Marie Berthe hiç benzemiyor: O tam bir büro kadınıydı. Odasından fazla çıkmaz, bazen öğretmenler odasına gelir, ama hiç mi hiç okulun gidişatıyla ilgilenmez. Temizlik işlerinin başında biri var ve her şey onun nezaretinde yapılır. O kişi aşçıya da göz kulak olur. Öğretmenlere yemek çıkmasa da memurlar, müdürler, sörler ve türlü işlerde çalışanlar okulda yemek yerler. Bizler Emin'in hazırladığı bir çorbayla yetiniriz. Sör Marie Berthe hiçbir zaman aşağıya inip de ne yapıldığına bakmamıştır. O bir erkek müdür gibi bürosunda çalışır. Ama Sör Isabelle tam bir ev kadını. Her yere giriyor, her türlü işe karışıyor, gözü her yerde. Kâh odasında, kâh mutfakta, kâh temizlikçi kadınların yanında. Okul işleri herhalde daha iyi yapılıyordur, ama çalışanlar bundan memnun mu acaba? Eskiden istedikleri gibi çalışırlardı, şimdi daimi bir kontrol var. Her şeye bir yeni düzen getirmek istiyor. Kütüphaneden başlıyor. Orada benim genç bir ahbabım çalışıyor. Ben onu işe aldırttım. Aynı zamanda da Fransızca hocalığı lisansına devam ediyor. Yeni müdür benden şu karmakarışık kütüphaneye bir düzen getirmemi istiyor. Tabii ki bir edebiyatçı kitapları daha iyi bilir. Onları daha mantıklı bir şekilde sıralar. Boş zamanlarımda işe koyuluyorum. Tamar yanımda, yüksek raflardan kitapları indiriyor. Felsefe konululuları ayırıp yüksek raflara diziyoruz,

bunları okuyan az olur. Tarihi konuları biraz daha aşağı yerlere yerleştiriyoruz.

Romanlar bir hayli çok; 19. asırdan tutun da 20. asır sonlarında basılanlar bile var. Ama okuyan da var mı? Tamar'a soruyorum: "Buraya, daha fazla ders olarak verilen konuları hazırlamak için geliyorlar" diyor. "Roman okuyan var mı?" "Çok yok. Edebiyat hocaları her sömestrde bir edebi romanın okunmasını istiyor, o zaman kitap alınıyor." Ne yazık! Benim talebeliğimde her cuma akşamı bir roman alırdık ama unutmamalı ki, o senelerde ancak dinlenecek bir radyo programları vardı. Şimdi, televizyon insanı kendine bağlıyor, başka bir şeye vakit kalmıyor, hele okumaya hiç vakit yok.

Ben bir de şu felsefe kitaplarını düşünüyorum. Tamar'a bir şey sormuyorum, çünkü bu kez kahkahayla gülecek, halbuki 1944'te ben tüm Bergson'un kitaplarını okumuştum. Herhalde o kitapları bizim felsefe hocamız Pierre Dubois, namı diğer Père Gautier aldırtmıştı: Büyük bir Bergson hayranıydı, bize de büyük tesiri olmuştu. İşte o zaman da tüm Marcel Proust'un eserini okumuş ve hayran kalmıştım. Ama onu da demeli ki, şimdi, talebelerin gözü hep ekonomide, mühendisliklerde, edebiyatı düşünen çok yok.

Biz çalışırken, müdürümüz, Sör Isabelle bana bir yorgunluk kahvesi getirmeyi unutmuyor. Dedim ya o tam bir ev hanımı, insanın rahatını, talebelerin rahatını düşünüyor. Müdürümüz 1989'a kadar okulun başında kaldı. O emekliye ayrılacağı zaman dışarıdan, sör olmayan birini seçtiler. Richard Tanpigny iyi bir fizik hocasıydı, iyi de bir idareci oldu. Müdür lojmanı yapıldı: Sörlerin büyük kütüphanesi taşındı; orası mor salkımlı avluya bakan büyük bir salon oldu. Hemen yanında minicik bir mutfak, istediklerini pişirebilmeleri için inşa edildi, aslında müdür

okulun mutfağında pişenlerden yararlanıyordu. Salonun üst katında birkaç yatak odası ayrıldı. Böylece müdür evi çok rahat bir mekân oldu.

Richard Tanpigny de fizikçi olmasa mimar olabilirmiş: Okulu baştan aşağı tamir ettirdi, neredeyse yeniden inşa ettirdi. Böylece Notre Dame de Sion'un yeni bir devri başladı, hele karma okul olduğundan beri.

Velilerle konuşma günlerimiz

Senede iki kez velilerle konuşma günümüz olurdu. Bir veli her zaman gelip hocayı görebilir, ama o özel cuma çıkışında, tüm hocalar ders çıkışı okulda bulunur, isteyen veliler de gelip konuşabilirler.

Bazı hocaların önünde uzun kuyruklar oluşur. Bunlar matematik ve fen hocalarıdır. Nedense en zor görünen dersler onlardır. Veliler ayakta dakikalarca beklerler, hoca konuşmayı ne kadar kısa kesmek istese de. Fransızca hocalarının önü daha az kalabalık olur: Kimi veli sırf tanışmak için gelir veya memnuniyetini söylemek ister. Kimisi de çocukları hakkında iyi şeyler dinlemek isterler. Ama ne yazık ki bazı annelere de çok iyi olmayan şeyler demek mecburiyetinde olurum. Bu da çok ağrıma gider, çünkü talebelerimi kızlarım gibi severim. Onlar da bunu çok iyi hissederler ve şimdiye kadar "Hocam sizin yeriniz kalbimizde başkadır" derler.

1978'de ilk olarak lise II'de hocalık yapıyorum. Böyle bir konuşma gününde karşıma çok tanıdık bir sima geliyor: Bu benim ilk İngilizce hocalığımda talebem, İlgün Çamurdan. Adanalı kızım, narenciyelerini fakirlere dağıtan kızım: Adını unutmadım, "İlgün, sen burada ne yapıyorsun?" dedim. "Hocam demek beni hatırladınız, unut-

madınız" dedi. "Ben Zekiye Sengir'in annesiyim" dedi. Zekiye fen şubesinde fevkalade bir talebe; zeki, çalışkan, terbiyeli, aslında kızlarımın hepsi terbiyeliler. "Ben seni kaybedeli neler yaptın?" "Sör Emmanuelle beni Paris'e gönderdi, orada okudum, yalnız ayaklarımın üstünde durabilen bir insan oldum. Paris hukuk fakültesinden mezun bir hukukçuyla evliyim" dedi.

Sör Emmanuelle'den haber sordum, İlgün hocasını hiç kaybetmemiş. "O şimdi Kahire çöpçülerinin köyünde, onları ihya etti. Ben de, o çorbada biraz tuzum olsun diye birkaç gün yanına gidip yardım etmek istedim, ama olmadı" dedi. Bu haberlerden memnun oldum. O günden sonra İlgün'ü hiç kaybetmedim, hâlâ irtibattayız.

1979'da yine bir konuşma günü. Karşımda Ahmet Kaya'yı buluyorum, lise I ve II Fen sınıfındaki kızı Nahide için konuşmaya gelmiş. Nahide, tüm Kaya ailesi gibi sarı saçlı, mavi gözlü güzel bir kız. Çok da zeki, ama bence tüm potansiyelini veremiyor. Ahmet'i ben talebelik yıllarından tanırım: O Galatasaraylı biz Notre Dame de Sion'lu, hele ki arkadaşımız Zerrin Ün Galatasaray'ın müdür muavininin kızı. Okulun arka bahçesindeki evlerine gide gele Ahmet'i görürdük: Gençliğinde gürbüzdü, Zerrin ona, "Topuz gibi" derdi. Şimdi güzel incelmiş, yakışıklı bir baba. Ülker Kaya'nın fakülteden arkadaşı olduğumu söylüyorum, kızını methediyorum, ama ona çok ihtimam göstermesini de tembih ediyorum: "Geleceği çok parlak görünüyor." Benden memnun ayrılıyor.

Belgrad Ormanı sefalarımız

Huber Köşkü satılalı, öğretmenler gezintisi tertip edilmiyor. Benim diyeceğim yok, çünkü Sör Fidelia'yla sık

sık bahçıvan Recep'le eşini görmeye gidiyoruz, o cennet bahçede birkaç saat geçiriyoruz. Ama 1978'de Sör Fidelia Fransa'ya gidiyor, Marsilya'ya yakın bir huzurevine yerleşiyor. Bir seneden beri o gezilerden mahrumum.

1979'un Mayıs ayı. Öğretmenler odasında, mor salkımlı tablonun yerinde bir göl resmi asılı. Hem çayımı yudumluyorum, hem de kendimi o gölün kenarında hissediyorum, dalıp gitmişim. Fransız müdür beni öyle görünce yanıma geliyor. "Nerelerdesin, Liji" diye soruyor. Ben de dönüp, hiç düşünmeden, "Ne olur oraya gidelim" diyorum. Sör şaşırdı, bir an düşündü ve "Ben sizi oraya götüreceğim" dedi. Şaka zannettim. Bu resim nerenin gölü?

Mayıs sonuna doğru, "O göle gidiyoruz" dedi. Claude Aytu ile görüşmüş. Eşi Orman Fakültesi'nde profesör. Bir sabah büyük bir otobüs hepimizi alıp Boğaz yolunu tuttu. Daha Çayırbaşı'na gelmeden bir sapağa girdik.

Bir binanın önünde durduk. Claude indi ve konuştu. Şoförün yanına bir memur kattılar, kilitli kapılar bizim için açıldı. Meğerse kimsenin gidemediği bir yere bizi götürüyormuş. Bir ara durduk. Orası Sultan Otağı denilen yermiş. Neredeyse göğe yükselen ağaçlar, yer çayır. Ama biz göl kenarını istiyoruz. Çok güzel bir göle geldik. Etrafı gölgeli, ağaç gövdelerinde oturacak yerler. Tam istediğimiz gibi bir yer. Her birimize kumanyamız verildi, otobüsten indik.

Müdür bana koştu: "Gelmek istediğiniz gölü bulmuş muyum?" diye sordu. İçten teşekkür ettim, neredeyse yanaklarından öpecektim, ama o böyle taşkınlıkları sevmez. Ağaç gövdelerine, taşlara oturduk. Kuşlar cıvıl cıvıl. Onları dinlemek için alçak sesle konuşuyoruz. Böyle beraber olmak ne güzel! Okul çıkışı 14.30'a alınalı hep beraber hiç yemek yememiştik. Nerede o yemek odasındaki gü-

zel sohbetlerimiz, şakalarımız. Ama şimdi yemek saatimiz olsa bile nerede o eski arkadaşlar: Meliha Hanım Mart'ta emekliliğini aldı, Leyla darılıp çekti gitti, Julia Atina'da. Sabahat, Perihan çoktan yoklar. Yemek saati yok, Saime de gelmiyor. Şu anda hepimiz beraberiz, çok yeni hoca var, ama hepsi de bizimle iyi kaynaştı. Şu saatin keyfini çıkarmak istiyorum.

Yemekten sonra grup grup yürüyüşe çıktık. Yanımda Fransız müdür ve Türk müdür çimenli bir dar yoldan yürüyoruz. Yolun kenarında yeşillikler, birden güzel bir çilek kokusu. Eğilip bakıyorum. Küçük küçük yaban çilekleri gelin beni toplayın diyor. Avucuma dolduruyorum ve beraberimdekilere ikram ediyorum. Annem derdi de inanmazdım, çocukken Bursa'da, Uludağ'ın eteklerinde çilek toplamaya giderlermiş, kokuları nerede olduklarını belirtirmiş. Burası insan eli dokunmamış bir tabiata benziyor, sanki dünyanın yaradılışının ilk günü.

Epey yürüdük ve birden, çocukluk anılarım canlandı: Beyaz mermerden, gölün üstüne kurulmuş bir köprü. Bir sultanın tuğrasını taşıyor. Çocukluğumda, Sarıyer'den buraya atlı arabayla gelir ve bu köprüye çıkardık, hatta babamın objektifinden burada bir resmimiz bile var; ben henüz beş yaşımdayım. Bunları müdüre anlatıyorum ve bana bu fırsatı verdiği için teşekkür ediyorum. O da memnun oluyor.

Müdürümüz şimdi huzurevinde Güney Fransa'da Callian'da, en az 95 yaşında olacak. Bu yaz çocukluk hatıralarımı Fransızca olarak ona gönderdim. İçinde bu köprünün de resmi var. Acaba bu gölbaşı pikniğimizi ve beraber gezintimizi hatırladı mı?

Saat dörtte herkes memnun, tekrar otobüse biniyoruz. Yolda inenler oluyor: Claude Büyükdere'de iniyor. Evi orada ve birçok da kedi besliyor. Zincirlikuyu'da tarihçi

Ayten Çilingiroğlu'nu bırakıyoruz, ben de Osmanbey'de inip Nişantaşı'na sapıyorum.

Müdürümüz o sene gitti ve bu gezi bir daha tekrarlanmadı. O gün bulunanlardan, genç öğretmenler sağ, yaşlılardan Ayten Özlü'yle görüşürüm. Benden çok genç Ayten Çilingiroğlu hayatta, hâlâ Zincirlikuyu'da oturuyor. Hatta iki kez, küçük yeğenim Marina arabasıyla onu evine bırakmış. Sonradan benim akrabam olduğunu öğrenmiş. Seta Şirinyan çok güzel bir emeklilik geçiriyor; Amerika, Avustralya geziyor. O gün bulunan, marazalı lise I edebiyat hocası Rene Galière bu sene vefat etmiş. Sör Monique İstanbul'da, kendisi emekli, ama kurucu sıfatıyla Türkiye'de oturma hakkı var. Sör Isabelle de İstanbul'da; onunla yaşıtız. O da çok sağlıklı. Acaba yeni müdür Yann de Lansalutt hocalara böyle geziler tertip ediyor mu? Onlara o kapalı kapıları kim açtırabilir ki? Claude Kadıköy'de oturuyor, eşini çoktan kaybetmiş. Kendisine inme inmiş, ama şimdi biraz yürüyebiliyor. Sör Monique ara sıra gidip onu görüyor. Bu yazıda 1971'den 1981'e kadar Notre Dame de Sion'un eski camiası hâlâ ayakta, hiçbir zaman unutulmasınlar.

1980 Ekim'inde, Fransız müdür emekliliğini almadan, okul bahçesine Atatürk'ün madeni büstünü koydurttu. Güneşli bir havaydı. Kendisi Fransızca çok güzel bir konuşma yaptı, bir Atatürk hayranıydı. Konuşmasının tercümesini de benden istedi. O gün, o büstün önünde bu konuşmayı heyecanla yaptım. Sonra Türk müdür Gönül Hanım konuştu. Talebeler şiirler okudular. Müge Yelekçi'nin, İstiklal Harbi'nde Türk kadınının kağnılarla orduya mermi taşıması ve Nene Hatun'u anlatması hepimizi etkiledi. Öyle ki şimdiye kadar, ne Müge'yi ne de konuşmasını unutmadım.

Son sınıf baloları

Her sene mezuniyet balosunu hazırlayan lise III edebiyat sınıfı. Talebelerin vakitleri, fenler gibi sayılı değil. Zor derslerle cebelleşmiyorlar. Bazen bana tarihçi Semiha Gözükara'dan yakınıyorlar. Dersi kelimesi kelimesine istiyormuş. Onların da işi ne, öğrensinler.

Mezuniyet balosu her yıl mayıs sonunda oluyor, her zaman da Hilton Oteli'nin salonlarında yapılıyor çünkü baloya sörler de geliyor. Hilton, okulun karşısında. Herhalde o gece Meliha Hanım da okulda kalıyordur, çünkü Kadıköy'de, Mühürdar'da denize nazır bir dairede oturuyor. Gece yarısından sonra tek bir kadının oraya dönmesi zor. Lise hocalarına ikişer davetiye dağıtılıyor. İlk üç sene, ben hiç gitmedim, çünkü benim okuttuğum talebeler değildi. Ancak 1975'ten itibaren balolarda bulundum. İlk balom için elbisem yok. Ablam bana lavanta rengi uzun tuvaletini verdi. Üstüne de vizon yakalı, stras düğmeli maksi mantomu giydim. Hemen lise I sınıfıma haber gitmiş. "Hocam, dün akşam çok şıkmışsınız" dediler.

Müdürler en ön masada yan yana oturdular biz de etraflarında. Yaşlı Sör Fidelia çok sevilir, muhakkak davet edilir. O da çok neşeli, çok hafif kanlı. Sirtaki başladığında, hocalarını da aralarına alır. O da çok iyi ayak uydurur. Çok da sağlıklı olmalı ki, o kadar sıçramaya kalbi dayanıyor. Ben dansa kalkmam, talebelerimin gözlerini üstüme çekmek istemem. Balolarımız çok güzel geçer, ama kim bilir ne kadar da masraflı olur. Onu bir velilere sormalı.

Meliha Hanım ve Sör Marie Berthe de emekli olduktan sonra tasarrufu seven ev hanımı Sör Isabelle 1981'de baloyu okul bahçesinde yaptı. Talebeler söylendiler, ama o dayattı: "Ya burada olur ya da hiç olmaz" dedi. O za-

man, daha halkla ilişkiler sanatları çok yaygın değil, ama bahçede çok güzel bir balo oldu. Tek korkumuz yağmur yağmasıydı, ama haziran başında çoğunlukla hava güzel olur. Orkestra çok güzeldi, masalar büyük bahçeye dizilmiş, kızlarımız da tanınmaz olmuşlar: Sanki her biri güzellik salonundan çıkmış. Tuvaletler uzun. Bunları gören kızım biraz surat astı, çünkü boyanmasına izin vermedim, daha 16 yaşında. "18 olursan sen de arkadaşların gibi ruj ve rimel sürersin" dedim. Bir de herkesin tuvaleti uzun, halbuki Deniz, kuzeninin Paris'ten getirdiği askılı, pembe çiçekli elbiseyi giydi. Ama tam yaşına yakışır bir kıyafet. Bir de dansta kavalye bulma problemi var. Eşim dans etmez. Deniz oynayabilsin diye kuzeni Rafi'ye de bilet aldık. Çok dans ettiler, ama kızımın çıktığı çocuk, Arno gelemedi, kapıda bekliyor. Bir kolayını bulursa, içeri sızacak. Ne yazık ki biz çıkıncaya kadar orada bekledi. Arno, Deniz'le beraber Boğaziçi Üniversitesi'ni kazandı. İkinci sınıfta nişanlandılar, üçüncü sınıfta da evlendiler. İkisi de 22 yaşındaydı. Amerikan bursuyla Penn State Üniversitesi'nde okudular. Şimdi de Los Angeles'talar. Kızım kimya profesörü. UCLA'da da araştırmacı. Üç oğullarını en iyi şekilde büyütüyorlar.

On seneden sonra ilk teftiş

1981'in son günlerinde okula teftiş geliyor. Müfettiş bir hanım. İngiltere'de okumuş, İngilizce hocası Perihan Hanım. Tabii ilk önce İngilizce derslerine giriyor. Orta II'ye sınıfıma geliyor. Ben, her zamanki gibi ders alıyorum. Defterimi açıp biraz sırayla biraz da karışık tüm sınıftakilere günün dersini soruyorum. Müfettiş hoca bu usulü çok beğeniyor, her dersi herkes çalışıyor. Ama tenkit ettiği bir husus bizim

hâlâ Fransa'dan gelen yarı Fransızca yarı İngilizce kitapları kullanmamız. Şimdi ben de ona hak veriyorum, bu kitapları ben de talebeliğimde kullanmıştım. Üstünden en az 40 sene geçmiş. Bana yeni kitaplar öneriyor.

Esra'nın dersine de girmiş. Fakat o gün talebeler hocalarını gürültülü bir şekilde karşılamışlar. Hoca çok sıkılmış. Ona da yeni İngilizce kitaplar önermiş. İkimizi beraber aldı ve uzun uzun konuştu, sonra Esra'yı gönderdi ve bana, "Siz yaşlıca bir hocasınız, sizi sayıyorlar, ne olur genç Esra'ya da göz kulak olun" dedi. Ben "Olur" dedim, ama ne yapabilirim ki, bir ay sonra emekli oluyorum. Esra'ya hiçbir şey söylemedim, o sevimli genç hocayı kırmak istemedim, hele ki talebelerin müfettişin önünde yaptıklarından çok utanmıştı. Fransızca bilmemesine rağmen, Fransız edebiyatı dersime girdi. Bir talebeyi derse kaldırdım, sonra da Rousseau'nun *Émile*'ini anlatmaya başladım. Sınıf her zamanki gibi pür dikkat dinliyor, not tutanlar var. Arzu Öztürkmen açıklanması gereken çok güzel sorular soruyor. Ders böyle geçti.

Sonradan Perihan Hanım bana, dersimi çok beğendiğini, ama talebelerin arasında dolaşarak konuşsam daha iyi olacağını söyledi. Ben kendimi savunmadım, ama ben hocalarımdan ne gördümse onu yapıyordum, üstelik tekst okumam da gerek. Perihan Hanım'ın dediği bir Fransız edebiyatı dersi için hiç geçerli değil, ben lisan öğreten hoca değilim, tüm işim parçaları okuyup açıklamak, hele ki 18. asır: Aydınlanma çağının parçaları ağır parçalar. Bir lisan hocası müfettişinin benim dersime girmesi abes, hele ki Fransızca bilmiyorsa. Ama bunları ona anlatamazdım, ukalalık olurdu. Zaten bir ay sonra okuldan ayrılıyordum.

Böyle bir teftişi gördüğüme de sevindim: Hiç olmazsa, yerime getireceğim genç hoca epey sene rahat edecek; en

az on sene sonra yine bir müfettiş gelir. Belki de bu kez Fransızca bilen birini gönderirler.

Emekliliğim

1980'lerin son günlerinde, muhasebeci Selma Hanım'ın bürosunun önünden geçiyorum. Kapı açık, içeride eşi avukat Loris Çobangil oturmuş.

Beni görünce, dışarı çıkıp el veriyor; beni iyi tanır, bir zamanlar bizim apartmanın avukatıydı. "Hocam, siz daha emekli olmadınız mı?" diye soruyor. "Aman ne diyorsunuz, Loris Bey, benim şu anda on iki senelik çalışmam var, bırakın, hiç olmazsa, on beş senemi doldurayım." "Hocam sizin hiçbir şeyden haberiniz yok, sizin bugüne bugün 30 sene çalışma gününüz var." Benim ağzım açık kaldı. Çok şaşırdığımı görünce, bana etraflıca anlattı: 1950'lerde o kadar az SSK'ya yazılan varmış ki, okullar çalışanlarını yazdırmak mecburiyetinde değillermiş, hediye olarak o sene sigortalı olanlara büyük bir ayrıcalık tanınmış: Çalışmayı durdursan da, tekrar çalışmaya başladığında aradaki seneler için hiçbir şey ödemeden, çalışmış gibi kabul ediliyor. Şöyle ki, ben 1950'den 1980'e kadar 30 sene çalışmış olarak kabul ediliyormuşum. Bu habere sevindim, ama benim hemen ayrılmaya hiç niyetim yok. İşimi seviyorum, okulumu seviyorum, talebelerimi seviyorum, onlar da beni çok seviyorlar, "Liji Hoca'nın sınıfına gideceğiz" diye seviniyorlar. "Loris Bey beni uyardınız, çok teşekkür ederim, ama 1981'in Haziran'ında kızım mezun oluyor, ben onunla beraber okulu bırakmak istemem; bence ayıp olur. Yasal emeklilik yaşına kadar çalışsam iyi olur" deyip ayrıldım, bunun üstünde hiç düşünmedim.

Ama 1981'de 12 Eylül ihtilali oldu. Zamanın çalışma bakanı Sadık Şide, "25 yıl çalışma senesini doldurmayan hiç kimse, tam emekliliğini alamayacak" dedi, bunu televizyonda dinledim ve biraz rahatsız oldum. Acaba benim hakkım mahfuz kalacak mı? Çünkü ben 65 yaşıma kadar çalışsam da, 25 sene çalışma gününü dolduramam.

Bu düşüncelerle güz döneminde okula başladım. Hemen bize kalın dosyalar dağıttılar. İlk günden, hafta hafta ne öğreteceğimizi oraya yazacaktık. Bu düzen hepimizi sıktı. Tabii bir program bölümü belirtirdik, ama bu kadar ince şekilde değil. Askeri okullarda böyle bir düzen varmış, bunu tüm okullara uygulamak istiyorlardı. Tüm hocalar, söylene söylene gece gündüz çalışarak, ne zaman ne öğreteceklerini tahmin etmeye koyuldular. Aslında, hocaları böyle denetlemek çok güzel bir şey! Program bitti, bitmedi diye bir şey yok. Son noktasına kadar yazılı olanlar okutulacak. Hocalık daha da zorlaşıyor diye düşünmeye başladım, bir de kazanılmış hakkımı kaybedersem yazık olur.

Dostumuz Doktor Şarık Akyol'a açıldım. Şarık Bey hem komşumuz –eşini çocukluğundan beri tanırım– hem de kızı Çiğdem'i okutuyorum. Deniz'le yan yana oturuyorlardı lise I'de. Şarık Bey benim her derdime yanmıştı; bir ara kalbim sıkışıyor, sırtım kolum ağrıyor, kendimi kalp hastası zannediyordum. Senelerden beri doktorum olan Profesör Ali Ekmekçi'ye artık gidemiyordum. Üniversitede devamlı çalışma yasası çıkmıştı, tüm muayenehaneler kapanmış, birçok doktor da üniversiteden ayrılıp serbest çalışmayı seçmişti. Profesör Ali Ekmekçi Çapa'da kalmış, ona ulaşmam imkânsız olmuştu. Deniz, Çiğdem'e benim hastalığımdan ve endişelerimden bahsetmiş. Hemen Doktor Şarık Bey eve telefon açtı, beni Çapa'ya gö-

türebileceğini söyledi. Meğerse bir zamanlar Ali Ekmekçi ile Şişli'de aynı muayenehaneyi paylaşmışlar. Şarık Bey, Almanya'da tahsil yapmış iyi bir ortopedist, ilk kalça protezlerini o koymaya başlamıştı.

Doktor Ali Ekmekçi'den randevu alıp beni Mercedes arabasıyla Çapa'ya götürdü. Muayenede hiçbir şey çıkmadı, sırt ve kol ağrılarım servikal kemiklerden olabilirmiş. Bu kez iş Şarık Bey'e düştü; hemen Samatya'daki SSK Hastanesi'ne gittik. Orada ortopedist başhekimdi. Birçok film çekildi, sonra da Şarık Bey beni bir taksiye bindirip evime gönderdi. İşte Şarık Bey benim her derdime yanmıştı. Ne de olsa SSK'da başhekim, ben bu emeklilik meselesini ona açtım. SSK müdürü arkadaşıymış. Hemen gidip onunla görüştü. "Ben, o hanımın yerinde olsam, bu sene sonunda hemen emekliliğimi isterdim, çünkü bu yasa değişebilir" demiş. Ben Şarık Bey'e çok teşekkür ettim, ama boynum da büküldü, çünkü bu sevdiğim mesleği hiç bırakmak istemiyordum. Eşim de destekledi, istemeye istemeye Fransız müdür Sör Isabelle'e bu durumu anlattım. 1981'in sonunda, 31 Aralık'ta okuldan ayrılacaktım, ama onları da zor durumda bırakmayacaktım, yerime koyacağım kişi hazırdı: Vedia Daron Uzdil, lise I'de öğrencim olmuştu, Fransızcası fevkalade. Fransız Filolojisi'nden çok iyi dereceyle diploma almış, hatta tez konusunu da bana sormuş ve bana okutmuştu. Ne ayar bir talebe olduğunu çok iyi biliyordum, herhalde hocalığı da iyi olacaktı, hele ki ben ona tüm notlarımı geçirecektim.

Vedia önce korktu, ancak o sene mezun olmuştu, ama beni yanında hissettiğinden bu işi kabul etti. Bir zorluğu olursa beni her zaman bulabilirdi.

Lise III'e de, birkaç sene evvel mezun olmuş biri talip oldu. Onu ben okutmamıştım ama demek ki kendine

güveniyordu. Huma da böylece son sınıf hocası oldu. Huma Demiraslan aslında öğretmenlik yapmış biri, tecrübeliydi.

Lise II'deki talebelerim ayrılacağımı öğreniyorlar. Ben onlara hiçbir şey söylemedim, o cesareti kendimde bulamadım. Bu sınıf öyle hevesli ki, lise II'ye benimle çalışmaya hevesle gelmişler ki, bilmem nasıl ayrılacağız. Lise III'ün artık derdi başka: Onlar tam olarak okuldan ayrılmaya hazırlanıyorlar, tüm benlikleri geleceklerine yönelmiş, girecekleri üniversitelerin hülyasıyla yaşıyorlar. Onlardan ayrılmak kolay, onlar şimdiden yarını yaşıyorlar. Evet, lise II talebelerimden son güne kadar bu haberi saklamaya çalışıyorum, ama onlar bir şeyler seziyorlar, bana sorular soruyorlar, ben de, "Belki, ama Allah büyük" gibi cevaplar veriyorum. Son günümüz cidden çok duygusal oldu. Ağlamamak için kendimi tutuyordum. Onlara Vedia'yı tanıttım. Vedia çok güzel, ahu gibi güzel yumuşak bakışlı biri. Eminim kızlarımla iyi anlaşacaktır. Böylece 31 Aralık 1981'de ayrıldım.

Birkaç zaman sonra Sör Monique bana bir hatıra defteri verdi. Kürsünün içinde bulmuş. "Bu size ait, sizin için yazılmış" dedi. Aldım, okudum, duygulandım, nasıl sevildiğimi anladım. Benim elime vermeye cesaret edememişler, ama yazmışlar, denize atılan mektup taşıyan bir şişe gibi o defteri boş kalan kürsüye teslim etmişler. Hiç de bulunmayabilirdi ya da seneler sonra bulunurdu, şahsen ben o kürsüyü hiç açmamıştım. Sör Monique'in onu açması mucize gibi bir şey. Kızlarıma teşekkür etmek isterdim, o cesareti kendimde bulamadım, ama bu kadar sene sonra, eğer bu anılarımı okurlarsa, onları hiç unutmadığımı hatırlamalarını isterim.

İşte birkaç anı. Şimdi bile okudukça duygulanıyorum.

523 Didem Kocabaştan: Hocam, siz bize bir arkadaş, bir sırdaş, bir anne oldunuz.

517 Zeynep Ulay: Okul yaşamımda, bizi anlayan, gerçek değerli bir dostu tanıdığım için kendimi şanslı sayıyorum.

514 Aydan Cömert: Notre Dame de Sion'a girdiğimde, ablamdan hep sizin methinizi işittim. İyi bir hoca diye okul çınlıyordu. Siz hem iyi hoca, hem iyi öğüt veren, bizi destekleyen, bizi savunan biri oldunuz.

511 Meltem Gül: Sizi çok seviyoruz. Bunu hiçbir zaman unutmamanız dileğiyle.

488 Çiğdem Sengir: En büyük ilgiyi bize siz gösterdiniz. Bunu kimse bize göstermemişti. Bizden sevginizi esirgemediniz.

480 Fethiye Canbaz: Siz bize bir anne, bir yakın arkadaş, bir sırdaş oldunuz. Herkes yeni yılı sevinçle beklerken, ben lanet ediyorum: Biliyoruz 1982 bizi sevdiğimiz bir hocadan edecek.

479 Meltem Civelek: Siz en iyi dersleri, en iyi öğütleri verensiniz: Bize o ağır *littérature* parçalarını sevdiren sizsiniz.

494 Erin Asitanelioğlu: Hocam, sizi unutmamıza imkân yok. Sizin bundan sonra da yanımızda olacağınıza inanıyorum.

493 Asuman Döver: Beraber geçirdiğimiz günler sadece okul değil, hayatımız için bir ders. Bize bizi öğrettiniz.

409 Sırma Taner: Sınıfta kaldığım için çok kızmıştım, çünkü sizinle değildim, ama bize rehber öğretmen olarak geldiniz, bir anne bir arkadaş bir sırdaş oldunuz.

490 Karin Çizmeciyan: Hoca olan insanları iyiliğe yönlendirir: Bana Disiplin Kurulu'nda "Aynı adı taşıyoruz, ben sizden utanıyorum" dediniz. O günden sonra, benim sınavlarda dürüst olmamı sağladınız.

524 Filiz Güler: Sadece öğretmen değil annemizdiniz. Verdiğiniz öğütler, ileride hayatımıza ışık tutacak.

665 Çiğdem Erten: Bu küçücük sayfaya, bize yaptığınız eşsiz fedakârlıkları sığdırmak imkânsız.

Yasemen İrdem. Yaşlanınca, Notre Dame de Sion'lu yıllarımı hatırlayacağım: En karanlık günlerimizin ışığı olan, bize sevmeyi, sevilmeyi öğreten hocamı hürmetle sevgiyle anacağım.

670 Evanthia Sabuncakis: *J'adresse ces quelques mots à une mère une personne comprehensive, tendre et douce qui m'est vraiment très chère.*

545 Müge Canan Yelekci: Evet, bizi insanlığın doruğuna çıkarttınız, her birimizin elinden ayrı ayrı tutarak bize sevmeyi öğrettiniz ve sevilmeyi tattık.

1155 Elvan Kesim: Demek ayrılmak içinmiş geçen o zevkli dersler. Sizi her zaman arayacağız ve özleyeceğiz.

554 Sedef Gülüm: Bilseniz sizden ayrılmak ne kadar zor geliyor bize. Sizin desteğinizden, dostluğunuzdan, bu içten yardımlarınızdan uzakta olmak.

541 İdil Abravanel: *Vous nous manquez, votre aimable sourire, vos conseils, vos discours pendant le rehberlik nous soulageaient.*

Bunlar birkaç cümle, halbuki koca bir defter doldurmuşlar. Demek benim gitmem kızlarıma bu kadar zor gelmiş. Bilseydim belki emekliliğimi dondurup, hiç olmasa o seneyi bitirirdim. Evet, emekliliğimi dondurabilirdim, çünkü o zaman hem emekli olup maaş almak, hem de aynı yerde çalışmak imkânsızdı. Doğruydu da. Şimdiki duruma şaşıyorum: Genç genç emekli oluyorlar, maaşlarını alıyorlar, hem de işlerine devam ediyorlar. Bu durumda tabii ki işsizlik olur. Yaşlılar çekilmeli ki gençlere iş sahası açılsın.

Öğretmenler günü yemekleri

Okuldan ayrıldıktan sonra her sene 20 Ocak kuruluş gününe gittim. Birçok hocayı ve eski talebelerimi orada görüyordum. 81 yaşına kadar Meliha Hanım her sene geldi. Yaşını söylemekten çekinmiyor, biz de onunla iftihar ediyorduk. Zarif bir baston kullanmaya başlamıştı. Onu karşı tarafta oturan Füsun Türkmen arabasıyla evine götürüyordu, ama onu bir sene sonra kaybettik. Şimdiye kadar Gönül Hanım'ı, Ayten Özlü'yü, Ayten Çilingiroğlu'nu "20 Ocak" günü görürüm. Ama en güzel buluşma günümüz 24 Kasım öğretmenler yemeği oluyor. Aynı masada oturup uzun uzun konuşuyoruz.

Maalesef her sene sofradan biri eksiliyor. İlk gidenlerden biri, coğrafya hocamız Zafer Akız oldu. Disipliniyle nam salmıştı. Sınıfında çıt çıkmazdı. Coğrafyayı da çok iyi öğretirdi. Benimle aynı tarihlerde Edebiyat Fakültesi'nde bulunmuş, ama aynı katta olmadığımız için onu tanımıyordum, ama çok takdir ettiğim bir hocaydı, tam bir hoca. Maria Passadeo'yu kaybettik. Saat on birdeki etkinliğe gelmez, ama yemekte bulunurdu. Beli iki kat olmuştu. Elinde baston zor yürüyordu. Onu kapıcısı getirip bıra-

kıyor sonra da gelip alıyordu. Maria Nişantaşı'nda otururdu, beni de taksiyle evime bırakırdı. Müzik hocamız Şemsi çoktan beri gelmiyordu, herhalde o da göçmüştür. Jimnastikçi, Mualla Özmerzifonlu'yu göremedik. Acaba ona da mı bir şey oldu? Leyla'nın yerini dolduran Mediha Balkan ile Perihan Demirsu da yoklar. Allah'tan Ayten Özlü hâlâ bugünlerde bulunanlardan, ama o benden çok sonra emekli olduğundan, genç hocaları tanıyor, onlarla aynı masaya oturuyor. Bizim masanın değişmez misafirleri Sör Isabelle, Seta, ben ve Ayten Çilingiroğlu.

Bu yemekte, hoca olan eski talebelerimi görüyorum: Türk müdürümüz Suzan Sevgi, matematik hocası Lida Çobangil Golba, kimya hocası Ani Bengliyan, Türk edebiyatı hocası kızımın arkadaşı Ulya Nisar, kızımın arkadaşı kimya hocas Betül Keskin. Hepsi de on sene zarfında benim okuttuğum kızlar. Çok iyi hocalar! Çünkü Notre Dame de Sion hocalarının niteliklerini biliyorlar ve aynı yolda ilerliyorlar. Yolları açık olsun.

Dizin

Abravanel, İdil 328
Adana 213, 291
Adıvar, Halide Edip 8-12, 21-23, 26, 170
Kalp Ağrısı 9
Adolphe 223
Afrika 196
Ajaccio 82
Akdeniz 32, 35
Akev, Emine 28, 38, 64, 81, 142, 147, 148, 153, 154, 156
Akiz, Zafer 273-275, 329
Akkan, Füsun 265
Akkartal, Tatyana 13 *bkz.* Sokolova, Tatyana
Aksu, Azize 288
Akşehir 2
Akyol, Çiğdem 324
Akyol, Şarık 324, 325
Alanya 272
Almanya 1, 42, 289, 325
Alpler 62, 93, 94, 113, 124, 147
Alsace-Lorraine 44
Amerika 8, 16, 22, 43, 64, 122, 153, 195, 196, 228, 289, 319
Amerikan Kız Koleji 76
Ampère, André Marie 38
Ançer (Murat), Nadya 268, 301
Andreadis, Dimitri 6
Angelico, Fra 47
Ankara 4, 7, 306, 308
Ankara Hukuk Fakültesi 4
Anouilh, Jean 290
Antigone 290
Antoinette, Marie 72
Antony and Cleopatra 8
Antuanet (Liji'nin kuzeni) 149, 150
Apremont 88
Aquino, Maria Corazon 192, 193
Araks, Rita 159, 214
Arbel, Leyla 20, 22
Arbel, Sina 16, 17, 20
Arbel, Şuayip Sina 16, 20
Arc de Triomphe 45
Arıngizer, Sabahat 254, 267, 281, 287, 318
Arno (Liji Pulcu'nun kızı Deniz'in eşi) 321
Ars Köyü 38
Asitanelioğlu, Erin 327
Aslanboğa, Gülçin 287
Asso, Philippe 197, 198, 202, 212
Aster, Ernst von 3

Atabay, Ercüment 11, 23, 227
Atal, Ali 288
Atatürk Kültür Merkezi 288
Atatürk, Mustafa Kemal 35, 74, 89, 95, 119, 165, 259, 260, 305-307, 319, 330
Athalie 71
Auberge Sainte Geneviève 50, 93
Aubry, Martine 190
Audebeau, Louis 310
Austerlitz Garı 141
Auteuil semti 67, 90, 131
Avenue Viktor Hugo 74, 233
Avignon 100, 217
Avusturya 207
Ayasofya 152, 167
Ayda, Adile Maksudi 11, 219, 246
Ayda, Naile 11
Aysan, Gülen 263, 279, 280
Aytu, Claude 271, 317
Azade Hanım 299

Balkan, Mediha 288, 330
Balzac Müzesi 75
Balzac, Honoré de 75
Barbaros, Orhan 9
Barbizon 88
Barlas, Beraat 2, 4
Bartholomeos (Fener Patriği) 7
Baruh, Bella 28, 81
Basel 13
Basman, Gülgün 6
Basman, Şeküre 6
Bastille Kalesi 33, 143
Başak, Leyla 267-270, 276, 277, 281, 282, 283, 288, 304, 306-309, 318, 330
Bayonne 142
Bayrav, Süheyla 219, 220, 228, 246
Beatrix (Hollanda Kraliçesi) 286
Beauharnais, Joséphine de 132
Beaumarchais, Pierre 69
Séville Berberi 69
Beauroi, Jeanne 95
Beauvais Katedrali 85
Beauvoir, Simone de 76
Bebek 14
Beethoven, Ludwig van 104, 117, 125, 127
Belçika 142, 162, 189, 190, 207, 209
Belkıs Hanım 155, 156
Bell, Gertrude 88
Bellecour Meydanı 37
Benderli, Kâtime 9
Bengliyan, Ani 330
Bergeaud, Camille 2, 94
Bergerac 109, 124
Berlin Müzesi 136
Bernhard, Sarah 133
Beşiktaş 15, 22
Beyazıt 224, 229, 245, 248
Beyoğlu 17, 126, 155
Beyrut 97, 189, 190, 294
Biardeau, Madeleine 99, 101, 106, 107
Biarrizt 141, 142
Biberyan, Madam 242

Bilgen, İdil 287
Bilgi İlkokulu 275
Bilgiç Kadınlar (Les Femmes Savantes) 134
Bilgişin, Cevdet (Orgeneral) 29
Bir Dinozorun Anıları 23
Bir Rahibenin İtirafları 161, 197, 198, 212, 214
Birkırgız, Şemican 4, 289
Birkırgız, Zeynep 289
Bleda (Çınar), Perihan 76, 254, 267, 281, 287, 308, 318, 321, 322
Bleda, Tanşuğ 76, 254, 287
Blériot, Coline 238
Blériot, Louis 66
Bornécques (Profesör) 219, 221, 222, 224, 225
Botter (Saray terzisi) 7
Boulogne Ormanı 90, 91, 236, 239
Bozbağ, Zeynep 289
Brahmansha, Simone 184-186
Buffon 60
Burkina Faso 210
Bursa 318
Büyük Okyanus 32
Büyükada 16, 280
Büyükdere 271, 286, 318

Caen Üniversitesi 221
Callian Huzurevi 191, 196, 201
Canbaz, Fethiye 327
Candide 219, 228
Cannebière Caddesi 35
Carousel Takı 45
Carrol (Matmazel) 48, 49
Carven (tasarımcı) 78, 79
Castro, Loretta 191, 192
Caures Ormanı 44
Cayrol, Annabelle 201
Cecile (Henri Jehan kızı) 44
Cenevre 16
Cenova limanı 244
Cerrahoğlu, İvon 256
Cezayir 69, 240, 241
Cezveciyan, Verkin 246, 305, 307
Chaillot 74, 77, 131
Chamarat, Georges 134
Champs Elysées Caddesi 45, 58-60, 78, 79, 241
Charenton 122
Chateaubriand, François-René de 198
Memoires d'outre-tombe 198
Chéneau (Fransız Konsolosu) 17
Chiffeonière Avec Les Chiffoniers (Çöpçülerin Arasında Bir Çöpçü) 197
Chirac, Jaques 51, 191
Chopin, Frédéric 82
Cihangir 222
Cité Adası 57, 58, 93, 231
Cité Universitaire 45
Civelek, Meltem 327
Clarac, Pierre 232, 237
Clement (Monsieur) 229
Clement École du Louvre 228
Clement-Pesle, Janine 74, 76, 122, 228-235, 240, 242

Clermont-Ferrand 109, 310
Clermont-Ferrant Üniversitesi 310
Cluny Müzesi 80
CNRS (Fransa Milli Bilimsel Araştırmalar Kurumu) 69, 194, 229-231, 235
Coco Chanel (moda tasarımcısı) 78
Cognacq-Jay Sokağı 63, 104
Comédie Française 83, 134, 140, 240
Concorde Meydanı 45, 81, 235
Confessions d'une Religieuse bkz. *Bir Rahibenin İtirafları*
Consoli, Terentio 1, 156, 157
Constant, Benjamin 223
Adolphe 223
Contre Sainte-Beuve 221
Coti, René 69
Cours la Reine 68, 78
Cousin, Denise 124
Cömert, Aydan 327
Croset (Profesör) 229
Cuvier, Georges 60
Cyrano de Bergerac 9, 133, 227

Çamurdan, İlgün 165-167, 169, 201, 202, 204-206, 212-214, 315, 316
Çemberlitaş 287
Çetin (Sina'nın kardeşi) 16
Çilingiroğlu, Ayten 268, 271, 319, 330
Çimen Sokak 199
Çinili, Nimet (Leyla) 157
Çinili, Orhan 158
Çiprut, Lin 256, 263
Çiprut, Turan 4, 10, 12, 256, 263
Çituri Biraderler 248
Çizmeciyan, Jak 108, 217, 218, 220
Çizmeciyan, Karin 328
Çizmeciyan, Liji Pulcu 4, 19, 22, 26, 63, 75, 110, 113, 128-130, 145, 169, 201, 220, 228, 245, 256, 263, 275, 277, 282, 317, 323
İstanbul'da Kayıp Zamanlar 90, 122, 274
Çobangil, Loris 323
Çobangil, Selma Tunç 18, 244, 269, 323

Da Vinci'nin Şifresi 62
Dağ Büyüsü 263
Danon, Hüget 28
Dar-el Salam 89, 167, 180, 199
Daudet, Alphonse 223
Daudet, Lucien 223
Davenport, Arnold 6
De Jean Santeuil au Temps Retrouvé 226
Debussy, Claude 84
La Cathédrale Engloutie 84
Delacroix, Eugène 62
Delor, Jacques 178, 190, 193, 206
Demci, Jermen 218
Demir, Ersin 14, 16

Demir, Perihan 288
Demiraslan, Huma 326
Demirsu, Perihan 330
Deniz (Liji Pulcu'nun kızı) 53, 74, 78, 81, 92, 108, 109, 122, 154, 207, 244, 250, 251, 265, 275-278, 292-294, 299-301, 304, 321, 324
Deniz, Can 265
Denizcilik Bankası 25, 27
Dhersegoara, Jean-Loup 195
Dickinson, Emily 22
Diderot, Denis 198
Dimitri (II, Papadopulos) 6, 7
Dinan 131
Dior, Christian 32
Dirvana, Nesterin 219, 265
Dolmabahçe Sarayı 165, 305 307
Donizetti, Gaetano 224
Maria di Rohan 224
Döver, Asuman 327
Drucker, Michel 205
Dubois, Pierre 1, 157, 207, 220, 222, 224, 250, 298, 314
Dubuisson, Claire 100
Dünya Bankası 195

Edebiyat Fakültesi 1, 3, 4, 8, 25, 169, 170, 250
Efes 107, 168
Ekmekçi, Ali 146, 324, 325
Elbe Adası 87
Elbeyli, Esra 288, 299
Elizabeth (General de Gaulle'un kızı) 41
Elizabeth (kraliçe) 27, 93, 172
Elmadağı 8
Émile 322
Erali, Beraat 287
Eralp, Vehbi 248
Ercüment, Takizade 12
Erdemli, Bilhan 312
Erdener Paşa 4
Erez, Naşit 250
Ergenekon Caddesi 305
Erkin, Rukiye 305-307
Erman, Verda 311
Ertan, Mefkûre 219, 221, 224, 229, 245, 246
Erten, Çiğdem 328
Eskenazi, Ziva de 268
Esther 71
Etna Yanardağı 31
Etoile Meydanı 45
Evren, Kenan 168, 286, 309
Eyfel Kulesi 78, 140
Eyüboğlu, Bedri Rahmi 15, 277
Eyüboğlu, Eren 15
Eyüp Ortaokulu 22

Falla, Manuel de 73
Ateş Dansı 73
Fallois, Bernard de 221, 233
Fas 240, 241
Faubourg Saint Honoré 82
Fayolles Köprüsü 44
Fenerbahçe 7
Feriköy 284
Feuillé, Pierre 44
Feyzioğlu, Hayat 256

Feyzioğlu, Hülya 256, 258, 259
Fındıklı 8, 12, 14, 15, 170
Figaro 69
Fikret 12
Filipin Adaları 191
Filipinler 191-194
Fincan, May 28
Flammarion Basımevi 161, 179, 198, 214
Fontaine, Jean de La 143
Fontainebleau 87, 88
Fouquet (Maliye Bakanı) 72, 143
Fourvière Tepesi 37
François (I) 43, 46
François, Marie 98, 108, 110, 113-115, 122, 131
Frandon (Profesör) 229, 231, 232, 235, 236
Fransız Merkez Bankası 17
Frison, Marie Laure 210

Galatasaray Lisesi 1, 2, 7, 14, 20, 126, 155, 157, 158, 219, 222, 268, 308
Galatasaray Üniversitesi 159, 265
Galeries Lafayette 66, 135
Galière, René 297, 319
Gallimard Yayınevi 232
Gardes, Mireille 311
Garnier, Charles 84
Garti, Şefkat 265, 266
Garti, Yomtov 265, 268, 302
Gaulle, Charles de 41, 58, 69, 240, 241
Gautier, Jacqueline 99, 109
Gautier, Père 1, 2, 157, 314
Gazali 222
Gendron, Françoise 273, 289
Gerekmezyan, Mari 15
Gergedanlar 290
Geser, Necla 28, 56, 57, 69, 81
Gide, André 104
  Pastoral Senfoni 104, 121
Giraudoux, Jean 10, 77, 290
  La Folle de Chaillot 10, 77
  Truva Harbi 290
Gobelins Caddesi 81
Godot'yu Beklerken 290
Gohot, Pierre 209
Golba, Lida Çobangil 330
Goty, René 241
Goutte d'Or Mahallesi 240
Goutton, Claire 97, 104, 109, 114
Goutton, Pierre 130
Goya, Chantal 205
Gönenli, Ayşe 278, 285
Gözükara, Semiha 268, 320
Grand Palais 67, 78
Grandbourg 89
Grange-Blanche Hastanesi 37
Gréco, Juliette 61
Grenoble Üniversitesi 37
Grignon, Madame de 83
Grillet, Alain Robbe 247
Grunberg, Rene 158, 254
Guynemer Yaylası 44
Gül, Meltem 327
Güler, Filiz 265, 328

Gülten Hanım 253, 275
Gülüm, Sedef 328
Gümüşsuyu Kampüsü 20
Güney, Aysel 29
Güney, Rüknettin 29
Güntekin, Reşat Nuri 249
Gürel, İnci Barbaros 4, 9, 12, 20, 22, 23, 125, 226, 227
Gürel, Sermet 20, 22
Güzel Sanatlar Akademisi 6, 14
Güzelaydınlı, Çim 289
Güzelbahçe Kliniği 250

Halarides, Julia 255, 268, 282, 287, 318
Hanberk, Müşerref 277
Harbiye 310
Hartum 184, 186-188, 208, 209
Hasnadar 172
Haussmann Bulvarı 66, 79, 135
Hayırlı, Nuriye 249
Hazreti İsa 58
Hazreti Meryem 35, 58, 114, 145, 146, 212
Hazreti Yakup 62
Heim, Bruna 176
Henri (II) 46
Hilton Oteli 290, 320
Hindistan 101, 106-108, 183
Hobbes, Thomas 6
Honorat, Florence 120
Hotinli, Metin 265
Hotinli, Nilgün 265
Huber Köşkü 18, 26, 43, 89, 167, 168, 171, 179, 280, 284, 286, 316
Hugo, Victor 50, 51, 83, 231, 233
Sefiller 51
Hume, David 6
Hunt, Holman 226

Ilwraith, Mac 7
Impression Soleil Levant 67
Invalides Kilisesi 87, 140
Invalides Meydanı 140
Ionesco, Eugène 290
Gergedanlar 290
Irgat, Cahit 262
Irgat, Zeynep 262
Isère Nehri 120

İlahiyat Fakültesi 222
İncesu, Esra 288
İngiliz Filolojisi 4, 5, 9, 11, 15, 170, 227, 242, 245
İrdem, Yasemen 328
İrma (Liji'nin annesi) 161
İskenderiye 173-175
İskoçya 11, 27
İsmailiye Gölü 180
İspanya 71, 141, 143
İsrail 81, 109, 123
İstanbul 2, 4, 9, 16, 18, 34, 35, 37, 40-44, 48, 61, 63, 75, 76, 83, 95, 98, 99, 106, 107, 109, 113, 116, 118, 122, 126, 127, 130, 132, 137, 138, 142, 143, 146, 147, 150-153, 156, 163, 165-167, 171-175, 179, 198, 204,

205, 214, 218, 225, 229, 230, 234-239, 243, 244, 249, 271, 273, 286, 306, 309-313, 319
İstanbul Ekspres gazetesi 219
İstanbul Radyosu 104
İstanbul Rehberi 278
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 8, 25, 170
İstanbul'da Kayıp Zamanlar 90, 122, 274
İsviçre 101, 139, 142, 178, 183, 184, 189, 207, 247
İş Bankası 306
İtalya 14, 31, 249, 305
İtalyan Kültür Merkezi 283
İzgi, Gönül 242
İzgi, Utarit 242

Jacquemart André Müzesi 79
Jean Santeuil 221, 233
Jehan, Henri (Sör Solangia'nın babası) 44
Jehan, Henri (Sör Solangia'nın kardeşi) 44, 65
Jehan, Henriette (Sör Solangia) 44

Kadıköy 11, 44, 311, 319, 320
Kahire 176, 184, 185, 187, 192, 194, 208, 310, 316
Kaliforniya 91, 92
Kalküta 188
Kalp Ağrısı 9
Kalyoncu, Hamra 28, 38
Kalyoncu, Şule 28
Kan, Suna 217
Kant, Immanuel 4
Kaplan, Mehmet 9, 170
Karakaşoğlu, Eleni 281
Karaköy 14, 25, 248
Karaköy Rıhtımı 27, 151, 218, 224
Karsan, Ali 265
Karsan, Yvonne 265
Kaya 10
Kaya, Ahmet 316
Kaya, Nahide 316
Kaya, Şükrü 7
Kaya, Umur 7
Kaya, Ülker 6, 7, 316
Kaynak, Müge 256
Kazancılar Yokuşu 14
Kazım Karabekir Paşa 256
Keçeci, Nesrin 159
Kehayopulos, Yani 268
Kemalof, Riri 220
Kermenli, Leyla 4, 23
Kesim, Elvan 328
Keskin, Betül 330
Kıbrıs 190
Kılıç, Altemur 8
Kız Kulesi 2
Kocabaştan, Didem 327
Konya Ereğlisi 29
Kouchner, Bernard 187, 209-211
Kral Lear 12
Krantz, Walter 3, 4
Kurban, Mirey 288
Kut, Ethem 9, 170

Kuttan, Hayriye 287, 307, 308
Kuzey Afrika 48
Küçük Galatasaray 159
Küçük Kartal L'aiglon 133
Küçük Prens 112, 126
Küçükyalı 287

L'Isle Adam, Villiers de 218
La Bible d'Amiens 226
La Cathédrale Engloutie 84
La Foi Des Chiffoniers (Çöpçülerin İnancı) 197
La Folle de Chaillot 10, 77
La Nouvelle Héloïse 218
La Tour Eiffel (Eyfel Kulesi) 77
Lacombe (Felsefe hocası) 4
Lacorne (Profesör) 234
Ladd, Alan 14
Lalo, Edouard 84
Le Roi d'Ys (Ys Kralı) 84
Lamarck, Jean-Baptiste 60
Lamartine, Alphonse de 135, 302
Lambert, Benoit 194
Langlade, Jacques de (Profesör) 228, 229 245-247
Lansalutt, Yann de 319
Lavallière, Eve de 70
Le Bon Marché 54, 55, 64
Le Roi d'Ys (Ys Kralı) 84
Lebêque, Raymond 225
Leonardo da Vinci 42, 43, 47
Mona Lisa 43, 47
Les Granges 102, 105, 127
Lestang, Michelle de 34
Levi, Zelda 291, 300
Lévy, Colette 100, 101, 106, 109, 122, 123, 125, 128, 130, 131, 134
Limasollü Naci 9
Limoges Lisesi 100
Lipari Adaları 30
Locke, John 6
Loliée, Eric 92, 93
Londra 29, 66, 110, 130, 147
Los Angeles 92, 122, 251, 321
Loti, Pierre 226
Loubaresse, François 290
Louchard, Marcel 122
Louis (IX) 58
Louis (XIII) 51, 143
Louis (XIV) 70, 71, 83, 143
Louis (XV) 32, 234
Louis (XVI) 37, 72
Lourdes 144, 145, 212, 253
Louvre Müzesi 42, 43, 46-49, 92, 135, 228, 241
Louvre Sarayı 45-47, 68, 81, 83, 92
Luisa (edebiyat hocası) 294-296
Lutetia Oteli 55, 56, 101
Luxembourg Parkı 41, 49, 52, 57, 61, 137, 233
Lycée Molière 76
Lyon 36-39, 99, 127, 156
Lyon Garı 40, 94, 95, 128, 149

Mac Donald, Catherine 27, 172
Macellan Boğazı 32
Mallarmé, Stéphane 237

Malmaison Şatosu 132, 133
Malraux, André 51, 86
Mamboury, Ernest 278
İstanbul Rehberi 278
Manila 191-193
Manş Denizi 59, 66, 238
Mante-Proust, Suzy 232, 233
Marcos, İmelda 193
Margrit Teyze 40, 61, 63
Maria (felsefe hocası) 294, 295
Maria di Rohan 224
Marie Bell Tiyatrosu 240
Marmara Üniversitesi 17, 265, 309
Marsilya 32-35, 37, 100, 141, 142, 144, 147, 149, 217, 230, 317
Marulyalı, Nilgün 291
Marulyalı, Yaşar 291
Massabielle Kayası 144, 146, 147
Matalon, Henri 263, 301
Mauriac, Claude 233
Mauriac, François 227
Mauricio Adası 180
Mavi Dikenler Vadisi 121
Mazarin (Cardinal) 143
Meclis-i Mebusan 8
Médicis, Catherine de 47
Mehlika 8, 164
Melbourne 191
Memoires d'outre-tombe 198
Mère Elvira 13, 41, 161, 165-167, 198-200, 253, 280, 284, 298
Mère Gonzalès 42-44
Mère Jean-Baptiste 44, 131, 132
Meryem Ana'nın Kızları Manastırı 182
Messina Boğazı 30
Mexico Meydanı 74
Mey Şatosu 27, 172
Mınakyan, Takuhi 28, 63, 64, 79, 81, 142, 148, 153
Mısır 177, 178, 191, 213, 310
Mill (okutman) 21
Mille Feuilles Sokağı 59
Mimar Sinan Üniversitesi 170, 289
Mitterrand, François 68
Moda Koyu 7
Molière 83, 134, 143
Bilgiç Kadınlar (Les Femmes Savantes) 134
Mona Lisa 43, 47
Mondor, Henri 237
Monet 67
Impression Soleil Levant 67
Monmartre 229, 233
Monmartre Tepesi 45
Mont d'Or Saint Didier 38
Montcheuil, Yves de 101
Montijo, Eugénie de (III. Napoléon'un eşi) 142
Moran, Berna 8, 13, 199
Morgan, Michèle 104
Mother Consuelo 4, 13, 25-28, 34, 63, 93, 110, 131, 138, 144, 172, 174, 250, 268, 299
Moustiers 127

Moustiers Garı 100
Mozart Caddesi 67
Mozart, Wolfgang Amadeus 136
Sihirli Flüt 136, 137
Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu 304
Murtezaoğlu, Lale 304, 305
Museum d'Histoire Naturelle 60
Musset, Alfred Louis Charles de 135
Muvahhit, Bedia 17

Napoléon (I) 87 *bkz.* Napoléon Bonaparte
Napoléon (II) 133
Napoléon (III) 67, 68, 81, 82, 133, 140, 142
Napoléon Bonaparte 47, 58, 62, 87, 132, 140 *bkz.* Napoléon (I)
Napoli 31, 32, 150, 151, 230
Napoli Koyu 34
Narman, Linda 256, 262
Naudin, Geneviève 99
Nefeli 159, 160, 166-169
Nene Hatun 319
Neuilly 236
Nihal 4
Nil Çocukları 184
Nilüfer Hatun Okulu 291
Nimet 12
Nisar, Ulya 330
Nişantaşı 81, 158, 287, 319, 330
Nişantaşı Hamidiye Camii 251
Notre Dame de la Garde Kilisesi 34, 35
Notre Dame de Sion Okulu 1, 4, 6, 9, 11, 13, 17, 23, 25, 34, 37, 40, 41, 43, 44, 56, 79, 89, 109, 126, 128, 141, 152, 154, 156, 158, 159, 161, 162, 164, 165, 170, 172-174, 191, 198, 199, 204, 206, 218, 248, 256, 259, 261, 267, 269, 275, 284, 286, 288, 289, 291, 296, 298, 300, 304, 305, 310, 311, 315, 316, 319, 327, 328, 330
Notre Dame des Champs Sokağı 40, 42, 54, 128, 162, 205
Notre Dame Katedrali 58, 140
Nur (İnci Gürel'in oğlu) 22

Odeon Tiyatrosu 134, 233, 240
Odile (Henri Jehan kızı) 44, 59, 60, 67, 74, 75, 145
Opéra-Comique 56, 69
Operadaki Hayalet 85
Oraloğlu, Lale 15
Orangeri 48
Orhonlu, Gönül 306, 308, 319, 329
Ortaköy 159
Osmanbey 15, 158, 267, 319
Osmanoğlu Kliniği 159
Othello 12, 21, 23

Ölçek Sokağı 199
Ömer (Zerrin'in oğlu) 16, 17
Özkul, Münir 283

Özkul, Saime 283, 318
Özlü, Ayten 272, 273, 275, 276, 287, 300, 303, 319, 329, 330
Özmanav, Esen 304
Özmerzifon, Mualla 277, 282, 283, 330
Öztürkmen, Arzu 322
Özveren, Zahide 249

Pakter, Beran 28-30, 34, 36, 37, 56, 57, 63, 69, 81, 131, 141, 145, 146, 148, 250
Palais de la Découverte (Buluşlar Sarayı) 78
Palais Royal 68, 134
Pamuk, Orhan 6
Pangaltı 44, 305
Panthéon 49-51
Papa Roncalli 74, 175
Paradis Sokağı 148, 150
Paris 10, 11, 25, 29, 32, 33, 39-45, 50, 52-54, 56-59, 61-63, 66-69, 71, 76-79, 82-88, 90, 92-94, 98, 100, 101, 103-106, 108, 110, 111, 114, 117, 119, 121, 122, 125-128, 131, 132, 134, 135, 137-141, 149, 154, 161, 162, 166, 171, 173, 174, 179, 186, 189, 193, 195, 204-207, 211, 213, 214, 217, 220, 225, 228-231, 232, 235-237, 241-243, 249, 254, 287, 293, 309, 311, 316, 321
Paris Büyük Şehir Belediyesi 92
Paris Match 41, 221
Paris Operası 66
Paris, Anne-Marie 105-113, 117, 121, 122, 124, 125
Pasadeo, Maria 277-279, 329, 330
Pascal, Blaise 222
Passy 75, 131
Pastoral Senfoni 104, 121
Pasty, Gaston 250, 310
Payidar 14
Penn State Üniversitesi 321
Perin, Cevdet 219, 228
Perin, Mithat 219
İstanbul Ekspres gazetesi 219
Pétain, Philippe (Mareşal) 44, 68, 84, 85
Peters 10
Petit Palais 67-69
Peyami Bey 19
Phèdre 21
Picasso, Pablo 93
Pierre Loti Lisesi 17, 312
Pierre, Jean 123
Pire Limanı 29, 138, 151
Pirene Dağları 144, 145, 147
Pivot, Bernard 200
Planche Sokağı 130
Poitiers Üniversitesi 229, 231, 232
Poitiers, Diane de 47
Polonya 82
Polset Dağı 115, 117, 132
Pommier (Profesör) 232
Pompidou, Georges 86, 93

Portekiz 107
Pralognan la Vanoise 62, 95, 102, 114-116, 118-120, 124-127
Prapyon 148, 149
Printemps 66, 130, 135
Prost, Marcel 228
Contre Sainte-Beuve 221
Jean Santeuil 221, 233
Proy, Elia 288
Proy, Roberte 288
Puccini, Giacomo 57

Quartier Latin (Latin Mahallesi) 45, 49, 57, 137
Queffelec, Jeanne 311
Queffelec, Yves 311
Un recteur de l'île de Sein 311

Racine, Jean Baptiste 12, 21, 71, 113
Athalie 71
Phèdre 21
Rado, Türkan 6, 165
Raife 4
Raspail Bulvarı 42, 54, 55, 59, 140
Ratisbonne, Théodore 89
René, Frère 296
Resim ve Heykel Müzesi 15
Rhône 37
Riahi, Saida 312
Richard, Robert 184
Richelieu, Armand Jean du Plessis de 51
Rico, Jose J'avier 311
Ritz Oteli 82
Ritz, Charles 82
Rivoli Sokağı 47, 82, 83
Robin, Nelly 194
Roma 127, 166, 174, 175
Romanya 168, 219
Rosière, Jacques de la 17
Rossetti, Dante Gabriel 226
Rostand, Edmond 9, 133
Cyrano de Bergerac 9, 133, 227
Küçük Kartal L'aiglon 133
Roumieu, Alma 275
Rousseau, Jean-Jacques 50, 72, 139, 218, 322
Émile 322
La Nouvelle Héloïse 218
Rue de Rivoli 81
Rue du Faubourg Saint-Honoré 82
Ruskin, John 226, 247
La Bible d'Amiens 226

Sabuncakis, Evanthia 328
Sacré Coeur Kilisesi 45, 242
Sage, Jean 189
Saint Andrew Üniversitesi 11
Saint Benoît Fransız Lisesi 159, 165
Saint Charles Garı 36
Saint Cyr 38, 71
Saint Exupéry 112
Küçük Prens 112, 126
Saint Germain Bulvarı 76, 130, 131, 140

Saint Germain Kilisesi 61
Saint Jean de Luz 143, 144
Saint Joseph 11, 268
Saint Julien le Pauvre 57
Saint Michel Bulvarı 57, 137, 139, 140
Saint Michel Lisesi 259, 296
Saint Séverin 57
Saint Victor (Manastır) 35
Sainte Chapelle 58
Sainte Geneviève Kütüphanesi 50, 231
Sainte Hélène Adası 87, 140
Sainte Pulchérie 158, 270, 279, 297
Samatya 225, 325
Samothraki Nike'si 47, 278
San Carlo Operası 150
San Genario 150, 151
Saône 37
Sarayburnu 2
Sardanapal 68
Sarıyer 2, 292, 299, 318
Sarıyer Lisesi 299
Sarkozy, Nicolas 214
Sartre, Jean-Paul 61, 62, 76
Saulnier, Bernard 293
Saussure, Ferdinand de 247
Savoie 62, 120
Scaron, Françoise 71
Schaparelli, Nina 78
Sefiller 51
Seine Nehri 47, 54, 57, 59, 60, 64, 68, 75-77, 140, 231, 287
Sel, Orçun 79
Selime, Deniz 263
Senegal 194
Sengir, Çiğdem 327
Sengir, Zekiye 206, 316
Serezli, Nevra 288
Sevgi ve Yağmur 263
Sevgi, Suzan (Şeritçioğlu) 300, 330
Sévigné, Madame de 83, 143
Séville Berberi 69
Sèvres Sokağı 55, 205
Sèvres Yüksek Öğretmen Okulu 98, 99, 114, 125
Shakespeare 8, 12, 20, 23
Antony and Cleopatra 8
Kral Lear 12
Othello 12, 21, 23
Sınır Tanımayan Doktorlar 187, 211
Sırbistan 257
Sicilya 30, 31
Sihirli Flüt 136, 137
Siyavuşgil, Sabri Esat 9, 10, 77, 227, 246
Sokolova, Aleksandra 13, 199
Sokolova, Şuça 13, 199
Sokolova, Tatyana *bkz.* Akkartal, Tatyana 13, 199
Sorbonne 11, 45, 49, 51
Sorbonne Üniversitesi 45, 49, 51, 108, 174, 225, 226, 231
Soubirous, Bernadette 144
Soufflot Sokağı 50, 137
Soufflot, Jacques-Germain 50
Sör Aimé Roz 284

Sör Anne Véronique 310, 313
Sör Benigna 142
Sör Colette 49, 51
Sör Dilecta 19, 196
Sör Elisée 18
Sör Emma 46, 47, 135, 136
Sör Emmanuelle (Madeleine Cinquin) 18-20, 142, 159-161, 163-198, 200-215, 218, 316
Bir Rahibenin İtirafları 161, 197, 198, 212, 214
Chiffeonière Avec Les Chiffoniers (Çöpçülerin Arasında Bir Çöpçü) 197
Confessions d'une Religieuse bkz. *Bir Rahibenin İtirafları*
La Foi Des Chiffoniers (Çöpçülerin İnancı) 197
Sör Emmanuelle Dostları Derneği 184, 186, 189, 191, 202
Sör Ernestine 272
Sör Fidelia 249, 253, 256, 257, 259, 263, 265, 285, 286, 301, 316, 317, 320
Sör Ghilaine 174, 176
Sör Isabelle 279, 313, 314, 319, 320, 325, 330
Sör Johanite 168
Sör Leonilda 284
Sör Lucilienne 280, 281
Sör Marie Berthe 109, 249, 254, 268, 270, 298, 303, 308, 313, 320
Sör Marie-Alphonse 162
Sör Marie-Louis 133, 162, 310
Sör Marie-Pierre 48, 63, 88, 90, 95, 114, 140, 154
Sör Mirian 266, 300
Sör Monique 271, 303, 310, 313, 319, 326
Sör Paule-Noelle 212
Sör Pia 19, 270
Sör Sara (Tahani) 182, 183, 185, 191, 208
Sör Sofi 9, 156, 304
Sör Solangia 18, 26, 34-37, 40, 44, 46, 47, 59, 61, 62, 64, 65, 74-76, 88, 94, 95, 117, 129, 135, 137, 138, 144-148, 151, 152, 169, 173, 228, 249, 254
Sör Thecline 19, 196
Statzer, Ferdi 17
Stromboli Adası 30, 31
Sudan 183, 184, 186, 187, 191, 202, 209
Sultan Ahmet Camii 152
Sultan Otağı 317
Supronova, Galya 199, 280
Supronova, Viktorya 199, 280
Süveyş Kanalı 180

Şahiner, Satenik 271
Şair Nigar Sokak 158
Şen, Necdet 288, 289, 330
Şeytan Adası 51
Şıpka, Oya 159
Şide, Sadık 324
Şinasi 262
Şair Evlenmesi 262, 303, 304

Şirinyan, Seta 273, 293, 296-298, 319, 330
Şişli 22, 286, 325

Taban, Paride (Piskopos) 209
Tabanlıoğlu, Ayla Çulha 159
Tadros, Kamal 184, 185, 187, 197, 208, 209
Taki 6, 8, 14, 16, 17
Takizade, Leyla 6-8, 12, 16, 17
Taksim 15, 223
Talay, Sevim 28, 81
Talu, Ercüment Ekrem 1, 155
Talu, Esin 155
Tanel, Silva 4, 300, 303
Taner, Sırma 327
Tanpigny, Richard 314, 315
Tarabya 17, 18, 26, 155, 167, 168, 179, 180, 244, 284
Tarabya Plajı 17
Taupin Matbaası 64
Taupin, Joseph 65
Tecer, Ahmet Kutsi 249
Tecer, Meliha 249, 254, 257, 258, 273, 281-283, 298, 303, 304, 307, 308, 312, 318, 320, 329
Tedü, Perihan 15
Temelli, Esra 303, 322
Teneke Mahallesi 165
Tepebaşı 8
Tepeköy 280
Tereza, Mer 183, 188
Tête d'Or Parkı 38
Tevfik Fikret 170
Thérèse, Marie 58, 71, 143
Thies 194
Tokatlıyan Oteli 155, 244, 284
Tokyo Rıhtımı 93
Topkapı Sarayı 152
Topuz, Hıfzı 4, 22, 93
Topuz, Nezihe İnkaya 4, 22, 23, 93, 164
Torit 209
Toscanini, Arturo 104
Tözün, Nurdan 309
Trahard 10, 227
Trento 249
Trocadéro 59, 74, 91
Trocadéro Sarayı 74, 77
Truva Harbi 290
Tuğsuz, Zeynep 289
Tuileries Parkı 45, 48
Tuileries Sarayı 68, 82
Tunus 40, 143, 171-173, 213, 240, 241, 311
Turhan, Vahit 11, 21, 22, 220, 245-247, 249
Türkmen, Füsun 329
Türkmen, İlter 265

UCLA Üniversitesi 92, 321
Ulay, Zeynep 327
Uludağ 318
Un recteur de l'île de Sein 311
Urgan, Mina 11, 15, 22, 23, 27, 246, 262
Bir Dinozorun Anıları 23
Uzdil, Vedia Daron 325, 326

Ülken, Hilmi Ziya 222
Ün, İzzet Hamit 2
Ün, Zerrin 2-4, 6-8, 12-17, 22, 316

Vanoise Vadisi 126
Vardar, Berke 218, 219, 247
Vaux le Vicomte Şatosu 71, 72, 143
Vavin Sokağı 41, 42, 137
Vendôme Meydanı 82, 85
Vercors Dağları 101
Versailles Sarayı 69, 71, 85, 217, 241
Vert, Klodya 302
Vezüv Yanardağı 31
Vian, Boris 61, 62
Villefranche-sur-mer 32
Villiers, Philippe de 220
Virieu, Alain de 41
Voltaire 50, 138, 139, 219
Candide 219, 228

Washington 193, 195
Wilkojevski, Yanina 300

Yakacık 168
Yalman, Tunç 6, 15
Yaman, Piraye 289
Yelekci, Müge Canan 319, 328
Yeşilköy 152
Yıldız Üniversitesi 23
Yugoslavya 257
Yunanistan 135, 136, 287, 305
Yürür, Nevin 272, 273
Yüzük Oyunu 303, 304

Zapata, Rene 311
Zelich, Ines 212
Zeynep (Zerrin'in kızı) 16
Zincirlikuyu 318, 319
Zola, Emile 50, 51
Zoukich, Costa 257
Zoukich, Natali 249

Liji Pulcu Çizmeciyan, İstanbul'da Kayıp Zamanlar*'ın ikinci cildi ile kaldığı yerden İstanbul ve kendi öyküsünü anlatmaya devam ediyor. Notre Dame de Sion'dan mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi bölümüne beş yakın arkadaşıyla birlikte giden Çizmeciyan 1940'ların üniversite çevrelerini, arkadaşlıkları, entelektüel çevrelerdeki dedikoduları genç bir öğrenci gözünden anlatıyor.*

İngiliz Filolojisi'nden mezun olduktan sonra rotasını çizmeye çalışan Çizmeciyan bu arayışı sırasında eğitim hayatından hiç kopmaz. Mezuniyetinden bir yıl sonra bu kez İÜ Fransız Filolojisi bölümüne kaydını yaptırır. Prof. Riri Kemalof'un önerisiyle doktora tezi olarak Marcel Proust'u seçen Çizmeciyan için yeni bir dönem başlar.

İstanbul'da Kayıp Zamanlar II*'de Çizmeciyan'ın İstanbul'unda başlayan yolculuğu, Marcel Proust'un izinde Paris sokaklarında devam ediyor. 1958'de Cezayir olaylarının Paris sokaklarını kasıp kavurduğu günlerde Çizmeciyan, Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) Fransız Bursu'yla doktoraya hazırlandığı için Paris'tedir.*

1971 yılında Notre Dame de Sion'a Fransız Edebiyatı hocası olarak dönen ve emekliliğine kadar da aynı okulda öğretmenlik yapan Çizmeciyan'ın sımsıcak anlatımıyla İstanbul'da Kayıp Zamanlar*'ın izini sürmeye devam ediyoruz.*

Liji Pulcu Çizmeciyan (1924) İstanbul'da doğdu. Notre Dame de Sion Kız Lisesi'nin ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi bölümünü bitirdi. 1948-52 arasında mezun olduğu lisede İngilizce öğretmeni olarak çalıştı. 1955'te evlendi. Eşinin de teşvikiyle 1956-59 döneminde Fransa'da, CNRS bursuyla, Fransız filolojisi alanında Marcel Proust hakkında doktora yaptı. Kızı okul çağına geldikten sonra, mezun olduğu lisede bu kez Fransız edebiyatı öğretmeni olarak, 1971-81 arasında çalıştı. Emekliliğini yazarak değerlendiren Liji Pulcu Çizmeciyan'ın Fransızca olarak kaleme aldığı yayımlanmamış roman ve öyküleri bulunmaktadır. Birinci cildi de yayınevimizden çıkan *İstanbul'da Kayıp Zamanlar,* Çizmeciyan'ın yayımlanan ilk eseridir.

9 786052 953976

KDV dahil fiyatı
19 TL